

ГОДИНА ТРАДИЦИЈЕ
И ПОВЕРЕЊА

ISSN 0023-2394
ISSN 1450-6114
UDC 657

M52 Часопис националног
значаја за теорију и њену
операционализацију

РАЧУНОВОДСТВО

IFAC

International
Federation of
Accountants

Federation of
European Accountants
Fédération des Experts
comptables Européens

International
Accounting
Standards
Board

FCM

Fédération des
Experts Comptables
Méditerranéens

South-East
Europe Federation
of Professional
Accountants

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

ТЕМА БРОЈА

ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ У СРБИЈИ

ИЗВОД ИЗ САДРЖАЈА

- ◆ др Благоје Новићевић
УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НЕКВАЛИТЕТНОГ
ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
- ◆ др Дејан Малинић
КРИТИЧКИ ОСВРТ НА САДРЖИНУ И СТРУКТУРУ
ЗВАНИЧНИХ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА
- ◆ мр Рада Стојановић
ЗНАЧАЈ ЕТИЧКОГ РАСУЂИВАЊА У
ПРОЦЕСУ ПРИМЕНЕ ФЕР ВРЕДНОСТИ
- ◆ Зоран Килибарда
НЕДОСЛЕДНОСТ У ПРОЦЕСУ ФИНАНСИЈСКОГ
ИЗВЕШТАВАЊА КОРИСНИКА ЈАВНИХ СРЕДСТАВА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

2

РАЧУНОВОДСТВО

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ
ГОДИНА LIX * Бр. 2 * Београд, 2015.

Издавач:
"РАЧУНОВОДСТВО" д.о.о.

Суиздавач:
Савез рачуновођа и
ревизора Србије

Генерални секретар
и главни и одговорни уредник
др Перо Шкобић
Његошева 19, Београд, п. фак. 403
info@srrs.org.rs

Одговорни уредник
"Рачуноводства"
мр Рада Стојановић

Лектор
мр Ана Бојановић,

Технички уредник
Витомир Савић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР
Андрић др Мирко, Алексић Богољуб,
Вукелић др Гордана, Иванишевић др
Милорад, Малешевић др Ђоко,
Малинић др Слободан, Миљевић др
Весна, Новићевић др Благоје,
Раичевић др Божидар,
Стојановић мр Рада,
Секуловић др Богдан,
Шкарић Јовановић др Ката

ИЗ ИНОСТРАНСТВА
Prof. Alexander Russell, Scotland
Prof. Mieczyslaw Dobija, Poland
Prof. Frants Butynets, Ukraine
Prof. Metka Tekavcic, Slovenia
Prof. Robert W. McGee, US
Prof. Serdar Ozkan, Turkey
Prof. Zeljko Šević, Scotland

Телефони:
Ген.секретар 3239-444
Одговорни уредник 3344-883, 3344-887
Уредништво 3241-948
Саветници 3233-077, 3344-549
3345-043, 3345-329, 3345-429
Курсеви 33-43-140, 33-43-215, 3231-549
Маркетинг 3233-088
Ел. водич кроз посл. 3344-949, 3344-922
Претплата 3233-088, 3238-611
Рачуноводство 3344-405
Слободна телефонска линија (сугестије,
рекламације, коментари...) 33-45-001
Телефакс (011) 3231-220, 3345-527
E-mail: casopis@srrs.rs
Војвођанска банка А.Д. 355-1040232-19
Центробанка А.Д. 145-3232-76

Copyright © 1956, Савез РР Србије
Прештапвање објављених текстова није
дозвољено без одобрења издавача и
навођења извора.
Текст не може бити репродукован
снимањем, фотокопирањем, електронски
или на други начин, без претходне
сагласности издавача

Штампа: Космос, Београд, Светог Саве 16-18

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
657

РАЧУНОВОДСТВО : часопис за
рачуноводство, ревизију и пословне финансије
/главни и одговорни уредник Перо Шкобић;
одговорни уредник мр Рада Стојановић. – Год.43,
бр. 1 (јануар 1998)–. – Београд : Рачуноводство:
Савез рачуновођа и ревизора Србије, 1998 –
(Београд : Космос). – 29 цм

Тромесечно. - Је наставак: Књиговодство
(ћирилично изд.)=ISSN 0023-2394

ISSN 1450-6114 = Рачуноводство

COBISS.SR-ID 139739399

Садржај

ИНТЕРВЈУ

Велики јубилеј – 60 година рада и постојања
Савеза рачуновођа и ревизора Србије 3

ИЗ РАДА САВЕЗА

Закључци са 46. симпозијума
Савеза рачуновођа и ревизора Србије 5

ИЗ РАДА ПРОФЕСИОНАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Извештај о раду IASB фебруар 2015. 11
Извештај о раду IASB март 2015. 24

ФИНАНСИЈСКО РАЧУНОВОДСТВО

др Блајоје **НОВИЋЕВИЋ**
Узроци и последице некавалитетног финансијског
извештавања у Републици Србији 39

др Дејан **МАЛИНИЋ**
Критички осврт на садржину и структуру
званичних финансијских извештаја 50

мр Рада **СТОЈАНОВИЋ**
Значај етичког расуђивања
у процесу примене фер вредности 71

Зоран **КИЛИБАРДА**
Недоследност у процесу финансијског
извештавања корисника јавних средстава
у Републици Србији 89

Милушин **ЖИВАНОВОЋ**
Хец рачуноводство уз примену МСФИ 9 и МРС 39 104

ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

др Милан **ЗВЕЗДАНОВИЋ**, Рагмила **СЕЛАКОВИЋ**
Утицај стратегија активне одбране предузећа
на исход процене аквизиције 118

КОНТРОЛА И РЕВИЗИЈА

др Миле **СТАНИШИЋ**
Формулисање критеријума за изражавање
мишљења интерне ревизије. 130

ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ

др Саша **РАНЂЕЛОВИЋ**
Институционалне детерминанте пореске евазије 146
др Владимир **ЊЕГОМИР**

Осигурљивост и реосигурљивост ризика
у условима климатских промена: традиционална
и алтернативна решења 157

Велики јубилеј – 60 година рада и постојања Савеза рачуновођа и ревизора Србије

Разговор одговорног уредника часописа “Рачуноводство”, мр Раде Стојановић и председника Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Милана Протрке, поводом 60 година рада и постојања Савеза РР Србије

Господине председнице, Савез РР Србије је дочекао велики јубилеј – 60 година рада и постојања.

Моје честитке свим професионалним рачуновођама, члановима Савеза. Са великим задовољством могу да констатујем да је Савез, од оснивања па до данас, све време добро функционисао и успео, па и у најтежим временима, да се одржи, ојача и развија. Од свог оснивања до данас Савез је претрпео више организационих промена, у складу са променама привредног система, али циљеви су у суштинском смислу остали исти, само што су осавремењавани, прилагођавајући се реалном окружењу у датом моменту. Период од 60 година је веома дуг да би се одржала једна организација. То може само изузетно добро организована институција, са јасним циљевима, осмишљеном визијом органа управе који руководе том организацијом. Све што сам навео Савез је сам остварио, нарочито када се говори о доброј организацији и руковођењу овом професионално стручном организацијом.

Посебно напомињем да последњих 25 година представљају веома турбулентан период у

нашој земљи и шире, у овом региону. У нашем суседству вођени су ратови, наша земља је била бомбардована без оправданог разлога, уведене су економске санкције, односно били смо изоловани од света. Ипак, и у периоду санкција и изолације наше земље Савез је непрекидно радио на сарадњи са међународним удружењима рачуновођа. Баш у том периоду, 1997. године, Савез је примљен у чланство Међународне федерације рачуновођа, што доказује да је Савез јака и у суштинском смислу права професионална организација. У истом периоду дошло је до промене политичког уређења. Започела је транзиција која је донела корупцију, криминал и друге негативне појаве. И у таквим условима Савез је био добро организован и из ових потешкоћа изашао још јачи и организованији и самим тим се наметнуо као лидер рачуноводствене професије у југоисточној Европи.

Колико Савез, као професионално стручна организација, може да утиче на доношење прописа из области рачуноводства и колика је његова одговорност за постигнути ниво рачуноводства данас, којим сигурно нико не

може да буде у потпуности задовољан, нарочито током последње деценије?

Савез никада није ни имао за циљ да утиче на доношење прописа, већ само да стручност и своја, несумњиво, драгоцену професионална искуства стечена у сталном контакту са реалним привредним окружењем, као и са релевантним страним професионалним организацијама и међународним регулаторним телима, пренесе на домаћи терен, а све са циљем изградње што квалитетнијег и рационалнијег система финансијског извештавања у Србији.

Нажалост, током последњих десет и више година наилазимо на потпуно неразумевање појединаца из Министарства финансија. То је нарочито изражено у последњих пар године, откако су донети нови Закон о рачуноводству и подзаконска акта. Ови прописи, који садрже лоша и штетна решења донети су без уважавања ставова професије, тачније мимо професије. Савез је благовремено упозоравао и још увек упозорава на неминовно наступајуће штетне последице по привреду, које се и практично у свакодневном раду данас итекако осећају, па се надамо да су, или да ће одговорни из Министарства ипак суштински схватити потребу за сарадњом са професионалном организацијом, те да ће Савез у наредном периоду и у будућности моћи активније и пресудније да учествује у решавању проблема у рачуноводству и финансијском извештавању, као и у изградњи професионалног статуса рачуновођа у Србији, попут својих колега у развијеним земљама Европе и света, јер само професионално стручно и етички едукован рачуновођа може учествовати у изградњи квалитетног система финансијског извештавања.

На који начин бисте сажето представили активности Савеза и његове стручне службе?

У оквиру сталних издања Савеза значајан је континуитет петнаестодневног издања "Рачуноводствена пракса" које својим инструктивним садржајем представља сигуран ослонац професионалним рачуновођама, као и теоријског часописа "Рачуноводство", који је надлежно министарство категоризовало као научни часопис од националног значаја, а чији квалитет поред уредника и рецензија изграђује и штити Редакциони одбор сачињен од најеминентнијих научника – универзитетских професора из области рачуноводства и пословних финансија. "Рачуноводство" традицијом од 60 година врши повезивање теорије и праксе на глобалном нивоу и доприноси стандардизацији и хармонизацији фи-

нансијског извештавања. У оквиру активности образовања и усавршавања чланова Савез већ 46 година организује мајске симпозијуме, научне скупове посвећене савременим тенденцијама рачуноводства, о чијем организовању брине Симпозијумски одбор чији чланови су истакнути познаваоци рачуноводствене теорије и праксе. Ради прихватања савремених тенденција и услова електронског пословања, Савез издаје и ажурира Електронски водич кроз пословање, електронску збирку прописа коју професионалне рачуновође успешно користе већ 12 година, којом је настављена традиција дуга 17 година Водича кроз пословање у папирној форми.

Савез своје чланове, професионалне рачуновође, обавештава о значајним питањима везаним за текуће активности, као и правима и обавезама проистеклим из чланства путем издања "Глас рачуновођа".

Чланство високо вреднује активност стручне службе Савеза при давању одговора телефонским и електронским путем и активност у оквиру редовних и ванредних саветовања. Поред тога, стручна служба задужена је и за повремени издања посвећена тумачењу примене законске и професионалне рачуноводствене регулативе, пореских прописа и других прописа који се одражавају на финансијско пословање, као и издања намењена редовној континуираној едукацији професионалних рачуновођа. Дакле, неоспоран је допринос стручне службе активностима Савеза и уверен сам да ће тако остати и у будућности.

Шта бисте поручили будућим генерацијама рачуновођа?

Данашње и свакако будуће генерације рачуновођа треба да имају квалитативно другачију улогу у односу на рачуновође од пре десет и више година. Услови су знатно измењени. У свету и код нас стечена су нова искуства. Изузетно велике промене у сфери информационе технологије намећу новим генерацијама рачуновођа, али и Савезу као њиховој професионалној организацији, да значајан део активност усмере на изградњу професионалног статуса рачуновођа, јер после свих насталих промена рачуноводство и професионалне рачуновође морају имати квалитативно другачију функцију. То подразумева не улогу пасивног бележења пословних промена, већ функцију активног чиниоца при доношењу пословних одлука, односно динамичком управљању пословним системима. Самим тим професионалне рачуновође ће стећи и виши друштвени углед, али и бољи материјални статус.

Закључци са 46. Симпозијума Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Златибор, 2015.

У периоду од 28. до 30. маја 2015. године, Савез рачуновођа и ревизора Србије, реномирана и светски призната организација професионалних рачуновођа, у години јубилеја - 60 година успешног рада и развоја, у сарадњи са суорганизаторима - државним економским факултетима из Београда, Ниша, Новог Сада, Крагујевца и Косовске Митровице, одржао је на Златибору традиционални 46. симпозијум - *Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословања* на тему **“Актуелни проблеми и перспективе рачуноводства и финансија”**. Симпозијум је имао карактер научног скупа са међународним учешћем.

На овом највишем научном скупу професионалних рачуновођа у Србији, где су узели учешће и представници приватних факултета, размотрени су актуелни рачуноводствени и пословно-финансијски проблеми. Компетентни аутори саопштили су 17 унапред припремљених реферата, распоређених у три тематске целине: **Рачуноводство и рачуноводствена регулатива - узроци успона и пада; Рачуноводство и управљање вредностима пословног система и Управљање финансијама у финансијском и реалном сектору**. Сви радови штампани су у посебном зборнику,

У исто време, на округлом столу организованом на тему **“Колико лоша рачуноводствена регулатива кошта привреду Србије?”**, додатно су разматрани и текући проблеми везани за законску рачуноводствену регулативу.

Разматрајући суштину садржаја реферата и дискусија учесника изведен је резиме.

Резиме рада Симпозијума

1. **Законска регулатива као део укупне рачуноводствене регулативе у Републици Србији у последњих петнаест година интензивно игнорише достигнућа светске и националне рачуноводствене теорије и праксе финансијског извештавања, што је резултирало некавалитетним и нетранспарентним финансијским извештавањем, штавише, нека од законских решења потпуно су непозната европској и глобалној пракси финансијског извештавања.**
2. **Актуелни закон о рачуноводству (“Службени гласник РС”, бр. 62/13) и подзаконска акта донета на основу њега практично су искључили међународну професионалну регулативу и професионално-стручног рачуновођу, кључне основе квалитета финансијског извештавања.**
3. **Пошто информације садржане у финансијским извештајима представљају средишни део тржишних информација, Република Србија нема основу за утемељење и развој тржишне економије - нарочито тржишта капитала и кредита, а самим тим ни значајне основе за укључи-**

вање Србије у европске и глобалне пословне и финансијске токове.

4. **Оцена финансијског положаја и успешности пословних система како у приватном тако и у јавном сектору, као и привреде у целини са некавалитетним финансијским извештавањем значајно је ограничена, а процена будућности несигурна и неутемељена.**
5. **Некавалитетни финансијски извештаји у Републици Србији подстичу нелегално пословање и корупцију, чине вероватнијим банкротство пословних система и угрожавају функционалност и ефикасност деловања правосудног система.**
6. **Рачуноводствене информације налазе се у основи стварања вредности пословних система за разноврсне стејкхолдере, што намеће потребу за изградњом и унапређењем интегрисаног пословно-финансијског извештавања, истраживањем нових модела, метода, инструмената и техника управљања, уз значајно уважавање пословних и финансијских ризика, како у приватном, тако и јавном сектору.**
7. **Управљање финансијама уопште, а самим тим и у финансијском и јавном сектору значајним делом се ослања на пословно-финансијске информације, које потичу из званичних финансијских извештаја и извештаја који се припремају за потребе ефективног и ефикасног управљања пословним системима.**

На основу презентованих реферата и дискусија у оквиру расправе на округлом столу донети су:

Закључци 46. симпозијума

1. Квалитетно финансијско извештавање треба да обезбеди поверење у финансијске извештаје, које све више постаје пословни императив. Законска рачуноводствена регулатива у Србији неприродно је подељена, веома разуђена и нестабилна, због чега је квалитет актуелног финансијског извештавања компромитован и пословни ризици врло значајни. Некавалитетно финансијско извештавање има далекосежне негативне последице по економски раст и друштвени развој. Наиме, није присутан један од значајних основа за утемељење

и развој тржишне економије, односно функционисање тржишта капитала и кредита. Потом, нема реалних услова за одговарајуће мерење економског раста и развоја. Ограничене су могућности за сузбијање превара и корупције, као и коришћење предности глобализације. Једном речју, компромитована је заштита јавног интереса као основе развоја економије и друштва. Лош и неодговарајући квалитет финансијског извештавања у Србији, такође, онемогућава правилно функционисање значајног дела правосудног система.

2. Финансијски извештаји, као инструмент комуницирања између предузећа и инвеститора, од великог значаја су за функционисање појединачних пословних субјеката, стабилност и ефикасност финансијског тржишта и раст националне економије. Процеси прибављања преко потребног капитала, привлачења инвеститора, смањења информационе асиметрије и ризика негативне селекције, чине хитно неопходним уједначавање финансијског извештавања са релевантном међународном регулативом. Финансијски извештаји у Србији нису усаглашени са Директивом 2013/34, Међународним стандардима финансијског извештавања, као ни са финансијским извештајима земаља које имају богату рачуноводствену традицију, као што су Немачка, УК, Француска и SAD. Бројна решења која немају теоријску утемељеност и која не постоје нигде у свету, компромитују рачуноводствену професију и представљају велики корак уназад у рачуноводственој пракси. Штете које због тога настају изузетно су велике. Оне се не мере само великим трошковима које има привреда при преласку на нове обрасце финансијских извештаја. Много већи су имплицитни трошкови који проистичу из презентовања недовољно квалитетних информација, односно штете која ће настати за инвеститоре, појединачна предузећа, државу, тржиште капитала, националну економију и рачуноводствену професију. Отуда, постоје веома озбиљни разлози за израду нових образаца финансијских извештаја, при чему је неопходан другачији, далеко озбиљнији и одговорнији приступ законодавца рачуноводству као професији од јавног интереса.

3. Обезбеђење квалитетног извештавања у измењеном пословном окружењу, које одликују глобализација економије, повећање сложености пословања, комплексност регулативе, брзе промене у технологији, неопходност руковања сложеним информатичким системима и великим базама података, захтева глобализацију рачуноводствених стандарда и ра-

чуноводствених пракси. Савремени рачуновођа се данас у свету суочава са бројним изазовима у процесу имплементације професионалне и законске регулативе и обезбеђења квалитетних финансијских извештаја у складу са захтевима јавног интереса. Компетентност професионалних рачуновођа подразумева висок ниво знања и вештина не само из финансијског и управљачког рачуноводства, већ и из дисциплина као што су корпоративне финансије, финансијска тржишта, комуникационе технологије, компанијско право, управљање ресурсима и сл. Овакав ниво знања обезбеђује се кроз квалитетан редован систем образовања, додатно професионално усавршавање при стицању професионалних звања и примену концепта континуиране едукације након стицања професионалних квалификација. Могућност измештања рачуноводствених услуга у друге земље, услед недовољне компетентности и конкурентности рачуновођа, носи ризик од опадања рачуноводствених вештина и смањења броја професионалних рачуновођа, што води даљем компромитовању рачуноводствене професије у земљама у транзицији, каква је и Србија. Законодавац, као креатор рачуноводствене регулативе, мора да подстиче стварање високообразованих компетентних професионалних рачуновођа. У супротном, законодавац не може да избегне одговорност за нарушавање рачуноводствене професије и штету која из тога проистиче.

4. Примена концепта фер вредности у условима непостојања најпоузданије основе вредновања – тржишта, садржи мању или већу дозу ризика. Са циљем смањења ризика, имплементација концепта фер вредности захтева постојање квалитетних и високообразованих професионалних рачуновођа. Пошто МСФИ и МСФИ за МСЕ сами по себи не представљају гарант објективности финансијских извештаја, тек ослањањем на етику, која у општијем контексту укључује како пословну етику, тако и етику професионалних рачуновођа и њихову професионалну оспособљеност, могу се очекивати респектабилни резултати ефективне примене концепта фер вредности. Чињеница да актуелна законска рачуноводствена регулатива у Србији игнорише међународно признату рачуноводствену професију и етику професионалних рачуновођа, упућује на потребу за преиспитивањем законске рачуноводствене регулативе и њеним усмеравањем ка квалитету финансијског извештавања уз уважавање професије и етике као равноправних чинилаца тог квалитета.

Омогућавање и дефинисање примене концепта фер вредности од стране законске рачуноводствене регулативе истовремено значи и потребу да се у оквиру пореских прописа везано за опорезивање имовине и опорезивање добити правних лица изврше усклађивања и прецизирања поводом утврђивања пореске основице на основу употребе фер вредности, што тренутно није случај и што има за последицу веће оптерећење пореских обвезника.

5. Утицај регулаторног лимитирања продајних цена учинака ентитета под државном контролом одражава се на све сфере пословања и општу слику пословне и финансијске ефикасности и одрживости ових ентитета. Примена новодонетог стандарда IFRS 14 – *Регулаторно условљени рачуни временских разграничења* почев од 1. јануара 2016. године треба да омогући сагледавање и квантификовање утицаја лимитирања продајних цена учинака ових ентитета на њихово пословање и њихове перформансе.

6. Савремено стратешко рачуноводство има значајну улогу у развоју и нефинансијског извештавања, односно оно има улогу креатора, организатора и реализатора, то јест носиоца активности нефинансијског извештавања, као и у сагледавању идеја и обележја која обезбеђују даљи развој односа стратешко-управљачке димензије управљачког рачуноводства и нефинансијског извештавања, с једне стране, и савременог менаџмента предузећа, с друге стране.

7. Савремени модели мерења перформанси су моћни стратешки алати који олакшавају процесе (ре)дефинисања и реализације стратегије, обезбеђујући системски приступ превођењу стратегије у јасно предвидљиве и мерљиве циљеве. Интегрисане системе мерења и управљања перформансама потребно је обазриво дизајнирати и имплементирати будући да неадекватно дизајнирани системи, не само да неће донети очекиване користи, већ могу имати и негативне импликације по организационе перформансе.

8. Примена програмског буџетирања у Србији подразумева законодавне, институционалне и организационе претпоставке за његово доследно и поступно спровођење, а на нивоу ентитета треба успоставити ефикасан систем одговорности, мониторинга и евалуације у свим фазама и по свим елементима и субјектима укључењим у реализацију циљних програмских активности и пројеката. Међутим, у Србији нису остварене све законодавне, инсти-

туционалне и организационе претпоставке које би омогућиле доследно и потпуно спровођење изабраних програмских активности и пројеката, односно трошења која настају њиховом реализацијом са успостављеним мерама перформанси, па је неопходно обезбедити следеће: усклађеност система извршења стратешких и развојних докумената између појединих ресурса, исказивање циљних користи јавног сектора, дефинисање мера перформанси, уз уважавање мултициљности јавног деловања.

9. Упркос опредељењу за примену MPC ЈС у јавном сектору у Србији се и даље примењује национална регулатива као последица става надлежног органа према коме је примена MPC ЈС онемогућена, будући да исти нису преведени и одобрени. Међутим, СРПС, као члан IFAC-а превео је и објавио званична издања MPC ЈС чиме је створена могућност за њихову примену. Недоследност законодавне и извршне власти огледа се такође у чињеници да важећи системски закон није праћен одговарајућом подзаконском регулативом из области рачуноводства и финансијског извештавања корисника јавних средстава. Највећи недостатак рачуноводственог евидентирања и финансијског извештавања јавног сектора није само у непримењивању MPC ЈС, нити у томе што се не примењује обрачунска рачуноводствена основа, коју препоручују сва међународна рачуноводствена тела, већ у томе што се примењује модификована готовинска рачуноводствена основа. Дакле, и поред познатих и признатих решења добре праксе извештавања у свету иде се у правцу националних решења, која не обезбеђују транспарентност ни упоредивост финансијских извештаја јавног сектора.

10. Правилно одређивање трансферних цена је од великог значаја како са становишта успешности пословања, тако и са становишта међусобних односа повезаних правних лица, али и са становишта ширих друштвених интереса, првенствено ради исказивања правилне основице за опорезивање добитка. Даље уклађивање законске регулативе и методолошких механизма у Србији са смерницама OECD за примену правила о трансферним ценама за мултинационалне компаније и пореске управе треба да допринесе правилном одређивању трансферних цена и контроли исправности њиховог одређивања.

11. Инвестирање капитала има за циљ остваривање што више стопе приноса уз што мањи степен ризика, због чега је неопходно управљање ризиком. Управљање ризиком

подразумева низ активности: анализу пословне активности, идентификовање ризика, дефинисање могуће реакције на текући и потенцијални ризик, као и праћење и информисање о ризику. Идентификовање и контрола ризика омогућавају његово свођење на дозвољену меру, која се као таква може планирати, а уз остварење плана треба очекивати максимизовање пословног успеха. Систем управљања ризиком штити предузеће и интересне групе, додајући вредност, док организације које не разумеју ризике у потпуности нису у могућности да ефикасно спроводе дефинисану стратегију.

12. Приликом дефинисања прихватљивог нивоа ризика, уз који може да се обезбеди стабилност добитка и креирање додатне вредности за власнике могуће је користити финансијске деривате (изведене финансијске инструменте) као што су: опције, фјучерси, форварди, свопови и сл. Међутим, примена деривата у предузећима подразумева разумевање међузависности приноса и ризика, процену неочекиваних губитака и адекватно структуриран систем управљања ризиком.

13. Врховне ревизорске институције имају кључну улогу у ревизији система и процеса управљања јавним средствима. Оне би требало да указују и на регулаторни оквир и тако да доприносе стабилности система финансијског управљања и одговорности свих корисника средстава у оквиру свеукупне јавне потрошње. На основу изражавања мишљења екстерних јавних ревизора о финансијским извештајима ентитета јавног сектора може се закључити да ли су њихове пословне активности и финансијске трансакције извршене у складу са законским прописима и да ли су јавна средства коришћена на ефикасан начин.

14. У финансијском сектору Републике Србије осигурање заузима друго место иза банкарства према: величини билансне суме, капитала и броја запослених, с тим да је изражен растући тренд броја запослених и опадајуће учешће у капиталу финансијског сектора. Учешће премије у БДП Републике Србије износи 1,9% (69. место у свету), док премија по становнику износи 78 евра (70. место у свету). Наведени подаци указују на неразвијеност овог сектора, у смислу његовог учешћа у финансијском систему Србије, мада би осигуравајућа друштва требало да буду један од главних извора понуде капитала на тржишту капитала. Посебно важно подручје делатности осигурања које пружа могућности за даљи раст је животно осигурање с обзиром да код нас премија

по становнику износи свега 5 евра (свега 5% становништва је животно осигурано).

15. Имовина електропривредних предузећа представља веома вредно богатство чијом се употребом у обављању делатности остварују значајне економске користи. Због тога, вредновање ове имовине према МРС и МСФИ доприноси квалитету финансијског извештавања јер се имовина у извештају о финансијском положају исказује по фер вредности заснованој на тржишним ценама. Проблеми у вези са поступком вредновања узроковани су недостатком квалитетне информационе основе за вредновање и тешкоћама у примени приступа и метода вредновања, односно аналитичке методологије и стандарда вредновања.

16. Савез рачуновођа и ревизора Србије, као међународно призната организација професионалних рачуновођа, члан Међународне федерације рачуновођа, Европске федерације рачуновођа и других регулаторних тела, изградила је транспарентан систем едукације професионалних рачуновођа. Она интензивно прати њихов рад и континуирано их усавршава у складу са глобалним чланским правима и обавезама. Савез је уредио целокупну процедуру остваривања права професионалних рачуновођа у националним оквирима. Он за потребе свог чланства преводи МСФИ, МСФИ за МСЕ, МСР и другу професионалну регулативу. Кроз званичну сарадњу и потписан споразум са скоро свим факултетима економског усмерења ради на унапређењу редовног образовања и професионалног усавршавања у Србији и шире. Професионалне исправе Савеза о стеченим професионалним звањима издају се у складу са Међународним стандардима едукације и регистрованим делатностима код надлежног регистрационог органа и признају се у свету, што значи да је Савез својим активностима испунио глобалне стандарде професионалне регулације рачуноводствене професије. Таквим својим радом Савез успорава интензивно нарушавање квалитета финансијског извештавања у Србији, чему је добрим делом доприносила и доприноси лоша законска регулатива.

На основу претходно формулисаних закључака, а са циљем превазилажења назначених актуелних проблема организатори Симпозијума дају следеће:

ПРЕПОРУКЕ – ПРЕДЛОГЕ УЧЕСНИКА СИМПОЗИЈУМА

I. Са циљем тренутног заустављања даљег нарушавања ионако лошег квалитета

финансијског извештавања у Републици Србији захтевају се хитне промене актуелног Закона о рачуноводству и подзаконских аката базираних на њему у следећим деловима:

1. Доношење нових подзаконских аката о обрасцима финансијских извештаја по обиму и садржини усаглашених са МСФИ и другом међународном професионалном регулативом, као и Директивом Европске уније 2013/34 и специфичностима Србије и на основу тога конципиран контни оквир;
2. Укидање посебног контног оквира и посебних билансних шема за друга правна лица;
3. Стављање ван снаге правилника који се односи на вредновање билансних ставки микро и других правних лица;
4. Омогућити примену МСФИ за све обвезнике извештавања, уколико им то одговара;
5. Разврставање правних лица треба ускладити са Директивом 2013/34;
6. Створити услове за примену МРС за ЈС у јавном сектору;
7. Укидање обавезе посебног достављања финансијских извештаја за статистичке потребе, односно увести јединствено достављање финансијских извештаја за све потребе, а рок достављања финансијских извештаја са циљем њихове благовремености треба да буде крај фебруара наредне године за извештаје претходне године;
8. Посебно прописати примену етичког кодекса за професионалне рачуновође; и
9. Редуковати могућност вођења пословних књига по систему простог књиговодства.

II. Актуелни законски прописи не дају ни минимум услова за утемељење квалитета финансијског извештавања у Републици Србији, па је због тога потребно хитно приступити доношењу новог Закона о рачуноводству и других прописа о финансијском извештавању по угледу на најразвијенију тео-

рију и најбољу праксу у свету, који би били темељ квалитета и континуираног унапређења квалитета финансијског извештавања, тим пре што препоруке Комисије ЕУ дате у делу 4.6, Поглавља 6. Скрининга из децембра 2014, инсистирају на усклађивању и упућује на то да "потребни су даљи напори како би се постигла усклађеност са Директивом ЕУ 2013/34". Такав Закон о рачуноводству и други прописи о финансијском извештавању би:

1. били општи регулаторни оквир финансијског извештавања приватног и јавног сектора;
2. прописали обавезну примену међународне рачуноводствене регулативе за приватни и јавни сектор, уз уважавање правних тековина Европске уније, када је реч о финансијском и другим облицима извештавања, ревизији финансијских извештаја, мониторингу и имплементацији корпоративних захтева извештавања и управљања, јавним овлашћењима, корпоративном управљању и етици;
3. детерминисали одговарајући институционални оквир у смислу регулисања одговорности за финансијско извештавање и координацију активности финансијског извештавања (постојеће институције:

је: Национална комисија за рачуноводство и Одбор за јавни надзор треба уредити у погледу надлежности, независности и начину функционисања по угледу на најбољу европску у светску праксу), а нарочито **улогу и задатке професионалних организација;**

4. дали општи оквир за изградњу људских ресурса за финансијско извештавање, односно формирање и одржавање знања, вештина, професионалних вредности и ставова, као и етичког понашања професионалних рачуновођа;
5. створили услове за изградњу капацитета и успостављање процеса финансијског извештавања, односно постављање стратегије и акционог плана финансијског извештавања у Републици Србији.

Са циљем реализације наведених предлога неопходно је започети процес хитног доношења нових прописа и у ту активност укључити професионално струковну асоцијацију, Савез рачуновођа и ревизора Србије, у складу са Закључком и Смерницама Владе Републике Србије за укључивање организација цивилног друштва у процес доношења прописа („Службени гласник РС“, бр. 90/14), као и представнике академске заједнице економског усмерења и компетентне професионалне рачуновође из праксе.

*председник Комисије за закључке
проф. др Благоје Новићевић*

*председник Симпозијумског одбора
проф. др Слободан Малинић*

Закључци са 46. Симпозијума, достављени су:

- Министарству финансија Републике Србије
- Министарству привреде Републике Србије
- Народној банци Србије
- Пореској управи Републике Србије
- Националној комисији за рачуноводство
- Одбору за јавни надзор над обављањем ревизије
- Унији послодаваца Србије.

Извештај о раду IASB Фебруар, 2015.

Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB) одржао је јавну седницу од 18-20. фебруара у седишту IASB у Лондону, у Великој Британији.

На дневном реду биле су следеће теме:

- **IFRS за SME: Свеобухватан преглед**
- Активности у вези са прописаним ценама
- Приходи од уговора са клијентима – питања проистекла из дискусија заједничке радне групе
- Уговори о осигурању
- Иницијатива за обелодањивање – принципи обелодањивања
- Рачуноводствено обухватање динамичког управљања ризиком: приступ макро хеџингу кроз ревалоризацију портфолија
- Лизинг
- Питања после имплементације IFRS
- Преглед после имплементације: IFRS 3 - **Пословне комбинације**

IFRS за SME: Свеобухватан преглед (План рада 5)

На састанку IASB одржаном 18. фебруара предмет расправе биле су процедуре које се одnose на будуће прегледе IFRS за SME.

План рада 5: Будући прегледи IFRS за SME

IASB је разматрао коментаре који су стигли у току јавне расправе о Нацрту за излагање *Пред-*

ложених измена IFRS за SME, о процесу будућих прегледа IFRS за SME.

IASB је донео следеће прелиминарне одлуке:

- Свеобухватни прегледи IFRS за SME треба да почну отприлике две године после ступања на снагу измена IFRS за SME које су резултат претходног свеобухватног прегледа. Свеобухватни прегледи би у начелу требало да почну издавањем Захтева за достављање информација.
- Између свеобухватних прегледа, уз информације достављене од стране Групе за имплементацију SME, IASB разматра да ли постоји потреба за периодичним прегледима који би се бавили новим и ревидираним IFRS који још нису у примени или хитним изменама.
- Овај процес значи да измене IFRS за SME не би биле чешће од отприлике једном у три године.

Дванаест од четрнаест чланова IASB сложило се са овом одлуком.

Активности у вези са прописаним ценама (План рада 9)

На састанку IASB, одржаном 18. фебруара 2015. године, предмет расправе био је сумарни преглед коментара Документа за дискусију *Подношење извештаја о финансијским ефектима прописивања цена* (у наставку Документ за дискусију).

План рада 9 - Иницијална анализа реакција на Документ за дискусију

- а. Већина испитаника слаже се да Документ за дискусију садржи добар опис значајних карактеристика прописивања

цена. Велики број учесника сматра да би будуће смернице требало више да се фокусирају на права и обавезе и њихов однос према механизму прописивања цена, док би се остале функције разматрале више као пратеће функције.

- b. Многи учесници у јавној расправи указали су на то да комбинација права и обавеза која је резултат дефинисаног прописивања цена не мора увек да буде верно представљена у финансијским извештајима у складу са IFRS те да би пројекат требало да доведе до признавања барем неких регулаторних одлагања салда рачуна у финансијским извештајима, у складу са IFRS.
- c. Многи учесници у јавној расправи слажу се да је IFRS 14 - *Регулаторни одложени рачуни* добра полазна тачка за захтеве у вези са обелодањивањима.
- d. Од четири приступа наведена у Документу за дискусију, највише подршке је упућено признавању финансијских ефеката прописивања цена кроз посебне захтеве IFRS.

На овом састанку нису донете одлуке. Међутим, IASB је истакао да би особље требало додатно да истражи следеће:

- начин дефинисања делокруга предложеног стандарда, на основу описа прописивања цена;
- значење и примена „базе корисника“, посебно у контексту тросмерног односа између ентитета за који се прописују цене, регулатора и крајњег купца;
- доследност приступа примењеног у овом пројекту у поређењу са приступима коришћеним у осталим стандардима и текућим пројектима рачуноводственог обухватања нето ефеката права и обавеза;
- интеракција овог пројекта са пројектом *Концептуалног оквира* и његовим дефиницијама имовине и обавеза;
- начин на који начела стандарда IFRS 15, нарочито она која се односе на идентификацију обавеза у вези са перформансама, могу да се прилагоде активностима прописивања цена.

Следећи кораци

Саветодавна група за активности у вези са прописаним ценама састаће се почетком марта. Особље ће разматрати питања изнета на том састанку пре него што дефинише предлоге о конкретним темама који ће бити поднети IASB-у.

Приходи од уговора са клијентима – питања проистекла из дискусија заједничке радне групе

(затворена седница IASB)

Документација о плану рада 7А: Импликације измена IFRS 15 пре датума ступања на снагу

На седници IASB, одржаној 18. фебруара 2015, расправљано је о факторима које IASB треба да размотри приликом доношења одлуке да ли и како треба да се решавају питања у вези са IFRS 15 - *Приходи од уговора са клијентима* која се јаве током дискусије заједничке радне групе IASB/FASB за признавање прихода.

IASB је обавештен да расправа заједничке радне групе о највећем делу од 32 достављене примедбе указује на то да би заинтересоване стране могле да разумеју и примењују овај стандард. Међутим, нека од питања су поднета IASB-у и FASB-у на додатно разматрање. Два од тих питања односе се на лиценцирање и идентификацију обавеза које се односе на перформансе и о њима је расправљано на овом заједничком састанку IASB-а и FASB-а.

На овом састанку нису донете никакве одлуке. Међутим, поједини чланови IASB-а изразили су своје мишљење до ког су дошли разматрањем појединих питања дефинисаних током расправе заједничке радне групе, нарочито у вези са потребом да се заинтересованим странама дају објашњења неопходна да би се што мање реметио процес имплементације и са циљем одржања конвергенције између IFRS 15 и Теме 606 - *Приходи од уговора са клијентима*.

(Заједничка сесија са FASB-ом)

Одржан је састанак IASB и FASB (у наставку: Одбори) на ком се расправљало о питањима која су се јавила током рада заједничке транзиционе радне групе. Одбори су донели одлуке да предложе нека побољшања са циљем разјашњења смерница у IFRS 15 и Теми 606 (заједно, нови Стандард о приходима) у вези са следећим темама:

- a. лиценцирање интелектуалне својине,
- b. идентификација обавеза које се тичу перформанси.

Документација о Плану рада 7В: Лиценцирање интелектуалне својине

Чланови оба одбора расправљали су о питањима у вези са применом лиценци, која су описана у наставку.

Одређивање природе обећања ентитета приликом давања лиценце

Одбори су донели одлуку да се побољша оперативност и разумљивост Смерница за примену у новом Стандарду о приходима. Да би се то постигло, Одбори су предложили да се разјасни да обећање ентитета купцу приликом давања лиценце представља давање права на приступ интелектуалној својини ентитета (које се испуњава током времена) када уговор захтева или купац са правом очекује од ентитета да предузме активности (које не укључују пренос робе или услуге купцу) које значајно утиче на примену интелектуалне својине на коју купац има право. На примену интелектуалне својине на коју купац има право значајно утиче:

- а. када се очекује да активности ентитета доведу до промене облика (на пример, дизајна) или функционалности (на пример, могућности да се врши нека функција или задатак) интелектуалне својине на коју купац има право, или
- б. када је вредност интелектуалне својине за купца у значајној мери изведена из, или зависи од, очекиваних активности ентитета. На пример, вредност брэнда или лога је у значајној мери изведена из, или зависи од, континуираних активности ентитета које подржавају или одржавају интелектуалну својину.

Поред тога, Одбори су разјаснили да када интелектуална својина има значајну самосталну функционалност (то јест, способност обраде трансакције, вршења функције или задатка, или може да буде емитовано или репродуковано), као што је софтвер или медијски садржај, значајан део њене примене је изведен из те функционалности и није под утицајем активности ентитета које не мењају ту функционалност (као што су промотивне активности). Сви чланови FASB-а и једанаест чланова IASB-а сложили су се са овим ставом.

Чланови FASB-а додатно су одлучили да се у смерницама разјасни да када ентитет одобрава лиценцу за коришћење неке симболичке интелектуалне својине (то јест, за интелектуалну својину која нема значајну самосталну функцио-

налност као што су брэндови, имена спортских клубова или робних марки, или логотипи), претпоставља се да обећање ентитета купцу приликом давања лиценце укључује предузимање активности које значајно утичу на примену интелектуалне својине на коју купац полаже права. Са овим су се сложила четири члана FASB.

Одређивање када би ентитет требало да процени природу лиценце

FASB је донео одлуку да се у Теми 606 разјасни да би, у неким случајевима, ентитет требало да одреди природу лиценце која не представља засебну обавезу која се тиче перформанси како би се адекватно примениле опште смернице у вези са тиме да ли се обавеза која се тиче перформанси испуњава током времена или у некој тачки времена и/или да одреди адекватну меру напретка за комбиноване обавезе које се тичу перформанси које укључују и лиценцу. Са овом одлуком се сложило пет чланова FASB.

IASB је донео одлуку да није потребно разјашњење смерница за практичну примену IFRS 15 у вези са овим питањем због тога што IFRS 15 и његова Основа за закључивање садрже довољне смернице. При доношењу овог закључка IASB је узео у обзир анализу из параграфа 59-64 Документа о плану рада 7В. Сви чланови IASB су се сложили.

Тантијеме засноване на продаји или на коришћењу

Одбор је одлучио да разјасни делокруг и применљивост Практичних смерница о тантијемама заснованим на продаји или коришћењу, обећаним у замену за лиценцу на интелектуалну својину на следећи начин:

- а. Ентитет не би требало да дели једну тантијему на део који се односи на изузеће тантијема заснованих на продаји или коришћењу и на део на који се не односи изузеће тантијеме (што значи да би се на њега односиле опште смернице о променљивим накнадама, укључујући и ограничења променљивих накнада); и
- б. изузеће које се односи на тантијеме засноване на продаји или коришћењу треба да се примењују увек када је преовлађујућа ставка на коју се односи тантијема лиценца за интелектуалну својину.

Цео FASB и 13 чланова IASB су се сложили са овом одлуком.

Уговорна ограничења аранжмана о лиценцама

FASB је донео одлуку да се у Теми 606 разјасни да уговорне обавезе које су описане у параграфима 606-10-55-64 [Б62 стандарда IFRS 15] представљају обележја лиценце, па према томе не утичу на идентификацију обећане робе или услуга из уговора. На пример, ентитет не би идентификовао различит број обећаних лиценци у уговору који купцу даје неограничена права на употребу одређене интелектуалне својине током дефинисаног временског периода него у уговору којим се даје лиценца која ограничава колико често интелектуална својина може да се користи током периода трајања лиценце. Са овом одлуком сложило се пет чланова FASB.

IASB је донео одлуку да није потребно разјашњење смерница за практичну примену IFRS 15 у вези са овим питањем због тога што IFRS 15 и његова Основа за закључивање садрже довољне смернице. При доношењу овог закључка IASB је узео у обзир анализу из параграфа 68-73 Документа о плану рада 7Б. Сви чланови IASB су се сложили.

Документација о плану рада 7С: Идентификација обавеза које се тичу перформанси

Одбори су донели одлуку да се додају неки илустративни примери новом стандарду који се бави приходима како би се разјаснило на који начин Одбори намеравају да упуте на примену смерница које се односе на идентификацију обавеза које се односе на перформансе. Сви чланови IASB и FASB су се сложили са овим предлогом.

Поред тога, FASB је донео одлуку да се у Тему 606 унесу додатне измене које се односе на питања имплементације у вези са (1) идентификацијом обећане робе или услуга које би биле предмет смерница о раздвајању; (2) применом различитих смерница; и (3) рачуноводственим обухватањем активности доставе и руковања, као и са циљем вршења одређених техничких исправки Теме 606 у овој области.

Обећана роба и услуге

FASB је одлучио да се од ентитета не захтева да идентификује робу или услуге обећане купцу које нису материјално значајне у контексту уговора. Опциона роба или услуге треба да наставе да се рачуноводствено обухватају у складу са параграфима 606-10-55-41 до 55-45 (параграфи Б39–Б43 IFRS 15). Од ентитета се не захтева да

акумулира робу или услуге процењене као материјално безначајне у контексту уговора и да процени њихов значај на нивоу финансијског извештаја. Дванаест чланова IASB се сложило са овом одлуком.

IASB је донео одлуку да не укључује сличне смернице у IFRS 15. Дванаест чланова IASB-а сложило се са овом одлуком.

„Различит у контексту уговора.“

Поред одлуке да се пруже додатни илустративни примери, FASB је одлучио да измени смернице у Теми 606 о томе када обећање ентитета да изврши пренос робе или услуга може засебно да се идентификује (то јест, када се оно истиче у контексту уговора), и то:

- а. кроз додатно објашњење истакнутог, засебно идентификованог принципа у Кодирању; и
- б. кроз ревидирање фактора у параграфима 606-10-25-21 [параграф 29 стандарда IFRS 15] како би били боље усклађени са факторима који се односе на поново истакнут, засебно идентификован принцип.

Са овом одлуком сложили су се сви чланови IASB.

IASB је донео одлуку да се не мењају смернице у параграфима 27 и 29 IFRS 15. Међутим, поред илустративних примера (као што је претходно поменуто), IASB је такође истакао да расправа о анализи питања која се односе на тезу „различит у контексту уговора“ у параграфима 34 – 43 Документа о плану рада 7С, може да помогне у едукацији и информисању праксе.

Активности транспорта и руковања

FASB је одлучио да разјасни смернице у Теми 606 које се односе на активности транспорта и руковања. Ревидиране смернице би разјасниле да активности транспорта и руковања које се врше пре него што прибављена роба буде под контролом купца, представљају активности испуњења. Осим тога, IASB је донео одлуку да се ентитету одобри, као одабир рачуноводствене политике, да рачуноводствено обухвата активности транспорта и руковања које се спроводе након што је прибављена роба дошла под контролу купца као активности испуњења. Са овом одлуком се сложило пет чланова FASB.

Техничке исправке

FASB је донео одлуку да се изврше одређене техничке исправке смерница које се односе на идентификацију обавеза које се тичу перформанси. Са овом одлуком су се сложили сви чланови IASB.

Следећи кораци

Особље ће започети са израдом нацрта предложеног Ажурирања на основу донетих прелиминарних одлука.

IASB је донео одлуку да се ради на развоју јединственог Нацрта за излагање који садржи предложена објашњења IFRS 15. Нацрт за излагање ће укључивати разјашњења која су предмет прелиминарних одлука донетих на овом састанку заједно са свим осталим разјашњењима која IASB сматра неопходним у светлу дискусија заједничке радне групе на састанцима одржаним у јануару и марту 2015.

Уговори о осигурању (Документација о Плану рада 2)

(Седница IASB посвећена едукацији)

IASB се састао 19. фебруара 2015. са циљем наставка расправе о уговорима о осигурању на седници посвећеној едукацији. Тема расправе биле су прелиминарне одлуке на нивоу агрегације и разматрање примене тих одлука са и без функција учешћа.

Иницијатива за обелодањивање – принципи обелодањивања (Документација о плану рада 11)

IASB се састао 19. фебруара 2015. ради расправе о начину на који би Документ за дискусију о принципима обелодањивања требало да обухвата информације које се не односе на IFRS.

*Документација о плану рада 11B:
Алтернативно одмеравање перформанси*

IASB истиче да IFRS не би требало да забрани обелодањивање резултата алтернативних одмеравања перформанси у напоменама уз финансијске извештаје. Међутим, изнета су различита мишљења у вези са тим да ли треба да се дозволи обелодањивање резултата алтернативних одмеравања перформанси у самом финансијском из-

вештају. IASB је такође захтевао од особља да преради дефиницију алтернативних одмеравања перформанси и да се одреде нека квалитативна ограничења која се односе на примену алтернативних одмеравања перформанси у финансијским извештајима, на основу ограничења описаних у параграфу 32 Документације о Плану рада 11B ради укључења у Документ за дискусију.

IASB је такође донео одлуку да се у Документ за дискусију укључе и следећи прелиминарни ставови:

- a. IFRS треба да укључи додатне смернице које се односе на опис неуобичајених ставки, које се не понављају или се ретко понављају, у извештају о укупном приходу, у складу са расправом из параграфа 46 овог документа; и
- b. презентација добити пре камата и пореза (Earnings before interest and taxes – EBIT) и добити пре камата, пореза, депресијације и амортизације (Earnings before interest and taxes, depreciation and amortization – EBITDA) у билансу успеха усклађена је са IFRS, под условом да је извештај презентован „по својој природи“ и такви међузбирови су у складу са параграфима 85-85Б стандарда IAS 1, *Презентација финансијских извештаја*.

Документација о плану рада 11C: Остале информације које не захтева IFRS

IASB је донео одлуку да Документ за дискусију треба да садржи следеће прелиминарне ставове:

- a. IFRS не треба да забрани уношење информација које је ентитет идентификовао као информације које не захтевају IFRS у финансијске извештаје; и
- b. IFRS треба да пружи смернице о презентацији информација које је ентитет идентификовао као информације које не захтева IFRS у финансијским извештајима ентитета, у новом стандарду о обелодањивању. Те смернице би требало да одражавају резултате расправе наведене у параграфу 20 овог документа.

Следећи кораци

На састанку у марту, IASB планира да се расправља о следећим темама:

- a. теме које чине део пројекта Принципи обелодањивања, укључујући улогу фи-

нансијских извештаја, не укључујући на-
помене; и

- b. као део пројекта који се бави материјал-
ним значајем, садржај Нацрта о излага-
њу и Извештај о пракси у вези са матери-
јалним значајем.

**Рачуноводствено обухватање динамичког
управљања ризиком: приступ макро хеџингу
кроз ревалоризацију портфолија
(Документација о плану рада 4)**

IASB је расправљао о прикупљеним комента-
рима примљеним у току јавне расправе о Доку-
менту за дискусију насловљеном: *Рачуново-
дствено обухватање динамичког управљања ри-
зиком: приступ макро хеџингу кроз ревалориза-
цију портфолија*.

Није донета ниједна одлука.

Следећи кораци

Особље ће у марту 2015. године представити
анализу писама са коментарима о преосталим
одељцима Документа за дискусију.

Лизинг (Документација о плану рада 3)

На састанку IASB-а одржаном 19. фебруара
2015, настављена је расправа о предлозима из-
нетим у Нацрту за излагање из маја 2013, Лизинг
(ЕД за 2013), са следећим конкретним темама:

- a. прелазни период;
b. лизинг имовине мале вредности; и
c. стопа дисконта подзакупа (ново пита-
ње).

*Документација о плану рада 3А: Прелазни
период – Лизинг претходно класификован као
пословни лизинг*

Корисници лизинга

IASB је донео прелиминарну одлуку да се ко-
риснику лизинга дозволи да у прелазном перио-
ду бира између потпуно ретроспективног при-
ступа и модификованог ретроспективног при-
ступа, и да га доследно примењује на цео по-
ртфолио некадашњег пословног лизинга. Са
овом одлуком се сложило четрнаест чланова
IASB.

У вези са модификованим ретроспективним
приступом, IASB је донео следеће прелиминарне
одлуке:

- a. Корисник лизинга не би требало поново
да назначује компаративне информаци-
је. У складу са тим, датум почетка при-
мене је први дан годишњег извештајног
периода у коме корисник лизинга почи-
ње се применом захтева новог стандар-
да *Лизинг*;
- b. Од корисника лизинга треба да се захте-
ва да на датум почетка примене новог
стандарда *Лизинг*, призна кумулативне
ефекте почетне примене као корекцију
почетног салда нераспоређене добити
(или неке друге компоненте капитала,
по потреби);
- c. Од корисника лизинга треба да се захте-
ва да одмерава обавезе по основу лизин-
га по тренутној вредности преосталих
плаћања по основу лизинга, дисконто-
ваним по инкременталној (увећаној)
стопа позајмљивања на датум почетка
примене;
- d. Корисник лизинга би требало да одабере,
за сваки поједини случај лизинга, је-
дан од два приступа одмеравања за пра-
во коришћења средства након прелаза,
као што је наведено:
- i. Тако што се средство са правом ко-
ришћења одмерава као да је нови
Стандард *Лизинг* одувек приме-
њиван, али уз примену дискон-
тне стопе засноване на
инкременталној (увећаној) сто-
пи позајмљивања на датум по-
четка примене; или
- ii. Тако што се средство са правом ко-
ришћења одмерава по износу
једнаком износу обавеза по осно-
ву лизинга, коригованом за из-
нос свих претходно признатих
унапред плаћених или обрачуна-
тих плаћања по основу лизинга.
- e. Кориснику лизинга требало би да буде
дозвољено да примењује јединствену
дисконтну стопу за портфолио лизинга
са особинама које су у разумној мери
сличне.
- f. Кориснику лизинга би требало да буде
дозвољено да изврши корекцију сре-
дства са правом коришћења у прелаз-
ном периоду за износ било ког претход-
но признатог штетног лизинга, као ал-

тернативу вршењу прегледа умањења вредности.

- g. Кориснику лизинга требало би да буде дозвољено да експлицитно примени изузеће признавања и одмеравања за лизинг који истиче за 12 месеци или мање од датума почетне примене. Уместо тога, корисник лизинга:
- i. рачуноводствено обухвата ове лизинге на исти начин као и краткорочне лизинге; и
  - ii. има обавезу да укључи трошкове повезане са овим лизингом у обелодањивање краткорочних трошкова лизинга у годишњем извештајном периоду почетне примене;
- h. Од корисника лизинга се не захтева да укључи директне иницијалне трошкове у одмеравање средства са правом коришћења;
- i. Кориснику лизинга би требало да буде дозвољено да користи претходна сазнања приликом примене новог стандарда *Лизинг*, на пример за одређивање услова лизинга ако уговор садржи опцију за продужење или прекид лизинга.

Са овом одлуком се сложило дванаест чланова одбора, а два су била против.

IASB је такође расправљао о захтевима који се односе на обелодањивање, а који се тичу корисника лизинга у годишњем извештајном периоду у ком се Стандарди примењују први пут. План IASB-а је да се о овом питању додатно расправља као о преосталом питању на једном од будућих састанака IASB-а.

Даваоци лизинга

IASB је донео прелиминарну одлуку да се од даваоца лизинга захтева да примењује постојећу рачуноводствену основу на све лизинге који су у току на дан почетка примене, осим за посреднике када се ради о подзакупу (погледати Документацију о плану рада 3С Прелазни период - *Подзакуп*). Са овом одлуком се сложило свих четрнаест чланова IASB.

Прва примена

IASB је донео прелиминарну одлуку да одобри ентитетима који први пут примењују IFRS да примењују исти модификовани ретроспективни

приступ који ће се примењивати на ентитете који примењују нови стандард *Лизинг* по први пут. У вези са тим одлучено је:

- a. за ентитете који први пут примењују овај стандард, датум почетка примене треба да се сматра датумом преласка на IFRS у складу са IFRS 1 - *Прва примена Међународних стандарда финансијског извештавања*; и
- b. ентитету који први пут примењује овај стандард не би требало да буде дозвољено да примењује експлицитна изузећа за признавање и одмеравање лизинга који истиче за мање од 12 месеци од датума почетка примене.

Са овом одлуком сложило се тринаест чланова одбора, а један је био против.

Документација о плану рада 3В: Прелазни период - продаја лизинга и повратни лизинг

IASB је донео следеће прелиминарне одлуке:

- a. ентитет не треба да поново процењује историјске трансакције продаје лизинга и повратног лизинга да би одредио да ли је продаја извршена у складу са IFRS 15 *Приходи од уговора са клијентима*;
- b. продавац – корисник лизинга не би требало да ретроспективно рачуноводствено обухвата трансакције продаје лизинга и повратног лизинга које су класификоване као финансијски лизинг у складу са стандардом IAS 17 - *Лизинг*. Уместо тога, продавац – корисник лизинга треба да:
  - i. рачуноводствено обухвати трансакције продаје лизинга и повратног лизинга у прелазном периоду на исти начин као финансијски лизинг који је у току на датум почетка примене; и
  - ii. настави са амортизацијом добитка после продаје у складу са IAS 17;
- c. продавац – корисник лизинга не би требало да ретроспективно рачуноводствено обухвата трансакције продаје лизинга и повратног лизинга које су класификоване као пословни лизинг у складу са стандардом IAS 17 - *Лизинг*. Уместо тога, продавац – корисник лизинга требало би да:
  - i. рачуноводствено обухвата повратни лизинг у прелазном периоду на исти начин као пословни лизинг

који је у току на датум почетка примене; и

- ii. рачуноводствено обухвата одложене добитке или губитке који се односе на нетржишне услове као корекција повратног лизинга средства са правом коришћења.

Свих четрнаест чланова IASB сложило се са овом одлуком.

IASB је такође донео прелиминарну одлуку да се од продавца – корисника лизинга захтева да примењује приступ признавања делимичне добити продаје лизинга и повратног лизинга само на трансакције продаје лизинга и повратног лизинга које су извршене након датума почетка примене новог стандарда који се односи на лизинг. Са овом одлуком сложило се тринаест чланова одбора, а један је био против.

Документација о плану рада 3C: Прелазни период – подзакуп

IASB је донео следеће прелиминарне одлуке:

- a. да се захтева од посредног даваоца лизинга да поново процени сваки пословни подзакуп који је у току на датум почетка примене, како би се одредило да ли би се тај подзакуп класификовао као пословни лизинг или финансијски лизинг. Посредни давалац лизинга треба да базира ту поновну процену на преосталим уговорним условима основног лизинга и подзакупа, и
- b. да се захтева, за подзакупе који су класификовани као пословни лизинг у складу са IAS 17, али као финансијски лизинг према новом стандарду *Лизинг*, да посредни давалац лизинга рачуноводствено обухвата подзакуп као нови финансијски лизинг активира на датум почетка примене.

Свих четрнаест чланова IASB сложило се са овом одлуком.

Документација о плану рада 3D: Дефиниција лизинга

IASB је донео прелиминарну одлуку да омогући ентитету да изузме дефиницију лизинга за све уговоре који су у току на датум почетка примене новог стандарда *Лизинг*. Ентитет који одлучи да не примењује дефиницију лизинга требало би то да уради за све уговоре који су у току на да-

тум почетка примене новог стандарда *Лизинг*. Ентитет треба да обелодани ту чињеницу.

Свих четрнаест чланова IASB-а се сложило са овом одлуком.

Документација о плану рада 3D: Лизинг имовине мале вредности

IASB је донео следеће прелиминарне одлуке:

- a. да потврди своју прелиминарну одлуку да одобри изузимање признавања и одмеравања за лизинг имовине мале вредности. Са овом одлуком се сложило једанаест чланова одбора, а три су била против;
- b. да истакне да закупљена имовина која зависи или је у јакој вези са другом закупљеном имовином не може да се квалификује као имовина мале вредности. Са овом одлуком се сложило тринаест чланова одбора, а један је био против;
- c. да се у Основу за закључивање укључи дискусија о реду величине који је IASB имао на уму приликом разматрања изузећа. Са овом одлуком се сложило дванаест чланова одбора, а два су била против.

Документација о плану рада 3F: Дисконтне стопе за подзакуп (Преостало питање)

IASB је донео прелиминарну одлуку да одобри посредним даваоцима лизинга да подзакуп рачуноводствено обухватају користећи дисконтну стопу која се користи за основни лизинг, ако је подзакуп класификован као финансијски лизинг и ако стопа која је имплицирана у подзакупу не може лако да се одреди. Свих четрнаест чланова IASB-а сложило се са овом одлуком.

Следећи кораци

IASB очекује да изврши преглед обавезног процеса рада у пројекту везаном за лизинг и да се расправља о датуму ступања на снагу и свим преосталим питањима која се појаве на следећем састанку IASB-а.

Питања у вези са имплементацијом IFRS – Документи који чине део процеса рада (Документација о плану рада 12)

На састанку одржаном 20. фебруара 2015. године, IASB је извршио проверу да ли су сви неопходни кораци који чине део процеса рада

предузети у оквиру припреме објављивања двају нацрта за излагање:

- a. Поновно одмеравање при измени, ограничењу или намирењу плана / Доступност рефундирања суфицита из плана дефинисаних примања (предложене измене стандарда IAS 19 - *Примања запослених* и IFRIC 14 IAS 19 - *IFRIC 14 IAS 19 – Ограничење средства дефинисаних примања, захтеви за минималним финансирањем и њихова интеракција*); о
- b. Продаја или улагање средстава између инвеститора и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата (Предложене измене стандарда IFRS 10 и IAS 28 (2015)), претходно Елиминација добитака или губитака који настају из трансакција између ентитета и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата.

Сви чланови IASB потврдили су да су задовољни тиме што је IASB остварио усклађеност са неопходним корацима обавезног процеса рада и дали су налог особљу да почне процес гласања за оба документа. Један члан одбора изјавио је да ће изнети своје неслагање са Нацртом за излагање описаним у тачки (б) изнад. Нико од осталих чланова IASB није изјавио да намерава да изрази своје неслагање са објављивањем Нацрта за излагање описаног у претходно наведеној тачки (а).

Следећи кораци

Особље ће започети процес гласања за предстојеће нацрте за излагање.

Преглед после имплементације: IFRS 3 - Пословне комбинације (Документација о плану рада 13)

IASB је 20. фебруара разматрао накнадно праћење неопходно за преглед после имплементације стандарда IFRS 3 - *Пословне комбинације*.

IASB је одлучио да дода следећа питања у будући план рада:

- како да се унапреди тестирање умањења вредности у стандарду IAS 36 *Умањење вредности имовине*;
- како да се појасни дефиниција пословања;
- накнадно рачуноводствено обухватање гудвила (укључујући релативне користи од приступа који укључује само умањење вредности и приступа који укључује амортизацију и умањење вредности);
- идентификација и одмеравање нематеријалне имовине као што је однос са купцима и имена брендова.

Девет чланова IASB-а се сложило са овом одлуком, док је 5 било против.

Следећи кораци

IASB очекује да ће Извештај о повратним информацијама о имплементацији IFRS 3 бити објављен у другом кварталу 2015.

План рада - пројектовани циљеви на дан 24. фебруара 2014.

Главни пројекти				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 1	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4
Предстојећи стандарди				
Уговори о осигурању	Поновна разматрања			
Лизинг			Циљни IFRS	
Свеобухватни преглед IFRS за SME	Циљни измењени IFRS за SME			
Предстојећи нацрти за излагање				
Концептуални оквир		Циљни ED		

Објављени документи за дискусију				
Рачуноводствено обухватање управљања динамичним ризиком: Приступ ревалоризације портфолија макро хеџингу [рок за слање коментара био је 17. октобар 2014.]	Анализа коментара			
Активности везане за прописивање цена [рок за слање коментара био је 15. јануар 2015.]	Анализа коментара			
Предстојећи документи за дискусију				
Иницијатива за обелодањивање				
Принципи обелодањивања				Циљни ДП
Иницијатива за обелодањивање је портфолио пројеката истраживања и имплементације.				
Пројекти имплементације				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
Измене ограниченог обима	2015. Квартал 1	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4
Годишња побољшања 2014-2016.		Циљни ЕД		
Разјашњавање класификације и одмеравања трансакција плаћања акцијама (Предложена измена стандарда IFRS 2)		Поновна разматрања		
<i>Разјашњавање IFRS 15 Приходи од уговора са клијентима</i>		Циљни ЕД		
Класификација обавеза (Предложене измене стандарда IAS 1)			Поновна разматрања	
Иницијатива за обелодањивање				
Измене IAS 7 [рок за слање коментара је 17. април 2015.]	Јавне консултације			
Елиминација добитака или губитака који настају из трансакција између ентитета и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата (Предложене измене стандарда IAS 28)		Циљни ЕД		
Одмеравање фер вредности: Обрачунска јединица [Рок за слање коментара је 16. јануар 2015]		Поновна разматрања		
Признавање одложених пореских средстава за не-реализоване губитке (Предлог измена стандарда IAS 12) [Рок за слање коментара је завршен 18. децембра 2014]	Поновна разматрања			
Поновно одмеравање при измени, ограничењу или остварењу плана/Доступност рефундирања суфицита из плана дефинисаних примања (Предлог измена стандарда IAS 19 и IFRIC 14)		Циљни ЕД		
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
Прегледи после имплементације	2015. Квартал 1	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4
IFRS 3 - Пословне комбинације		Циљни извештај о повратним информацијама		
Концептуални оквир				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 1	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4
Концептуални оквир		Циљни ЕД		

Истраживачки пројекти				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 1	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4
Краткорочни и средњорочни пројекти:				
Пословне комбинације под заједничком контролом	Дискусија одбора			
Иницијатива за обелодањивање				
Општи преглед обелодањивања		Дискусија одбора		
Материјалност (материјални значај)	Дискусија одбора	Циљни нацрт извештаја о пракси		
Принципи обелодањивања				Циљни ДП
Дисконтне стопе	Дискусија Одбора			
Схеме за трговину емисијама гасова	Дискусија Одбора			
Рачуноводствени метод удела	Дискусија Одбора			
Финансијски инструменти са карактеристикама капитала	Дискусија одбора			
Инфлација	Дискусија одбора			
Обавезе – измене Стандарда IAS 37	У припреми разрада пројекта <i>Концептуалног оквира</i>			
Извештавање о перформансама	Дискусија одбора			
Дугорочни пројекти:				
Екстрактивне активности/нематеријална средства/активности истраживања и развоја				
Превођење стране валуте				
Порез на добитак		Дискусија одбора		
Примања по престанку запослења (укључујући пензије)	Дискусија одбора			
Плаћања акцијама		Дискусија одбора		
IASB развија своје истраживачке капацитете – за детаљније информације посетите IFRS Истраживачки центар				
Комплетирани IFRS				
Главни пројекти	Датум објављивања	Ступа на снагу	Година очекиваног почетка примене*	
IFRS 9 - Финансијски инструменти	јул 2014.	1. јануар 2018.	Није одлучено	
IFRS 14 - Регулаторни одложени рачуни	јануар 2014.	1. јануар 2016.	Није одлучено	
IFRS 15 - Приходи од уговора са клијентима	мај 2014.	1. јануар 2017.	Није одлучено	
*Преглед после имплементације обично почиње након што су нови захтеви две године примењивани на међународном нивоу, што је обично око 30–36 месеци после датума ступања на снагу.				
Измене ограниченог обима	Датум објављивања	Ступа на снагу		
IAS 32 - Финансијски инструменти: Презентација – пребијање финансијских средстава и финансијских обавеза (Измене стандарда IAS 32)	децембар 2011.	1. јануар 2014.		
Инвестициони ентитети (Измене Стандарда IFRS 10, IFRS 12 и IAS 27)	октобар 2012.	1. јануар 2014.		
Обелодањивање надокнадивог износа за нефинансијска средства (Измене стандарда IAS 36)	мај 2013.	1. јануар 2014.		
Замена старих деривата новим и наставак рачуноводства хеџинга (Измене IAS 39)	јун 2013.	1. јануар 2014.		

Планови дефинисаних примања: Примања запослених (Измене стандарда IAS 19)	новембар 2013.	1. јул 2014.	
Годишња побољшања 2010–2012. <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 2 - Плаћања акцијама <ul style="list-style-type: none"> • Дефиниција услова стицања • IFRS 3 - Пословне комбинације <ul style="list-style-type: none"> • Рачуноводствено обухватање потенцијалне накнаде у пословној комбинацији • IFRS 8 - Сегменти пословања <ul style="list-style-type: none"> • Обједињавање сегмената пословања • Усаглашавање салда имовине извештајних сегмената пословања са салдом имовине ентитета • IFRS 13 - Одмеравање фер вредности <ul style="list-style-type: none"> • Краткорочна потраживања и обавезе • IAS 16 - Некретнине, постројења и опрема <ul style="list-style-type: none"> • Метод ревалоризације—пропорционално преправљање акумулиране амортизације • IAS 24 - Обелодањивања повезаних страна <ul style="list-style-type: none"> • Услуге кључног руководства ентитета • IAS 38 - Нематеријална имовина <ul style="list-style-type: none"> • Метод ревалоризације—пропорционално преправљање акумулиране амортизације 	децембар 2013.	1 јул 2014.	
Годишња побољшања 2011–2013. <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 1 - Прва примена Међународних стандарда финансијског извештавања <ul style="list-style-type: none"> • Значење 'ефективних IFRS' • IFRS 3 - Пословне комбинације <ul style="list-style-type: none"> • Изузеци делокруга за заједничке подухвате • IFRS 13 - Одмеравање фер вредности <ul style="list-style-type: none"> • Делокруг параграфа 52 (изузетак у вези портфолија) • IAS 40 - Инвестиционе некретнине <ul style="list-style-type: none"> • Разјашњење међусобне везе стандарда IFRS 3 и IAS 40 приликом класификације некретнине као инвестиционе некретнине или некретнине у којој борава власник 	децембар 2013.	1. јул 2014.	
Рачуноводствено обухватање стицања учешћа у заједничким пословањима (Измене стандарда IFRS 11)	мај 2014.	1. јануар 2016.	
Разјашњавање прихватљивих метода депресијације и амортизације (Измене стандарда IAS 16 и IAS 38)	мај 2014.	1. јануар 2016.	
Пољопривреда: Вишегодишње пољопривредне културе (Измене IAS 16 и IAS 41)	јун 2014.	1. јануар 2016.	
Метод удела у појединачним финансијским извештајима (Предложене измене стандарда IAS 27)	август 2014.	1. јануар 2016.	
Продаја или улагање средстава између инвеститора и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата (Предложене измене стандарда IFRS 10 и IAS 28)	септембар 2014.	1. јануар 2016.	

Годишња побољшања 2012-2014.			
<ul style="list-style-type: none"> IFRS 4 <i>Стална средства која се држе за продају и прекид пословања</i> Промене у начину отуђења <ul style="list-style-type: none"> IFRS 7 <i>Финансијски инструменти: Обелодањивања</i> Услужни уговори Применљивост измена IFRS-а 7 на сажете периодичне финансијске извештаје	септембар 2014.	1. јануар 2016.	
<ul style="list-style-type: none"> IFRS 19 - <i>Примања запослених</i> Дисконтна стопа: питање регионалног тржишта <ul style="list-style-type: none"> IAS 34 <i>Периодично финансијско извештавање</i> Обелодањивање информација на другом месту у периодичном финансијском извештају			
Инвестициони ентитети: Примена изузећа од консолидовања (Измене стандарда IFRS 10, IFRS 12 и IAS28)	децембар 2014.	1. јануар 2016.	
Иницијатива за обелодањивање (Измене стандарда IAS 1)	децембар 2014.	1. јануар 2016.	
Тумачења	Датум објављивања	Ступа на снагу	
IFRIC 21 Дажбине	мај 2013.	1. јануар 2014.	
Консултације о плану рада			
IASB је посвећен спровођењу редовних јавних консултација о плану рада са циљем тражења формалног инпута о стратешком правцу и укупног баланса програма рада. Повратне информације са наших првих формалних консултација објављене су у децембру 2012.			
Следећа прекретница у реализацији пројекта			
	2015.	2016.	
Јавне консултације на трогодишњем нивоу	<i>Иницирање других јавних консултација на трогодишњем нивоу</i>		

Извештај о раду IASB-а

Март, 2015.

Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB) одржао је јавну седницу од 18. до 20. фебруара у седишту IASB у Лондону, у Великој Британији.

На дневном реду биле су следеће теме:

- **Лизинг**
- **Последње информације о истраживању**
- **Иницијатива за обелодањивање**
- **Приходи од уговора са клијентима – питања проистекла из дискусија заједничке радне групе**
- **Концептуални оквир**
- **Одмеравање котираних инвестиција у зависне компаније, заједничке подухвате и придружене компаније по фер вредности (Предложене измене стандарда IFRS 10, IFRS 12, IAS 27, IAS 28 и IAS 36 и Илустративних примера за IFRS 13)**
- **Рачуноводствено обухватање динамичког управљања ризиком: приступ макро хеџингу кроз ревалоризацију портфолија**
- **Уговори о осигурању**

Лизинг (Документација о плану рада 3)

На састанку IASB-а одржаном 17. марта 2015. настављена је расправа о предлозима изнетим у Нацрту за излагање из маја 2013, Лизинг (ED за 2013), са следећим конкретним темама:

- a. обелодањивања прелазног периода (ново питање); и
- b. процес рада, поновно излагање и одобравање гласања.

План рада ЗБ: Обелодањивања о прелазном периоду — Ново питање

IASB је донео прелиминарну одлуку да, у годишњем извештајном периоду који укључује датум почетка примене новог стандарда *Лизинг*, у финансијским извештајима корисника лизинга треба да буде обелодањено следеће:

- a. Пондерисана просечна инкрементална (увећана) стопа позајмљивања на датум почетка примене;
- b. Објашњење свих разлика између:
  - i. резултата дисконтовања обавеза по основу пословног лизинга назначених у складу са стандардом IAS 17 *Лизинг*, на крају годишњег извештајног периода који претходи датуму почетка примене; и
  - ii. обавеза по основу лизинга признатих у билансу стања одмах по уношењу кумулативног кориговања за претходне периоде на датум почетка примене.

Ова обелодањивања требало би да замене захтеве у вези са обелодањивањем из параграфа 28(f) стандарда IAS 8 - *Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке* који се односе на прву примену новог стандарда.

Са овом одлуком сложило се једанаест чланова Одбора, а три су била против.

IASB је такође приметио да, иако се ова обелодањивања неће конкретно захтевати за периодичне финансијске извештаје, стандард IAS 34 - *Периодично финансијско извештавање* захтева да напомене уз периодичне финансијске извеш-

таје укључују опис природе и ефеката промене рачуноводствене политике. У складу са тим, у зависности од значаја почетка примене промене рачуноводствене политике, може бити релевантно да ентитет, у периодичне извештаје после датума почетка примене укључи обелодањивања слична онима која се захтевају за прелазни период у годишњим финансијским извештајима.

План рада 3А: Процес рада, поновно излагање и одобравање гласања

IASB је извршио преглед обавезних и необавезних корака процеса рада које је IASB предузео у току припреме објављивања новог стандарда *Лизинг*, истичући такође и улогу коју је имала конвергенција са FASB-ом у оквиру пројекта *Лизинг*, и разлоге за све несагласне одлуке.

IASB је такође разматрао критеријуме за поновно излагање у *Приручнику о процесу рада*. Истакнуто је да су унете измене у предлоге из Нацрта за излагање за 2013. годину, али:

- a. да су те измене већ биле предмет јавне расправе (на пример, рачуноводствени модел са једним корисником лизинга предложен је у Нацрту за излагање за 2010. годину);
- b. да су то измене које имају за циљ задржавање постојећег рачуноводственог модела (или модела даваоца лизинга); или
- c. да представљају поједностављења или објашњења смерница предложених у Нацрту за излагање 2013. као одговор на добијене повратне информације (на пример, изузеће које се односи на признавање и одмеравање имовине мале вредности).

IASB је такође приметио да су питања у Нацрту за излагање за 2013. годину била формулисана тако да захтевају конкретан одговор о алтернативним приступима рачуноводству давалаца и корисника лизинга, што је довело до тога да буде примљен велики број повратних информација у овој области. У складу са тим IASB је донео одлуку да није потребно поновно излагање због тога што је мало вероватно да ће бити откривене неке нове информације. Сви чланови Одбора сложили су се са овом одлуком.

Сви чланови IASB-а су потврдили да су уверени да је IASB извршио све неопходне кораке у процесу рада на пројекту и да је особље добило налог да отпочне а процес израде новог стандарда *Лизинг*.

Један члан IASB-а изјавио је да намерава да изрази неслагање са објављивањем новог стандарда *Лизинг*.

Следећи кораци

Особље ће почети процес гласања за нови стандард *Лизинг*. На следећем састанку IASB ће расправљати о датуму ступања на снагу и могућим новим питањима.

Последње информације о истраживању (Документација о плану рада 8)

Особље је презентовало последње информације о статусу пројеката у програму истраживања. Од IASB-а није захтевано доношење било каквих одлука.

Иницијатива за обелодањивање (Документација о плану рада 11)

18. марта одржан је састанак IASB-а на ком се расправљало о принципима обелодањивања и материјалности у вези са Иницијативом за обелодањивање.

Материјалност

Документација о плану рада 11А: Извештај о пракси — Примена принципа материјалности у финансијским извештајима

После разматрања, IASB је изразио широку подршку правцу и садржини предложеног извештаја о пракси у вези са применом принципа материјалности. IASB намерава да објави Нацрт за излагање о овом Извештају о пракси у јуну 2015.

Није донета ниједна одлука.

Принципи обелодањивања

Документација о плану рада 11В - Улога финансијских извештаја, не укључујући напомене

IASB је донео прелиминарну одлуку да би стандард о обелодањивању у општем смислу (као што је IAS 1 *Презентација финансијских извештаја или стандарда који ће га заменити*) требало да:

- a. дефинише да се извештаји о финансијској позицији, добитку или губитку и

осталом укупном приходу, променама на капиталу и токовима готовине, заједнички називају „примарним финансијским извештајима“;

- b. увек садрже тачан навод места које гласи „у примарним финансијским извештајима“ или „у напоменама“ када се користе речи „презентовати“ или „обелодањивати“;
- c. садрже опис улоге примарних финансијских извештаја и импликација појединих изјава које представљају део примарних финансијских извештаја.

IASB је такође донео прелиминарну одлуку да неће предузимати додатне активности у пројекту о Принципима обелодањивања да би се поновно проценило од којих појединачних извештаја је састављен постојећи скуп примарних финансијских извештаја.

Свих четрнаест чланова IASB-а сложило се са овим одлукама.

Следећи кораци

На састанку у априлу 2015, у вези са пројектом Материјалност, IASB планира да се води расправа о:

- a. предложеним изменама стандарда IAS 1 - Презентација финансијских извештаја и IAS 8 - Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке и дефиниције материјалности ради укључивања у Документ за дискусију Принципи обелодањивања; и
- b. прегледу процеса рада који је извршен на пројекту Материјалност и о захтеву да се гласа за Нацрт за излагање Извештаја о пракси.

IASB такође планира да се у оквиру пројекта Принципи обелодањивања води расправа о следећим документима:

- a. Преглед постојећих стандарда — студија објављена од стране Спољног одбора за извештавање Новог Зеланда (NZ XRB);
- b. Агрегација у контексту обелодањивања; и
- c. Садржај напомена.

Приходи од уговора са клијентима – питања проистекла из дискусија заједничке радне групе (Документација о плану рада 7)

(Заједничка сесија са FASB-ом)

18. марта 2015. године одржан је састанак IASB-а и FASB-а (у наставку текста: одбори) на ком се расправљало о питањима која су се јавила током рада заједничке радне групе за прелазни период. Тема расправе била су следећа питања у вези са имплементацијом односно смерницама из стандарда IFRS 15 - Приход од уговора са клијентима и Теме 606 - Приходи од уговора са клијентима (заједно, нови Стандард о приходима):

- a. практична решења током прелазног периода — измене уговора и завршени уговори
- b. презентација пореза на промет: бруто наспрам нето
- c. неготовинске накнаде
- d. разматрање наплативости накнада
- e. разматрање односа принципал – агент у вези са накнадама

Документација о плану рада 7А - Практична решења током прелазног периода — измене уговора и завршени уговори

Измене уговора

Одбори су донели одлуку о одређивању практичних решења током прелазног периода која би ентитету омогућила да рачуноводствено обухвати измењени уговор тако што ће:

- a. утврдити све испуњене и неиспуњене уговорне обавезе у погледу перформанси на датум измене уговора, у чему ће се огледати све модификације од настанка уговора до датума измене;
- b. одредити вредност трансакције на датум измене уговора, у чему ће се огледати све модификације од настанка уговора до датума измене; и
- c. извршити алокацију вредности трансакције на обавезе у погледу перформанси идентификоване на датум измене уговора на основу историјске самосталне цене за сваку робу или услугу.

Са овом одлуком се сложило 11 чланова IASB-а и пет чланова FASB-а.

FASB је одлучио да ентитети који одаберу пуни ретроспективни метод за прелазни период треба да користе почетак најранијег презентова-

ног периода као датум измене уговора, а да ентитети који одаберу модификовани ретроспективни метод за прелазни период треба да користе датум почетка примене као датум измене уговора. Сви чланови FASB-а подржали су ову одлуку.

IASB је донео одлуку да ентитети који одаберу пуни ретроспективни или модификовани ретроспективни метод за прелазни период треба да користе почетак најранијег презентованог периода као датум измене уговора. Тринаест чланова IASB-а подржало је ову одлуку.

Завршени уговори

IASB је донео одлуку о одређивању практичних решења која би омогућила ентитету који одабере пуни ретроспективни метод да ретроспективно примењује нови стандард који се бави приходима само за уговоре који нису завршени на дан почетка најранијег презентованог периода. Завршен уговор је онај уговор за који је ентитет извршио трансфер свих роба и услуга идентификованих у складу са стандардом IAS 11 - *Уговори о изградњи*, IAS 18 - *Приходи*, и повезаним тумачењима. Девет чланова IASB-а сложило се са овом одлуком.

FASB је одлучио да се за Тему 606 не одређује слично практично решење. Пет чланова FASB-а подржало је ову одлуку.

Обелодањивања у прелазном периоду

Одбори су одлучили да се од ентитета захтева обелодањивање примене поменутих практичних решења и у мери у којој је то разумно могуће, квалитативну процену ефеката примене практичних решења. Ову одлуку подржало је тринаест чланова IASB-а и сви чланови FASB-а.

Техничка исправка

FASB је донео одлуку да се изврши техничка исправка за примену пуног ретроспективног приступа после почетка прелазног периода. Од ентитета се неће захтевати обелодањивање како би његове финансијске информације изгледале ако би се примењивали општеприхваћени рачуноводствени принципи у периоду усвајања новог стандарда који се бави приходима. Одлуку су подржали сви чланови FASB-а.

Документација о плану рада 7В: Презентација пореза на промет: бруто наспрам нето

FASB је донео одлуку да се одреди практично решење које ће омогућити ентитету, као избор рачуноводствене политике, да презентује износе наплаћене од купаца за порез унутар делокруга Подтеме 605-45 (параграф 606-10-15-2(е)) нето од пренетих повезаних износа (то јест, ти износи би били искључени из одређивања цене трансакције према новом стандарду који се бави приходима). Ентитет који не одабере ово практично решење примењивао би нови стандард о приходима, када буде објављен, за одређивање да ли ти порези треба да буду укључени у цену трансакције. Од ентитета би се захтевало обелодањивање његове одабране рачуноводствене политике за презентацију износа пореза наплаћених од купаца на нето основи. Ову одлуку је подржало пет чланова FASB.

IASB је одлучио да се не одређује слично практично решење за IFRS 15. Са овом одлуком су се сложили сви чланови IASB.

Документација о плану рада 7С: Неготовинска накнада

FASB је донео одлуку да се појасне смернице у новом стандарду о приходима у вези са постављањем захтева да се неготовинске накнаде одмеравају на почетку реализације уговора. Сви чланови FASB-а подржали су ову одлуку.

FASB је такође донео одлуку да се разјасни да када фер вредност неготовинске накнаде варира у зависности од облика накнаде и других разлога који се не односе на облик накнаде, ограничење променљивих накнада би се примењивало само на променљивост која је последица разлога који се не односе на облик накнаде. Сви чланови FASB-а подржали су ову одлуку.

IASB је донео одлуку да се не врше измене захтева у вези са неготовинским накнадама нити повезаног Илустративног примера 31. Одлуку је подржало 13 чланова IASB-а. IASB је истакао да приступ који се захтева изменама које је предложио FASB, ако би оне ступиле на снагу, не би био једино могуће тумачење IFRS 15. IASB је од свог особља тражио да прати напредак који FASB постиже у вези са овом темом.

**Документација о плану рада 7D:
Разматрања наплативости накнада**

FASB је одлучио да измени смернице које се односе на наплативост накнада у кораку 1 (Идентификација уговора) у Теми 606 да би се појаснило:

- a. када је уговор „поништен“ у складу са параграфом 606-10-25-7 (параграф 15); и
- b. да је циљ прага наплативости из параграфа 606-10-25-1(e) (параграф 9(e)) процена изложености ентитета кредитном ризику за робе и услуге које ће бити пренете купцу. У складу са тим, у одређеним околностима ентитет можда неће проценити своју способност да наплати све накнаде у уговору како би се достигао праг наплативости.

Одлуку су подржали сви чланови FASB.

IASB није донео никакве техничке одлуке на овом састанку у вези са наплативошћу и на следећем састанку ће донети одлуку о томе да ли ће и на који начин појашњавати ове захтеве.

**Документација о плану рада 7E:
Разматрање односа принципал –
агент у погледу накнада**

Особље је обавестило Одборе о тренутном стању активности које се односе на накнаде принципалу у односу на накнаде агенту (извештавање бруто наспрам нето прихода).

Истраживачки пројекат FASB-а обухвата и разматрање наслеђених општеприхваћених рачуноводствених принципа и новог стандарда о приходима, у односу на накнаде агентима наспрам накнада принципалу, укључујући сценарио у ком ентитет продаје робу или услуге крајњем купцу посредством агента, али не зна колико је наплаћено крајњем купцу. Дискусија FASB о овој теми је била поучна, али нису донете никакве техничке одлуке.

IASB је донео одлуку да своје текуће активности усмери на одређивање да ли је ентитет у својству принципала или агента. Донета је одлука и да се неће бавити питањима имплементације, а која се односе на сценарије у којима ентитет продаје робу или услуге крајњем купцу посредством агента, али не зна колико је наплаћено крајњем купцу. Ову одлуку су подржали сви чланови IASB.

Следећи кораци

FASB је од свог особља тражио да изради нацрт предлога Ажурираних рачуноводствених стандарда за гласање писменим путем који би укључивао и прелиминарне одлуке FASB-а. FASB је одлучио да јавна расправа о предложеном ажурирању траје 45 дана.

IASB је донео одлуку да укључи своје прелиминарне одлуке које се односе на измене уговора и завршене уговоре у Нацрт за излагање предложених објашњења стандарда IFRS 15, о чијем настанку је донета одлука на фебруарском састанку. IASB очекује да одобрена појашњења буду укључена у овај Нацрт за излагање за састанак у јуну 2015.

**Концептуални оквир
(Документација о плану рада 10)**

19. марта IASB је расправљао о питањима која су се јавила приликом израде предлога Нацрта за излагање о Концептуалном оквиру (у наставку текста: Нацрт за излагање) и донете су следеће прелиминарне одлуке:

- a. да се појасни расправа о томе како неизвесност мерења може да утиче на релевантност финансијских информација у смеру одређеном у Прилогу А Документације о плану рада 10. Чланови IASB-а су предложили да се укључи и изјава слична последњој реченици параграфа QЦ16 постојећег *Концептуалног оквира* и да се уклони пример из параграфа 2.12А предлога. Овај предлог није стављен на гласање;
- b. да се у Нацрту за излагање користе следећи изрази:
  - a. „извештај(и) о финансијским перформансама“. Са овим предлогом се сложило девет чланова IASB-а, а пет је било против;
  - b. „остали укупан приход“. Са овим предлогом се сложило дванаест чланова IASB-а, а два су била против;
- c. приликом престанка признавања средства или обавезе, како да се опише третман повезаних добитака или губитака акумулираних у осталом укупном приходу (ОЦИ). Овај третман треба да се опише на начин који је доследан уобичајено коришћеним значењима појмова „рециклирање“ или „реклаификација“, боље него облик рашчлањивања. Сви чланови IASB-а подржали су ову одлуку;

- d. да се у Нацрт за излагање дода расправа о начину на који се одређују ограничења извештајног ентитета који није правни субјект. Ова расправа би требало да садржи подсећање да је потребно размотрити квалитативне карактеристике корисних финансијских информација. Десет чланова IASB-а је подржало ову одлуку док су три била против. Један члан IASB-а није био присутан;
- e. да се дода још једна ставка у предлог IASB-а за ажурирање постојећих референци на *Концептуални оквир*. Додатне референце се појављују у IFRS 2 - *Плаћања акцијама*. Тринаест чланова IASB-а подржало је ову одлуку. Један члан IASB-а није био присутан.

Следећи кораци

IASB планира објављивање Нацрта за излагање у другом кварталу 2015. године.

Одмеравање котираних инвестиција у зависне компаније, заједничке подухвате и придружене компаније по фер вредности (Предложене измене стандарда IFRS 10, IFRS 12, IAS 27, IAS 28 и IAS 36, и Илустративних примера за IFRS 13 - Документација о плану рада б)

IASB је одржао расправу о сумарним прегледима примљених коментара у оквиру јавне расправе о Нацрту за излагање *Одмеравање котираних инвестиција у зависне компаније, заједничке подухвате и придружене компаније по фер вредности* (Предложене измене стандарда IFRS 10, IFRS 12, IAS 27, IAS 28 и IAS 36, и Илустративних примера за IFRS 13).

Нису донете никакве одлуке.

Следећи кораци

IASB ће наставити да расправља о овом пројекту на својим будућим састанцима.

Рачуноводствено обухватање динамичког управљања ризиком: приступ макро хеџингу кроз ревалоризацију портфолија (Документација о плану рада 4)

IASB је одржао расправу о сумарним прегледима примљених коментара у оквиру јавне расправе *Рачуноводствено обухватање динамичког управљања ризиком: приступ макро хеџингу кроз ревалоризацију портфолија*.

Нису донете никакве одлуке.

Следећи кораци

IASB ће размотрити могуће кораке на својим будућим састанцима.

Уговори о осигурању (Документација о плану рада 2)

(Седница IASB посвећена едукацији)

IASB се састао 19. марта 2015. у циљу наставка расправе о уговорима о осигурању на седници посвећеној едукацији. Тема расправе била су три кључна питања за рачуноводствено обухватање уговора са обележјима учешћа:

- да ли и када уговорена маржа за услуге треба да се коригује како би одражавала промене удела ентитета у основним ставкама;
- како да се одреде трошкови камата у добитку или губитку; и
- како треба да се износи уговорених маржи за услуге алоцирају на добитак и губитак када ентитет пружа услуге осигурању.

Нису донете никакве прелиминарне одлуке.

План рада — пројектовани циљеви на дан 24. марта 2015.

Главни пројекти				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4	2016. Квартал 1
Предстојећи стандарди				
Уговори о осигурању	Поновна разматрања			
Лизинг		Циљни IFRS		
Свеобухватни преглед IFRS за SME	Циљни измењени IFRS за SME			

Предстојећи нацрти за излагање				
Концептуални оквир	Циљни ED			
Објављени документи за дискусију				
Рачуноводствено обухватање управљања динамичним ризиком: Приступ ревалоризације портфолија макро хеџингу [рок за слање коментара био је 17. октобар 2014]	Поновна разматрања			
Активности везане за прописивање цена [рок за слање коментара је 15. јануар 2015]	Дискусија одбора			
Предстојећи документи за дискусију				
Иницијатива за обелодањивање				
Принципи обелодањивања			Циљни ДП	
Иницијатива за обелодањивање је портфолио пројеката истраживања и имплементације.				
Пројекти имплементације				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
Измене ограниченог обима	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4	2016. Квартал 1
Годишња побољшања 2014–2016.	Циљни ED			
Разјашњавање класификације и одмеравања трансакција плаћања акцијама (Предложена измена стандарда IFRS 2)	Поновна разматрања			
Разјашњавање IFRS 15 - <i>Приходи од уговора са клијентима</i>	Циљни ED			
Класификација обавеза (Предложене измене стандарда IAS 1)		Поновна разматрања		
Иницијатива за обелодањивање				
Измене IAS 7 [рок за слање коментара је 17. април 2015]	Јавне консултације			
Елиминација добитака или губитака који настају из трансакција између ентитета и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата (Предложене измене стандарда IAS 28)	Циљни ED			
Одмеравање фер вредности: Обрачунска јединица [Рок за слање коментара је 16. јануар 2015]	Поновна разматрања			
Признавање одложених пореских средстава за не-реализоване губитке (Предлог измена стандарда IAS 12) [Рок за слање коментара је завршен 18. децембра 2014]	Поновна разматрања			
Поново одмеравање при измени, ограничењу или намирењу плана/Доступност рефундирања суфицита из плана дефинисаних примања (Предлог измена стандарда IAS 19 и IFRIC 14)	Циљни ED			
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
Прегледи после имплементације	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4	2016. Квартал 1
IFRS 3 - Пословне комбинације	Циљни извештај о повратним информацијама			
Концептуални оквир				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4	2016. Квартал 1
Концептуални оквир	Циљни ED			

Истраживачки пројекти				
Следећа прекретница у реализацији пројекта				
	2015. Квартал 2	2015. Квартал 3	2015. Квартал 4	2016. Квартал 1
Краткорочни и средњорочни пројекти				
Пословне комбинације под заједничком контролом	Дискусија одбора			
Пословање (дефиниција)				
Иницијатива за обелодањивање				
Општи преглед обелодањивања	Дискусија одбора			
Материјалност (материјални значај)	Циљни нацрт извештаја о пракси			
Принципи обелодањивања			Циљни ДП	
Дисконтне стопе	Дискусија одбора			
Рачуноводствени метод удела	Дискусија одбора			
Финансијски инструменти са карактеристикама капитала	Дискусија одбора			
Гудвил				
Висока инфлација	Дискусија одбора			
Извештавање о перформансама	Дискусија одбора			
Механизми одређивања накнада за загађење (раније Схеме за трговину емисијама гасова)	Дискусија одбора			
Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална средства	*У зависности од резултата пројекта <i>Концептуални оквир.</i>			
Дугорочни пројекти				
Екстрактивне активности/нематеријална средства/активности истраживања и развоја				
Превођење стране валуте				
Порез на добитак		Дискусија одбора		
Примања по престанку запослења (укључујући пензије)	Дискусија одбора			
Плаћања акцијама	Дискусија одбора			
IASB развија своје истраживачке капацитете – за детаљније информације посетите IFRS Истраживачки центар				
Комплетирани IFRS				
Главни пројекти	Датум објављивања	Ступа на снагу	Година очекиваног почетка примене*	
IFRS 9 - Финансијски инструменти	јул 2014.	1. јануар 2018.	Није одлучено	
IFRS 14 - Регулаторни одложени рачуни	јануар 2014.	1. јануар 2016.	Није одлучено	
IFRS 15 - Приходи од уговора са клијентима	мај 2014.	1. јануар 2017.	Није одлучено	
* Преглед после имплементације обично почиње након што су нови захтеви две године примењивани на међународном нивоу, што је обично око 30–36 месеци после датума ступања на снагу.				
Измене ограниченог обима	Датум објављивања	Ступа на снагу		
IAS 32 - Финансијски инструменти: Презентација – пребијање финансијских средстава и финансијских обавеза (Измене стандарда IAS 32)	децембар 2011.	1. јануар 2014.		
Инвестициони ентитети (Измене Стандарда IFRS 10, IFRS 12 и IAS 27)	октобар 2012.	1. јануар 2014.		

Обелодањивање надокнадивог износа за нефинансијска средства (Измене стандарда IAS 36)	мај 2013.	1. јануар 2014.	
Замена старих деривата новим и наставак рачуноводства хеџинга (Измене IAS 39)	јун 2013.	1. јануар 2014.	
Планови дефинисаних примања: Примања запослених (Измене стандарда IAS 19)	новембар 2013.	1. јул 2014.	
Годишња побољшања 2010–2012. <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 2 - Плаћања акцијама <ul style="list-style-type: none"> • Дефиниција услова стицања • IFRS 3 - Пословне комбинације <ul style="list-style-type: none"> • Рачуноводствено обухватање потенцијалне накнаде у пословној комбинацији • IFRS 8 - Сегменти пословања <ul style="list-style-type: none"> • Обједињавање сегмената пословања • Усаглашавање салда имовине извештајних сегмената пословања са салдом имовине ентитета • IFRS 13 - Одмеравање фер вредности <ul style="list-style-type: none"> • Краткорочна потраживања и обавезе • IAS 16 - Некретнине, постројења и опрема <ul style="list-style-type: none"> • Метод ревалоризације—пропорционално преправљање акумулиране амортизације • IAS 24 - Обелодањивања повезаних страна <ul style="list-style-type: none"> • Услуге кључног руководства ентитета • IAS 38 - Нематеријална имовина <ul style="list-style-type: none"> • Метод ревалоризације—пропорционално преправљање акумулиране амортизације 	децембар 2013.	1. јул 2014.	
Годишња побољшања 2011–2013. <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 1 - Прва примена Међународних стандарда финансијског извештавања <ul style="list-style-type: none"> • Значење 'ефективних IFRS' • IFRS 3 - Пословне комбинације <ul style="list-style-type: none"> • Изузеци делокруга за заједничке подухвате • IFRS 13 - Одмеравање фер вредности <ul style="list-style-type: none"> • Делокруг параграфа 52 (изузетак у вези портфолија) • IAS 40 - Инвестиционе некретнине <ul style="list-style-type: none"> • Разјашњење међусобне везе између стандарда IFRS 3 и IAS 40 приликом класификације некретнине као инвестиционе некретнине или некретнине у којој борава власник 	децембар 2013.	1. јул 2014.	
Рачуноводствено обухватање стицања учешћа у заједничким пословањима (Измене стандарда IFRS 11)	мај 2014.	1. јануар 2016.	
Разјашњавање прихватљивих метода депресијације и амортизације (Измене стандарда IAS 16 и IAS 38)	мај 2014.	1. јануар 2016.	
питПољопривреда: Вишегодишње пољопривредне културе (Измене IAS 16 и IAS 41)	јун 2014.	1. јануар 2016.	

Метод удела у појединачним финансијским извештајима (Предложене измене стандарда IAS 27)	август 2014.	1. јануар 2016.	
Продаја или улагање средстава између инвеститора и његовог придруженог ентитета или заједничког подухвата (Предложене измене стандарда IFRS 10 и IAS 28)	септембар 2014.	1. јануар 2016.	
Годишња побољшања 2012-2014. <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 4 - <i>Стална средства која се држе за продају и прекид пословања</i> Промене у начину отуђења <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 7 - <i>Финансијски инструменти: Обелодањивања</i> Услужни уговори Применљивост измена IFRS-а 7 на сажете периодичне финансијске извештаје <ul style="list-style-type: none"> • IFRS 19 - <i>Примања запослених</i> Дисконтна стопа: питање регионалног тржишта <ul style="list-style-type: none"> • IAS 34 - <i>Периодично финансијско извештавање</i> Обелодањивање информација на другом месту у периодичном финансијском извештају	септембар 2014.	1. јануар 2016.	
Инвестициони ентитети: Примена изузећа од консолидовања (Измене стандарда IFRS 10, IFRS 12 и IAS 28)	децембар 2014.	1. јануар 2016.	
Иницијатива за обелодањивање (Измене стандарда IAS 1)	децембар 2014.	1. јануар 2016.	
Тумачења	Датум објављивања	Ступа на снагу	
IFRIC 21 - Дажбине	мај 2013.	1. јануар 2014.	
Консултације о плану рада			
IASB је посвећен спровођењу редовних јавних консултација о плану рада са циљем тражења формалног инпута о стратешком правцу и укупног баланса програма рада. Повратне информације са наших првих формалних консултација објављене су у децембру 2012.			
Следећа прекретница у реализацији пројекта			
	2015.	2016.	
Јавне консултације на трогодишњем нивоу	Иницирање других јавних консултација на трогодишњем нивоу		

др Благоје
НОВИЋЕВИЋ*

Узроци и последице неквалитетног финансијског извештавања у Републици Србији

Зашто куповати акције компанија чијим финансијским извештајима не верујемо или их не разумемо (Breadly & Majers & Markus).

Инвеститори треба да знају какав је кредибилитет финансијских извештаја, а не само квалитет институције или фирме.

Рачуновође продукују финансијске информације, а ревизори верификују њихову тачност (IFAC).

Резиме

Аутор у раду анализира узроке и последице лоше уређеног система финансијског извештавања у Републици Србији. У раду се полази од тога да квалитетно и добро уређено финансијско извештавање почива на одговарајућем законодавном, регулаторном и институционалном оквиру, потом на адекватном формирању и изградњи професионалних рачуновођа и ревизора као професионалних рачуновођа пар еџелленце и најзад, на изградњи других капацитета и процеса финансијског извештавања. Анализа показује да је законодавни и регулаторни оквир финансијског извештавања веома слаб, иако садржи готово све релевантне елементе. Институционални оквир у погледу постојања одговарајућих институција, одговорности за финансијско извештавање и професионалних рачуноводствених организација скоро и не постоји. Пажња је посвећена само формирању и развоју ревизора, иако је очигледно да нема доброг ревизора који претходно није био рачуновођа. Начин формирања ревизора је на веома ниском нивоу. Национална стратегија и акциони план који трасирају пут изградње других капацитета и процеса без професионалних рачуновођа који поседују знања, вештине, вредности и ставове у складу са међународним стандардима едукације и који су усвојили правила и принципе етичког понашања у складу са IFAC-овим Етичким кодексом за професионалне рачуновође, губи сваки смисао. Без професионалних рачуновођа нема поверења у финансијске извештаје, а нема ни транспарентности на глобалном нивоу. Професионалне рачуновође уносе своје разумно тумачење, добро расуђивање и етичка начела у финансијско извештавање, без којих нема квалитетног финансијског извештавања.

Кључне речи: квалитет, неквалитет, поверење, професионалне рачуновође, професионалне организације, економски раст, тржиште капитала.

*) Редовни професор Економског факултета Универзитета у Нишу

Увод

Висок квалитет финансијског извештавања доприноси расту националних и светске економије. Професионалне рачуновође састављају финансијске извештаје који треба да буду квалитетни, а ревизори потврђују њихову тачност. Обављање ових активности на високом нивоу подразумева постојање развијене академске заједнице и јаку и компетентну професионалну организацију. Рад академске заједнице и професионалне организације су у функцији економског друштвеног раста и развоја, што је у основи јавног интереса. Економски и друштвени раст и развој представљају задатак влада на националном нивоу и многих институција и организација на глобалном нивоу. Владе на националном нивоу стварају повољан амбијент за рад академске заједнице и професионалних организација. Синергетски ефекат свих поменутих учесника треба да представља информациону основу високог квалитета и стабилног и континуираног економског и друштвеног раста и развоја, што је у средишту заштите јавног интереса. Темељна обрада задате теме овог рада захтевала би знатно обимнији рад, али ми ћемо се најпре осврнути на национални и глобални значај финансијског извештавања, потом ће бити речи о поверењу као часном добру рачуноводствене професије и *Концептуалном оквиру финансијског извештавања*, као и о оперативном делу квалитета финансијског извештавања, да бисмо на основу тога могли да кажемо нешто о узроцима и последицама неквалитетног извештавања у Србији.

1. Национални и глобални значај финансијског извештавања

Финансијски систем једне националне економије има следеће, веома сложене, задатке:

- брига о мобилности ограничених финансијских ресурса,
- обезбеђење стабилности услова пословања,
- смањење ризика управљања финансијским ресурсима,
- додељивање финансијских ресурса појединим пројектима,
- брига о коришћењу ресурса кроз корпоративно управљање и
- обезбеђење платног промета између учесника.

Ради извршавања ових задатака, финансијском систему потребне су релевантне, поуздане, комплетне, правовремене, потврдиве, конзистентне и упоредиве информације. Такве инфор-

мације се обезбеђују кроз систем финансијског извештавања, који се налази у основи функционисања финансијског система сваке земље и представља камен темељац стабилног економског раста и снажног финансијског система. Оне обезбеђују, исто тако, успешно функционисање свих учесника у економском животу националне економије, а преко ових и финансијских тржишта и укупне светске економије. Када тржиште функционише добро, цене капитала су коректне, алокација капитала у економију је ефективна и свакоме је боље (Pilea, 2013, p. 248). Кардинална системска улога финансијског извештавања је потпуно бројчано обухватање, саопштавање и интерпретација пословно-финансијског живота и перформанси свих учесника у економском животу једне националне државе. Финансијски извештаји су кључни инструменти за регулисање односа између пословних система у оквиру националне економије. Основ су комуницирања између пословних система. Они дају пун допринос повећању економске активности, рационалној употреби ресурса и повећању животног стандарда. Јединствени начин признавања, мерења и обелодањивања позиција финансијских извештаја, односно начин одражавања разноврсне економске стварности одређиван је до скоро националном регулативом. На финансијске извештаје свих учесника пословне активности на националном нивоу ослањају се и статистички национални рачуни, на основу којих се утврђују макроекономски агрегати. На тај начин заокружују се улога и значај финансијског извештавања на националном нивоу.

Процес рачуноводственог креирања информација, односно емитовања финансијских извештаја од стране свих учесника у пословним активностима националне економије, као и њиховог агрегирања на нивоу те економије у основи је функционисања тржишта капитала, јер су те информације подједнако доступне – транспарентне, поверљиве и сигурне. Транспарентност економске стварности, која се огледа у интензитету и благовремености финансијског обелодањивања, неопходна је ради очувања јавног интереса. Она се заснива на финансијским информацијама садржаним у сету финансијских извештаја и основа су економског расуђивања ради доношења пословних одлука. Финансијски извештаји нуде информације које могу открити постојање ризика и његов утицај на цену капитала и кредита.

Транспарентни финансијски извештаји у националним оквирима доприносе:

- ефективној алокацији капитала,

- олакшавању протока капитала,
- једноставности протока страних инвестиција,
- стимулацији промета хартија од вредности,
- равномерној расподели богатства, јер онемогућавају остваривање неубичајено високих сопствених добитака на рачун других и др.

Владе националних држава биле су једини регулатори и креатори финансијског извештавања којим су обезбеђивале јединствени економски простор и јединствену информациону основу за њено вођење и усмеравање ка жељеним циљевима, глобалним стратегијама и правцима развоја.

У условима глобализације значај финансијског извештавања уздиже се са националног на наднационални ниво и захтева нов начин регулације и креирања. У том смислу међународна регулаторна тела креирала су веома широк спектар међународне рачуноводствене регулативе, у оквиру које су свакако најзначајнији МРС/МСФИ и Уредба Европског парламента и већа 1606/2002, која прихвата МРС/МСФИ за унапређење ефективности и ефикасности функционисања тржишта капитала. МРС/МСФИ се данас сматрају најприкладнијим и најпоузданијим одговором на захтеве за јединственим економским мерењем и финансијским извештавањем. Наиме, њихова примена у националним економијама доприноси развоју тих економија и истовремено развоју светске економије. Наиме, МРС/МСФИ су основ за адекватно регулисање односа између предузећа различитих земаља, премошћавање рачуноводствених препрека у слободној размени добара, услуга, капитала, људи и знања, као и усклађивање економских, правних и друштвених прилика у свету. Они, исто тако, успостављају фер комуникацију и обезбеђују сигурност инвеститора и поверилаца и на тај начин смањују ризик улагања, а тиме и цену капитала и кредита. Функционисање финансијских тржишта постаје јасније и конзистентније, а интеграције се одвијају на основу најбоље могуће употребе ресурса, када се економско мерење и финансијско извештавање базирају на МРС/МСФИ. Кроз примену МРС/МСФИ рачуноводство постаје пословни језик свих учесника у глобалној економској арени и они говоре истим пословним језиком. "Стандардизовано тржиште капитала најбољи је начин постизања транспарентности и видљивости" (АССА, 2012).

Примена МРС/МСФИ на глобалном нивоу један је од најважнијих догађаја у области корпоративног управљања за 21. век. Она значајно олакшава анализу финансијског положаја, њего-

ве промене и рентабилност учесника у економској активности, на коју је пре њихове примене утрошено много новца. Олакшани су приступ потенцијалних инвеститора и кредитора, као и упоредивост пословних резултата и перформанси. Створене су претпоставке за заједничка улагања и знатно лакшу оцену успешности филијала. Остварене су огромне уштеде у трошковима превођења и анализе.

2. Поверење као часно добро рачуноводствене професије и концептуални оквир квалитета финансијског извештавања

Рачуноводство је информациони систем који мери, обрађује и преноси финансијске информације ради идентификовања пословних система. Његове информације су осмишљене тако да се на основу њих изван и унутар предузећа доносе пословне одлуке. Запослени у рачуноводству добијају информације о томе шта имају, шта су добили и шта могу добити у будућности.

Оно што се догађа у новој економији многи описују као путовање које почиње технологијом, а завршава се поверењем. Поверење је неопходан услов свих пословних трансакција и основ здраве економије. Економски развој у директној је сразмери са поверењем, јер оно утиче на обим економских трансакција и на степен присуства непродуктивног понашања. Поверење је од суштинског значаја за успех било које организације, данас више него икад раније.

Земље са високим нивоом поверења по својој природи су привлачније за страни капитал. Поверење представља садашњост и будућност рачуноводствене професије и подразумева поверење између предузећа, односно професионалних рачуновођа, који мере разноврсну економску стварност, односно трансакције и друге догађаје који се у тој стварности одвијају, с једне и јавности, која се о томе извештава, с друге стране. Отуда јавни интерес и рачуноводствена професија. Суштина поверења између предузећа и јавности обухвата поверење између дужника и повериоца, зајмодавца и зајмотражиоца, менаџера и акционара, купца и продавца хартија од вредности и др., али и много шире поверење између појединаца, странаца, поверење у државу и њене институције и сл. Ради се заправо о поверењу у аутопуте финансијског извештавања или екстерно поверење. Теоријски добро фундиран и практично доказан значај финансијског извештавања, најалост у последње време и кроз бројне и

велике финансијске скандале са тешким негативним последицама по поједине националне, али и светску економију, довео је до тога да се у новије време питање поверења преноси на подручје припреме и састављање финансијских извештаја, односно импугне финансијског извештавања унутар предузећа. То поверење обухвата:

- поверење запослених у способност
- интегритет и добронамерност менаџмента предузећа и
- поверење између запослених унутар предузећа.

Сматра се, наимае, а у последње време и доказује, да је ово поверење темељ квалитета финансијског извештавања и да директно доприноси повећању његовог квалитета. Наимае, поверење у импугне финансијског извештавања, односно поверење унутар предузећа олакшава комуникацију ради размене информација и знања, као и развијања сарадње, што је веома значајно за квалитет финансијског извештавања у оквиру којег веома важну улогу игра професионални рачуновођа који директно процењује, расуђује и вреднује поједине позиције финансијских извештаја. У том контексту способан менаџмент и менаџмент са интегритетом и добрим намерама пружа своја знања о прогнозирању и процени, што има великог утицаја на квалитет финансијског извештавања како са аспекта квалитета добитка, тако и са аспекта квалитативних карактеристика информација које садрже финансијски извештаји. Размена знања између менаџмента и тимова који раде на припреми и састављању финансијских извештаја ствара услове за обухватање више алтернатива услед бољег коришћења знања унутар тимова, што побољшава квалитет одлука, унапређује перформансе свих тимова и сл. У таквом амбијенту тим који припрема и саставља финансијске извештаје, односно врши признавање, мерење и обелодањивање позиција или ставки финансијских извештаја спреман је да тражи знање и информације менаџмента када за тим постоји потреба. Сматра се, а пракса често то и потврђује, да размена знања унутар предузећа истовремено значи већи квалитет финансијског извештавања. Наимае, истраживања показују да менаџмент са најбољим намерама није у стању да састави квалитетне финансијске извештаје без поверења у запослене који су повезани са њиховим креирањем, односно професионалне рачуновође.

Поверење у квалитет интерних контрола од кључног је значаја за квалитет финансијског извештавања. Наимае, квалитет интерних контрола

директно је повезан са перцепцијом запослених о менаџменту предузећа. Интерне контроле су осмишљене од стране менаџмента, па уколико су оне усмерене на обелодањивање интерних слабости, сматра се да је реч о менаџменту са интегритетом и добрим намерама, односно менаџменту са јасним етичким опредељењима. Исто тако, интензиван и брижан однос менаџмента према интерним контролама означава тежњу ка откривању више интерних слабости. Комуникација унутар предузећа, која представља значајну компоненту интерних контрола, уколико је базирана на интерном поверењу, доприноси превентивном деловању на слабости, односно деловању пре него што се о њима извештава, а тиме ће се смањити потреба за обелодањивања интерних слабости (Bedard and Graham, 2011). Проблеми интерне контроле јављају се на најнижим нивоима менаџмента, код радних тимова и појединих извршилаца. Истинско опредељење менаџмента да открије проблем интерних контрола и да им посвети одговарајућу пажњу доказује се и постојањем канала комуникације о таквим проблемима према топ менаџменту и обрнуто, према нижим нивоима менаџмента, радним тимовима и извршиоцима. Поверење у том процесу игра кључну улогу. Практика показује да уколико нема поверења, 96% проблема интерних контрола се не обелодањује, јер се сматрају материјално безначајним, док је обим обелодањивања знатно већи када постоји и развија се поверење између менаџмента и запослених, с једне и између самих запослених, са друге стране.

Поверење је од великог утицаја на перцепцију ризика од стране ревизора са аспекта интегритета менаџмента, изграђених етичких вредности и ставова и угледа топ менаџмента. Стога, није случајно што на интегритет менаџмента указују и Међународни стандарди ревизије. Наимае, сматра се да, што је већи интегритет и израженији морални карактер менаџмента, то је нижи ризик од превара, а мањи ризик аутоматски значи мањи износ накнаде за ревизију финансијских извештаја. То значи да је поверење у негативној корелацији са степеном ризика и надокнадама ревизора. Наимае, изграђена култура поверења и отворености и развијена интензивна комуникација унутар предузећа значе боље контролно окружење, а тиме је и нижи ризик који могу перципирати ревизори.

Поверење тако постаје део друштвеног капитала и поставља се као пословни императив. Темељне основе за функционисање поверења у новој економији обезбеђују професионалне рачуновође које непосредно припремају и састављају финансијске извештаје, као документа која

садрже истину о ономе што се открива, мери и о чему се финансијски извештава. Промовисање поверења у истинитост мерења и извештавања постало је основни задатак професионалних рачуновођа које припремају и састављају финансијске извештаје. Истина о мерењу и извештавању заснива се на унапред датом оквиру финансијског извештавања, који сачињавају прописи, директиве, стандарди, правила и принципи, потом на кључним начелима етичког понашања, као што су објективност, поверљивости и интегритет, као и професионалног владања у смислу "неопходне пажње", благовремености, љубазности, поштовања, одговорности и поузданости. Одмах треба рећи да прописи, директиве, стандарди, правила и принципи унапред не описују нити образлажу истину о економском мерењу и финансијском извештавању. То мора учинити професионални рачуновођа кроз професионално расуђивање, владање и поштовање кључних етичких принципа. Тако се професионалне рачуновође и финансијски извештаји, као резултати њиховог рада, појављују као темељ поверења сваког предузећа. Потреба за стварањем поузданих, сигурних и неометаних токова пословне економије наметнула је потребу за додатним унапређењем поверења у истинитост мерења и извештавања, које врше јавни рачуновође – ревизори, односно успостављањем института ревизије финансијских извештаја. Ревизори траже и откривају истину у складу са наведеним оквиrom финансијског извештавања, уз независност начина мишљења и деловања. Таквим својим деловањем професионалне рачуновође, непосредно кроз формулисање билансне стратегије и политике и избор поступака и процедура њихове реализације, утичу на економски успех предузећа, односно његово економско благостање. Ревизори, професионалне рачуновође "rag excellence", накнадно потврђују исправност тако одабране билансне стратегије, као и одабраних поступака и процедура њихове реализације. На тај начин се информације о висини расположивог капитала и могућности његовог ефективног усмеравања и ефикасног коришћења двоструко проверавају. Истина о мерењу финансијских информација и поверење у финансијске извештаје који носе те информације су "часна добра" које стварају рачуновође.

3. Оперативна димензија квалитета финансијског извештавања

Јасна, концизна, ефективно осмишљена и ефикасно припремљена финансијска информација представља добру основу за доношење ин-

вестиционих одлука. Финансијска информација је продукт рачуноводства чији је задатак да мери, процесуира и преноси финансијске информације. Преношење финансијских информација је својеврстан процес њиховог саопштавања великом броју разноврсних корисника који на основи њих треба да донесу различите пословне одлуке. Тај процес назива се финансијско извештавање, а пренете информације сматрају се јавним добром (Wolk, Francis and Tearney, 1992). Заштита власника капитала и квалитет финансијских извештаја иду руку под руку. Квалитет финансијског извештавања опредељује квалитет тржишта капитала. На основу квалитета финансијског извештавања позиционира се и тржиште капитала. Председник FASB, Edmund Jenkins каже да постоји јасна веза између ефективности и ефикасности америчког тржишта и квалитета финансијског извештавања. Отуда захтеви да финансијско извештавање буде квалитетно. Иако је неухватљива прецизна дефиниција квалитета и транспарентности финансијског извештавања, оно се најчешће везује за тачност приказивања резултата предузећа са аспекта одражавања његових пословних перформанси и њихову употребљивост за предвиђање будућих новчаних токова (Scott and Iren, 2008). Мера у којој финансијско извештавање преноси потпуну, неутралну и тачну информацију о финансијском положају, успешности и промени финансијског положаја одређује квалитет финансијског извештавања. Ово одређење квалитета финансијског извештавања везује се за финансијски карактер информација, какве су оне иницијално и у једном дужем периоду развоја заиста и биле. Од суштинског значаја био је квалитет добитка, као одраза економске реалности на резултате и перформансе предузећа, што је и данас актуелно и значајно (Krishnan & Parson, 2008; Малинић, Д., 2014).

Међутим, у новим условима финансијско извештавање је много шире, јер садржи не само финансијске, него и нефинансијске информације, које су од изузетног значаја за одлучивање. Потпуно је логично да у том контексту IASB у концептуалном оквиру финансијског извештавања истиче потребу за свеобухватним оцењивањем квалитета финансијског извештавања (IASB, 2008). Квалитативне карактеристике финансијских информација, истакнуте у концептуалном оквиру финансијског извештавања, показују све аспекте употребљивости у пословном одлучивању и професионалном расуђивања (Малинић, С. 2008). Ове карактеристике су својеврсна операционализација квалитета финансијског извештавања. Према концептуалном оквиру Међуна-

родних стандарда финансијског извештавања, квалитативне карактеристике су релевантност, веродостојност и фер презентација, упоредивост, могућност доказивања, благовременост и разумљивост. Оне се сматрају фундаменталним за оне који успостављају стандарде и фирме које треба да донесу рачуноводствене одлуке, нарочито одлуке о избору и променама рачуноводствених политика. Посебно место је дато релевантности и веродостојној и фер презентацији које се називају примарним, док се остале сматрају секундарним квалитативним карактеристикама. Релевантност и верна презентација одређују садржај информација са аспекта употребљивости у пословном одлучивању. Упоредивост, благовременост и разумљивост побољшавају квалитет информација садржаних у финансијским извештајима само када су примарне квалитативне карактеристике обезбеђене. Оне самостално не могу да одреде квалитет финансијских извештаја.

3.1. Примарне квалитативне карактеристике информација финансијских извештаја

Примарне квалитативне карактеристике према IASB-овом *Концептуалном оквиру финансијског извештавања* су релевантност и веродостојност и фер презентација.

Релевантна информација је она информација која има значајан и доказив утицај на одређени садржај, односно информација која показује садржај којим треба задовољити потребе одређених корисника у вези са доношењем пословних одлука. Финансијска информација је релевантна ако има вредност да помогне корисницима да доносе и вреднују одлуке о алокацији ретких ресурса, али и професионалним рачуновођама да изврше одговарајуће процене које су иманентне финансијском извештавању. Финансијска информација корисна за доношење и вредновање одлука истовремено може помоћи у предвиђању будућих ситуација и формирању очекивања, као и играти улогу уважавања пословног вредновања у прошлости. Отуда проистичу основне одредбе релевантне информације:

- има јак утицај на економске одлуке,
- расположива је у времену када инвеститори доносе одлуке и
- има интуитивну вредност јер помаже да се потврди прошлост, вреднује садашњост и процени будућност.

У најширем смислу речи релевантне финансијске информације, односно информација садржана у финансијским извештајима:

- показују могућност предвиђања будућности предузећа, односно формирања сопствених очекивања о способности предузеће да генерише будуће новчане токове и предвиди будуће добитке;
- показују шансе и ризике пословања на бази могућих будућих сценарија предузећа, имајући у виду различите пословне трансакције, које је оно извршило на тржишту, али и догађаје који су се одиграли у самом предузећу;
- показује фер вредност одређене имовине и обавеза, која је у предности у односу на историјску вредност у процесу предвиђања будућности предузећа, јер ова прва показује тренутну вредност у односу на ону која је важила у моменту стицања имовине, односно настанка обавеза. Истраживања показују да примена фер вредности директно утиче на релевантност информација садржаних у финансијским извештајима, чак се сматра да је фер вредност један од основа мерења позиција у финансијским извештајима и метода повећања релевантности (Bart et al, 2001).

Веродостојна и фер презентација информација односи се на њену поузданост, односно веродостојност и сигурност да презентује оно на шта се односи. Веродостојна информација је неутрална - непристрасна, потпуна и без грешака, колико је то могуће – истиче економску суштину изнад правне форме и подразумева опрезност у признавању и мерењу имовине, обавеза, прихода и расхода (Strojek-Filus, 2013; Nobes and Stadler, 2014, p. 38).

Неутралности у апсолутном смислу нема јер се признавање и мерење позиција финансијских извештаја врши у условима изразите неизвесности. Уз то, у процесу финансијског извештавања укључене су многе процене и претпоставке од стране професионалних рачуновођа. Но, без обзира на то, постигнути ниво прецизности је довољан да се такве информације употребе за ваљано пословно одлучивање.

Потпуност информација садржаних у финансијским извештајима темељи се на доследној примени рачуноводствених принципа и разумевању основа мерења од стране професионалних рачуновођа. Таквим поступком смањује се могућност настанка материјалних грешака.

Веродостојна и фер презентација указује на поверење других у информације. Кредибилност и уверљивост у информацију, што је више

могућа, указује на њену поузданост. Верно приказана информација у финансијским извештајима има следеће карактеристике:

- јасно сведочи о претпоставкама и извршеним проценама у финансијским извештајима предузећа,
- јасно разграничава позитивне и негативне трансакције и догађаје који утичу на резултате предузећа,
- из ње треба да проистекне немодификован извештај ревизора имајући у виду да ревизор треба да пружи разумно уверавање о веродостојности и фер презентацији информација у финансијским извештајима,
- пружају опширне информације о управљању корпорацијом, што повећава вероватноћу веродостојне и фер презентације, посебно ако се поштује кодекс корпоративног управљања.

3.2. Додатне квалитативне карактеристике информација финансијских извештаја

Разумљивост финансијских информација подразумева добро организовано финансијско извештавање предузећа, јасне напомене уз финансијске извештаје, јасно графичко и табеларно приказивање, доследну употребу појмова и структура у процесу финансијског извештавања и сл. Разумљивост информација садржаних и финансијским извештајима није апсолутна, већ подразумева да корисници имају одређено знање о пословним активностима и рачуноводству предузећа.

Трендови финансијске позиције у успешности предузећа прате се упоређивањем финансијских извештаја у низу сукцесивних обрачунских периода. Оцена финансијске позиције и успешности предузећа врши се и упоређивањем финансијских извештаја различитих предузећа. Признавање, мерење и извештавање мора бити извршено на доследан односно конзистентан начин.

Упоредивост финансијских информација подразумева следеће:

- примењене рачуноводствене политика морају у Напоменама из финансијске извештаје да буде објашњене са аспекта њихових промена,
- напомене које се односе на рачуноводствене процене и просуђивања морају уважавати импликације ревизије,
- предвиђања у току одређених периода су прилагођена променама у рачуноводственим по-

литикама и ревизијама рачуноводствених процена,

- упоредивост са истим или сличним информацијама других предузећа,
- финансијски индекси и рација морају имати исти садржај за сва предузећа и др.

Финансијска информација која је релевантна, поуздана и материјално значајна губи релевантност уколико није расположива у време доношења одговарајуће пословне одлуке, односно није благовремена и ажурна. Сходно томе, расположивост за процесуирање и извешавање финансијске информације значајно је ограничење релевантности информације. У том контексту могуће су ситуације када ће доносилац одлуке морати да врши избор између фактичке расположивости са аспекта званичног финансијског извештавања и благовремености са аспекта пословног одлучивања, што свакако може имати јачи или слабији утицај на релевантност и поузданост те финансијске информације.

4. Узроци некавалитетног финансијског извештавања у Републици Србији

Анализа узрока некавалитетног финансијског извештавања у Србији подразумева претходно идентификовање стубова и њихових компонената на којима почива финансијско извештавање које је резултат најразвијеније теорије и најбоље праксе у свету. У том смислу, прво ћемо указати на те стубове и њихове компоненте, да бисмо потом покушали да их идентификујемо у оквиру актуелног оквира финансијског извештавања у Србији.

4.1. Стубови висококвалитетног и транспарентног финансијског извештавања

Србија је ниског информационог окружења и квалитет финансијског извештавања је од изузетног значаја. Према Gerhard Mueller-у (професору емеритусу на Универзитету у Вашингтону, оцу међународне рачуноводствене едукације и међународних рачуноводствених стандарда односно стандарда међународног финансијског извештавања) квалитетно финансијско извештавање се базира на четири стуба: стуб А – Законодавни и регулаторни оквир; стуб Б – Институционални оквир; Стуб Ц – Изградња људских капацитета; и Стуб Д – изградња капацитета и процеса. Стуб А се базира на 9 елемената: А1 – Финансијски извештаји и обелодањивања, А2 – Фи-

нансијски извештаји јавног сектора, обелодањивања и ревизија, А3 - Ревизија, А4 – Извештаји о окружењу, друштву и управљању, А5 – Развој, мониторинг, имплементација корпоративних захтева за извештавањем, А6 – Јавна овлашћења, А7 – Корпоративно управљање, А8 – Етика и А9 – Праћење, дисциплиновање и тренинзи. Стуб Б базира се на три елемента: Б1 – Институционална одговорност, Б2 – Координација и Б3 – Професионална рачуноводствена организација. Стуб Ц везује се за 8 елемената: Ц1 – Општа процена људских ресурса за финансијско извештавање, Ц2 – Професионална едукација и тренинзи, Ц3 – Професионалне вештине, Ц4 – Процена компетентности и способности професионалних рачуновођа, Ц5 – Захтеви за практичним искуством, Ц6 – Континуирани професионални развој, Ц7 – Специјализације у рачуноводству и Ц8 – Захтеви за познавањем информационих и комуникационих технологија. Стуб Д - Постављање стратегије и установљавање акционог плана као услова за изградњу капацитета успостављање процеса, ради обезбеђења високог квалитета корпоративног управљања.

4.2. Анализа законодавног и регулаторног оквира финансијског извештавања у Србији

Анализа стуба А – Законодавни и регулаторни оквир у Србији показује да је он раздробљен. Наиме, подељена је законска регулатива финансијског извештавања на јавни и приватни сектор, да би најновијим Законом о рачуноводству све то кулминирало у постојање ни мање ни више него 14 контних оквира. Финансијско извештавање у јавном сектору уопште није регулисано законом него уредбама (две уредбе – Уредба о буџетском рачуноводству из 2003. и Уредба о примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор из 2010) као подзаконским актима.

Законски и регулаторни оквир је, исто тако, непостојан, непоуздан и нестабилан по свим наменама, а нарочито са аспекта сигурности инвеститора, који су Србији насушно потребни. Једина добра страна овог оквира у Србији је прихватање Међународне професионалне регулативе за финансијско извештавање, што је дало основа да се искористе све предности које овакво опредељење са собом носи. Између напред наведених предности, реално је било очекивати да се након прихватања Међународне рачуноводствене регулативе неће често мењати ни законски нити регулаторни оквир. Међутим, од 2002. па закључно са 2013. годином, без објективних потреба донета су три Закона о рачуноводству, један

Закон о ревизији и велики број подзаконских аката, али исто тако и велики број измена тог Закона које су повлачиле доношење подзаконских аката. Оно што је готово видљиво на први поглед је да је свако следеће законско решење било знатно лошије од претходног. Уз то, свако доношење Закона и његова имплементација изазивају значајне трошкове. У ситуацији када је Србији насушно потребан и веома значајан сваки динар који се може одвојити за економски развој, једна наестогодишње трошење новца за доношење све лошијих и лошијих законских решења свакако треба да забрине одговорне за регулисање финансијског извештавања. Непотпуно преузимање и неажурно прилагођавање међународне регулативе је, такође, једна од карактеристика финансијског извештавања. Наиме, први званични превод МРС/IFRS објављен је децембра 2003. године. Тај превод је обухватио само концептуални оквир и све МРС, али без тумачења, као и без стандарда квалитета и образовних стандарда. Након тога је у јануару 2004. године објављен превод IFRS 1, после чега је настао прекид у ажурирању међународне рачуноводствене регулативе, у трајању од 4 године. У том периоду IASB је објавио и наложио примену IFRS 2 до IFRS 7, али и ревидирао МРС 2. У фебруару 2008. године званично су објављени нови преводи МРС/IFRS, као и тумачења, али без основа закључивања, илустративних примера, смерница коментара и супротних мишљења, који би олакшали разумевање и бољу примену стандарда. Без ових елемената нови преводи МРС/МСФИ представљали су корак уназад. Следећи превод МРС/МСФИ објављен је у октобру 2010. године, а последња верзија превода појавила се 2014. године. Иако је 2009. године IASB донео стандард посвећен малим и средњим предузећима, у Србији је овај стандард уграђен у регулаторни оквир тек 2013. године. На тај начин је на период од четири године предузећима без јавне одговорности онемогућено коришћење овог по много чему једноставнијег стандарда, што свакако утиче на висину трошкова припреме и састављања финансијских извештаја. Сходно томе, у Србији су примењивани стандарди који нису одговарали IASB-овим верзијама стандарда. Поред тога, подзаконским актом из 2009. предузећима у Србији допуштена је примена рачуноводственог поступка који је потпуно супротан захтевима МРС 21 који се односе на трансакције у страниој валути. Исто тако, Народна банка Србије је од финансијских институција захтевала да примењују рачуноводствене поступке супротне захтевима МРС/МСФИ.

Сами преводи међународне рачуноводствене регулативе су неадекватни, имајући у виду нову терминологију којом обилују МРС/МСФИ. Посебан проблем превођења представљају захтеви МРС/МСФИ који садрже нове концепте недовољно познате и најупућенијим познаваоцима рачуноводствене теорије и праксе, а камоли онима који су на основу скромног знања енглеског језика давали себи за право да се баве и таквим концептима. У тим преводима можда се и могу разумети речи, али никако концепти и дух стандарда. Примери одступања превода од изворних одредби МРС/МСФИ су бројни и био би потребан много обимнији рад да би се они само побројали. Додатну забуну и примени МРС/МСФИ стварају утицајне комерцијалне консалтинг фирме, које без икаквог основа дају себи за право да тумаче одредбе међународних стандарда.

Доношењем Закона о рачуноводству 2013. године нанета је вишеструка штета квалитету финансијског извештавања у Србији. Наиме, логично је било да се са појавом МСФИ за мала и средња предузећа, он управо предвиди као инструмент за финансијско извештавање малих и средњих предузећа. Међутим, законодавац је случајно или намерно релаксирао значај овог стандарда тако што је поред малих и средњих предвидео и категорију микро предузећа, по угледу на европске директиве, које су и најбројније, што је свакако добро. Међутим, оригиналност законодавца је у томе што је предвидео посебан подзаконски акт као основ за припрему и састављање финансијских извештаја, који доноси Министарство финансија. Уз то, законодавац је истовремено за мала, средња и велика предузећа подигао границе у вези са висином прихода и просечном пословном имовином и на тај начин директно угрозио квалитет финансијског извештавања значајног броја предузећа и тиме додатно нарушио укупан систем финансијског извештавања у Србији. Наиме, међународни стандард за мала и средња предузећа настао је као резултат најразвијеније рачуноводствене теорије и најбоље светске праксе, а подзаконски акт треба да донесе администрација Министарства финансија уз консултације сумњивих квалитета. Овај подзаконски акт треба да буде заснован на "општим рачуноводственим начелима" (како ће их препознати и разумети онај који не поседује знање из рачуноводства, а закон му дозвољава да обавља те послове), макар шта то значило, као да овај међународни стандард није базиран на тим начелима, али и на принципима, правилима, процедурама, тумачењима и сл. Враћањем националне регулативе у систем финансијског извештавања у Србији уведен је двој-

ни систем извештавања са свим негативним последицама. Наиме, не постоји јединствени систем финансијског извештавања као основа функционисања јединственог тржишта у оквирима националне економије. Такав систем финансијског извештавања удаљава Србију од могућег укључивања у глобалне тржишне токове и процесе, а самим тим и коришћења предности које ти процеси носе. Националном статистиком и мерењем економског раста, који су према законодавцу веома важни, имајући у виду простор који је заузела Агенција за привредне регистре, сабираће се шаргарепе и грашак. Тешко и националној статистици и економском расту.

Надзор над тако значајним питањем као што је финансијско извештавање у Србији према Закону о рачуноводству своди се само на "провере исправности евидентирања пословних промена у пословним књигама". Тај и такав надзор врше Пореска управа и Народна банка Србије. Истичемо да проверу исправности евидентирања пословних промена у пословним књигама не може квалитетно да врши пореска управа, јер нема потенцијала ни знања за тако нешто, изузимајући лица која поседују професионална звања. Исто тако, ни Народна банка Србије нема потенцијала нити знања за проверу исправности евидентирања пословних промена у пословним књигама код банака, финансијских институција и др. То могу да врше само лица која су носиоци професионалних звања, којима професионално расуђивање и етичко понашање представљају начин живота.

Информације које садрже финансијски извештаји у Србији су формалне, веома често лажне, непотпуне, недоследне, парцијалне и сл. Такви подаци нису употребљиви и ничему не служе, изузев агенцији за привредне регистре, како би обављала своју ионако друштвено бескорисну функцију, а којој је најновији Закон о рачуноводству посветио значајну пажњу. Наиме, од укупног броја чланова овог закона, као и страница, између 20% и 25% се односе на достављање и регистар финансијских извештаја код АПР. "Податке из потпуних и рачунски тачних (иако имамо и напомене, које најчешће нису бројчано изражене) финансијских извештаја" Агенција јавно објављује. Овакве карактеристике података у финансијским извештајима није дефинисала ниједна професионална регулатива. Регистар финансијских извештаја у овом закону се одређује као централна, јавна, јединствена електронска база података из потпуних и рачунски тачних финансијских извештаја, а ми додајемо - потпуно неквалитетних и не кредибилних података. Из так-

вих података Агенција ствара “посебну базу података за статистичке и друге потребе”. Подаци оваквог квалитета из финансијских извештаја су, заједно са подацима које достављају други надлежни органи и заинтересовани корисници услуга, основа Агенцији да води “базу података о бонитету”. Тешко и статистици и бонитету са оваквим подацима, као и другим корисницима предвиђеним чланом 41. Закона, односно Народној банци Србије, која ће сигурно наићи на финансијске извештаје са “потпуним и рачунски тачним подацима”, али сасвим друге садржине у односу на ону коју су користиле банке приликом одобравања зајмова. Пореска управа ће увидети да се ти “потпуни и рачунски тачни подаци” у финансијским извештајима уопште не слажу са њиховим оперативним подацима на основу којих су утврдили било ПДВ било порез на резултат. Све ово настаје због тога што није прецизно одређено ко је одговоран за финансијско извештавање у “правном лицу”. Наиме, чланом 32. Закона упућује се да је “за истинито и поштено приказивање финансијског положаја и успешности пословања правног лица одговоран законски заступник, орган управљања и надзорни орган правног лица... као и одговорно лице из члана 14. овог закона”. Члан 14. предвиђа да “правно лице... општим актом уређује школску спрему, радно искуство и остале услове за лице које је одговорно за вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја”. У члану 46. Закона у ставу 2. предвиђено је “за радње из ставе 1. овог члана казниће се за привредни преступ и одговорно лице у правном лицу...” Ове све одредбе су случајно или намерно нејасне, непотпуне и неконзистентне. Прво, финансијско извештавање није само везано за финансијски положај и успешност правног лица. Друго, ако су све то одговорна лица, које одговорно лице ће бити кажњено за привредни преступ? Треће, лице одговорно за вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја је рачуновођа, иако се његова активност не исцрпљује само тиме, јер он треба на основу оквира финансијског извештавања да врши признавање, мерење, презентацију и обелодањивање ставки у финансијским извештајима, а вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја је процес који тече упоредо са овим активностима.

У поменутих уредбама, којим је уређен систем финансијског извештавања у јавном сектору, питање одговорности за финансијско извештавање је још непрецизније регулисано. Вођење пословних књига, припрему, достављање и објављивање финансијских извештаја Према Уредби о рачуноводству обавља стручно лице које

није кажњавано за кривична дела, а услови за оспособљавање стручних лица и стицање стручних звања уређују се националним стандардом, без прецизирања који је то национални стандард и ко треба да га донесе. Међутим, за прекршај ће се казнити одговорно лице у финансијској служби корисника буџетских средстава, које ниједном одредбом ове уредбе није назначено као одговорно лице.

На основу таквих информација садржаних у финансијским извештајима рачуноводствено расуђивање – просуђивања је потпуно онемогућено. Самим тим, Србија се одрекла информација које су основ одлучивања и управљања пословним системима и националном економијом у светлу глобализације.

4.3. Анализа институционалног оквира финансијског извештавања, изградње људских и других капацитета и процеса у Србији

Анализа стуба Б – Институционални оквир који предвиђа институционалну одговорност, координацију и професионалне рачуноводствене организације, показује да он фактички и не постоји. Наиме, институционална одговорност је начелна и везује се за државу – Министарство финансија – министар надлежан за послове финансија, Народну банку Србије и Комисију за хартије од вредности. Одговорност државе је да утврђује преводе МСФИ, односно МСФИ за МСП (чл.39), односно одговорна је за оно што по природи не спада у њену одговорност. Министар надлежан за послове финансија прописује контни оквир и садржину и форму образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике, као и за друга правна лица, што према међународној регулативи није нужно ни обавезно. Народна банка прописује контни оквир и садржину и форму финансијских извештаја за банке и друге финансијске институције, друштва осигурања, што није обавезно нити нужно према међународној професионалној регулативи. Комисија за хартије од вредности прописује контни оквир и форму и садржину финансијских извештаја за инвестиционе фондове, друштва за управљање инвестиционим фондовима и берзе и брокерско-дилерска друштва (чл. 13. и 26).

Национална комисија за рачуноводство и Одбор за јавни надзор, предвиђени Законом о рачуноводству и Законом о ревизији, требало би да врше координацију у процесу финансијског извештавања у Републици Србији. Наиме, Нацио-

нална комисија за рачуноводство, према Закону о рачуноводству, има задатак само да прати процес примене међународне професионалне регулативе – директива Европске уније из области рачуноводства и МСФИ и МСФИ за МСП и решава евентуалне проблем у поступку њене примене. Тако одређен задатак тешко да може оправдати њено постојање, али се једном ова Комисија осмелила да сузи примену међународне професионалне регулативе без икаквог регулаторног основа. Међутим, тело за координацију треба да постоји, јер координација рада свих непосредних учесника у систему финансијског извештавања и свих других институција и организација које које имају непосредан или посредан утицај на овај систем (друга министарства, професионалне организације, берзе и др.) мора да постоји. Рад овог тела треба да се одвија у складу са развијеном стратегијом и потребом за решавањем оперативних питања у вези са квалитетом финансијског извештавања.

Законом о ревизији нешто су озбиљније одређени обим задатака Одбора за јавни надзор, тела које је дуго очекивано пре свега од рачуноводствене професије и од кога се очекивало, имајући у виду да је требало да буде независно и самостално, да уреди питање квалитета финансијског извештавања по угледу на развијене културе информисања и извештавања. Међутим, то се није догодило. Наиме, ово тело нема никакве надлежности у смислу изрицања санкција за неквалитетан рад у рачуноводству и ревизији. Наиме, оно може да предложи предузимање мера Министарству финансија. Исто тако, тешко се може говорити о независности овог тела ако је пет од укупно седам чланова именовала Влада.

Трећи елемент институционалног оквира финансијског извештавања професионалне рачуноводствене организације уопште није предвиђен, нарочито када се ради о рачуновођама, док када је реч о професионалној организацији ревизора, ради којих је основана Комора овлашћених ревизора, тешко се може дати епитет професионалне организације. Од овакве организације не може се очекивати ни да потврди тачност, а камоли да поправи квалитет финансијског извештавања у Србији. Ово из следећих разлога. Прво, то заправо и није професионална организација у правом смислу речи, већ државна извршна агенција (Шевић, Шкобић, 2015, стр. 34). Друго, законски је тако регулисано да ревизори треба сами себе контролишу. Најзад, суштински много значајније је да ревизија долази након обављене припреме и састављања финансијских извештаја у чему ревизори не учествују непосредно. Они долазе споља, тако да

су удаљени неколико корака од самог одвијања тих процеса, а са аспекта времена ревизија настаје после три и више месеци.

Професионална организација је чувар квалитета финансијског извештавања и заштитник јавног интереса у складу са стандардима јавног интереса, речју стабилности раста и развоја економије и друштва. У том процесу она формализује, систематизује и успоставља заједно са академском заједницом начин стварања и развоја способности, као исхода учења, и компетенција, као исхода практичног деловања. Способност професионалног рачуновође одређује обим знања и вештина, која је стекао кроз одговарајуће академско образовање. Ово знање се континуирано развија и усавршава преко професионалне организације, чији задатак уз то је да код рачуновођа развије одређене вредности, подстиче и стимулише етичко понашање и учи како да узме одређене професионалне ставове, као менталне ставове или расположења у вези са чињеницама. Доказана способност професионалних рачуновођа да извршавају одређене стварне послове и задатке према захтевима одређених стандарда у стварним конкретним условима представља њихову компетентност, што је под контролом професионалне организације. Професионална организација брине о поштовању принципа и правила етичког понашања професионалних рачуновођа, контролише њихов рад и штити њихове интересе.

Савез рачуновођа и ревизора Србије је међународно призната професионална организација, која за свој рад на пољу развоја способности и компетенција професионалних рачуновођа одговара држави, али и међународним регулаторима финансијског извештавања, на основу чланских обавеза према њима. Регулаторни оквир финансијског извештавања у Србији овакву професионалну организацију занемарује. На тај начин развијање способности и компетенција професионалних рачуновођа препушта стихији, а развијање одређених професионалних вредности, подстицање и стимулисање етичког понашања и потребу за формирањем ставова представља као потпуно непотребне. На тај начин потпуно се игнорише чињеница да је рачуноводствено просуђивање камен темељац онога што чини професионалног рачуновођу, који је укључен у бизнис заснован на комуникацијама и доношењу одлука. Професионалне рачуновође су истовремено и темељ бизниса, али имају значајну улогу и у процесу образовања, здравства, животног благостања и сл. Они обављају људску делатност тако да омогућавају другим професијама и занимањима да доприносе

економији и друштву уопште. То је њихова “част и одговорност” (Malley, 2008). Знање, вештине, вредности и ставови, као и моралне врлине – етика од изузетног значаја су приликом признавања, мерења, процењивања и обелодањивања финансијских извештаја насталих на основу трансакција и догађаја чију суштину прописи, директиве и стандарди објективно не могу јасно препознати, јер је то скуп правила и принципа који по својој природи не могу дати потпуне одговоре за врло разнолику и комплексну економску стварност. Уз то су наметнути споља. Ту се налази простор за професионална просуђивања рачуновођа.

Слично прописима, директивама и стандардима ни правила и принципи финансијског извештавања не могу јасно препознати суштину пословних промена и догађаја због тога што су неадекватни, наметнути споља, самопоражавајући и контрадикторни (Cheffers & Pakaluk, 2009). Неадекватни су јер не могу обухватити целокупну економску стварност. Наиме, увек ће постојати случајеви који неће бити обухваћени. Исто тако, претерана правила у мерењу и финансијском извештавању могу подстицати нежељено понашање. Сходно томе, правила и принципи су неопходан али не и довољан услов за развијање добре рачуноводствене праксе, а тиме и квалитета финансијског извештавања. Довољан услов је разумно тумачење. Разумно тумачење и добро расуђивање не може нити сме да врши Влада, као у Србији, јер она по својој природи није неутрална страна и под снажним је утицајем политике. То је задатак професионалне организације која у смислу тумачења и расуђивања може одређивати мањи или већи број додатних посебних правила и начела, која су суи генерис недовољна и неадекватна из скоро истих разлога као и општи принципи и правила. Наиме, разумно тумачење и добро расуђивање се веома често позивају на узвишене идеале, који су у сталном сукобу са сврхом финансијског извештавања и стварним правилима економије. Овај сукоб се решава етиком као јединим делотворним и стабилним решењем, која са своје стране одређује правила и принципе, чији прави смисао долази до изражаја у добром карактеру професионалних рачуновођа.

Процену вредности некретнина, постројења и опреме, њиховог века трајања и резидуалног остатка, потом процена вредности резервисања, одређивање метода отписивања и висине обезвређивања и сл., као и примену фер вредности при њиховом мерењу и мерењу нето продајне вредности залиха и др., непосредно врше професионалне рачуновође, на основу знања, вештина

и изграђених других вредности које су стекли и изградили кроз академску заједницу и поседовали пре него што су постали професионалци. Та знања, вештине и изграђене вредности професионалне рачуновође стално развијају и унапређују током извршавања професионалних задатака, али и изграђују друге професионалне вредности, заузимају ставове и усвајају принципе и правила етичког понашања у оквиру професионалне организације.

Исто тако, за мерење ефеката бројних трансакција и догађаја у оквиру разноврсне економске стварности не постоје егзактни и поуздани системи мерења, односно утврђивање вредности по којима ће се извршити њихово признавање као средства, обавезе, прихода и расхода већ се посебно захтева разумно тумачење и добро расуђивање професионалних рачуновођа, које ће на основу својих компетенција знати да процене ниво веродостојности и фер презентације и величину материјалних грешака, као и изврше избор рачуноводствених политика у условима неизвесности и сл.

Професионални рачуновођа једини да може врши разумно тумачење и добро расуђивање, што представља суштину квалитетног финансијског извештавања. Он данас функционише према договореном пакету међународних стандарда рачуноводства и ревизије, као и међународних стандарда образовања који допуњују ове стручне и професионалне стандарде. Професионалне рачуновође укључујући и ревизоре стичу општа и специфична знања и професионалне вештине током средњошколског, високошколског и факултетског образовања из области: рачуноводства, финансија и одговарајућих знања; организације и пословних знања; и знања и компетенција информационах технологија. Ова знања су услов за улазак у рачуноводствену професију и даље стицање и континуирано усавршавање ових професионалних знања, зависно од нивоа знања, потом усавршавање професионалних вештина, изградњу и унапређење професионалних вредности, етичког понашања и заузимања професионалних ставова, као друге елементе везане за изградњу људских капацитета из стуба Ц у оквиру рачуноводствених професионалних организација (*Међународни стандарди едукације за професионалне рачуновође*, 2005, Малинић, С., 2006).

Без постојања професионалне организације рачуновођа, стуб Ц – Људски капацитети, ни у једном елементу не може да буде реализован. У том контексту и стуб Д – Изградња капацитета и процеса, која се везује за усвојену Националну страте-

гију и акциони план, губи сваки смисао. Успут и она је доста мањкава јер се од укупно 21 нужног елемента, систематизованих у четири стуба, обрађује врло скромно у оквиру шест стубова од који су поједини стубови заправо елементи стубова које које предложио Gerhard Mueller - отац основне међународне регулативе. Интересантно да је у једном од стубова у оригиналној верзији документа на који се позивају творци Националне стратегије и акционог плана написано "рачуноводствена професија и етика" избегнуто да се напише „рачуноводствена професија”. Мислим да то довољно сведочи о квалитету овог документа који треба да реши капацитет и процесе у финансијском извештавању.

Сходно томе, питање координације рада у систему финансијског извештавања, а потом квалитет људских потенцијала рачуновођа и најзад, израда стратегије и акционог плана као основе за развијање људских и других потенцијала и процеса и у Републици Србији, немају никаквог смисла.

5. Последице некавалитетног финансијског извештавања

Као што је претходно наглашено, нужне компоненте квалитетног финансијског извештавања приказане у оквиру стубова у Републици Србији или су слабе или не постоје. Сходно томе, систем финансијског извештавања потпуно је компромитован, а тржишни ризици су очигледно веома значајни. "Лоши финансијски извештаји муте воде трговине". Стварање услова за економски раст и заштиту јавног интереса су циљеви које подједнако деле Влада и професионалне организације и њихова тела. Међусобно уважавање и подршка Владе и професионалних организација од круцијалне је важности за установљење и развој компетентне рачуноводствене и ревизорске професије са незаобилазним етичким понашањем. Игнорисањем професионалних рачуновођа и читаве рачуноводствене и маргинализовање ревизорске професије, Влада Србије одрекла се потребе за квалитетним финансијским извештавањем, а тиме није ни створила услове за економски раст, а потпуно је компромитовала заштиту јавног интереса у чијем средишту је стабилан раст и развој привреде и друштва. Због некавалитетних финансијских извештаја Србија не зна којим богатством располаже, као ни колико се оно из године у годину смањује, односно повећава. Низак и нестабилан економски раст Србије у последњих 15 година последица је значајним делом некавалитетног фи-

нансијског извештавања, које битно угрожава подстицаје за инвестициона улагања како домаћих, тако и иностраних инвеститора, значајно повећава информациону асиметрију и води некавалитетној селекцији инвестиционих улагања кроз одбацавање могућих бољих алтернатива.

Влада Србије не може адекватно оцењивати и вредновати економска остварења и мерити продуктивност, а камоли адекватно планирати економски раст и развој, као ни раст или пад продуктивности, јер су финансијски извештаји потпуно не кредибилни и непоуздани, једном речју потпуно су некавалитетни. Одлуке о јавним приходима у виду пореза Влада доноси на основу некавалитетних финансијских извештаја, а и објективност њиховог убирања лако може бити доведена у питање. Порез на додатну вредност порески инспектори могу уговорати са менаџментом предузећа и помагати им да састављају пореске пријаве. Ово је могуће јер се пореске контроле пореза на додатну вредност заснивају на парцијалним документима, без повезивања са осталом релевантном документацијом и системом финансијског извештавања. Када је реч о порезу на резултат, тек тад настаје проблем јер је потпуно угрожен принцип меродавности пословно-финансијске за пореско извештавање. Наиме, пословно-финансијски извештаји се према закону сматрају квалитетним ако Пореска управа и Народна банка утврде да су исправно евидентиране пословне промене у пословним књигама, а не и да ли је добро извршено признавање и мерење ефеката тих промена и догађаја. У пословно-финансијским извештајима таквог квалитета додају или одузимају ставке релевантне за пореске извештаје и тако се утврђује резултат као основица за опорезивање. За професионална рачуновође овде је сувишан сваки коментар.

Смањење последица бројних рачуноводствених скандала и сузбијање превара и корупције Влада Србије не може извршити, ма колико се декларативно за то залагала, јер нема квалитетну информациону подлогу, у којој би финансијски извештаји заузимали централно место и можда једино полазиште. Наиме, постоје емпиријски докази да бирократска корупција и недостатак транспарентности у раду (недостатак квалитетног финансијског извештавања, јавног сектора) делују врло дестимулативно на прилив страних директних инвестиција и портфолио акција. Емпиријски подаци сведоче да поједина предузећа прибегавају котирању на берзама земаља са знатно напреднијим и ефикаснијим судским системом, значајно мањом корупцијом и строжим захтевима за обелодањивањима. Ако

домаћи капитал тежи да напусти Србију илузорно је очекивати прилив иностраног капитала. Толико о перспективама економског раста и развоја Србије.

Пословни системи у Србији немају квалитетну информациону основу, чију окосницу чине информације садржане у екстерним и интерним финансијским извештајима, за корпоративно управљање и менаџмент контролу, што повећава вероватноћу и ризик од њиховог банкротства. Нетранспарентно и неконзистентно финансијско извештавање у Србији не може привући стране нити подстаћи домаће инвеститоре. На тај начин се пропушта шанса за унапређење система корпоративног управљања и управљања у јавном сектору кроз веће присуство страних инвеститора, које воде дисперзији власништва у оквиру корпорација и слабљењу веома снажног отпора националне бирократије, о чијој улози у економском расту би се могло много тога написати.

На крају, очигледно је само повећање сиромаштва и интензивно раслојавање грађана због неравномерне расподеле богатства кроз увећање сопственог богатства на рачун других, чему значајно доприносе неквалитетни финансијски извештаји. У таквим условима немогуће је утврдити ниво сиромаштва као и богатства, односно количину неравномерно расподељеног богатства.

Без квалитетног финансијског извештавања нема основе за утемељење и развој тржишне економије нити ефикасности ни поузданости тржишта капитала и кредита. Такво тржиште капитала и кредита предуслов је за економску стабилност, раст и развој, али и повећање здравља и благостања грађана. Основ за остваривање обилних кредита и тржишта капитала чине развијен приватни сектор и развијене кредитне институције, као и висок квалитет и поузданост информација садржаних у финансијским извештајима, а које су базиране на етици и интегритету, високом квалитету међународне професионалне регулативе, као и раду, разумном тумачењу и добром расуђивању интерних и екстерних професионалних рачуновођа. Слаба ефикасност тржишта капитала и кредита, високи тржишни ризици и трошкови капитала у Србији доказују ниво квалитета финансијског извештавања. Доказано низак ниво конкурентности, сужавање економске активности, веома висока стопа незапослености, кретање економских активности према конкурентима и другим националним економијама, национална економска нестабилност, као и бројни други недостаци, очигледан су

доказ информационог сиромаштва и ниског нивоа квалитета финансијског извештавања. Наравно, информационо сиромаштво није једини разлог за то, али јесте веома важан.

Према квалитету финансијског извештавања Србија је данас даље од Европе него што је била 1996. године, када је имала готово хармонизовано финансијско извештавање са важећим директивама Европске уније. Самим тим, и интегрисање у Европску унију на основу најбоље могуће употребе ресурса веома је отежано. Србија није у могућности да усклађује економске, правне и друштвене прилике са Европом и светом јер нема транспарентан и конзистентан систем финансијског извештавања.

Неквалитетно финансијско извештавање у Србији паралише рад правосудних органа у области привредних спорова. Правосудни органи базирају своје одлуке на информацијама које садрже финансијски извештаји, као да су оне високог и респектибилног квалитета. Ово је питање о коме се може доста писати, али за потребе овог рада и ово је довољно.

Закључак

Систем финансијског извештавања једне националне економије од изузетног је значаја за њен стабилан раст и развој, што је и основа заштите јавног интереса. Основу поузданог система финансијског извештавања чине квалитетни финансијски извештаји припремљени од рачуновођа са потврдом тачности од ревизора. Финансијски извештаји који нису предмет ревизије сматрају се квалитетним и тачним и без ревизора. Информације које преносе ови извештаји представљају јавно добро и у функцији су заштите јавног интереса. Квалитет финансијског извештавања се због финансијског карактера информација примарно везивао за тачност приказивања резултата предузећа са аспекта одражавања његових пословних перформанси и њихову употребљивост за предвиђање будућих новчаних токова, односно квалитет исказаног резултата – добитка. Међутим, у новим условима финансијско извештавање је много шире, јер садржи не само финансијске, него и нефинансијске информације, од изузетног значаја за одлучивање и професионално расуђивање и шири се на квалитативне карактеристике информација које садрже финансијски извештаји, што представља својеврсну операционализацију квалитета финансијског извештавања.

Догађања у новој економији описују се као путовање које почиње технологијом, а завршава

се поверењем. Поверење је неопходан услов свих пословних трансакција и основ здраве економије и њеног раста због тога што утиче на обим економских трансакција и на степен присуства непродуктивног понашања. То поверење представља садашњост и будућност рачуноводствене професије и рачуновођа. Ради се заправо о поверењу у финансијске извештаје као аутпуте, односно њихову употребљивост за пословно одлучивање разноврсних корисника тих информација или традиционалном екстерном поверењу. Потреба за квалитетним финансијским извештавањем у новије време нужно је довела до друге димензије поверења које се везује за односе менаџмента и професионалних рачуновођа у фази припреме и презентације финансијских извештаја. Интерно и екстерно поверење су међусобно уско повезани и воде у потпуности и оптимизацији квалитета финансијског извештавања.

Законодавни и регулаторни оквир у Србији је неприродно подељен, раздробљен, непостојан, непотпун и нестабилан по свим релевантним елементима, и то: Финансијски извештаји и обелодањивања, Финансијски извештаји јавног сектора, обелодањивања и ревизија, Ревизија, Извештаји о окружењу, друштву и управљању, Развој, мониторинг, имплементација корпоративних захтева извештавања, Јавна овлашћења, Корпоративно управљање, Етика и праћење, дисциплиновање и тренинзи.

Институционални оквир финансијског извештавања скоро и не постоји. Наиме, институционална одговорност је решена на потпуно неодговарајући и у пракси непознат начин. Координација објективно не постоји. Професионална рачуноводствена организација и професионалне рачуновође потпуно су игнорисани. Игнорисањем професионалне организације онемогућено је остваривање свих елемената стуба Ц, односно није могуће створити одговарајуће људске потенцијале за финансијско извештавање, односно формирати и развијати професионалне рачуновође као изворне креаторе квалитета финансијског извештавања, из којих треба да се регрутују ревизори као професионалне рачуновође пар ешелленце. Исто тако, немогуће је оспособити специјалисте за поједине области рачуноводства.

Неквалитетно финансијско извештавање у основи је далекосежних негативних последица по економски раст и друштвени развој Србије, у угрожености јавног интереса на коме се базира овај раст. Не постоје темељне основе за настанак тржишне економије и тржишта капитала у Срби-

ји. Нема основа за коришћење предности глобализације које подразумева квалитетне и транспарентне финансијске извештаје. Србија има веома низак ниво конкурентности, континуирано сужавање економске активности због кретања економских активности према конкурентима и другим националним економијама, веома високу стопу незапослености, националну економску нестабилност, веома низак ниво друштвеног благостања и сл. Очигледно је њено удаљавање од Европе, иако јој је у сфери финансијског извештавања крајем прошлог века била најближа. Очигледни су бројни финансијски скандали, преваре и корупција, као и неоправдано богаћење појединаца на рачун других. Неквалитетни финансијски извештаји парализују рад правосудних органа у области привредних спорова.

Литература

1. Krishnan, G.&Parson, L. (2008), "Getting to the Botton Line: An Exploration of Gender and Earnigs Quality", *Journal of Business Ethics*, 78(1), 65-76.
2. Ferdy van Beest, Geert Braam, Suzana Boelens, (2009), "Quality of Financial Reporting: measuring qualitative characteristics", NiCE Working Paper 09-108, 1-26.
3. IASB, (2008), *Exposure Draft on an Improved Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Quality Characteristics of Decision - Useful Financial Reporting Information*, London
4. Малиниц Дејан, (2014), "Мерење квалитета финансијског извештавања", 45. симпозијум *Рачуноводство и менаџмент приватног и јавног сектора* у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Залтибор
5. Walk H.T., Francis J.R., & Tearney, M.G. (1992), *Accounting Theory: A Conceptual and institutional Approach*
6. Scot R. and Iren T. (2008), *International Financial Statement Analysis*, Retrieved on 23 July, 2013, from: [www. Sfapus.org/doj/pdf/10.2469/inv.V2, 008,N2](http://www.Sfapus.org/doj/pdf/10.2469/inv.V2, 008,N2)
7. Bedard, J, C. and Graham L. (2011), "Detection and Severity Classifications of Sarban – Oxley", section 404 Internal Control Deficiencies, *The Accounting Review*, 86/ 825-855.
8. Barth, M.E., Beaver W.H. and Landsman ,W.R., (2001), "The relevance of the value relavanced literature for financial

- accounting standard setting: another view", *Journal of Accounting and Economics*, 31 (1-3), 77-104,
9. Strojek-Filus M., (2013), "Quantitative Characteristics of Financial Information Presented in Financial Statements According to IFRS/IAS Versus the Information Function, Contribution to the Discussion", *Journal of Interdisciplinary Research*, University of Economics, Katowice
  10. Nobes CH.W. and Stadler CH., (2014): *The Qualitative Characteristics of Financial Information and Managers Accounting Decisions: Evidence from IFRS Policy Changes*,
  11. Palea Vera, (2013), "IAS/IFRS and Financial Reporting Quality: Lessons from the European Experience", *China Journal of Accounting Research*, 6, 247-263.
  12. Шевић, Ж., Шкобић З., (2015), "Саморегулација и јавни надзор у функцији квалитета рачуноводствене професије", *Рачуноводство* 1
  13. Малинић, С., (2008), "Професионална етика и едукација у функцији квалитета финансијског извештавања", Зборника радова, "Улога и задаци финансијског извештавања у процесу придруживања Европској унији", XXXIX симпозијум у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Златибор
  14. Малинић, С., (2006), "Међународна професионална регулатива за професионалне рачуновође", Зборник радова "Међународна професионална (рачуноводствена) регулатива као основа квалитетног финансијског извештавања", XXXVII симпозијум у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Златибор.
  15. *Међународни стандарди едукације за професионалне рачуновође 1-8*, (2005), превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије

УДК 657.3
006:657.3
346.62

Дејан
МАЛИНИЋ*

Критички осврт на садржину и структуру званичних финансијских извештаја

Резиме

Доношење нових законских и подзаконских аката из области рачуноводства и ревизије изазвало је оштре полемике у стручној јавности. Ове расправе се крећу у широком распону. С једне стране, креатори регулативе истичу да је нова регулатива у потпуности усклађена са релевантном међународном регулативом и да представља велики корак напред у развоју рачуноводствене праксе. Другу крајност представља мишљење да је нова регулатива толико лоша да је треба повући и заменити новом.

У фокусу овог рада налази се анализа новодонетих образаца финансијских извештаја, првенствено због њиховог огромног значаја, нарочито за инвеститоре, али и за друге екстерне и интерне кориснике. Због озбиљности појединих проблема и потребе за њиховим теоријским образлагањем, анализа није могла да буде целовита. Фрагментарна је и односи се на неколико кључних проблема. У првом делу рада морали смо да се подсетимо да финансијско извештавање представља јавни интерес и да захтева висок степен професионалне и етичке одговорности оних који учествују у креирању регулативе. Након тога анализирали смо примењени метод билансирања резултата, прегледност финансијских извештаја, али и билансирање појединих позиција, као што су губитак, емисиона премија и приходи од активирања учинака и робе. На крају је дат кратак осврт и на друге проблеме којима се у овом раду, због ограниченог простора, нисмо могли шире бавити. Кључни закључак је да анализирана решења немају теоријску утемељеност, да нису упоредива са праксом извештавања у свету, те да су штете које настају због таквих решења велике.

Кључне речи: финансијски извештаји, биланс стања, биланс успеха, усклађеност, прегледност, конзистентност, упоредивост, метод укупних трошкова, метод продатих учинака, губитак, емисиона премија.

Увод

Финансијско-извештајно окружење претрпело је значајне промене у последњих двадесетак година. Глобализација тржишта роба и тржишта

капитала у континуитету намеће захтев за уједначавањем правила финансијског извештавања. Појава великих финансијских скандала широм света, у чијој основи се увек налазила превага парцијалног (приватног) над јавним интересом,

*1) Редовни професор Економског факултета Универзитета у Београду

нанела је огромну штету готово свим појединачним интересним групама и националним економијама у целини. Очување пољуљаног кредибилитета рачуноводствене професије налаже унапређење законске и професионалне регулативе и подизање одговорности свих учесника у ланцу финансијског извештавања. Још увек актуелна финансијска криза имала је за последицу да рачуноводствена професија у вези са избором нормативне основе у релативно кратком року пређе пут од величања и интензивног залагања појединих интересних група за пуну примену фер вредности (период пре финансијске кризе), до озбиљног преиспитивања оваквих ставова (током финансијске кризе). Промене у структури економије, које доводе до раста значаја економије засноване на знању, актуелизују проблем извештавања о интелектуалном капиталу.

Сва претходна дешавања утичу на праксу финансијског извештавања. При томе, захтеви за уједначавањем рачуноводствених пракси постали су приоритет највећег броја земаља у свету. То је процес који је захватио и развијене земље које су имале богату рачуноводствену традицију, али и земље у развоју, које често немају довољно капацитета за развијање националне регулативе. За ове друге земље то би био и нерационалан процес, јер би и тада национална регулатива морала да буде заснована на међународној регулативи.

Проблем уједначавања финансијског извештавања у Србији има релативно дугу историју, током које је он решаван на различите начине и са различитим степеном успешности. Генерално исправна оријентација на Међународне стандарде финансијског извештавања омогућила је да процес извештавања буде заснован на широкоприхваћеној рачуноводственој пракси, да знање рачуновођа буде на релативно високом нивоу и, што је веома важно, да се процес финансијског извештавања углавном сачува од утицаја различитих интересних група. Упоредиви и за инвеститоре читљиви финансијски извештаји, засновани на истим правилима, смањују трошкове њихове припреме, повећавају транспарентност процеса на тржиштима капитала, смањују ризик од негативне селекције и повећавају сигурност инвеститора. Квалитетно финансијско извештавање помаже инвеститорима да лакше процењују ризике и доносе боље одлуке. У таквим околностима алокација капитала је ефикаснија, а трошкови капитала нижи. Примена стандарда олакшава предузећима приступ тржиштима капитала широм света, у настојању да пронађу најповољније изворе финансирања. Све ово је битна детерминанта стварања повољног пословног амбијента који ће привући инвеститоре и омогућити слободан проток робе и капитала.

Ако имамо претходно у виду, не изненађује чињеница да су визију глобалних рачуноводствених

стандарда јавно подржале значајне међународне институције, као што су Г20, Светска банка (World Bank), Међународни монетарни фонд (IMF), Базелски комитет (Basel Committee), Међународна организација комисија за хартије од вредности (International Organization of Securities Commissions - IOSCO) и Међународна федерација рачуновођа (International Federation of Accountants - IFAC). Не рачунајући земље које захтевају или допуштају примену Међународних стандарда финансијског извештавања и Међународних рачуноводствених стандарда (МСФИ/МРС) за мањи број компанија и оне које су у процесу преласка на МСФИ/МРС, данас 114 земаља захтева примену МСФИ/МРС за све компаније или, највећим делом, за јавна друштва и финансијске институције¹. На основу опсежних истраживања резултата скоро 100 академских студија може се закључити да највећи број истраживања пружа доказе да примена МСФИ/МРС унапређује ефикасност пословања на тржишту капитала и cross-border инвестиција².

Процес уједначавања професионалне и законске рачуноводствене регулативе веома је сложен. Између осталог, добрим делом подразумева напуштање неких националних и прихватање глобалних решења. Намера Србије да приступи Европској унији (ЕУ) намеће обавезу усклађивања националног законодавства (дакле, и рачуноводствене регулативе) са правним тековинама ЕУ. То додатно компликује процес усаглашавања, јер је поред усаглашавања са МСФИ/МРС, потребно усаглашавање и са регулативом ЕУ. Иако је процес уједначавања присутан и на глобалном нивоу (директива ЕУ са МСФИ/МРС), разлике између два регулаторна оквира постоје, али оне, рекли бисмо, нису непремостиве.

Доношење нове законске рачуноводствене регулативе изазвало је доста расправа у јавности. Озбиљним грешкама учињеним у овом процесу пропуштена је прилика да се створи дугорочно одржив систем финансијског извештавања и обезбеде преко потребна стабилност и упоредивост рачуноводствене регулативе. При том, можда можемо и да разумемо несналажења када су у питању међусобно супротстављени захтеви МСФИ/МРС са европском регулативом, али не можемо наћи оправдање за бројна значајна одступања од оба регулаторна оквира.

У овом раду бавимо се само критичком анализом образаца финансијских извештаја, дакле не и критичком анализом Закона о рачуноводству и Закона о ревизији, што због намене и ограниченог простора остављамо за неку другу прилику. Разлози за овакво опредељење су озбиљне последице које нови финансијски извештаји имају по кориснике информација и неопходност хитних корекција. Обим примедби је толико велик да искључује могућност расправе о свим проблемима који постоје на овом подручју. Зато ће анализа бити фрагментарна. Све при-

1) Више видети: <http://www.ifrs.org/>, приступ остварен 23.4.2015.

2) Pacter, P., IFRS as global standards: a pocket guide, IFRS Foundation, 2015. p. 24.

медбе би се могле поделити на оне које су очигледне и неодрживе, те ће као такве бити предмет детаљније анализе, и оне које су у већој или мањој мери дискутабилне (при чему би се значајан број њих би могао прикључити првој групи), које ћемо због ограниченог простора само поменути.

Основу за ову анализу чине нова законска регулатива³, нови обрасци финансијских извештаја за привредна друштва задруге и предузетнике⁴, МСФИ/МРС⁵ и Директива 2013/34/ЕУ⁶.

(Не)основаност неких усвојених решења потражићемо и у пракси земаља које имају богату рачуноводствену традицију, као и пракси земаља из окружења. За сврхе процене степена усаглашености рачуноводствене регулативе у Србији са међународном регулативом сматрамо оправданим, не само поређење Закона о рачуноводству и Закона о ревизији са МСФИ/МРС и Директивом 2013/34/ЕУ, већ и подзаконских аката којима су у нашој земљи прописани обрасци финансијских извештаја. Ово првенствено због чињенице да су обрасци финансијских извештаја садржани у Директиви 2013/34/ЕУ, МСФИ/МРС, као и у да су они садржани у законима многих земаља (нпр. у Немачкој, Француској, УК и др.)

Конечно, приликом писања овог текста имали смо у виду и оцену Европске комисије изнету у "Извештају о напретку Србије за 2014. годину" и пратећем документу "Стратегија проширења и главни изазови 2014-2015". Ова оцена изнета је у поглављу 6 под називом „Компанијско право“, где је истакнуто: *"На подручју корпоративног рачуноводства и ревизије усвојени су сви акти који омогућавају имплементирање нових закона о рачуноводству и ревизији. Потребни су даљи напори како би се постигла усклађеност са новом рачуноводственом директивом ЕУ из 2013. године"*.

1. Званично финансијско извештавање: одговорност према јавном интересу

Доказивање да је званично финансијско извештавање у јавном интересу не захтева продуб-

љена теоријска разматрања, а још мање емпиријска истраживања која би потврдила таква разматрања. Данас је ово мање-више опште позната ствар, не само за рачуновође. У свим уџбеницима у којима су предмет изучавања финансијско извештавање и анализа финансијских извештаја већ у уводним деловима само се подсећа на важност финансијских извештаја за различите кориснике информација које се налазе у њима. Нажалост, после доношења нове рачуноводствене регулативе и пратећих подзаконских аката, у којима су прописани садржина и структура званичних финансијских извештаја, утисак је да ове елементарне лекције још нису сви савладали. Отуда и потреба за елементарним подсећањем.

Званични финансијски извештаји су непосредан производ финансијског извештавања и из перспективе њихових корисника најважнији део тог система. То су извештаји који нису настали као потреба рачуновођа, ревизора, рачуноводствених институција или појединачних професионалних организација. Још мање су то извештаји који се праве ради задовољења парцијалних интереса било које појединачне интересне групе. Подразумева се да законодавац поседује способност и моћ да се одупре притисцима било које интересне групе. То нису ни извештаји које законодавац прописује тек да би задовољио форму. Такође се подразумева да они буду дугорочно одрживи. Нарочито је неприхватљиво да узрок промена буде неодрживост донетих решења услед недостатка знања која се могу сврстати у категорију општепознатих.

Потпуни сет финансијских извештаја обухвата: извештај о финансијској позицији (биланс стања или једноставно биланс у терминологији Директиве 2013/34/ЕУ), извештај о резултату (који се код нас неправилно назива биланс успеха)⁸, извештај о токовима готовине, извештај о променама на капиталу и напомене уз финансијске извештаје. Ови извештаји пружају увид у финансијску конституцију предузећа, односно његову финансијско-структурну позицију (биланс), умешност

3) Закон о рачуноводству, „Службени гласник Републике Србије“, 62/2013 и Закон о ревизији, „Службени гласник Републике Србије“, 62/2013.

4) Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике, „Службени гласник РС“, бр. 95/14.

5) International Accounting Standards Board, Conceptual Framework for Financial Reporting, IFRS Foundation, 2010, као и: International Accounting Standards Board, IAS 1 Presentation of Financial Statements, IASB Foundations, 2010.

6) Directive 2013/34/EU on the annual financial statements, "Consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings", Official Journal of the European Union, June 2013.

7) European Commission, Serbia Progress Report, Accompanying the Document: Enlargement Strategy and Challenges 2014-2015, Brussels, October 2014. p 26.

8) Овај извештај се у Србији погрешно назива биланс успеха. Исправно би било користити назив извештај о резултату или Извештај о укупном резултату, ако се ослањамо на терминологију МСФИ/МРС, или извештај о добитку и губитку, ако користимо терминологију у Директиви 2013/34/ЕУ. У наставку текста ћемо користити најчешће назив, извештај о резултату, али и термин биланс успеха, будући да се он користи у званичној терминологији у Србији.

стварања добитака као извора приноса за власнике (извештај о резултату), способност усклађивања прилива и одлива новца и, у том контексту, могућност намиривања интереса кључних стејхолдера (извештај о токовима готовине), промене на капиталу које настају током обрачунског периода по основу оствареног добитка, исплата дивиденди, покрића губитка, прибављања капитала, откупа сопствених акција и сл. (извештај о променама на капиталу), као и информације које ближе објашњавају примењене рачуноводствене политике и садржину појединих позиција из претходних извештаја (напомене). Реч је о једином свеобухватном систему извештавања који обухвата сва пословна збивања унутар предузећа, као и односе предузећа са окружењем. Упркос бројним критикама којима је финансијско извештавање изложено, извесно је да до сада није пронађен бољи начин извештавања о перформансама предузећа.

Прописивање садржине и структуре финансијских извештаја веома је озбиљна активност која не трпи импровизације. Требало би да буде довољно да кажемо да је реч о финансијским извештајима који имају јавни карактер и да одмах схватимо да је у питању нешто што захтева висок степен одговорности свих оних који у процесу извештавања учествују, почев од креатора регулативе, преко рачуноводствених институција и професионалних организација, све до менаџмента, професионалних рачуновођа и ревизора. Јавни карактер подразумева висок степен одговорности према јавном интересу. Реч је о финансијским извештајима који се састављају и презентују у прописаним редовним временским интервалима (на годишњем, полугодишњем, а нека предузећа и на кварталном нивоу), што потенцира не само редовност, већ и формалну и садржинску упоредивост. Јавни интерес и редовност састављања финансијских извештаја издваја рачуноводствене од свих других информација.

Суштина је у томе да финансијски извештаји имају своју сврху која проистиче из стварних потреба оних који их користе. Финансијски извештаји су примарно окренути постојећим и потенцијалним инвеститорима који на основу њих доносе важне економске одлуке, али су информације у њима веома употребљиве и за друге стејхолдере⁹. Без адекватних информација инвес-

титори не могу правити добре процене шанси и ризика који прате инвестиционе алтернативе. Тачно је при том да се "инвеститори ослањају на различите информације, укључујући оне о економији, појединим индустријама, компанијама и производима, ... али ако они желе да сазнају нешто више о текућој финансијској позицији предузећа и његовој перспективи у будућности, онда су финансијски извештаји вероватно најбољи извор информација"¹⁰. Њихови информациони домети су веома велики. Они су незаобилазна информациона основа за сагледавање онога што се дешавало у прошлости, пројектовање перспективних перформанси предузећа, оцену квалитета управљања повереним капиталом и препознавање раних упозоравајућих сигнала. Они садрже информације које инвеститори не могу да пронађу на другом месту и које су толико важне да их морају знати приликом доношења одлука о инвестирању и дезинвестирању.

Додељивање својства јавне доступности званичним финансијским извештајима било је од кључног значаја за њихову важну улогу у процесима ублажавања информационе асиметрије и подизања сигурности инвеститора. Смањујући ризик погрешних избора, они доприносе ефикасној алокацији капитала и смањењу ризика негативне селекције, што је наравно важно за појединачне инвеститоре. Међутим, ово је веома важно и за националну економију. „Ефективан процес алокације капитала је од критичног значаја за здравље националне економије, будући да он промовише продуктивност, охрабрује иновације, обезбеђује ефикасност и ликвидност тржишта капитала и олакшава добијање кредита. Непоуздане и ирелевантне информације упућују на лошу алокацију капитала, која има негативан утицај на тржиште капитала и економски раст"¹¹. Квалитетно финансијско извештавање смањује могућност финансијских превара и доприноси стабилности финансијског система.

Иако се систем финансијског извештавања поставља примарно према потребама инвеститора, то нипошто не значи да су они мање важни за друге интересне групе. У финансијским извештајима своје информационе интересе проналазе менаџмент, запослени, порески органи, владе агенције, регулатори, надзорна тела, финансијски аналитичари, рејтинг агенције и јавност у најширем смислу. Важно је истаћи да се

9) Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 8, *Conceptual Framework for Financial Reporting*, Financial Accounting Foundation, Connecticut, 2010. p. 9.

10) Revsine, L., Collins, D., Johnson, B., *Financial Reporting & Analysis*, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2002. p. 2-3.

11) Kieso, D., Weygandt, J., Warfield, T., Young, N., Wiecek, I., *Intermediate Accounting*, John Wiley & Sons, Ontario, 2010. p. 6.

понекад информациони интереси менаџмента неоправдано сужавају и своде на коришћење финансијских извештаја сопствених предузећа за потребе доношења различитих пословно-финансијских одлука, везаних за управљање појединим деловима имовине, управљање новчаним токовима, прибављање капитала, пословно-финансијско реструктурирање, постављање стратегије, процену ризика и сл. Заборавља се при том да се менаџери налазе непрестано и у улози екстерних корисника. Они се ослањају на информације из финансијских извештаја при процени оправданости пласирања вишкова расположивих средстава у власничке и дужничке хартије од вредности других предузећа, у оцени финансијске снаге својих купаца и добављача, при доношењу одлука о преузимању других предузећа, при процени јаких и слабих страна конкурентних предузећа и др.

Финансијски извештаји су, дакле, важни за функционисање појединачних пословних ентитета, али и за функционисање тржишта роба и услуга (тржишта набавке и тржишта продаје), тржишта капитала и укупне економије. Последнице некавалитетног извештавања су огромне. Оне увелико надилазе трошкове имплементације неадекватне регулативе. Штете трпе инвеститори (ове штете мере се износом изгубљеног уложеног капитала, изгубљеним приносима у виду дивиденди, изгубљеним капиталним добитцима, опортунитетним трошковима по основу одбачених бољих алтернатива, повећаним трошковима мерења квалитета рачуноводствених информација), појединачна предузећа (губитак репутације, пад тржишне капитализације, тешкоће успостављања нормалне финансијске структуре, отежан приступ изворима финансирања, повећање трошкова капитала, банкротство), држава (губитак прихода по основу пореза, уздржаност инвеститора због несигурности улагања или отежане процене пословно-финансијских ризика), запослени (губитак плата, губитак посла) рачуноводствена професија (губитак кредибилитета који се тешко стиче, али се лако губи), тржиште капитала (губитак поверења у функционисање тржишта капитала, смањење заинтересованости инвеститора, отежано прибављање капитала кроз примарне емисије, пад ликвидности тржишта) и национална економија (смањење инвестиција, смањење бруто домаћег

производа, смањење запослености, повећање трошкова везаних за успостављање квалитетног система финансијског извештавања)¹².

Финансијски извештаји представљају мост између подносилаца и корисника финансијских извештаја. Они имају смисла само ако представљају истинит и поштен приказ економске реалности и ако доприносе смањењу информационе асиметрије између оних који су у информационо повољнијој позицији (менаџмента) и оних који су у информационо инфериорнијој позицији (инвеститора). Другим речима, они су инструмент комуницирања између предузећа и инвеститора (Слика 1).

После свега, сумирајмо на једном месту информационе домете финансијских извештаја. Они су основа за процену профитабилности, процену изложености предузећа краткорочним и дугорочним пословно-финансијским ризицима (ликвидности и солвентности), процену изложености ризику од стечаја, процену конкурентске позиције сопственог и туђих предузећа, процену финансијске снаге пословних партнера (купаца и добављача), процену раних упозоравајућих сигнала, постављање стратегије, контроле имплементације стратегије, обликовање финансијске структуре, вредновање сопственог и туђих предузећа потенцијалних кандидата за преузимање, најбоље полазиште за пројектовање будућих остварења, вредновање цена акција, процену атрактивности улагања у поједину грану или конкретно предузеће и др. Имамо ли све претходно у виду, разумљиво је зашто су инвеститори посебно осетљиви баш на квалитет рачуноводствених информација. Ваљда је и разумљиво колики степен одговорности имају они који су надлежни за прописивање садржине и форме финансијских извештаја.

2. Нове билансне шеме: однос законодавца према јавном интересу

Прописани финансијски извештаји оптерећени су бројним проблемима чије присуство смањује њихову исказну моћ. Ови проблеми су различите природе и тешко се могу конзистентно систематизовати. Везани су за готово све финансијске извештаје и тангирају различите принципе устројства квалитетног извештавања. Неки од тих проблема узрокују велике штетне последице по кориснике финан-

12) О овове више погледати у радовима: Стевановић, Н., Малинић, Д., Феноменологија биланса, Економика предузећа, специјални тематски број: Тајне биланса: менаџерски угао, Савез економиста Србије, Београд, март-април, 2009. стр. 83-89; Malinić, D., Accounting profession credibility as a factor of capital market development, The 2010 Kopaonik Business Forum, Serbia beyond the crisis: Positioning oneself in the global economy emerging from the crisis, *Ekonomika preduzeća, Savez ekonomista Srbije*, Београд, јануар-фебруар, 2010. pp. 15-28. i Malinić, D., Creative financial reporting as a source of information risks, *Ekonomika preduzeća, Savez ekonomista Srbije*, septembar – oktobar, 2008. pp. 182-193.

Слика 1 - Финансијски извештаји као инструмент комуницирања између предузећа и инвеститора

сијских извештаја. Други можда имају мање последице, али материјалне грешке које се везују за њих чине таква решења неодрживим. Чини нам се логичним да свако мењање регулативе, укључујући и промене образаца финансијских извештаја, мора да задовољи неколико кључних циљева: теоријска одрживост решења, усклађеност са релевантном међународном регулативом, стабилност (искључује непотребно често мењање регулативе) и корисничка оријентисаност, односно висок степен употребне вредности за кориснике информација. Управо ове параметре ћемо имати у виду при даљој анализи финансијских извештаја.

2.1. Билансирање резултата: неприхватљиво компликовање једноставних решења

Билансирање резултата је догађај од највеће важности у процесу финансијског извештавања. Изабрани механизам билансирања резултата у великој мери одређује форму, структуру и садржину извештаја о резултату и самим тим одређује његову исказну моћ. У теоријском смислу на овом подручју ситуација је прилично јасна.

У зависности од тога да ли се као полазиште у припремању и приказивању биланса успеха узима производња и ефекти активности свих пословних функција у току једног обрачунског пе-

риода или се предност даје активностима продаје, креаторима финансијских извештаја на располагању стоје два основна механизма или метода билансирања: метод укупних трошкова и метод продатих учинака. И у једном и у другом случају постоји проблем усклађивања прихода и расхода у свим ситуацијама када се обим производње и обим продаје не поклапају. Давање предности утврђивању резултата из перспективе продајних активности подразумева да се укупним приходима, независно из ког периода продаја потиче, супротставе временски разграничени расходи који одговарају тим приходима. То значи да приходи и расходи могу да буду у целини везани за текући обрачунски период, када је обим производње једнак обиму продаје, да обухватају делимично активности текућег обрачунског периода, када је обим производње већи од обима продаје, или да обухвата више обрачунских периода када је продаја већа од обима производње. При томе, расходи се прилагођавају кретању прихода од продаје. У другом случају усаглашавање прихода и расхода је подређено захтеву да у билансу успеха буду приказане активности предузећа у једном обрачунском периоду. Тада се прате укупни расходи, као израз извршених улагања у току једног периода и њима одговарајући приходи. То захтева да

се корекције по основу одступања обима производње од обима продаје врше на страни прихода, односно да приходи прате укупно настале расходе у једном обрачунском периоду.

Имајући претходно у виду, примена методе укупних трошкова подразумева да се пословни резултат предузећа утврђује као разлика између укупно створених учинака у једном периоду и укупно насталих расхода повезаних са тим учинцима, независно од тога да ли су остварени учинци реализовани или се још увек налазе на залихама¹³. У оваквим околностима, када се расходна страна везује за укупно произведене учинке једног обрачунског периода, расходи могу да буду исказани само по врстама. Приходи при том морају да прате расходе. Отуда, када сви учинци нису реализовани, на страни прихода, у делу који се односи на продате учинке биће приказани приходи по основу продаје реализованих производа, док ће у делу који се односи на непродате производе бити исказани приходи у висини цене коштања непродатих учинака, што је опет у складу са начелом реализације које забрањује исказивање добитака пре него што су они потврђени на тржишту. Суштина функционисања методе укупних трошкова у условима када је производња већа од продаје приказана је на Слици 2¹⁴.

Са представљене слике јасно се види да је целовитост и хомогеност расходне стране очувана.

Она одражава укупно уложене напоре у датом обрачунском периоду. Са друге стране, приходи одговарају произведеним учинцима и при том су приказани у складу са начелом реализације (добити су исказани само у делу у коме су учинци реализовани, односно потврђени на тржишту).

У обрнутој ситуацији, када су продати учинци већи од произведених у обрачунском периоду, опет се корекција врши на страни прихода, тако што се приходи умањују за вредност учинака произведених у претходним периодима. Тако кориговани приходи садрже укупне расходе датог обрачунског периода и укупан остварени пословни резултат у том периоду, при чему је он једним делом последица продатих учинака произведених у том обрачунском периоду, а другим делом последица продаје залиха из претходних периода.

Из претходног јасно проистиче **основни циљ билансирања резултата по методи укупних трошкова**. Он је садржан у захтеву да се на расходној страни прикажу укупно настали расходи једног обрачунског периода, а на другој укупна вредност учинака произведених у том истом периоду, независно од тога да ли су они у целини продати или нису. Предности оваквог билансирања резултата су: једноставност примене, лако и логично повезивање књиговодства и биланса успеха, јасно раздвајање финансијског рачуноводства и погонског обрачуна, лака контро-

Слика 2 - Суштина функционисања метода укупних трошкова - случај повећања вредности залиха учинака -

13) Више о методама билансирања погледати у: Ранковић, др Ј., *Теорија биланса*, Економски факултет, Београд, 1992. стр. 433-463., као и: Малинић, Д., Милићевић, В., Стевановић, Н., *Управљачко рачуноводство*, Економски факултет, Београд, 2015. стр. 57-62.

14) Ранковић, др Ј., *op. cit.*, стр. 441.

ла структуре трошкова, ефикасно поређење успеха између предузећа и олакшано обрачунавање статистичких агрегата.

Иако метода продатих учинака има квалитативно другачије полазиште и своју унутрашњу логику, која је такође јасна и разумљива. Утврђивање резултата применом методе продатих учинака подразумева међусобно сучељавање укупних реализованих прихода, независно од тога да ли продати учинци припадају само текућем или се односе и на претходне обрачунске периоде, и укупних расхода који се односе на остварене учинке. Критеријум за обликовање садржине, форме и структуре биланса успеха је продаја, док је видљивост напора других пословних функција подређена продајним активностима. Прилагођавање расходне стране исказаним приходима је очигледно и неупитно, баш као што је неупитно обрнуто прилагођавање код примене методе укупних трошкова. Овакво прилагођавање чини немогућим задржавање трошкова по врстама у билансу успеха, већ захтева структурирање расходне стране по функционалном принципу, што претпоставља развијени обрачун трошкова и учинака. У ситуацијама када је обим производње већи од обима продаје расходна страна је непотпуна, јер садржи само расходе који се односе на део произведених учинака у том обрачунском периоду, или је нехомогена, када је обим продаје већи од обима производње, када садржи расходе различитих обрачунских периода.

Независно од тога да ли је прихватљивије размишљати о обрачуну резултата у контексту методе укупних трошкова или методе продатих учинака (што наравно није небитно), мора се истаћи да је са становишта постављеног основног циља (сучељавање реализованих прихода са расходима који су их изазвали) метода продатих учинака логично постављена. Уз то, будући да примена методе продатих учинака подразумева развијен обрачун трошкова и учинака, она погодује сегментовању резултата по вертикали и његовом рашчлањавању по хоризонтални (погонима, производима, каналима продаје и сл.), што су њене основне предности.

Анализа новопрописаног обрасца биланса успеха показује да он значајно одступа од претходно важећег биланса успеха. То само по себи не мора да буде лоша вест, будући да и претходна билансна шема није била идеална. Међутим, већ и површна анализа открива веома озбиљне проблеме. Рашчлањавање трошкова по врстама на расходној страни јасно упућује на примену методе укупних трошкова, што можемо оценити као

добар избор. Међутим, **несхватљиво померање корекције вредности залиха са приходне на расходну страну деформисало је биланс успеха и озбиљно довело у питање његову исказну моћ**. Ово има за последицу низ веома озбиљних проблема, при чему се неки могу релативно лако отклонити, док су неки већ изазвали непоправљиве штете. У наставку наводимо најважније.

Прво, деформисана примена методе укупних трошкова **нема добру теоријску утемељеност**. Ово због тога што она одступа од претходно поменутог основног циља билансирања резултата применом методе укупних трошкова (сучељавање укупно насталих расхода једног периода са укупном вредношћу учинака произведених у том истом периоду). Премештањем корекције вредности залиха на расходну страну, укупни расходи су сведени на ниво који одговара примени методе продатих учинака. На тај начин расходна страна је постала нехомогена, будући да су сада помешани расходи и учинци. Уз то, расходна страна више не одражава укупно уложене напоре у једном периоду, већ су они помешани са напорима који су уложени и у другим периодима.

Овакво структурирање расходне стране онемогућава ефикасну анализу структуре трошкова и отежава њихову контролу. Уз то, отежано је мерење статистичких агрегата, што се као захтев експлицитно истиче у Концептуалном оквиру¹⁵. Очигледно је да се деформисањем методе укупних трошкова доводи у питање све предности које она има. С друге стране, приходна страна је остала непотпуна, јер уместо да одражава укупне учинке периода, она је сведена на њихов реализовани део (када је производња већа од продаје) или доводи до мешања учинака различитих периода (када је продаја већа од производње). Једино што остаје исто је висина исказаног резултата, што сигурно није једини циљ. Међутим, формална еквилибристика са залихама, потпуно теоријски неутемељена и без икаквог рационалног разлога, нанела је велике штете. Ако је намера била да се успех обрачунава сучељавањем реализованих прихода са трошковима продатих производа, што је према нашем мишљењу мање добро решење, за то постоји конзистентно постављена метода трошкова продатих учинака. Мотиви за овакво поступање очигледно нису последица залагања за теоријско-методолошко чистунство и достизање упоредивости у међуна-

15) International Accounting Standards Board, The Conceptual Framework for Financial Reporting, op. cit. p. 5.

родним оквирима, што искључује могућност да се њима бавимо у овом раду.

Друго, за финансијске аналитичаре вероватно највећа штета је **нарушавање упоредивости информација**. Добро је познато да се до ове године користио биланс успеха који се заснивао на теоријски добро утемељеној методи укупних трошкова, без најновијих углавном српских "иновација". Садашње решење са непримереном структуром расхода потпуно је прекинуло везу са претходним билансима успеха. Поређење расхода сведених на трошкове продатих производа са укупним трошковима је бесмислено. Међутим, проблем није само у временској неупоредивости. На овај начин онемогућена је квалитетна упоредивост различитих предузећа. С обзиром на преовлађујућу праксу у свету, морамо констатовати да је проблем упоредивости са иностраним предузећима такође постао актуелан са садашњим решењима. Нећемо посебно помињати проблем отежаног консолидовања у предузећима која своје филијале имају у различитим земљама. Сигурни смо да се страни инвеститори неће лакше сналазити са оваквим извештајима. Напротив, биће им значајно теже, нарочито ако томе додамо и непрегледност финансијских извештаја.

То нас враћа на питање са почетка рада: Знамо ли уопште чему финансијски извештаји служе? Судећи по решењима, утисак је да не знамо. Где се изгубише интереси инвеститора, бројних финансијских аналитичара, економских експерата, различитих владиних агенција, финансијских институција, процењивача ризика, страних инвеститора и других корисника? Да ли је нормално прекинути континуитет у извештавању прихватањем решења које није заступљено ни у једном регулаторном оквиру са којим бисмо морали или би требало да се поредимо? Смисленост изабраног решења биће веома јасна ако би неко покушао да одговори на питање: Да ли за овакво решење постоји иједан ваљан разлог? Сасвим смо сигурни да га нема. Коначно, овакво решење је у супротности са МРС 1 - Презентација финансијских извештаја, параграфи 45 и 46, као и са чланом 9. став 1. Директиве 2013/34/ЕУ који се односе на принцип доследности презентације. Отуда, морамо да констатујемо да је овакав приступ билансирању резултата **огroman корак уназад, са веома штетним дугорочним дејством**.

Треће, **неупоредивост са релевантном међународном регулативом**. Достижање упоредивости са међународном рачуноводственом регулативом један је од кључних циљева које је

требало остварити новом регулативом. Имајући у виду интензивне активности Србије у процесу прикључивања ЕУ, логично је очекивати достизање максимално могуће упоредивости са најновијом Директивом 2013/34/ЕУ о годишњим финансијским извештајима, консолидованим финансијским извештајима и повезаним извештајима за одређене врсте предузећа, којом су стављене ван снаге IV и VII директива. С друге стране, општа тенденција коришћења међународних стандарда финансијског извештавања и опредељеност Србије да имплементира такву праксу, барем у претходном десетогодишњем периоду, намеће потребу за поштовањем решења прописаних МРС 1 Презентација финансијских извештаја.

У МРС 1 Презентација финансијских извештаја, у параграфима 99-105, недвосмислено се наводе две могућности за састављање биланса успеха. Прва подразумева примену методе продатих учинака и класификацију трошкова по функцијама, а друга примену методе укупних трошкова и класификацију трошкова по врстама. Разумљиво, у складу са теоријском подлогом, корекција вредности залиха врши се у оквиру прихода. У Упутству за примену МРС 1 - *Презентација финансијских извештаја*, које чини саставни део овог стандарда, све наведено је потврђено примерима.

У поменутој директиви 2013/34/ЕУ веома прецизно се дефинише начин достављања биланса успеха и обрасци који се могу користити за то. При том изабран је флексибилан приступ који дозвољава земљама чланицама прописивање једног обавезујућег, или им пружа могућност да изаберу један од два прописана начина. У члану 13. који се односи на подношење рачуна добитка и губитка, истиче се: *„За подношење рачуна добитка и губитка, државе чланице прописују један од образаца или оба обрасца одређена у прилозима V и VI. Ако држава чланица прописује оба обрасца, она допушта предузећима да одаберу који ће од прописаних образаца усвојити.“* При томе у поменути прилозима су понуђена очекивана решења. У прилогу V прописана је структура рачуна добитка и губитка која подразумева примену методе укупних трошкова. Расходи су приказани по врстама, док се за износ промене вредности залиха коригују приходи. У прилогу VI прописана је структура биланса успеха која одговара примени методе продатих учинака. То значи да су приходи везани за продају и да су расходи приказани по функционалном принципу. Оба понуђена решења су логично постављена и теоријски утемељена.

После свега може се оправдано поставити питање одакле идеја креаторима финансијских

**Табела 1 - Компаративна анализа
примене метода билансирања резултата**

Метод укупних трошкова – корекција вредности залиха													
Корекција прихода	✓	✓		✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	
Корекција расхода							✓		✓				*
Метод продатих учинака	✓	✓	✓	✓		✓						✓	

извештаја да пропишу решење које не постоји ни у МСФИ/МРС ни у Директиви 2013/34/ЕУ. Питање је нарочито смисаоно ако имамо у виду да је претходно решење код нас било исправно. Са којом регулативом су онда усклађене наше билансне шеме?

Упоредивост са решењима у земљама са богатом рачуноводственом традицијом и земљама у окружењу. Продубљенија анализа указује на „основаност“ изабраног начина билансирања успеха у Србији. На примерима одабраних земља тестирали смо заступљеност примене метода трошкова продатих учинака и метода укупних трошкова. Због нелогичног одабира примене деформисане методе укупних трошкова принуђени смо да трагамо и за земљама које користе такво решење.

Разлози за одабир земаља које су предмет компарација су, чини нам се, очигледни. О важности регулативе ЕУ и МСФИ/МРС и неопходности усклађивања са овом регулативом већ смо говорили. САД, УК, Француска и Немачка су земље са богатом рачуноводственом традицијом, тако да су њихова искуства драгоцен тест за процену исправности решења у финансијским извештајима. Све остале земље су из нашег непосредног окружења, са дугогодишњом заједничком рачуноводственом традицијом. Управо анализа њихових финансијских извештаја нуди одговор на питање одакле потичу нека решења у нашој регулативи. Неколико запажања заслужује посебну пажњу.

Традиционално у рачуноводственој пракси САД и УК предност се даје методи продатих учинака (иако у УК је прописан и биланс успеха према методи укупних трошкова, наравно са корекцијом зали-

ха на страни прихода), док су земље континенталне Европе више оријентисане према примени методе укупних трошкова (Француска, на пример, прописује обавезну примену методе укупних трошкова), при чему се често нуди могућност избора између два метода (на пример у Немачкој). Наравно, обе земље јасно коригују приходе за промену вредности залиха учинака. Интересантно је поменути да од свих анализираних земаља које користе методу укупних трошкова само Француска користи метод пуних укупних трошкова (поред промена вредности залиха учинака у оквиру прихода, исказује и промену вредности залиха материјала у оквиру расхода)¹⁶, док све остале земље примењују метод непотпуних укупних трошкова, који не захтева корекцију вредности залиха материјала.

Земље бивше СФРЈ више су оријентисане према искуствима земаља континенталне Европе. Све земље бивше СФРЈ опредељују се за методу укупних трошкова, уз изузетак Словеније која нуди могућност избора између методе укупних трошкова и методе продатих учинака¹⁷. Од свих земаља наведених у претходној табели које примењују метод укупних трошкова, деформисану методу укупних трошкова примењују Хрватска и Федерација Босне и Херцеговине. Сада им се придружила и Србија.

2.2. Прегледност финансијских извештаја

Ако имамо у виду да је основни циљ финансијског извештавања везан за пружање релевантних и поузданих информација од значаја за доношење важних економских одлука, разумљиво је инсистирање на истинитом и поштену из-

16) L'Autorité des normes comptables, Recueil des normes comptables francaises, L'Autorité des normes comptables, <http://www.anc.gouv.fr/>

17) Zakon o gospodarskih družbah, Uradni list Republike Slovenije št. 42, 2006.

вештавању. Пружање сигурног увида у профитабилност предузећа, његову финансијску позицију и кретање новчаних токова одређује употребну вредност финансијских извештаја. Релевантне и веродостојне информације смањују ризик од доношења погрешних одлука. То доприноси подизању ефикасности тржишта капитала и смањењу цене капитала на нивоу привреде. У исто време, боља обавештеност омогућава стицање користи и појединачним инвеститорима¹⁸. При том, од кључног значаја је квалитет вредновања појединих билансних позиција, чиме у овом раду не можемо да се бавимо.

Поред тога, употребљивост финансијских извештаја додатно може да буде нарушена дубином рашчлањавања позиција у поједини извештајима и начином систематизације позиција у њима. При томе, недовољно детаљно рашчлањавање, салдирање појединих позиција и немогућност сагледавања финансијско-структурне позиције и извора добитака билансних позиција могу да представљају озбиљно ограничење. Једнако велики проблем је претерано и недоследно рашчлањавање билансних позиција, непрегледност, као и временска и садржинска неподударност, што све заједно умањује читљивост финансијских извештаја. Одговорност за прегледност финансијских извештаја је у надлежности регулатора система финансијског извештавања, што је у случају Србије Министарство финансија.

Битна одлика финансијских извештаја, као и многих других производа које свакодневно користимо, мора да буде њихова **корисничка оријентација**. У том смислу, процена квалитета финансијских извештаја са становишта прегледности захтева њихову анализу са становишта принципа јасности и конзистентности, имајући у виду просечне кориснике. Принцип јасности захтева разумно рашчлањавање билансних позиција, обележавање појединих позиција на начин да називи одговарају садржини, доследно груписање у карактеристичне групе и подгрупе, систематизовање у складу са одређеним правилима и вишеслојно (сегментно) исказивање резултата како би се повећала исказна моћ финансијских извештаја. Овде ћемо се задржати само на дубини рашчлањавања појединих позиција, односно на броју позиција које се налазе у билансу стања и извештају о резултату.

Утисак је да су креатори образаца финансијских извештаја упали у замку неоспорног захтева за обезбеђењем транспарентности извештавања. Наиме, транспарентност извештавања се обезбеђује свим обавезним финансијским извештајима, што су биланс стања, извештај о резултату, извештај о токовима готовине, извештај о променама на капиталу и напомене уз финансијске извештаје. Неретко довођење у сумњу квалитета финансијских извештаја, недовољно транспарентне напомене које би морале детаљније да објасне кретања на појединим билансним позицијама, неадекватна ревизија финансијских извештаја која овакве проблеме углавном игнорише, као и ненавикнутост корисника да користе напомене довели су до веровања да се решење проблема транспарентности може тражити у томе да основни финансијски извештаји (пре свега биланс стања и извештај о резултату) преузму део напомена, што је у основи погрешан приступ.

Сасвим је сигурно да се један проблем (у овом случају некавалитетно извештавања од стране појединих обвезника извештавања и толерантност ревизора) не решава тако што се отвара други (у овом случају састављање непрегледних и тешко читљивих извештаја).

Другим речима, недовољну транспарентност или недовољно коришћење било ког финансијског извештаја не можемо надоместити тако што ћемо повећати број позиција у другим финансијским извештајима.

Да оваква запажања не би била резултат само слободне процене аутора, позваћемо у помоћ упоредиву праксу. При том, нагласак ћемо ставити само на биланс стања и извештај о резултату, будући да се проблем прегледности односи углавном на њих. Ова анализа довешће нас и до преко потребног одговора на питање колико су наши финансијски извештаји упоредиви са МСФИ/МРС и Директивом 2013/34/ЕУ, будући да је ова регулатива била (или је морала да буде) полазиште за регулисање материје финансијског извештавања. У Табели 2 и на Графикону 1 приказан је степен рашчлањавања, мерен бројем позиција које се налазе у званичним финансијским извештајима, у складу са Директивом 2013/34/ЕУ и МСФИ/МРС. Преглед је проширен на Немачку, земљу чија рачуноводствена пракса традиционално има утицаја на финансијско извештавање у Србији, као и Француску и УК¹⁹, као

18) International Accounting Standards Board, *The Conceptual Framework for Financial Reporting*, op.cit. p. 22-23.

19) Видети: UK Companies Act, 2006. www.legislation.gov.uk; Companies - The Large and Medium-sized Companies and Groups (Accounts and Reports) Regulations, No. 410. 2008. and Cutting through UK GAAP, KPMG's guide to Financial Reporting Standards, 2013.

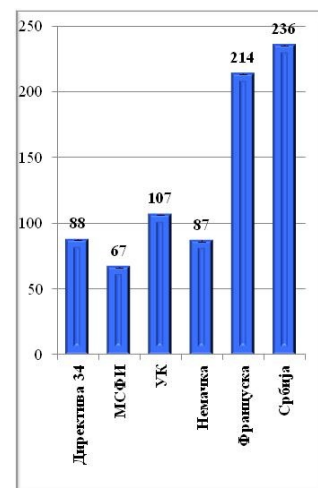
Табела 2 - Компаративна анализа степена рашчлањавања позиција у билансу стања и извештају о резултату

Финансијски извештаји	ЕУ	МСФИ	УК	Француска	Немачка	Србија
Биланс стања	67	32	77	135	61	137
Извештај о резултату	21	35	30	79	26	99
Укупно	88	67	107	214	87	236

Напомене:

- У свим регулаторним оквирима (изузимајући Србију) прописана је могућност избора између метода укупних трошкова и метода трошкова продатих учинака.
- У прегледу су садржане информације које одговарају билансу стања који се приказује у форми двостраног прегледа и билансу успеха који је заснован на методи укупних трошкова и који се приказује у форми листе.
- У Француској су прописане три верзије финансијских извештаја: основна, скраћена и проширена. У прегледу је приказан број позиција из проширене верзије.
- Извештај о резултату, према МСФИ/МРС, и биланс успеха у Србији укључују позиције везане и за Извештај о добитку и губитку (биланс успеха) и за Извештај о осталом резултату (ови извештаји могу да буду приказани као један или два одвојена)

Графикон 1 - Укупан број позиција у билансу стања и извештају о резултату

земље које имају дугу респектибилну традицију на подручју финансијског извештавања. Зарад стицања представе о упоредивости решења у Србији, прегледу смо прикључили и број позиција у нашим званичним извештајима.

У МРС 1 - Презентација финансијских извештаја приказане су кључне ставке, при чему је остављена могућност дубљег рашчлањавања. Ово оставља маневарски простор креаторима финансијских извештаја за њихово коначно обликовање. Међутим, у таквим ситуацијама тај простор сигурно није неограничен. Његово омеђавање врши се помоћу принципа уредног књиговодства и билансирања, пре свих принципа јасности или прегледности и конзистентности или упоредивости. **Наши актуелни финансијски извештаји у доброј мери нису у складу ни са једним од поменутих принципа.**

У ситуацији када не унемо добро да разграничимо шта припада билансу стања и билансу успеха, а шта напоменама уз финансијске извештаје, вероватно је боље решење оријентација на Директиву 2013/34/ЕУ, и због тога што Директива 2013/34/ЕУ не оставља превелики маневарски простор за одступања од захтева прописаних у њој. У прилозима III и IV прописани су обрасци биланса стања и извештаја о добитку и губитку. При том биланс стања у форми конта (решење које смо прихватили) садржи 67 билансних позиција (Прилог III), док биланс стања у форми листе садржи 79 билансних позиција (Прилог IV). Са друге стране, уколико се поједине земље чланице опре-

деле за приказивање успеха према методи укупних трошкова (рашчлањавање трошкова по врстама) предвиђено је да биланс успеха садржи 21 позицију (Прилог V), док је за приказивање успеха према методи продатих учинака (рашчлањавање трошкова према функцијама) предвиђено 15 позиција (Прилог VI). Уколико ово упоредимо са решењима у Србији, видећемо да је број билансних позиција код нас већи 2,6 пута.

Директива оставља простор и за повећање броја позиција у билансима, али тај простор опет није превелик. Он је одређен раније помињаним принципима, али и одредбама у Директиви. У члану 9, став 2. се наводи: "У билансу стања и рачуну добитка и губитка, ставке дате у Анексима III и VI исказују се одвојено према назначеном редоследу. Државе чланице допуштају детаљнију поделу ставки, уз поштовање прописаних образаца. Државе чланице допуштају додавање међузбирова и нових ставки уз услове да садржај нових ставки није обухваћен ни једном од ставки у прописаним обрасцима. Државе чланице могу захтевати такве даље поделе или међузбирове или нове ставке."²⁰ Ово свакако не значи да биланси могу да буду оптерећени великим бројем позиција који угрожавају њихову прегледност. Финансијски извештаји треба непосредно да буду употребљиви за оцену финансијског положаја и профитабилности предузећа, без њиховог посебног преуређења. То значи да у њима прегледно морају да буду видљиве кључне билансне релације које детерминишу финансијски по-

20) Directive 2013/34/EU on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, Official Journal of the European Union, June 2013. p. 19-76.

ложај и изворе добитка. Читање извештаја треба да буде омогућено не само рачуноводственим експертима који добро познају рачуноводство и биланс, већ и другим корисницима који познају основне релације између кључних билансних позиција. Ово не доводи у питање информациону транспарентност, будући да се она не обезбеђује само билансом стања и билансом успеха, већ и другим извештајима, укључујући напомене, извештај о променама на капиталу и извештај о пословању.

У прилог тези о непотребном повећању броја позиција навешћемо само неколико примера. У билансу стања у Анексу III Директиве 2013/34/EУ (форма двостраног прегледа), на нивоу римских бројева постоји 13 ставки, док на истом нивоу у билансу стања у Србији постоји 33 ставки. У оквиру капитала извршено је непотребно детаљно рашчлањавање основног капитала које углавном прати постојање различитих правних форми. Овакав приступ нема смисла јер не доприноси повећању транспарентности и исказне моћи извештаја. Наиме, према Закону о предузећима у члану 22, став 2. истиче се „пословно име обавезно садржи назив, правну форму и место у коме је седиште друштва“²¹. Чак и када друштво користи скраћено пословно име обавезно се наводи и правна форма (члан 23. Закона). Разумљиво, у билансу стања акционарског друштва биће акцијски капитал, у друштву са ограниченом одговорношћу биће удели итд. Довољно је да у заглављу финансијског извештаја уместо назива (како је сада предвиђено) стоји пословно име, које укључује назив, скраћеницу за правну форму (прописане чланом 22) и седиште, што би извршено дубље рашчлањавање учинило беспредметним.

У билансу успеха, у делу који се односи на пословне приходе, у Директиви 2013/34/EУ предвиђене су само четири ставке, док је у нашем билансу успеха предвиђено 17. Иако би можда требало укључити неку додатну позицију, то нас свакако не би одвело на поменутих 17 ставки (укључујући међузбирове). Ово није требало урадити из суштинских и формалних разлога. У Директиви 2013/34/EУ у члану 18, став 1. експлицитно се наводи: *“У напоменама уз финан-*

*сијске извештаје, велика предузећа и субјекти од јавног интереса, осим информација које се захтевају у члановима 16. и 17, и осталим одредбама ове Директиве објављују и информације везано за нето приход рашчлањен по категоријама активности и географским тржиштима, ако се те категорије и тржишта знатно међусобно разликују, узимајући у обзир начин на који је организована продаја производа и пружање услуга“*²². Следећи ову логику и придржавајући се принципа конзистентности рашчлањавања позиција у финансијским извештајима, ово значи да ни кореспондентне ставке у билансу стања не чине саставни део овог извештаја, већ имају своје место у напоменама. Наравно, оваквих примера има још, али их због ограниченог простора не можемо даље наводити.

До сличних закључака можемо доћи и анализом финансијских извештаја у Немачкој, УК и Француској. При томе, најбољи пример доследности у рашчлањавању према захтевима Директива ЕУ је Немачка. Материја финансијског извештавања у Немачкој је регулисана Трговачким законом, у коме су прописани форма, садржина и структура финансијских извештаја (члан 266)²³. Треба рећи да је процес усаглашавања са Директивом 2013/34/EУ у току, али према Предлогу измена Закона неће доћи до значајнијег одступања у структури и садржини финансијских извештаја у односу оне прописане Директивом 2013/34/EУ²⁴. Чак ће број позиција бити нешто мањи. Слична је ситуација и у УК²⁵. Једини изузетак у вези са дубином рашчлањавања представља Француска, која има три верзије финансијских извештаја: основну, скраћену и проширену²⁶.

Претходно наведено нам је довољно да закључимо да **ни са становишта прегледности прописани финансијски извештаји не одговарају захтевима прописаним у Директиви 2013/34/EУ.**

Компаративна анализа проблема прегледности финансијских извештаја са земљама бивше СФРЈ открива да већи број земаља има сличне проблеме на овом подручју. Можда је делом разлог томе међусобно угледање приликом креирања регулативе, што није карактеристично само

21) Закон о предузећима, *Службени гласник Републике Србије* 36/11 и 99/11.

22) Directive 2013/34/EU, op cit. p. 19-76.

23) *Handelsgesetzbuch*, <http://www.gesetze-im-internet.de/>

24) *Gesetzentwurf der Bundesregierung*, <http://www.bundestag.de>

25) UK Companies Act, 2006. www.legislation.gov.uk

26) L'Autorité des normes comptables, Recueil des normes comptables francaises, L'Autorité des normes comptables, <http://www.anc.gouv.fr>

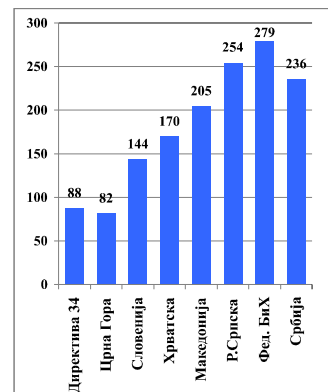
Табела 3 - Компаративна анализа степена рашчлањавања позиција у билансу стања и извештају о резултату у земљама у окружењу

Финансијски извештаји	ЕУ	Црна Гора	Словенија	Хрватска	Македонија	Р. Српска	Фед. БиХ	Србија
Биланс стања	67	48	102	110	112	127	135	137
Извештај о резултату	21	34	42	60	93	127	144	99
Укупно	88	82	144	170	205	254	279	236

Напомене:

- У прегледу су садржане информације које одговарају билансу стања који се приказује у форми двостраног прегледа и билансу успеха који је заснован на методи укупних трошкова и приказује се у форми листе.
- У Извештај о резултату укључена су оба његова дела у Хрватској, Македонији, Федерацији БиХ, Републици Српској и Србији.

Графикон 2 - Укупан број позиција у билансу стања и извештају о резултату у земљама у окружењу

за рачуноводство. Једино Црна Гора барем у бројчаном смислу има степен рашчлањавања билансних позиција сличан захтевима који су садржани у Директиви 2013/34/ЕУ. Међутим и површна анализа ових извештаја открива да су они у великој мери слични финансијским извештајима у нашој земљи пре прописивања најновијих образаца. Приказ степена рашчлањености биланса стања и биланса успеха, мерено бројем позиција, дат је у Табели 3 и на Графикону 2. У овом прегледу задржали смо и информације које су прописиване Директивом 2013/34/ЕУ, као добар основ за поређење.

Већ смо истакли да се транспарентност и квалитет извештавања не везују само за број позиција у билансу стања и извештају о резултату. Повећањем броја позиција преко неког нормалног обима угрожава се прегледност, као битан квалитет финансијских извештаја. Ми смо у том процесу ишли толико далеко, да смо прописали четвороцифрене АОП ознаке (што барем у новијој историји никада нисмо имали). Угледање на земље с богатом рачуноводственом традицијом и на захтеве Директиве 2013/34/ЕУ свакако би

допринело побољшању квалитета финансијских извештаја.

О проблему (не)упоредивости смо већ расправљали, истина само из перспективе примењеног метода билансирања успеха. Међутим, упоредивост има шире значење. Употребљивост билансних шема за потребе финансијских аналитичара зависи у великој мери од **принципа формалног континуитета или принципа конзистентности**. Формални континуитет захтева непроменљивост билансних шема у времену, што није ништа друго до захтев за конзистентним рашчлањавањем позиција у билансу, с једне, и њиховом садржинском подударношћу, с друге стране. То наравно не значи апсолутну немогућност њихових промена. Оне су могуће само када постоје оправдани економски разлози. У том контексту било би добро да оне трају, на пример, барем колико трају билансне шеме прописане директивама ЕУ. То је уједно и тест озбиљности односа државе према систему финансијског извештавања и, с тим повезано, одговорности према јавном интересу.

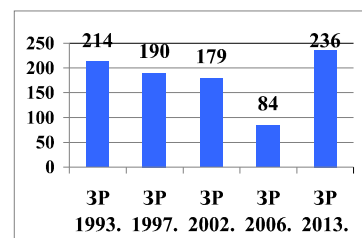
Како то изгледа у Србији? Од 1993. године до 2013, када је донет актуелни Закон, у Србији је донето пет Закона о рачуноводству и исто толико

Табела 4 - Укупан број позиција у билансу стања и билансу успеха према претходним законима

Финансијски извештаји	Закон о рачуноводству				
	1993.	1997.	2002.	2006.	2013.
Биланс стања	135	102	104	50	137
Извештај о резултату	79	82	75	34	99
Укупно	214	190	179	84	236

Напомена: Информације о броју позиција су преузете из одговарајућих правила

Графикон 3 - Укупан број позиција у билансу стања и билансу успеха према претходним законима

различитих образаца финансијских извештаја, не рачунајући немали број измена и допуна које су се у међувремену дешавале. Биланси стања и биланси успеха, прописивани различитим подзаконским актима, били су изразито неконзистентни и нестални. Кретање броја позиција у билансима стања и успеха у Србији, према различитим законима о рачуноводству, представљено је у Табели 4 и на Графикону 3.

Претходне резултате истраживања не треба посебно коментарисати. Видљиво је да ови извештаји 1993. године имали заједно 214 ставки, 1996. године 190 ставки, 2002. године 179 ставки, 2006. године 84, док су 2013. године прописане билансне шеме са рекордних 236 ставки. Неуједначен и могли бисмо рећи неодговоран приступ више је него очигледан.

Како би требало вршити промене? Прво, оне не смеју да буду честе као у Србији. Друго, поменимо у овом контексту директиве ЕУ, у којима се билансне шеме нису значајније мењале више од 35 година. Уз то промене које се на овом подручју сада чине најбољим показују како се треба односити према начелима упоредивости и конзистентности. У односу на IV директиву из 1978. године, када су били прописани биланс стања и биланс успеха са укупно 101 ставком, нова директива 2013/34/ЕУ донела је укупно 88 ставки.

Дакле, можемо закључити да поред **принципа прегледности ни принципи формалног континуитета и конзистентности нису озбиљно разматрани приликом прописивања нових образаца финансијских извештаја**. Тако површан приступ довео је до непрегледних финансијских извештаја.

2.3. Билансирање губитка изнад капитала

Губитак представља најнепријатнију ситуацију са којом се суочавају првенствено менаџмент и власници, а онда и друге интересне групе. Упркос томе што појава губитка представља алармантну ситуацију која по правилу води предузеће ка стечају, у рачуноводственој литератури се билансирање губитка ни у једној земљи са развијеном рачуноводственом традицијом не поставља као проблем. Решења у том смислу су добро позната. Једна могућност је да се добитак билансира у активи, након имовине предузећа и да у збиру са укупном имовином чини активу предузећа. Друга могућност, која се у рачуноводственој пракси чешће примењује, је

билансирање губитка у пасиви, у оквиру капитала предузећа, где се појављује као корективна ставка. Свеједно где се налази, порука је увек иста: предузеће је изгубило део капитала. Изостанак озбиљнијих расправа у земљама са развијеном рачуноводственом традицијом је последица чињенице да губитак представља инцидентну и дугорочно неодрживу ситуацију, која се решава или санирањем предузећа или његовим одласком у стечај.

Посебан проблем представља **губитак изнад капитала**. У пословном смислу то значи да су поред власника и повериоци изгубили део својих улагања. Међутим, овакве ситуације нису спојиве са логиком функционисања тржишне економије. Добро је познато да оваква предузећа не могу да егзистирају у нормалним тржишним околностима. Отуда је разумљиво зашто се у развијеним економијама о билансирању губитка изнад капитала не расправља. Нажалост, српска економија оптерећена је бројним предузећима која у својим билансима дуго вуку губитке, а није мали број оних која исказују губитак изнад капитала. Рецимо само да је у 2013. години чак 32.166 предузећа исказало губитке, док су у тој години у својим билансима укупно 39.168 предузећа имала губитке (нека од њих су пословала позитивно у 2013. години, али имају губитке из претходних година). У истој години губитак изнад капитала у износу од 1.152.573 милиона динара исказало је 26.614 предузећа, што је невероватних 28,2% од укупног броја предузећа у Републици Србији у тој години²⁷.

У оваквој ситуацији разумљиво је да и рачуновође морају да размишљају како да билансирају исказани губитак изнад капитала. Директивом 2013/34/ЕУ предвиђено је билансирање губитка у оквиру капитала, што је добро решење, али није експлицитно предвиђено билансирање губитка изнад капитала, што се може разумети ако имамо у виду претходно изнет став о неодрживости таквих предузећа. Ипак, у раније поменутом члану 9, став 2. је, под одређеним условима, остављена могућност додавања нових ставки, што се може односити и на билансирање губитка изнад капитала.

Кључни проблем у билансирању губитка изнад капитала у нашем билансу стања је позиционирање ове ставке. Наиме, Правилником о садржини и форми образаца за привредна друштва, задруге и предузетнике²⁸ прописано је да се губитак изнад капитала билансира као последња ставка у пасиви. Реч је о чудном, теоријски неуте-

27) www.apr.gov.rs

28) Правилник о садржини и форми образаца за привредна друштва, задруге и предузетнике, оп. cit.

Табела 5 - Билансирање губитка и губитка изнад капитала

	ФД БиХ	Р. Српска	Хрватска	Македонија	Црна Гора	Словенија	Србија
Билансирање губитка до висине капитала							
Актива							
Пасива (као корективна ставка капитала)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	*
Билансирање губитка изнад капитала							
Актива							
Пасива (као последња ставка у пасиви)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	*

мељеном и у озбиљној упоредивој рачуноводној пракси непостојећем решењу.

Када предузеће почне да трпи губитке, логично је да се смањује власнички капитал, јер власници трпе највећи ризик и сносе исказане губитке сразмерно висини уложеног капитала. У тренутку када изгубе цео капитал, губитак преко тог износа није могуће билансирати у оквиру капитала, јер није могуће исказати негативну вредност капитала. Међутим, неприхватљиво је губитак већи од износа капитала билансирати у пасиви. Тачно је да он суштински значи да тада и повериоци неће моћи да поврате део својих потраживања, али се у тренутку билансирања не зна у којој мери ће поједини повериоци поднети терет губитака. За разлику од власника, где се унапред зна да ће они сразмерно уделу власништва поднети настале губитке, у случају поверилаца такво сазнање није унапред познато. У складу са Законом о стечају, повериоци се измирују према исплатном реду коме припадају (чл. 54), а равноправност постоји само у оквиру истог исплатног реда (чл. 4). Тек када се утврди коначна листа потраживања поверилаца и њихов исплатни ред она постаје обавезујућа за стечајног дужника и за све стечајне повериоце (чл.116)²⁹. Због овога не постоји директна веза између исказаних обавеза и губитка изнад капитала на начин на који постоји веза између губитка и власничког капитала.

Још важније од претходног је да обавезе предузећа ни на који начин не могу да буду умањене било каквом одлуком предузећа, па ни одлуком о билансирању губитка. Према томе, **минималан износ укупне пасиве треба да одговара висини укупних обавеза предузећа**, што искључује могућност билансирања губитка изнад капитала у пасиви. Веће обавезе у односу на имовину шаљу јасну поруку свим корисницима информација да је предузеће презадужено,

док у исто време остаје непосредно видљива информација о висини преузетих обавеза.

Непотребним стављањем губитка изнад капитала на крају пасиве биланса стања законодавац је, без иједног разумног разлога, додатно закомпликовао праксу финансијског извештавања. Колико смо усамљени у оваквом решењу сведочи и упоредна анализа праксе земаља из околине, представљена у Табели 5. У овом прегледу не наводимо раније анализирани регулаторне оквири земаља као што су Немачка, Француска, УК, као ни решења у МСФИ/МРС и Директиви 2013/34/ЕУ, јер се ниједан од ових оквира не дотиче губитка изнад капитала. Успут, напоменимо само да се губитак у свим наведеним регулаторним оквирима билансира у пасиви као корективна ставка капитала.

Поступање законодавца у случају билансирања губитка изнад капитала неприхватљиво је барем из три разлога. *Прво*, у српској пракси никада губитак изнад капитала није билансиран у пасиви. *Друго*, у релевантној упоредивој пракси нема оваквог решења. *Треће*, не постоји теоријско оправдање за овакво поступање. У оваквој ситуацији елементарна обавеза законодавца била је да води рачуна о принципу конзистентности, односно формалног континуитета, што нажалост ни овде, као и у многим другим ситуацијама, није био случај.

2.4. Билансирање емисионе премије

Поред добитка, капитал представља једну од најважнијих позиција у билансу. Капитал одражава власничке интересе у предузећу. Он упућује на степен сигурности поверилаца, будући да су њихови интереси заштићени све док постоји власнички капитал. Као најквалитетнији извор финансирања капитал представља важну детерминанту квалитета финансијске структуре

29) Закон о стечају, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 104/2009, 99/2011, 71/2012 и 83/2014.

предузећа. Разумљиво је, отуда, очекивање да све важне компоненте буду јасно истакнуте у билансу. Законодавац је у том смислу претерао са рашчлањавањем капитала у делу који се односи на основни капитал, о чему смо раније већ говорили, али је уз то погрешно систематизовао емисиону премија, укључујући је у основни капитал.

Емисиона премија се јавља при емисији нових акција, у ситуацијама када је емисиона цена већа од номиналне вредности акција. Тачно је да емисиона премија, као и нераспоређени добитак, резерве и вредности исказане на другим позицијама у крајњој линији припадају власницима, али се она никада не билансира у оквиру основног капитала, баш као што се ни поменуте друге позиције које се налазе оквиру капитала не билансирају у оквиру основног капитала. У акционарским предузећима вредност основног капитала мора да буде једнака производу броја акција и њихове номиналне вредности. При томе, због различитих права која носе обичне и преференцијалне акције, обавезно је да се на аналитичким рачунима посебно искажу акцијски капитал који је последица уплата обичних акционара и акцијски капитал који је последица уплата преференцијалних акционара, док се у билансу вредност основног капитала исказује збирно. Ниједна друга позиција не треба да буде систематизирана у оквиру основног капитала.

Неопходност посебног истицања основног капитала наметнута је суштинским разлозима. *Прво*, висина основног капитала је предмет уписа у Регистар привредних субјеката и његов износ у билансу треба да се подудара са уписаним износом. Чињеница је да то није увек случај у српској пракси и да су томе доприносила различита погрешна решења у систематизовању позиција у оквиру капитала (приписивање ревалоризације основном капиталу, постојање осталог капитала у основном капиталу и сл.). Ново решење представља **једно у низу погрешних решења**, које ће створити доста проблема. Имајући у виду досадашњи однос ревизора према сличним проблемима, реално је очекивати да ће проблем неподударности капитала уписаног у Регистар и основног капитала из биланса и даље игнорисати. *Друго*, основни капитал има карактеристике непроменљивог капитала. То значи да се он може мењати само одлуком скупштине и да таква промена мора да буде потврђена променом уписа у Регистру привредних субјеката. То даље значи да се ниједна позиција у оквиру капитала, укључујући и емисиону премију, не може прикључити основном капиталу. *Треће*, основни капитал, исказан обавезно по номиналној вредности, представља основ за утврђивање структуре

власништва, односно појединачних власничких права. *Четврто*, емисиона премија настаје као последица потребе да се заштите интереси постојећих акционара при новој емисији акција. Разлика између емисионе цене и номиналне вредности (емисиона премија) услов је за стицање права једнаког располагања осталим деловима капитала од стране нових акционара. Акционарима не припадају само основни капитал, већ и други делови капитала, као што су нераспоређени добитак, резерве итд. Ако би се емисиона цена формирала на нивоу номиналне, стари акционари били би оштећени, јер би нови акционари оваквом уплатом стекли право да учествују у целом, а не само основном капиталу. У том контексту емисиона премија је цена коју плаћају нови акционари како не би били оштећени интереси постојећих власника. Као таква, емисиона премија представља саставни део капиталних резерви и мора да буде одвојено исказана. Коначно, *пето*, емисиона премија може бити конвертована, као и друге резерве, у основни капитал, али томе претходи одлука скупштине и то мора да буде праћено изменом уписа у Регистру привредних субјеката. То се може остварити повећањем броја акција у опцијају, уз задржавање исте номиналне вредности, или задржавањем истог броја акција, уз повећање њихове номиналне вредности. Све ово подразумева поштовање формално-правне процедуре.

Произвољно стављање емисионе премије у основни капитал је у економском, правном и рачуноводственом смислу бесмислено. У Директиви 2013/34/EУ јасно је истакнуто да емисиона премија представља посебно издвојену позицију у оквиру капитала, на истом нивоу рашчлањавања као и основни капитал.

2.5. Билансирање прихода од активирања учинака и робе

Приходи од активирања учинака и робе настају као последица активирања сопствених учинака у оквиру сталне имовине или трошења сопствених производа и робе за сопствене потребе. Сходно захтевима принципа реализације, који забрањује исказивање добитака који нису потврђени на екстерном тржишту, приходи по овом основу билансирају се највише у висини цене коштања ових имовинских делова. Отуда, на страни прихода имамо вредност активираних учинака или потрошених производа и робе за сопствене потребе по цени коштања или набавној вредности, док на страни расхода имамо исти износ трошкова исказаних по врстама. Овакво би-

лансирање је неутрално по резултат, што је теоријски прихватљиво јер никакав добитак по овом основу не може да буде остварен. Истина, постоји могућност да се активирани учинци и роба искажу и по нето продајној вредности уколико је нижа од цене коштања. То је у складу са захтевом за принципом импаритета који тражи неодложно признавање губитака када они настану.

Морамо рећи, колико год то звучало сувишно и језички некоректно, да се у сваком случају приходи од активирања учинака и робе билансирају као приходи. То се недвосмислено види и из садржине постојећег контног оквира, где је ова позиција приказана као саставни део класе 6 – Приходи. Међутим, из непознатих разлога приходи од активирања залиха учинака и робе су своје место у званичном билансу успеха пронашли међу расходима. Овакав приступ носи веома озбиљне последице.

Прво, расходна и приходна страна су непотпуне. Приходи су неоправдано умањени за вредност активираних учинака и робе, док су расходи који се односе на те учинке и робу такође смањили расходну страну. Верујемо да је ово последица веровања да расходну страну треба свести на ниво који одговара производима продатим екстерним купцима, што је погрешно. И због овога наш биланс успеха не одговара методи укупних трошкова, о чему је раније било доста речи, али ни методи продатих учинака због погрешног билансирања прихода од активирања учинака и робе. Чак и када се примењује метод трошкова продатих учинака приходи од активирања учинака и робе су саставни део прихода, које би требало посебно исказати.

Друго, систематизацијом прихода од активирања учинака и робе у оквиру расхода (као њихове корективне ставке) расходна страна постала је нехомогена. На страни расхода су, након погрешног систематизовања промене вредности залиха учинака, поново помешани трошкови по врстама са учинцима, што не одговара ниједној чистој методи билансирања резултата.

Треће, мешање трошкова по врстама са учинцима уништило је кључне предности примене методе укупних трошкова. Веома је отежана анализа трошкова по врстама, која је од великог значаја не само за екстерне кориснике, већ и за менаџмент предузећа. Ономогућена је непосредна употреба информација из финансијских извештаја за потребе обрачуна статистичких агрегата, што је у оваквим условима могуће само уз додатна прерачунавања. Неприродно свођење укупних расхода на трошкове продатих производа

који одговарају само продаји на екстерном тржишту, учинило је да биланс успеха предузећа која послују у Србији буде неупоредив са другим предузећима српске привреде и са предузећима која послују у другим земљама у свету, што отежава његово читање од стране инвеститора. Штете по том основу нису мале, али се тешко могу мерити.

Четврто, компаративна анализа могла је да буде важан упозоравајући сигнал креаторима билансних шема. Разуме се да оваквих решења нема у земљама које смо у овом раду анализирали, а верујемо ни у другим. Чак и једине две земље које су успеле да деформишу расходну страну померањем корекције вредности залиха са десне на леву страну биланса успеха (Хрватска и Федерација БиХ) немају овакво решење. Приходи од активирања учинака и робе у њиховим билансима налазе се у оквиру прихода.

Пето, претходно описано решење утиче на материјалну исправност биланса успеха, будући да се неоправдано умањују приходи као израз оствареног нивоа активности предузећа. У овом случају није иста ситуација као са променом вредности залиха учинака. Разлика је суштинске природе. Залихе учинака нису реализоване, док активирани учинци и роба јесу. Залихе учинака ће бити продате у будућности, али активирани сопствени учинци и роба нису више на залихама и никада поново неће бити. Ако имамо у виду да је вредност активираних учинака у билансима на нивоу привреде Србије, у последње три године за које су данас расположиви званични подаци (2011, 2012 и 2013. година), износила у просеку 46,6 милијарди динара, то значи да ће нам у наредној години, оријентационо у овом износу, бити потцењени приходи. Будући да су приходи веома често саставни део многих показатеља које користе аналитичари, то ће утицати да и њихове вредности буду погрешне. То што овакво поступање не доводи до промене резултата и што учешће прихода од активирања учинака и робе није превелико у укупним пословним приходима не мења тежину претходних закључака.

Претходно изнета аргументација пружа довољно основа да закључимо да **и у овом сегменту наши финансијски извештаји нису у складу са релевантном међународном регулативом (Директивом 2013/34/ЕУ и МСФИ/МРС), праксом других земаља, па чак ни са билансном теоријом.** Теоријска и практична неодрживост оваквог решења је више него очигледна.

3. Други проблеми који utичу на употребну вредност финансијских извештаја

Наведеном расправом нисмо исцрпели све могуће приговоре који се могу упутити новописаним обрасцима финансијских извештаја. Постоје и други проблеми који угрожавају елементарне принципе уредног књиговодства и билансирања и употребну вредност билансних шема. Будући да због ограниченог простора нисмо у могућности да шире елаборирамо све проблеме, неке од њих морамо барем наговестити. Преостале проблеме могли бисмо да систематизујемо у три групе: друга дискутабилна решења у билансу стања и билансу успеха, погрешна и дискутабилна решења у другим финансијским извештајима и термилошке грешке и непрецизности.

Поред до сада поменутих проблема којима су оптерећени биланс стања и биланс успеха, постоје и друга решења која су веома дискутабилна, што значи или да су погрешна или да има бољих од понуђених. Неопходно је још детаљније преиспитати оправданост задржавања неких позиција у билансу стања и билансу успеха и њихово смештање у напомене које прате финансијске извештаје. На тај начин бисмо задржали транспарентност извештавања и побољшали прегледност биланса стања и биланса успеха. С тим у вези, неопходно је извршити нешто другачију систематизацију појединих позиција у билансу стања, како би се отклонила нека нелогична решења и допринело већој упоредивости структуре овог извештаја са међународном праксом извештавања. Вертикална сегментација резултата у билансу успеха би могла (и морала) да буде квалитетније спроведена. Веома је важно преиспитати садржину и структуру финансијских извештаја за различита привредна друштва, у зависности од њихове величине, као и нелогично прописане рокове достављања и објављивања финансијских извештаја. Коначно, имајући у виду одговорност за састављање и презентовање финансијских извештаја, требало би редефинисати обавезу потписивања финансијских извештаја.

Не треба заборавити ни друге извештаје којима се у овом раду нисмо бавили. Структура извештаја о укупном резултату је дискутабилна. Исто се односи и на извештај о токовима готовине, при чему и избор директне методе у припремању овог извештаја може да буде предмет расправе, имајући у виду заступљеност индиректне методе у свету. Задржавање постојећег решења (примена директне методе) захтева озбиљну

расправу о нивоу рашчлањавања позиција у делу извештаја који се односи на токове готовине из пословних активности. Реч је у информационом смислу о најзначајнијем делу извештаја, који упут има најмањи степен рашчлањавања. Због тога су инвеститори остали ускраћени за информације које им могу помоћи у пројектовању будућих остварења предузећа. Заправо, једина предност директне методе, која је прописана као обавезујућа у Србији, је већа исказна моћ управо у делу који се односи на токове готовине из пословних активности. Није ли онда нелогично да се уништи и та једина предност? Проблеми постоје и у извештају о променама на капиталу, где су изостале информације о кретању капитала мањинских акционара. Такође, и структура овог извештаја могла би да буде предмет расправе.

На крају, поред свега до сада реченог, није безначајно напоменути и бројне термилошке грешке. Поменимо барем само да не постоји сагласност са МСФИ/МРС ни са Директивом 2013/34/ЕУ чак ни у називима финансијских извештаја. Биланс успеха је погрешан назив који ми упорно користимо. Он одступа од назива који се користе у Директиви 2013/34/ЕУ (Рачун добитка и губитка - Profit and Loss Account) и у МСФИ/МРС, (Извештај о резултату - Income Statement и Извештај о укупном резултату - Comprehensive Income Statement). Интересантно је да смо Income Statement превели као биланс успеха, а Comprehensive Income Statement као Извештај о осталом резултату. Уз то, само биланс стања "полаже право" на термин *биланс*. Поред овога, постоји проблем са појединим називима позиција у финансијским извештајима, као и са описима који су понекад непотребно преопширни.

Закључак

Данас се у свету не воде значајније расправе о форми и садржини образаца званичних финансијских извештаја. Кључна решења су углавном позната и утемељена на кључним рачуноводственим принципима као што су транспарентност, прегледност, конзистентност, упоредивост и др. Основни циљ при том је да они буду употребљиви за кориснике којима су намењени. Јавни интерес који се везује за финансијско извештавање разумљиво захтева висок степен компетентности и одговорности оних који учествују у креирању рачуноводствене регулативе. То по аутоматизму искључује било какве импровизације и било какве парцијалне интересе.

Нажалост, у Србији ситуација на подручју креирања законске и подзаконске рачуноводствене регулативе није слична претходно опи-

саној. Рачуноводствена регулатива је нестабилна, нова решења углавном не представљају надроградњу претходних, што утиче да финансијски извештаји одступају од најбоље праксе у свету, што има за последицу њихово заостајање у погледу квалитета. Нови подзаконски акти који су везани за форму и садржину образаца финансијских извештаја представљају наставак такве праксе. Њихова специфичност, између осталог, огледа се у томе да су током једне године већ донети подзаконски акти који регулишу ову материју, морали да буду замењени пре њиховог ступања на снагу. Право стање ствари на овом подручју стичемо сазнањем да је и актуелна подзаконска регулатива толико мањкава да постоје притисци да поново буде промењена. Нажалост, овакви захтеви су у великој мери оправдани.

Спроведена анализа је указала на неколико важних ствари. *Прво*, у Србији је прописан биланс успеха који се заснива на методу билансирања који није теоријски утемељен и није прихваћен у рачуноводственој пракси земаља са којима бисмо морали да се поредимо. Негативне последице по суштинску и формалну упоредивост су огромне. *Друго*, обрасци финансијских извештаја су непрегледни и неупоредиви, што дерогира њихову употребну вредност за оне којима су првенствено намењени. Ово је вероватно последица размишљања да се повећана транспарентност обезбеђује само билансима стања и успеха, а не и другим финансијским извештајима. Недовољан квалитет напомена, које представљају саставни део основног сета финансијских извештаја, и њихово нечитање од стране корисника не може се решити тако што се неке информације којима је тамо место пребацују, често на неконзистентан начин, у биланс стања и биланс успеха. *Треће*, поред претходних значајних концепцијских грешака, постојећи обрасци финансијских извештаја оптерећени су бројним неодрживим појединачним грешкама. Добри примери за то су билансирање губитка изнад капитала, емисионе премије и прихода од активирања учинака и робе. Њихово позиционирање у финансијским извештајима није позната пракса нигде у свету. *Четврто*, анализа је показала да на свим подручјима која су била предмет истраживања у овом раду не постоји усаглашеност са релевантном међународном регулативом, односно са Директивом 2013/34/ЕУ и МСФИ/МРС. *Пето*, штете које настају због оваквог начина финансијског извештавања веома су велике. У овом раду ми их не меримо трошковима које је имала привреда при преласку на нове финансијске извештаје ни неизбежним трошковима који прате промене постојећих решења. Много веће

штете имају имплицитни карактер и настају као последица неквалитетног презентовања информација о перформансама предузећа. Отежано коришћење оваквих финансијских извештаја од стране страних инвеститора, неупоредивост остварења између предузећа у националним и међународним оквирима, повећање ризика негативне селекције по основу доношења одлука на основу неквалитетне информационе основе и губитак кредибилитета рачуноводствене професије у Србији само су неки од примера.

На крају, напоменимо да намена овог написа не пружа довољно простора да се направи потпуна анализа нових образаца финансијских извештаја. Извесно је да постоје и друга дискутабилна, погрешна или недовољно добра решења, која су у раду само наговештена. Међутим, сигурни смо да је наведено довољно убедљивих разлога за озбиљну реконструкцију, слободно бисмо могли рећи поновну израду билансних шема, наравно, са потпуно другачијим односом законодавца према рачуноводству као професији од јавног интереса и неупоредиво озбиљнијим и одговорнијим приступом.

Литература

1. Companies - The Large and Medium-sized Companies and Groups (Accounts and Reports) Regulations, No. 410. 2008.
2. Cutting through UK GAAP, KPMG's guide to Financial Reporting Standards, 2013.
3. Directive 2013/34/EU on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, *Official Journal of the European Union*, June 2013.
4. European Commission, *Serbia Progress Report*, Accompanying the Document: Enlargement Strategy and Challenges 2014-2015. Brussels, October 2014.
5. Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 8, *Conceptual Framework for Financial Reporting*, Financial Accounting Foundation, Connecticut, 2010.
6. Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 8, *Conceptual Framework for Financial Reporting*, Financial Accounting Foundation, Connecticut, 2010.
7. Gesetzentwurf der Bundesregierung, <http://www.bundestag.de>
8. Handelsgesetzbuch, <http://www.gesetze-im-internet.de>

9. International Accounting Standards Board, *The Conceptual Framework for Financial Reporting*, IFRS Foundation, London, 2010.
10. International Accounting Standards Board, *IAS 1 Presentation of Financial Statements*, IASB Foundations, London, 2010.
11. Kieso, D., Weygandt, J., Warfield, T., Young, N., Wiecek, I., *Intermediate Accounting*, John Wiley & Sons, Ontario, 2010.
12. L'Autorité des normes comptables, Recueil des normes comptables francaises, L'Autorité des normes comptables, <http://www.anc.gouv.fr>
13. Malinić, D., Accounting profession credibility as a factor of capital market development, The 2010 Koponik Business Forum, „Serbia beyond the crisis: Positioning oneself in the global economy emerging from the crisis“, *Ekonomika preduzeća*, Savez ekonomista Srbije, Beograd, januar-februar, 2010.
14. Malinić, D., „Creative financial reporting as a source of information risks“, *Ekonomika preduzeća*, Savez ekonomista Srbije, septembar – oktobar, 2008.
15. Малинић, Д., Милићевић, В., Стевановић, Н., *Управљачко рачуноводство*, Економски факултет, Београд, 2015.
16. Pacter, P., IFRS as global standards: a pocket guide, IFRS Foundation, 2015.
17. Правилник о садржини и форми образаца за привредна друштва, задруге и предузетнике, „Службени гласник Републике Србије“, 95/2014.
18. Ранковић, др Ј., *Теорија биланса*, Економски факултет, Београд, 1992.
19. Revsine, L., Collins, D., Johnson, B., *Financial Reporting & Analysis*, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2002.
20. Стевановић, Н., Малинић Д., „Феноменологија биланса“, *Економика предузећа*, специјални тематски број: *Тајне биланса: менаџерски угао*, Савез економиста Србије, Београд, март-април, 2009.
21. UK Companies Act, 2006. www.legislation.gov.uk;
22. Zakon o gospodarskih družbah, Uradni list Republike Slovenije št. 42, 2006.
23. Закон о предузећима, „Службени гласник Републике Србије“, 36/11 и 99/11.
24. Закон о рачуноводству, „Службени гласник Републике Србије“, 62/2013.
25. Закон о ревизији, „Службени гласник Републике Србије“, 62/2013.
26. Закон о стечају, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 104/2009, 99/2011, 71/2012. и 83/2014.
27. <http://www.ifrs.org/>
28. www.apr.gov.rs

мр Рада
СТОЈАНОВИЋ*

Етика као императив ефективне примене фер вредности

Резиме

Примена етичких принципа у пословању може имати више праваца; може да буде усмерена на пословну, корпоративну етику, на примену етичких принципа од стране професионалног рачуновође који води пословне књиге или пак, примену професионалних принципа од стране професионалног рачуновође који обавља праксу ревизије. Фундаментални проблем примене етике у општем смислу подразумева примену ограничења и правила.

Питање етике и етичких принципа нарочито је актуелно у контексту ефективне примене концепта фер вредности, установљеног у актуелној рачуноводственој регулативи. Овај рад представља покушај указивања на значај етике и етичког кодекса као дела рачуноводствене професионалне регулативе који представља услов за постојање рачуноводствене професије, при примени концепта фер вредности који упућује на рачуноводствене процене и изражавање потенцијалног субјективизма у вези са њима.

Кључне речи: професионална етика, професионални рачуновођа, Етички кодекс професионалних рачуновођа, фер вредност, професионална регулатива, законска регулатива.

Уводно разматрање

Циљ финансијских извештаја, према Концептуалном оквиру финансијског извештавања, усмерен је превасходно, на заштиту интереса инвеститора, чиме је извршено његово редефинисање и усмеравање са поверилаца на инвеститоре, као актуелне и потенцијалне повериоце. Наглашавање интереса инвеститора у складу је са развојем финансијских тржишта која по обиму надрастају националне оквири, као и са појавом и различитих облика нематеријалних улагања, која у савременим условима пословања заузимају доминантне позиције у билансу стања.

Фокусирање финансијских извештаја на реално и поштено приказивање финансијског положаја, успешности пословања и токова готовине има за последицу преиспитивање основа вредновања елемената финансијских извештаја и охрабривање примене концепта фер вредности, често и његово фаворизовање у односу на концепт историјског трошка. Ово охрабривање у одређеним околностима има форму упућивања на опцију избора, док у другим околностима представља једини и обавезан модел вредновања.

Имајући у виду чињеницу да међународна регулатива у делу конкретних смерница поједи-

* Уредник часописа *Рачуноводство* и организатор континуиране едукације, СРРС

них стандарда којима се упућује на примену фер вредности не садржи конкретнија упутства о начину утврђивања фер вредности, јавља се опасност од присуства превелике дозе субјективизма и могућности злоупотребе овог концепта, који у таквим околностима може бити усмерен на састављање финансијских извештаја са циљем њиховог удаљавања од реалног стања и усмеравања у жељеном правцу који омогућава остваривање одређених пословних циљева, чак и по цену свесног обликовања финансијских извештаја. Усвајањем МСФИ 13 - *Одмеравање фер вредности* конкретизује се начин утврђивања фер вредности, али и даље остаје много простора за произвољност и потенцијалну необјективност. Из тог разлога етика као скуп моралних начела има пресудан значај за очување квалитета информација о билансним ставкама.

Наведени разлози, као и предност концепта фер вредности за реално приказивање финансијског стања и истовремена опасност од погрешног приказивања, било намерним или ненамерним одређењем за неодговарајући модел утврђивања фер вредности, оправдавају неопходност етике и њених импликација у поступку процене фер вредности, односно њену улогу будног чувара и светионика у узбурканом океану различитих и често опречних стремљења власника капитала и менаџера.

1. Појам фер вредности

Финансијски извештаји имају сврсисходност искључиво ако представљају кредибилну и валидну информациону основу, па према томе основна сврха концепта фер вредности је да биланс одрази економску стварност, односно да имовина, обавезе и капитал буду изражени по реалним вредностима које у условима активног и ликвидног тржишта најбоље одражавају тржишне цене.

Вредновање имовине и обавеза уз примену концепта фер вредности представља могућност (а код одређених билансних ставки и обавезу) уз примену регулаторног оквира Међународних стандарда финансијског извештавања - МСФИ (Међународног стандарда финансијског извештавања за мале и средње ентитете-МСФИ за МСЕ, Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор - MPC JC) и US GAAP (*United States Generally Accepted Accounting Principles*). У области међународних стандарда фер вредност се дефинише као "износ за који се средство може разме-

нити или обавеза измирити између обавештених вољних страна у оквиру независне трансакције."

Концепт фер вредности настао је, поред осталог, и услед недостатака концепта историјског трошка, који се огледају у томе што овај концепт у околностима осцилација тржишних цена не пружа могућност за реално исказивање књиговодствене вредности имовине нити расхода по основу амортизације. Фер вредност као величина у одређеним околностима присутна је и уз примену концепта историјског трошка. На пример, када је на датум извештавања фер вредност одређених облика имовине (залиха, потраживања) нижа од њихове књиговодствене вредности, врши се свођење на фер вредност, затим фер вредност се такође користи при одређивању вредности неновчаног улога који власник уноси у привредно друштво.

Пажња широке јавности је након кулминације глобалне финансијске кризе усмерена на концепт фер вредности и њене негативне последице које се нарочито испољавају у околностима када тржиште није активно. Кључно питање у вези са концептом фер вредности је идентификовање параметара на основу којих се утврђује фер вредност, односно начин утврђивања фер вредности, као и квантификовање разлике између књиговодствене и фер вредности и одражавање те разлике на билансирање.

Идентификовање фер вредности у случају активног тржишта врши се на основу тржишних цена, а када тржиште није активно, фер вредност се утврђује на основу процене уз примену различитих метода. Присуство котираних цена на активном тржишту у сврху мерења имовине и обавеза представља сегмент рачуноводства фер вредности, што подразумева "*market to market*" рачуноводство. Пошто тржишна цена представља само један од начина утврђивања фер вредности, у околностима неактивног тржишта утврђивање фер вредности врши се путем одговарајућих техника вредновања (*mark-to-model* приступ или неки други) заснованих на интерним претпоставкама рачуноводства о пројекцији тока готовине, ризика, дисконтне стопе и сл. Приликом примене техника процене за утврђивање фер вредности постоји опасност од претераног субјективизма и креативног извештавања.

У рачуноводству одређеном за примену фер вредности¹ фаворизује се биланс стања који у условима непостојања активног тржишта постаје могући извор непрецизних информација,

1) Увођење концепта фер вредности суштински подразумева да је потребна континуирана примена фер вредности (ради упоредивости финансијских извештаја), као и да се резултат примене овог концепта добија као промена фер вредности имовине и обавеза исказаних у билансу стања.

док биланс успеха прихвата ефекте фер вредности, односно исказани резултат који је последица примене концепта фер вредности антиципира ефекте вредновања имовине и обавеза.

Чак и у околностима присутних тржишних цена концепт фер вредности упућује на одређене могућности варирања износа фер вредности у односу на објективне вредности имовине и обавеза, због саме чињенице да и тржишне вредности варирају, па само тржишно варирање (мање или веће) може бити узрок промене у финансијским извештајима. Ова чињеница утиче на смањење употребне вредности финансијских извештаја и узрок је њихове несталности.

Несталност финансијских извештаја нарочито је присутна у околностима када при утврђивању фер вредности нису доступне информације са тржишта, већ се фер вредност утврђује на основу процене. У таквим околностима долази до изражаја пословна, корпоративна, као и рачуноводствена етика.

2. Основи рачуноводствене етике

Етика је наука о моралу², која истражује циљеве моралних норми и основне критеријуме моралног вредновања. Она представља његово теоријско схватање морала, док је морал конкретни облик људске слободе, омеђен правилима понашања људи. У одређеном смислу, етика се може посматрати као скуп моралних принципа или вредности који су обавезни за припаднике појединих професија³. То се посебно односи на професију лекара и адвоката, али не у мањој мери и на рачуновође и ревизоре који врше функцију од јавног интереса. Традиционалне професије настале су у области медицине⁴, права⁵ и теологије⁶, док је професија у области рачуноводства новијег доба, односно стара је тек око

150 година⁷, иако је вештина евиденција древна. Пошто професији рачуновођа у односу на традиционалне професије недостаје историја и традиција, утолико је за њу важнија подршка етике.

Основна обележја професије су да она обухвата интелектуалне радње са великом појединачном одговорношћу, да обрађује научне претпоставке са намером практичне примене, има едукативно-комуникациону компоненту и склоност ка самосталној организацији. У социолошком смислу, потребно је да професија поседује стандарде за приступање, затим да одржава стандарде понашања, да има признат статус, да је чине асоцијације посвећене напредовању друштвеног значаја професије и да поседује традицију, обичаје и симболе. Чланови професије треба да: поседују одређене интелектуалне способности, придржавају се заједничких правила понашања при пружању професионалних услуга и прихватају обавезе према асоцијацији, послодавцима и друштву у целини, уз тежњу ка усклађивању личних интереса са ширим интересима професије.

2.1. Кодекси професионалне етике у рачуноводству

С обзиром да је основна функција рачуноводствене професије обезбеђивање услова поверења у модерној тржишној економији, ка остварењу ове функције усмерени су и стриктни захтеви придржавања етичког кодекса за професионалне рачуновође. Кодекс професионалног понашања рачуновођа практично истиче врлине рачуновођа, које се стичу и усавршавају. Најмасовније примењивани етички кодекси професионалних рачуновођа у савременим условима пословања су Етички кодекс који је донела професио-

- 2) Морал у ширем смислу представља облик друштвене свести, скуп неписаних правила, обичаја, навика и норми прихваћених у животу неке заједнице. Морал одређује какво треба да буде људско деловање; прихватањем тих принципа од стране друштвене заједнице регулишу се међуљудски односи. За разлику од позитивних закона, кршење моралних правила нема за последицу правне санкције. Санкције за неморално понашање су грижа савести, прекор или бојкот околине.
- 3) Милојевић др Душан, *Финансијска ревизија и контрола*, Београдска пословна школа, Београд, 2007, стр. 44.
- 4) Око 4000. година пре н.е. Хипократ је формулисао етичку заклетву лекара која се сматра првим професионалним етичким кодексом.
- 5) Право је добило статус професије оснивањем првих универзитета: у Болоњи 1088. године и у Паризу 1150. године.
- 6) Теологија као системско проучавање Бога и религије, код католичког свештенства стара је око 1000 година.
- 7) Чињеница је да је Лука Пачоли (*Luca Pacioli*) у 15. веку описао и установио систем двојног књиговодства који су у то време користили млетачки трговци, али његов развој се подудара са индустријском револуцијом. Оснивачима рачуноводствене професије сматрају се Вилијам Дилоит (*William Deloitte*) који је основао своју фирму у Лондону 1845. године, Семјуел Прајс (*Semjuel Price*) који се са Едвином Вотерхаусом (*Edwin Waterhouse*) удружио у партнерство 1867. године и Вилијам Пит (*William Peat*) који је започео своју праксу такође 1867. године. Они су били неки од оснивача првог професионалног удружења рачуновођа (Института рачуноводства) који је добио краљевску повељу 1880. године и извршио прво професионално именовање "овлашћени рачуновођа". У Америци прво професионално удружење, Институт рачуновођа и књиговођа града Њујорка, основано је 1882. године који је прве лиценце издао 1896. године.

нална организација Међународна федерација рачуновођа – IFAC (*The International Federation of Accountants*) и Етички кодекс Америчког института овлашћених јавних рачуновођа – AICPA (*American Institute of Certified Public Accountants*).

Ради регулисања рачуноводствене професије на глобалном нивоу и јачања поверења у финансијско извештавање, Међународна федерација рачуновођа, IESBA (*International Ethics Standards Board for Accountants*) која своју активност обавља у оквиру IFAC-а, предузима активности унапређења у области професионалне етике, квалитета ревизије и стандарда у области ревизије, перформанси професионалних организација и конвергенције ка међународним рачуноводственим стандардима и у области корпоративног управљања. У складу са наведеним, врши се непрестано унапређење⁸ актуелног Етичког кодекса професионалних рачуновођа који је донет 2001. године и треба да обезбеди уважавање фундаменталних принципа професионалне етике од стране сваког професионалног рачуновође. Наведено тело, такође, спроводи консултације са регулаторним телима корпоративног сектора у вези са професионалном независношћу - као правилом понашања професионалних рачуновођа. Чланице IFAC-а су углавном или прихватиле за непосредну примену⁹ IFAC-ов Етички кодекс професионалних рачуновођа или су донеле националне етичке кодексе усклађене са њим.

Кодекс професионалне етике који је донео AICPA има два основна структурна дела. Његов први део се односи на начела професионалног понашања помоћу којих се изражавају основни ставови о етичком понашању чланова професије. Принципи упућују на етичко понашање које мора бити изнад оног прописаног законом, а односе се на: одговорност у смислу професионалног расуђивања; јавни интерес; интегритет; објективност и независност; неопходну пажњу. Други део AICPA кодекса односи се на правила понашања, он је конкретнији од првог дела, примењују га само рачуновође које своју активност врше у јавној пракси. Овај део у својој структури садржи целине које се односе на: независност, интегритет и објективност; обавезност примене општих и техничких стандарда; одговорност

према клијентима; и остале врсте одговорности и поступања.

2.2. Примена IFAC-овог Етичког кодекса професионалних рачуновођа

Професионална рачуноводствена регулатива¹⁰ и саморегулишући поступци њеног доношења и примене у надлежности су рачуноводствене професије организоване на глобалном, регионалном и националном нивоу. Професионалне рачуновође треба да се придржавају основних етичких принципа и да пружају професионалне услуге у складу са важећим професионалним стандардима, а посебан дисциплински орган, на основу акта о одговорности, треба да се стара о случајевима кршења и непоштовања етичких норми. IFAC-ов Етички кодекс структуриран је као део А који се односи на општу примену кодекса, затим део Б који се односи на професионалне рачуновође у јавној пракси и део Ц, који се односи на запослене професионалне рачуновође.

Професионални етички принципи су у IFAC-овом Етичком кодексу умногоме слични принципима AICPA кодекса етике и систематизовани су као: интегритет, објективност, професионална оспособљеност, поверљивост и професионално понашање.

Принцип интегритета. Овај принцип подразумева основне моралне врлине које треба да поседује професионални рачуновођа у најопштијем смислу: честитост, поштење, истинољубље и фер понашање. У контексту назначених особина професионални рачуновођа не треба да има везе са презентовањем информација за које сматра да садрже нетачан или обмањујући садржај, непотврђене изјаве или информације, односно изостављају или прикривају информације за које се захтева да буду обелодањене.

Практично, задатак професионалног рачуновође је да обелодани истину о финансијским условима пословања и финансијској позицији ентитета и да на тај начин обезбеди услове поверења неопходне за тржишну економију, па је из тих разлога кључно за рачуновођу да буде опредељен за истину. Марк Шеферс и Мајкл Пакалук¹¹ истичу разлику између адвоката и рачуновође: "Адвокат има дужност првенствено према

8) Последње ревидирање извршено је у децембру 2014. године, а односило се на прецизније дефинисање сукоба интереса.

9) Савез рачуновођа и ревизора Србије је 2003. године донео одлуку о директној примени IFAC-овог Етичког кодекса.

10) Међународна професионална регулатива обухвата стандарде из области рачуноводства, стандарде из области ревизије, етичке стандарде, стандарде едукације, стандарде контроле квалитета, техничке стандарде и информатичке стандарде, који чине кључне инструменте глобализације финансијског извештавања.

11) Марк Шеферс, Мајкл Пакалук, „Разумевање рачуноводствене етике“, *Сл.гласник РС*, 2009, стр.33.

свом клијенту и та дужност га често приморава да се користи средствима која омогућавају клијенту да избегне закон и његове казне, али јавни рачуновођа има дужност према свом клијенту и јавности, а то је да обелодани истину и само истину и ништа осим истине”.

Принцип објективности. Објективност као етички принцип, уопште узев означава став који подразумева да се при извршавању постављених задатака у обзир узимају само релевантне информације, расуђивања и мишљења, на такав начин да се може веровати у резултат рада без пристајања на било какве компромисе. Принципи објективности обавезује све професионалне рачуновође да не компромитују професионално расуђивање услед пристрасности, сукоба интереса или непримереног утицаја других лица. Практично, овај професионални етички принцип означава непристрасност, односно одсуство предрасуда, навијачких опредељења или других сличних утицаја при решавању професионалних проблема.

Принцип професионалне компетентности и дужне пажње. Овај принцип своје основно упориште налази у пружању професионалних услуга од стране професионално компетентних рачуновођа посвећених раду у вези са којим примењују одговарајуће техничке и професионалне стандарде. Професионална оспособљеност подразумева стручно просуђивање у условима динамичких промена у окружењу, као и одржавање професионалне оспособљености.

Професионална компетентност, поред интелектуалних и моралних врлина, подразумева потпуну посвећеност рачуновође професионалном позиву и спремност на стално усавршавање и учење које треба да буде усклађено са Међународним образовним стандардима¹². Према томе, професионални рачуновођа представља лице које је члан неке IFAC-ове организације-чланице, која је испунила и наставља да испуњава захтеве

за очувањем професионалног звања заснованог на професионалном знању, вештини, вредности-ма и етици.

Дакле, организовање професије рачуновођа полази од прописивања услова за укључивање у професију наставља се стицањем професионалног звања, континуираним усавршавањем и сталним надзором са циљем заштите јавног интереса и квалитетног пружања услуга уз примену савремених токова из области информационих технологија и законодавства.

Принцип поверљивости. Подаци и информације до којих професионални рачуновођа долази у свом свакодневном раду у оквиру професионалних или пословних односа обично представљају веома поверљиве податке, често и пословну тајну¹³. Принципи поверљивости обавезује професионалног рачуновођу да се суздржава од обелодањивања поверљивих информација и њиховог коришћења у сврху остваривања личне користи или користи за трећу страну. То значи да професионални рачуновођа мора да изгради поверење код послодавца, односно клијента да ће обелоданивати само информације везане за вршење професионалних услуга у складу са стандардима професије. Професионалне рачуновође имају обавезу да уважавају ово начело за време обављања професионалних услуга и након завршетка или прекида њиховог обављања.

Са циљем очувања јавног интереса и интереса професије етичким кодексом се дефинишу природа и обим поверљивости, дају одређене смернице и одређују специфичне околности у којима су обелодањивања информација стечених у току пружања професионалних услуга дозвољена или, чак, обавезна.

Принцип професионалног понашања. Професионално понашање подразумева понашање професионалних рачуновођа у складу са основним професионалним принципима и реле-

12) Образовни комитет IFAC-а врши развој Међународних образовних стандарда за професионалне рачуновође - IES (*International Education Standards for Professional Accountants*), Међународних образовних смерница и других информационих докумената. Образовање професионалних рачуновођа врши се према следећим стандардима:

IES 1 - Услови за приступање (пријем) програму образовања професионалних рачуновођа,

IES 2 - Садржај програма образовања професионалних рачуновођа,

IES 3 - Професионалне вештине,

IES 4 - Професионалне вредности, етика и ставови,

IES 5 - Захтеви за практичним искуством,

IES 6 - Процена професионалне способности и компетентности,

IES 7 - Континуирано професионално усавршавање.

IES 8 - Захтевана компетентност за професионалне ревизоре.

13) Пословна тајна представља изузетак од принципа јавности рада, а њу чине исправе и подаци утврђени одлуком управе. Њено саопштавање јавности штетило би интересима правног лица. Дужност чувања пословне тајне траје и после престанка статуса запосленог.

вантном регулативом, које ни на који начин не може да угрози репутацију професије нити њено дискредитовање, већ напротив, усмерено је ка потврђивању и побољшању њене добре репутације. Оно се манифестује и анализира у контексту одговорности према клијентима, трећим лицима, према другим члановима рачуноводствене професије, запосленом особљу и послодавцима. Познавање законских прописа из области рачуноводства, пословних финансија, облигационих односа, привредног права, радног права, спољнотрговинског пословања и других прописа који се одражавају на пословање конкретне послодавца, као и познавање професионалне регулативе нужан су предуслов поштовања принципа професионалног понашања.

Поред тога, друга компонента професионалног понашања односи се на моралне карактеристике професионалног рачуновође и понашање у условима изражене оштре конкуренције на тржишту услуга које пружају професионалне рачуновође. Она упућује на лојалну конкуренцију, као начин који подразумева активности маркетинга и рекламирања сопственог пружања услуга, сопствених способности и квалификација на начин који истовремено не значи омаловажавање других професионалних рачуновођа.

3. Фер вредност у међународној рачуноводственој регулативи

Поред широког спектра националних и регионалних специфичности у погледу законских, институционалних и других услова окружења, рачуноводство захваљујући својим концептуалним и процедуралним аспектима има статус универзалног пословног језика. Националне рачуноводствене праксе резултат су комплексне интеракције економских, историјских, институционалних и културолошких фактора. Непостојање сличне комбинације ових фактора представља рачуноводствену разноврсност, како на ширем плану, тако и у смислу концепта фер вредности узрокује бројне тешкоће за оне који састављају, али и за оне који користе финансијске извештаје. Разлике у међународним рачуноводственим праксама, поред тога што условљавају немогућност поређења финансијских извештаја, због различите форме финансијских

извештаја, подразумевају и некомпарабилност изазвану применом различитих основа вредновања.

Превазилажење некомпарабилности финансијских извештаја врши се хармонизацијом финансијског извештавања, а њен инструмент је међународна рачуноводствена регулатива. Најизраженији утицај на финансијско извештавање на глобалном нивоу како уопште, тако и у смислу фер вредности врши регулатива коју доноси Међународна федерација рачуновођа, односно регулаторна тела која своју активност обављају у оквиру ње (Међународни стандарди финансијског извештавања - МСФИ, Међународни стандард финансијског извештавања за мале и средње ентитете - МСФИ за МСЕ, Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор, Међународни стандарди ревизије, IFAC-ов Етички кодекс професионалних рачуновођа и други облици регулативе), Директива Европске уније 2013/34 и Општеприхваћени принципи који се примењују у Америци (GAAP- *Generally Accepted Accounting Principles*) које доноси Одбор за финансијско-рачуноводствене стандарде, FASB (*Financial Accounting Standards Board*).

3.1. Директива ЕУ 2013/34

Развој рачуноводствене регулативе у европским земљама углавном се одвијао у оквиру прописа о пословању привредних друштава (трговински закони). Хармонизација рачуноводствене регулативе у Европи одвијала се по фазама; једну од првих фаза представљали су Наполеонови закони с почетка 19. века¹⁴. Наредна значајнија фаза хармонизације је фаза Директива Европске заједнице (уније)¹⁵ која започиње 1978, чијим усвајањем су уговорени правни инструменти хармонизације тадашње Европске заједнице.

Директива 2013/34 ЕУ (Директива) обавезује, у смислу циља који се њом постиже, а националним властима су препуштени избор форме (национална регулатива: закони и подзаконска акта) и начин реализације. Директива је усмерена на приближавање, а не на потпуно изједначавање регулативе чланица Уније. Уколико држава чланица неправилно примени Директиву или је уопште не примени у предвиђеном року, на

14) *Наполеонов трговачки закон* донет је 1807. године у Француској, врло брзо су га усвојиле Белгија и Холандија, након чега је овај закон постао основа за доношење трговинског закона у Немачкој и Шведској, а касније и у осталим земљама Европе. У закону из 1807. прописана је обавеза састављања финансијских извештаја и извештаја о добити, а у изменама из 1867. прописани су обавеза састављања и садржај полугодишњег финансијског извештаја.

15) У области рачуноводства то су IV и VII, а у области ревизије VIII директива. Ове директиве стављене су ван снаге 26. јуна 2013. године, усвајањем нове директиве 2013/34 ЕУ од стране Европског парламента и Савета.

основу праксе Суда Европских заједница успостављено је правило да се физичко и правно лице може директно позвати на Директиву и права која из ње проистичу пред националним телима државе чланице¹⁶.

Државе чланице имају обавезу да своју регулативу ускладе са Директивом до 20.07.2015. године и да је примењују почев од састављања финансијских извештаја за 2016. годину. Нова директива је у складу са чињеницом да у Европи 95% компанија представља мале и средње ентитете усмерена пре свега на задовољење потреба за информацијама корисника финансијских извештаја малих и средњих ентитета, као и на смањење административних оптерећења, побољшање пословног окружења и промовисање интернационализације малих и средњих предузећа. У оквиру другог поглавља Директиве, које се односи на опште одредбе и принципе, наглашава се да финансијски извештаји привредних друштава¹⁷ треба да дају истинит и објективан приказ стања имовине, обавеза и финансијског положаја, као и резултата пословања¹⁸.

Што се тиче метода вредновања ставки у приказаних у финансијским извештајима, Директива упућује на метод набавне вредности односно цене коштања, као базични метод, док се метод ревалоризације сматра алтернативним методом.

За рачуноводствену професију значајно је да Директива захтева да државе чланице националним прописима уреде питање одговорности за састављање, и обелодањивање финансијских извештаја и извештаја о пословању, што подразумева конкретне одредбе како за одговорност и обавезе за рачуноводствене- административне¹⁹, управне и надзорне органе, тако и санкционисање по основу њиховог непоштовања. Садржај актуелног *Закон о рачуноводству* („Сл. гласник РС“, бр. 62/13) у доброј мери није усклађен са одредбама Директиве, а једно од

бројних неусклађених питања је и питање одговорности за састављање, презентацију и обелодањивање финансијских извештаја.

Алтернативна основа вредновања сталне имовине. Стална имовина се насупрот базичној основи набавне вредности, може вредновати и по ревалоризованој вредности, односно фер вредности. У случају примене фер вредности националном регулативом треба да се дефинишу обвезници (то могу бити сви ентитети или одређене групе ентитета), начин и правила примене овог основа вредновања. Последица примене основе фер вредности одражавају се као разлика између ревалоризоване и књиговодствене и вредности сталне имовине, која се евидентира на капиталу, односно ревалоризационим резервама као његовом условном облику²⁰.

Државе чланице треба да пропишу правила за примену овог метода, с тим да се пренос ревалоризационих резерви на биланс успеха врши само онда када су ставке на које се ревалоризационе резерве односе стварно реализоване. Према члану 7. ст. 2. Директиве, ниједан део ревалоризационих резерви не треба да се расподељује, осим када истински представља остварену добит. Вредносна усклађивања књиговодствене и фер вредности треба да се врше сваке године.

Директива пружа могућност да државе чланице ЕУ својом регулативом пропишу да се усклађивање књиговодствене и фер вредности сталне имовине, осим финансијских инструмената, евидентира директно кроз биланс успеха (тачка 9. члан 8. Директиве).

У вези са вредновањем финансијских инструмената, одредбе члана 9. Директиве упућују да државе чланице могу дозволити или захтевати одмеравање финансијских инструмената, укључујући и изведене финансијске инструменте, по фер вредности. Ово правило може се односити на сва привредна друштва или привредна друштва из одређене делатности, или се може

16) Република Србија има статус државе кандидата. Држава са статусом кандидата је држава која је затражила пуноправно чланство у Европској унији и којој је на основу позитивног мишљења Европске комисије, Европски савет одобрио статус државе кандидата за чланство. Поред Србије у статусу кандидата је Исланд, Македонија, Црна Гора и Турска.

17) Директива се односи преваходно на привредна друштва, а не и на јавни сектор (чл. 1 Директиве).

18) Уколико примена Директиве то, у ретким случајевима онемогућава, државе чланице треба да пропишу одговарајућа правила која би била примењена у таквим околностима, а у напоменама уз финансијске извештаје ентитети треба да обелодане чињеницу и разлоге одступања од примене Директиве, као и финансијске ефекте тог одступања.

19) Административни органи у вези са финансијским извештавањем, практично представљају организациони део у правном лицу који се бави рачуноводственим пословима. На овај начин протумачен је термин у земљама у окружењу и ми, такође, сматрамо да је то тумачење логично. Поред тога, сматрамо да је тиме практично указано на значај овог организационог дела и значај професионалног рачуновође.

20) Ревалоризационе резерве се повећавају услед позитивног, а смањују се по основу негативног усклађивања књиговодствене и ревалоризоване вредности. Укидање ревалоризационих резерви врши се када на њих пренесени износи нису потребни за примену метода ревалоризације, што може бити у случају прекњижавања ставке на неку другу позицију, или у случају промене основа вредновања, или отуђења средства.

примењивати само на консолидоване финансијске извјештаје.

Промена фер вредности финансијских инструмената укључује се у биланс успеха, осим код инструмената намењених заштити од ризика и промена вредности услед курсних разлика насталих на монетарним ставкама које се односе на инвестиције у стране ентитете, када се промена фер вредности директно укључује у резерве. Поред наведеног општег правила, чланице могу да дозволе или захтевају да се промена фер вредности финансијских средстава расположивих за продају, осим изведених финансијских инструмената, укључује директно у резерве.

Без обзира на начело опрезности захтевано чланом 6. Директиве, државе чланице могу да дозволе или захтевају да се промена фер вредности код свих предузећа или код одређене врсте предузећа, осим промене фер вредности финансијских инструмената, евидентира у билансу успеха.

Одмеравање по фер вредности није предвиђено за недериватне финансијске инструменте који се држе до доспећа, зајмове и потраживања којима се не тргује, затим за уделе у зависним, придруженим и заједничким правним лицима, власничке инструменте које издају предузећа, уговоре о условљеним накнадама код пословних удруживања и друге финансијске инструменте који се због својих специфичности вреднују другачије у односу на остале финансијске инструменте.

Из претходно наведеног може се закључити да се Директива у смислу правила процењивања суштински не разликује много од захтева МСФИ.

3.2. Међународни стандарди финансијског извештавања

Међународни стандарди финансијског извештавања - МСФИ од којих одређени стандарди дозвољавају, а одређени стандарди захтевају примену фер вредности дефинишу фер вредност као „износ за који би се неко средство могло разменити или обавезе измирити између добро обавештених страна, од којих свака делује у свом најбољем интересу”.

Приликом накнадног вредновања билансних ставки примена концепта фер вредности је захтевана или дозвољена следећим стандарди-

ма: МРС 16- *Некретнине, постројења и опрема*, МРС 19 - *Примања запослених*, МРС 26 - *Рачуноводствено извештавање планова пензијских примања*, МРС 36 - *Умањење вредности имовине*, МРС 38 - *Нематеријална улагања*, МРС 39 - *Финансијски инструменти-вредновање*, МРС 40 - *Инвестиционе некретнине*, МРС 41 - *Пољопривреда*, МСФИ 2 - *Плаћања акцијама*, МСФИ 3 - *Пословне комбинације* и МСФИ 5 - *Стална средства намењена продаји и пословања која престају*.

МРС 36, МРС 38, МРС 39 МРС 40 и МРС 41 указују да се фер вредност утврђује као тржишна цена са активног тржишта. МРС 16 и МРС 40 упућују на утврђивање фер вредности на основу стручне процене. Према МРС 38, фер вредност се утврђује као вредност назначена у обавезујућем уговору, док МРС 16 упућује на утврђивање фер вредности или путем тржишне цене са активног тржишта или путем прилагођене тржишне цене.

Разлика између књиговодствене и фер вредности према МРС 16, МРС 38 и МРС 36 евидентира се преко ревалоризационих резерви²¹. Усклађивање књиговодствене и фер вредности врши се искључиво преко прихода и расхода ако се ради о примени МРС 40, МРС 41, МРС 19, МРС 26, МРС 39 (у случају хартија од вредности класификованих као хартије од вредности, чија фер вредност се усклађује кроз биланс успеха, док ако се ради о хартијама од вредности расположивим за продају, усклађивање се врши преко ревалоризационих резерви) и МСФИ 2.

Приликом вредновања нематеријалних улагања, некретнина (укључујући и инвестиционе некретнине), постројења и опреме, обвезници извештавања имају могућност избора примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка.

Наведени стандарди упућују на примену концепта фер вредности било као основног поступка, било као алтернативног поступка, на основу избора, међутим, они појединачно не дају прецизна упутства у вези са начином утврђивања фер вредности, тако да њихова примена потенцијално може да садржи велики обим непрецизности. Из наведених разлога Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде у сарадњи са одбором FASB (*Financial Accounting Standards Board*) који доноси општеприхваћене америчке принципе - GAAP (*Generally Accepted Accounting Principles*) је донео МСФИ 13 - *Одмера-*

21) Када се ради о негативном усклађивању, уколико износ ревалоризационих резерви није довољан за усклађивање, евиденција се врши на расходима, уз обавезу да, уколико у истом обрачунском периоду дође до повећања фер вредности тих средства, евиденција се врши на приходима у износу евидентираних расхода.

вање фер вредности, који је у примени почев од финансијских извештаја за 2013. годину.

Овај стандард не прописује нове основе за примену фер вредности, већ даје усмеравања за утврђивање фер вредности, онда када то неки од других стандарда захтева или дозвољава. Фер вредност је смерницама овог стандарда дефинисана као цена која би се добила за продају средства или платила за пренос обавеза у редовној трансакцији између учесника на тржишту, под актуелним условима, независно од тога да ли је та цена директно доступна или је утврђена проценом на датум одмеравања. МСФИ 13 не уводи фундаменталну промену начина утврђивања фер вредности, тако да се не може рећи да је његовим доношењем суштински промењен начин утврђивања фер вредности. Њиме је у знатној мери објашњен процес утврђивања фер вредности и дата су општа правила њеног одмеравања.

При томе се наглашава да је утврђивање фер вредности засновано на тржишту, а не на основу одмеравања везаног за конкретан ентитет. Стога, приликом одмеравања фер вредности ентитет треба да размотри карактеристике имовине или обавезе, уколико би учесници на тржишту разматрали те карактеристике приликом одређивања цене имовине или обавезе на датум одмеравања. Такве карактеристике укључују, на пример: стање и локацију имовине и ограничења (уколико постоје) у вези са продајом или употребом имовине.

Према овом МСФИ, одмеравање фер вредности захтева од ентитета да утврди следеће:

- конкретно средство или обавезу која се одмерава,
- за нефинансијско средство, најчешћу и најбољу употребу средства и да ли се средство користи у комбинацији са другим средством или самостално,
- тржиште на којем би се одвијала редовна трансакција продаје средства или обавезе, и
- одговарајућу технику процењивања која се користи, МРС примењен при одмеравању фер вредности.

МСФИ 13 упућује на процену фер вредности на основу тржишног приступа, приступа набавне вредности и приносног приступа, он такође дефинише кључне појмове у вези са проценом вредности.

Трансакција. Приликом одмеравања фер вредности претпоставља се да су средство или обавеза размењени у редовној трансакцији између учесника на тржишту ради продаје средства или преноса обавеза на датум одмеравања под актуелним условима на тржишту. При том се такође, претпоставља да се трансакција продаје средства обавља на главном тржишту²² за то средство или обавезу, а у његовом одсуству на најповољнијем тржишту²³ за то средство или обавезу. При одређивању главног и најповољнијег тржишта ентитет анализира могућа тржишта и све информације које су му доступне у вези са њима.

Учесници на тржишту. У вези са одмеравањем фер вредности средства или обавезе, основ су претпоставке које би учесници на тржишту, који поступају у свом најбољем интересу, примењивали при одређивању цене средства или обавезе. При анализирању тих претпоставки, ентитет не треба да идентификује појединачне учеснике на тржишту, већ треба да идентификује карактеристике којима се одликују учесници на тржишту уопште, разматрајући факторе специфичне за: средство или обавезу, тржиште и за учеснике на тржишту.

У цене које се користе за одређивање фер вредности не треба укључивати трошкове трансакције, они представљају расход периода.

Фер вредност се одређује као цена која би се добила за продају средства или платила за пренос обавезе у редовној трансакцији на главном (или најповољнијем) тржишту на датум одмеравања, под актуелним условима на тржишту, то је дакле излазна цена, независно од тога да ли је та цена директно доступна или је процењена неком од техника процењивања.

Примена фер вредности. Фер вредности сталних нефинансијских средстава утврђује се уз претходно разматрање могућности учесника на тржишту да генеришу економске користи *највећом и најбољом употребом* средстава, или путем продаје средства неком другом учеснику на тржишту који би остварио највећу и најбољу употребу тог средства.

Приликом утврђивања фер вредности имовине потребно је да се размотри начин употребе имовине, односно да се размотри да ли је употреба:

- физички могућа,
- законски дозвољена и
- финансијски изводљива.

22) Главно тржиште је тржиште са највећим обимом активности за одређену имовину или обавезу.

23) Најповољније тржиште представља тржиште на којем би се могла остварити највећа цена за имовину и најмања цена за обавезу у случају да нема главног тржишта.

Фер вредност обавеза и фер вредност сопствених инструмената капитала утврђује се на основу претпоставке да ће ове билансне ставке остати неизмирене, као и на основу других претпоставки, у зависности од тога да ли се ове ставке држе као имовина или не, и уз процену ризика неизвршења. Када није доступна котирана цена за пренос идентичне или сличне обавезе или сопственог инструмента капитала ентитета, а друга страна поседује идентичну ставку као имовину, ентитет треба да одмери фер вредност инструмента обавеза или капитала из перспективе учесника на тржишту, који је власник идентичне ставке у виду имовине на датум одмеравања.

Приликом утврђивања фер вредности финансијских средстава посебно се овим стандардом истиче обавеза сагледавања изложености тржишним ризицима и кредитном ризику.

Фер вредност при почетном признавању утврђује се уз уважавање чињенице да уколико неки други стандард захтева или допушта ентитету почетно признавање и вредновање по фер вредности, а цена трансакције се разликује од фер вредности, ентитет треба да призна проистекли добитак или губитак.

Технике процене. Приликом утврђивања фер вредности ентитет, ради упоредивости, треба доследно да примењује технике процене примерене датим околностима за које има довољно расположивих података. Технике процене подразумевају коришћење једне од техника:

- тржишни приступ (користи цене и друге релевантне информације добијене из тржишних трансакција за идентична или слична средства, обавезе или групу средстава или обавеза);
- приступ набавне вредности (одражава износ који би се тренутно тражио у замену за капацитет услуга одређеног средства - текући трошак замене) или
- приходовни приступ (овај приступ упућује на конвертовање будућих износа у текући или дисконтовани износ; одмеравање фер вредности одражава актуелна очекивања тржишта о тим будућим износивима).

Актуелна очекивања тржишта приликом употребе приходовног приступа утврђују се на основу одговарајућих процена, као што су:

- техника садашње вредности;
- модели за одређивање цене опције, као што је Black- Sholes-Merton или биноминални модел (тзв. решеткисти модел) који укључује технике садашње вредности и одражава и временску и унутрашњу вредност опције и

- метод вишка зараде који се користи за одмеравање фер вредности одређене нематеријалне имовине.

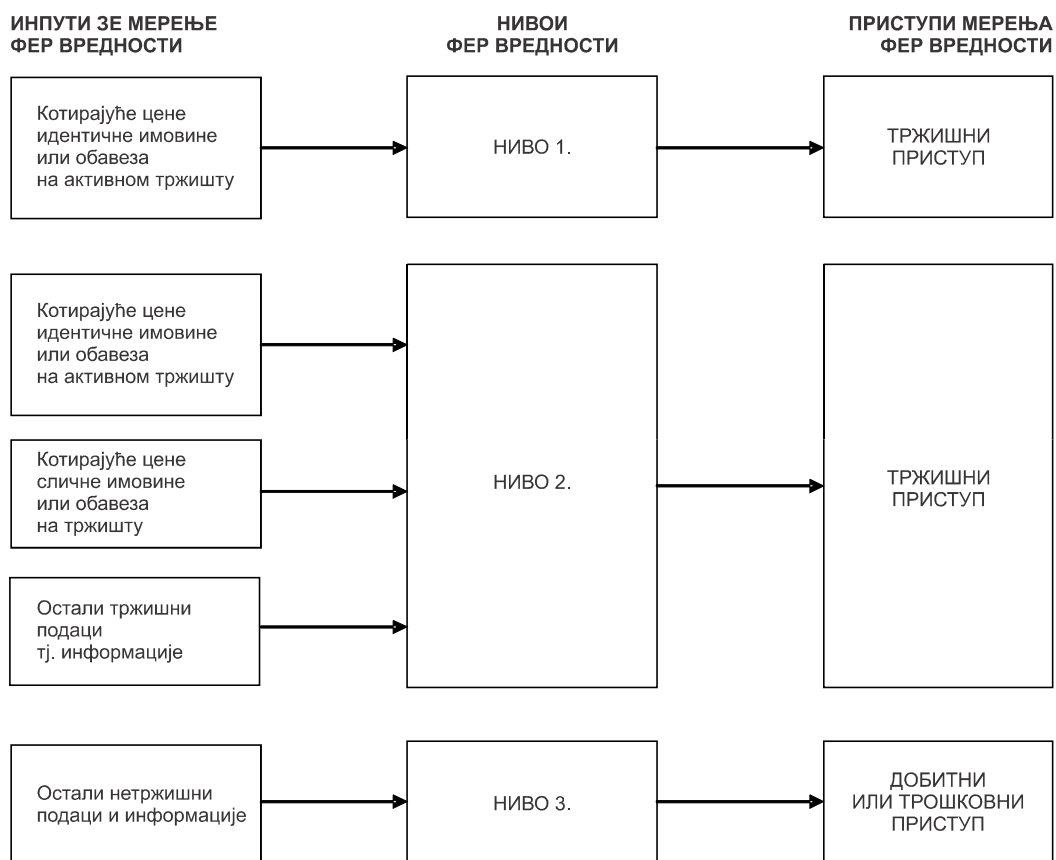
Хијерархија фер вредности. Ради повећања доследности и упоредивости одмеравања фер вредности и са њима повезаним обелодањивањима, смерницама МСФИ установљена је хијерархија информација које се користе за одмеравање фер вредности, односно улазних информација (инпута), у три нивоа. Хијерархија фер вредности даје приоритет доступним ценама (некоригованим) са активних тржишта за идентична средства или обавезе (*инпуту Нивоа 1*), затим доступним тржишним ценама за сличну имовину и обавезе (*инпуту Нивоа 2*) и најмањи приоритет недоступним инпутима - околностима у којима се врше процене (*инпуту Нивоа 3*), што је приказано на Слици 1.

Као што се може уочити, информације Нивоа 1 и Нивоа 2 добијају се из екстерних извора, за разлику од информација Нивоа 3 које се добијају од интерних извора на основу бројних процена и предвиђања, због чега су поузданије информације нивоа 1 и нивоа 2, јер су засноване на тржишним параметрима. Ниво 1 и Ниво 2 представљају примарни приступ мерењу фер вредности, упућују на расположиве информације са тржишта, док Ниво 3 представља добитни приступ према коме се врши процена параметара за одређивање фер вредности, процена будућих прилива готовине или будуће обавезе и дисконтних стопа или процена тренутног трошка набавке имовине са сличним карактеристикама.

У одређеним случајевима инпуту за одмеравање фер вредности средства или обавезе могу бити сврстани у категорије у оквиру различитих нивоа хијерархије фер вредности. У тим случајевима, одмеравање фер вредности је категоризовано у целини на истом нивоу хијерархије фер вредности као и инпут најнижег нивоа који је значајан за целокупно одмеравање. Процена значаја одређеног инпута за одмеравање захтева просуђивање, уз узимање у обзир фактора карактеристичних за конкретну имовину или обавезу. Кориговања у сврху одмеравања на бази фер вредности, као што су трошкови продаје при одмеравању фер вредности умањене за трошкове продаје, не треба узимати у обзир приликом одређивања нивоа хијерархије фер вредности у оквиру којег је сврстано одмеравање фер вредности.

МСФИ 13 установљава бројне захтеве за обелодањивањима који се односе на информације о начину утврђивања фер вредности и хијерархијске нивое којима показатељ фер вредности при-

Слика 1 - Приступ мерењу фер вредности

пада, како би се сагледала поузданост информација о вредностима сталне имовине вредноване на основу концепта фер вредности. Поред тога, захтевана су и обелодањивања у вези са нивоом сажимања, нивоима детаљности, при одмеравању фер вредности у различитим околностима, као и у вези са природом и карактеристикама ризика у вези са информацијом о фер вредности за конкретна средства и обавезе.

3.3. Међународни стандард финансијског извештавања за мале и средње ентитете

Објављивање Међународног стандарда финансијског извештавања за мале и средње ентитете - МСФИ за МСЕ, 2009. године имало је за циљ да с једне стране поједностави основу финансиј-

ског извештавања за мале и средње ентитете²⁴, а са друге стране да задржи везу са основом вредновања билансних ставки засновану на МСФИ, како би се обезбедила међусобна упоредивост финансијских извештаја ентитета који примењују МСФИ за МСЕ и МСФИ.

Суштински посматрано, за признавање елемената финансијских извештаја МСФИ за МСЕ не уведе нове методе, већ када МСФИ садрже опцију избора, МСФЕ за МСЕ упућују на једноставнију опцију.

Вредновање имовине у складу са МСФИ за МСЕ. Нематеријална имовина, некретнине, постројења и опрема се према смерницама овог стандарда вреднују искључиво уз примену метода историјске вредности. Издаци за активирање и развој се према овом стандарду искључиво сматрају расходом периода. Гудвил, као облик

24) Поједностављење правила вредновања имовине, обавеза, прихода и расхода извршено је:

- едуковањем опција вредновања и упућивање на једноставнију опцију (трошкови позајмљивања не капитализују се);
- изостављањем стандарда посвећених позицијама које нису карактеристичне за мале и средње ентитете (зарада по акцији, стална средства намењена продаји, извештавање по сегментима, периодично извештавање, уговори о осигурању);
- редуковањем околности у којима се користи концепт фер вредности (код нематеријалне имовине, некретнина, постројења и опреме);
- смањењем обима захтеваних обелодањивања уз финансијске извештаје.

нематеријалне имовине, отписује се годишњом амортизацијом у периоду који не може бити дужи од десет година. Инвестиционе некретности се приоритетно вреднују на основу метода фер вредности, осим ако се њихова фер вредност може утврдити без непримерених трошкова и напора. У случају укључивања финансијских извештаја заједничких ентитета у консолидовани финансијски извештај, укида се метод пропорционалног консолидовања, остављен је метод удела и понуђене су још две опције: набавна вредност и фер вредност.

Дакле, може се закључити да МСФИ за МСЕ упућују да се фер вредност примењује приликом вредновања: инвестиционих некретности, биолошке имовине, инвестиција у заједничке подухвате, финансијских инструмената, примања запослених, плаћања по основу акција, као и приликом квантификавања обезвређења сталне имовине. Утврђивање фер вредности врши се на основу тржишних цена (актуелних или цена недавних трансакција) наведених билансних ставки или сличних ставки, уколико су оне доступне, уколико тржишне цене, пак, нису доступне, утврђивање фер вредности наведених ставки врши се уз примену поступака процене. Приликом вредновања инвестиционих некретности и улагања у придружене и заједничке ентитете даје се могућност да се одустане од примене фер вредности када утврђивање фер вредности доводи до непримереног раста трошкова.

Према томе, нема суштинских супротности између поступака вредновања захтеваних смерницама МСФИ и МСФИ за МСЕ, јер МСФИ за МСЕ практично само поједностављују финансијско извештавање малих и средњих ентитета редуковањем сложенијих поступака вредновања.

4. Етичко расуђивање у вези са фер вредношћу

Ако се пође од чињенице да корисници финансијских извештаја обично очекују да финансијски извештаји одражавају финансијску позицију ентитета са тачношћу која реално није увек могућа, фер презентацију финансијских извештаја треба схватити као концепт превладавања суштине над формом. Комплексност економских активности и неизвесност предвиђања будућих догађаја онемогућавају апсолутно тачно исказивање финансијске позиције; пре би се могло рећи да је у питању константна тежња ка истинитој и фер апроксимацији.

Слободе које садржи рачуноводствена регулатива, нарочито у делу професионалне регулативе која се односи на примену МСФИ, такође доприносе апроксимацији финансијског стања, као и угрожавању упоредивости финансијских извештаја. Један од очигледнијих поступака у којем се одражавају слободе су алтернативе приликом вредновања одређених билансних ставки, затим одређивање прага материјалне значајности, сагледавање услова за резервисања, третман догађаја након датума извештавања, признавање прихода, утврђивање употребне вредности, класификација и рекласификација финансијских инструмената и сл.

На основу наведеног може се закључити да Међународни стандарди финансијског извештавања нису гарант истинитости и објективности финансијских извештаја, поред мера које предузима Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB) као доносилац стандарда упућује и на етичко понашање свих учесника у финансијском извештавању. Такође, је чињеница да постоји стални несклад (ако не и сукоб) између сврхе рачуноводства с једне стране и стварних прилика које постоје у вези с пословањем, с друге стране. Пошто се овај несклад не може отклонити законским прописима, рачуноводствена етика представља једино решење. Битни чиниоци етичког расуђивања у вези са фер вредношћу су: професионални рачуновођа који води пословне књиге и саставља финансијске извештаје, професионални рачуновођа који врши услуге ревизије.

Професионални рачуновођа који води пословне књиге. Основни задатак професионалног рачуновође је обезбеђивање истинитог економског мерења и финансијског извештавања, што је основ заштите јавног интереса. Да би овај задатак успешно обављао, он мора да поседује: спекулативну мудрост (представља последицу знања, компетенција и вештина, односно принципа професионалне оспособљености и дужне пажње из IFAC-овог Етичког кодекса), практичну мудрост (последица је стављања суштине изнад форме), праведност (последица професионалне оспособљености и дужне пажње, принципа поверљивости и професионалног понашања из IFAC-овог Етичког кодекса), праведност (последица је професионалне оспособљености, неопходне пажње, принципа поверљивости, служења јавном интересу и развијања добре репутације професије), храброст (последица поступања на прави начин, независно од последица, односно поступање са дужном пажњом) и самокон-

тролу (последица је господарења собом, отпорности на похлепу, спознаје сопствених слабости и избегавања околности у којима би били угрожени професионални принципи)²⁵.

У пракси су бројне ситуације и околности у којима се врши притисак на рачуновођу да одступи од својих ставова, расуђивања и мишљења. Такве ситуације и најразличитије околности тешко је предвидети и описати, као и начин њиховог отклањања. IFAC-ов Етички кодекс професионалних рачуновођа препоручује да се свака претња одступању од етичких принципа темељно анализира у смислу узрока настанка и штетних последица, па тек након тога припреми адекватна заштита.

Професионални рачуновођа према томе, треба да буде опрезан, искрен и поштен, да тражи свакодневну подршку од других професионалних рачуновођа и подстицај за изградњу сопствене професионалности, да испуњава обавезе континуиране едукације и у вези са питањима етике да одржава високе стандарде. Он мора да буде спреман пре да раскине уговор о ангажовању, него да поступи у супротности са етичким нормама, односно рачуновођа мора да преноси истину на начин адекватан одређеним околностима, а то може само ако поседује унутрашње опредељење ка истини²⁶.

У вези са применом концепта фер вредности професионални рачуновођа треба увек да има на уму да његов предлог представља полазну основу за опредељење рачуноводствених политика од стране менаџмента, затим предлог прага материјалне значајности различитог од материјалног значаја у ревизији. У вези са самом проценом фер вредности професионални рачуновођа не треба да узима учешће у поступку процене, већ да инсистира да процену врше лица одређена посебним актом менаџмента, која њему, професионалном рачуновођи достављају потписани елаборат о процени који садржи износ вредности ставки, са свим детаљним информацијама у вези са проценом. Професионални рачуновођа има обавезу да сагледа да ли је процена извршена у складу са међународном регулативом и обелодани детаље у вези са проценом, како би корисник финансијских извештаја, у зависности од хијерархије инпута коришћених у поступку проце-

не, могао да процени ризик од прихватања информација о ставкама чија вредност је утврђена уз примену концепта фер вредности.

При одлучивању о томе да ли ће одређена информација бити обелодањена потребно је сагледавање да ли су интереси свих страна, укључујући и треће стране, угрожени уколико би дошло до обелодањивања. Затим, потребно је сагледавање да ли су све релевантне информације познате и потврђене, и уколико то није случај, а постоји обавеза обелодањивања информација, користи се професионално расуђивање при одређивању облика и обима информација²⁷, јер обелодањивање непотврђених и непотпуних информација може довести до заблуде и наносења штете како кориснику информација, тако и послодавцу. Наравно, професионални рачуновођа треба да процени обим сопствене правне обавезе у вези са конкретном информацијом, као и тежину последица које из тога могу проистећи. Ради лакшег одлучивања о овим питањима, професионални рачуновођа може ангажовати посебног правног саветника или користити услуге саветника професионалне организације.

Професионални рачуновођа који врши услуге ревизије. У процесу етичког расуђивања у рачуноводству поред етичког понашања менаџера и професионалног рачуновође који води пословне књиге и саставља финансијске извештаје, значајна је улога лица која врше ревизију финансијских извештаја, односно њихов однос према захтевима Етичког кодекса професионалних рачуновођа. Професионалне рачуновође које врше услуге ревизије примењују опште одредбе IFAC-овог Етичког кодекса датог у делу А, као и део Б који се директније односи на њих.

Менаџмент. Суштина концепта одговорног пословања привредних друштава заснована је на: профитабилности, етичности и друштвеној одговорности. Менаџмент избором рачуноводствених политика и политике финансијског извештавања директно утиче на квалитет информација садржаних у финансијским извештајима пословног субјекта. Ове чињенице опредељују одговорност менаџмента за тачност финансијских извештаја, што је у директној вези са по-

25) проф. др Благоје Новићевић, Етика – *conditio sine qua non* опстанка и развоја рачуноводствене професије, Зборник радова 14. конгрес рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, 2010, стр. 95-96.

26) Марк Шеферс, Мајкл Пакалук, *Разумевање рачуноводствене етике*, стр. 50.

27) Облик саопштења информација треба да буде примерен лицима којима се поверљиве информације саопштавају. Примереност примаоца поверљивих информација се просуђује са аспекта одговорности и спремности да по тој информацији реагује.

словном етиком менаџера²⁸. На етичко понашање менаџера утичу бројни фактори, од којих су најизраженији: индивидуалне карактеристике (личне вредности, индивидуалност, моћ самоконтроле); структурне варијабле (формална правила и прописи, понашање надређених, награде, притисци и друго), садржај и снага организационе културе. Менаџмент приликом опредељења за примену концепта фер вредности за вредновање сталних материјалних средстава треба да има у виду: финансијски положај конкретног пословног субјекта, дисперзију власништва над пословним субјектом, степен интернационализације пословања тог пословног субјекта и његову величину.

Етичко понашање свих нивоа менаџмента, као и његов однос према професионализму је од великог значаја за примену концепта фер вредности. Менаџмент интерним актима врши опредељење у погледу рачуноводствене политике вредновања билансних ставки, затим у вези са опредељењем за концепт фер вредности дефинише рокове процене вредности ставки када нису присутна материјално значајна одступања тржишне вредности у односу на фер вредност, одређује интерним документом лица која треба да саставе елаборат о процени конкретних билансних ставки, за шта се везује његова искључива одговорност. Ова одговорност се односи и на захтеве у вези са обимом и начином информисања о извршеној процени.

5. Ефекти примене концепта фер вредности

За инвеститоре који улагање врше у виду кредита, као и за инвеститоре који улагање врше у виду улога важна информација је фер вредност нето имовине пословног субјекта у који се врши улагање, као и информација за колико је фер вредност нето имовине субјекта у који је извршено улагање већа или мања на крају периода у односу на почетак периода. Ови подаци се обезбеђују применом метода вредновања имовине који упућује на примену фер вредности.

Разлике између књиговодствене вредности и фер вредности нематеријалне имовине, некретнина, постројења и опреме и финансијских средстава расположивих за продају одражавају се кроз ревалоризационе резерве исказане у укупном осталом резултату (*other comprehensive*

income), док се разлика између књиговодствене и фер вредности инвестиционих некретнина, биолошке имовине и финансијских инструмената који нису класификовани као расположиви за продају, одражава директно на резултат путем прихода и расхода.

Позитивна страна примене концепта фер вредности је то што корисник финансијских извештаја у извештају о финансијској позицији, односно билансу стања има податке о објективним вредностима имовине на датум на који се извештава.

Пошто се фер вредност утврђује као излазна цена, цена по којој би се одређена имовина могла продати или разменити на датум извештавања између добро обавештених и вољних страна, она се утврђује на основу тржишних цена конкретних облика имовине или сличне имовине, а уколико такве тржишне цене нису доступне, утврђивање се врши на основу примене различитих техника процене.

Ако се фер вредност утврђује применом техника процене, нужно је да се процене заснивају на ценама са активних тржишта. Концепт фер вредности захтева детаљна обелодањивања која су последица промене фер вредности у односу на реализоване добитке и губитке. Примена концепта фер вредности има за резултат информације о вредности нето имовине на датум извештавања, а додатно на основу резултата у билансу успеха могуће је сагледавање процене изложености ризицима у пословању, што приказује Табела бр.1.

Табела бр.1 - Ефекти примене концепта фер вредности

Позитивне стране фер вредности	Негативне стране фер вредности
Биланс стања садржи податке о објективној вредности имовине и обавеза	Присутан субјективизам приликом процене, а често и велики издаци за ангажовање проценитеља
Резултати исказани у билансу успеха у низу сукцесивних временских периода добри су индикатори ризика у пословању	Информације које потичу из историјских трансакција не могу бити коришћене као основа за утврђивање фер вредности
На основу добитка исказаног у билансу успеха се процењује способност менаџмента да створи додатну вредност за власнике	Пошто је промена фер вредности имовине приказана у билансу стања, на основу резултата не може се прогностирати ни висина будућег резултата, ни висина нето вредности

28) Значај корпоративне етике потврђује чињеница да је Удружење корпоративних директора у 2007. години усвојило Етички кодекс, као и чињеница да многа привредна друштва као што су НИС, Беогаз и друга имају усвојен кодекс пословне етике који обавезује све запослене.

Примена концепта фер вредности, са једне стране, повећава поузданост финансијских извештаја, а са друге стране, повећава трошкове финансијског извештавања, нарочито у околностима када нису доступни подаци са тржишта у вези са вреднованом имовином, па се ангажују овлашћени процењивачи у вези са проценом њене фер вредности путем примене одређених метода процене. Промена фер вредности материјалне имовине, истовремено, има за последицу промену основице за обрачун амортизације (осим код инвестиционих некретнина које се не амортизују у случају примене фер вредности), као и промену на ревалоризационим резервама, што приказује Табела бр.2.

Табела бр. 2 - Ефекти примене концепта историјског трошка и концепта фер вредности приликом вредновања сталне материјалне имовине²⁹

	Концепт историјског трошка	Концепт фер вредности
Трошкови амортизације	Нижи	Виши
Финансијски резултат	Виши	Нижи
Вредност имовине	Нижа	Виша
Капитал	Мањи износ	Виши износ
Стопа задужености	Виша	Нижа
Стопа приноса на сопствени капитал	Виша	Нижа
Трошкови примене концепта	Нижи	Виши

Износ ревалоризационих резерви на дан састављања финансијских извештаја указује на то за колико је фер вредност сталних материјалних средстава виша од њихове набавне вредности, оне настају услед фактора које пословни субјект не може да контролише, у суштини представљају нереализоване добитке, и из тих разлога оне не треба да се расподељују. Реализовање ревалоризационих резерви врши се једнократно, у тренутку отуђења средстава по основу којих су формиране ревалоризационе резерве или се оно може вршити sukcesивно на крају сваког обрачунског периода, у висини разлике између износа обрачунате амортизације, применом нове основице утврђене након извршене ревалоризације и износа амортизације који би био утврђен

да није вршена ревалоризација. Тек реализацијом ревалоризационих резерви врши се њихов пренос на нераспоређени резултат и ствара могућност њиховог распоређивања власницима. Међутим, уколико је привредно друштво оријентисано на дугорочно пословање, неће бити донета таква одлука, јер би њом било угрожено одржање капитала.

6. Примена фер вредности у Србији

Креирање нормативне основе треба да полази од циљева који треба да се постигну; због тога нормативна основа треба да буде предмет константног преиспитивања и уколико не омогућава испуњавање циљева финансијског извештавања на најквалитетнији начин треба да буде мењана и допуњавана.

Почев од 2004. године озакоњавањем обавезе примене МСФИ у Србији, као и увођењем МСФИ за МСЕ почев од 2014. године, у формалном смислу, утемељен је регулаторни оквир за примену концепта фер вредности. Међутим, чињеница да актуелни Закон о рачуноводству игнорише рачуноводствену професију, као и Етички кодекс професионалних рачуновођа, упућује на то да непрофесионалном применом законске регулативе и неетичким ставовима лица која воде пословне књиге и састављају финансијске извештаје, а која истовремено не морају да буду припадници професије, резултат примене концепта фер вредности може бити и искривљена слика финансијског стања и успешности пословања, било свесним или намерним креирањем садржаја финансијских извештаја, што може довести у заблуду кориснике финансијских извештаја, као и смањење прилива у буџет Србије по основу опорезивања.

Процену фер вредности имовине врше лица која немају професионална стручна звања овлашћених процењивача, нити примењују међународне стандарде који се односе на процену. Национални регулаторни оквир не препознаје регулативу којом би били регулисани поступци процене вредности имовине нити статус, права и обавезе лица која врше процену имовине.

У периоду од деценије примене МСФИ примена концепта фер вредности често је била усмеравана на креативно финансијско извештавање.

29) Прилагођено по др Ката Шкарић Јовановић, „Последице примене различитих рачуноводствених политика при накнадном вредновању материјалних улагања“, Зборник радова VII конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе, Бечићи 2012. стр.116.

6.1. Негативне последице законске регулативе у погледу етике

Актуелном законском регулативом у области рачуноводства, односно ревизије и постојањем посебног закона за рачуноводство и посебног закона за ревизију, неоправдано је извршено дељење рачуноводствене професије јер рачуновође и ревизори представљају јединствену професију, односно ради се само о различитим специјализацијама исте професије.

Основни недостатак актуелних законских прописа у смислу етике је чињеница да *Закон о рачуноводству* ("Сл. гласник РС", бр. 62/13) не препознаје ни рачуноводствену професију нити Етички кодекс професионалних рачуновођа, док *Закон о ревизији* ("Сл. гласник РС", бр. 62/13) ИФАС-ов Етички кодекс професионалних рачуновођа, назива Кодексом професионалне етике ревизора. Ради се о јединственом ИФАС-ов Етичком и кодексу професионалних рачуновођа, о коме је било речи у овом тексту под тачком 2.2, а за чију директну примену се определио Савез рачуновођа и ревизије Србије. Део Б овог кодекса односи се на ревизоре, као професионалне рачуновође у јавној пракси.

Очигледно је какве ће последице изазвати наведене одредбе у погледу квалитета финансијских извештаја, када финансијске извештаје може да састави било које лице, независно од тога да ли поседује одређене квалификације и професионално искуство, при чему лице које саставља финансијске извештаје нема ни одговорност у вези са састављањем тих извештаја, како личну, јер не потписује финансијске извештаје, тако ни професионалну, јер не мора да примењује Етички кодекс професије којој би требало да припада. Када наведене негативне последице постану видљиве, вероватно ће бити касно за њихово отклањање.

Поред назначених основних недостатака рачуноводствене регулативе, такође је недостатак и у томе што правна лица разврстана као мала не дозвољавају свим свим обвезницима извештавања да примењују МСФИ.

6.2. Несклад регулаторног оквира у делу опорезивања имовине и могућности примене фер вредности

Опорезивање имовине. Прописи о опорезивању имовине у Србији, и поред усклађивања вршеног у 2013. години³⁰, нису усклађени са ак-

туелним пореским прописима, као што нису били усклађени ни са претходно примењиваним Законом о рачуноводству и ревизији. Наиме, члан 7. став 1. *Закона о порезима на имовину* ("Сл.гласник РС", бр. 26/01,... и 47/13) упућује на то да се основица пореза на имовину за непокретности обвезника који води пословне књиге и чију вредност у пословним књигама исказује по методу фер вредности у складу са Међународним рачуноводственим стандардима (МРС), односно Међународним стандардима финансијског извештавања (МСФИ) и усвојеним рачуноводственим политикама је фер вредност исказана на последњи дан пословне године обвезника у текућој години.

Наведене одредбе су некоректне по више основа. Најпре, у терминолошком означавању IASB (*International Accounting Standards Board*) је 2003. године донео одлуку да се стандарди донети после 2003. године означавају као МСФИ и да се тај назив користи за све међународне стандарде из области рачуноводства (како новодонете, тако и оне који имају ознаку МРС). Затим, доследно посматрано ове одредбе се могу применити само на инвестиционе некретнине, а не и за некретнине које се користе у пословне сврхе, јер смернице МРС 40, параграф 32А упућују да се инвестиционе некретнине вреднују или по методу фер вредности или по методу набавне вредности. Дискутабилно је да ли се наведене одредбе могу применити на некретнине које се користе у пословне сврхе, јер смернице МРС 16, параграф 31, упућују да се некретнине које се користе у пословне сврхе вреднују по ревалоризованом износу који представља њихову фер вредност, умањену за накнадну акумулирану амортизацију и накнадно акумулиране губитке услед умањења вредности. Питање је да ли је то био циљ законодавца и да ли се у пракси доследно примењују ове одредбе или је у питању терминолошки пропуст и недовољна опрезност при доношењу наведених одредби.

Поред тога, наведене одредбе не препознају МСФИ за МСЕ, одељком 16, параграф 16.7. упућује да се инвестиционе некретнине вреднују по фер вредности, уколико се њихова фер вредност може утврдити без прекомерних издатака и напора. МСФИ за МСЕ одељком 35. параграф 35.10. такође даје могућност да се при преласку на прву примену овог стандарда фер вредност користи као набавна вредност за некретнине, постројења и опрему, инвестиционе некретнине и нематеријална улагања и да та фер вред-

30) Измене закона о порезима на имовину објављене су у „Службеном гласнику РС”, бр.47/2013.

ност практично представља набавну вредност за наредне периоде. Пошто закон о порезима на имовину не даје могућност да се у наведеним околностима опорезивање врши на основу фер вредности некретнина и инвестиционих некретнина, одредбе његовог чл.7. став 1. могу се сматрати непотпуним и неусклађеним.

У претходно наведеним околностима у којима се фер вредност не може сматрати основicom опорезивања, опорезива основица утврђује се на основу података о просечној цени непокретности, које објављује јединица локалне самоуправе. Примена овако утврђене пореске основице има за последицу многоструко већи износ пореза на имовину.

Опорезивање добити. Приликом утврђивања капиталног добитка, који чини саставни елемент пореског биланса, према члану 29. *Закона о порезу на добит правних лица* ("Сл.гласник, РС", бр. 25/01,... и 142/14), набавна цена за потребе утврђивања капиталног добитка или губитка утврђује се у висини фер вредности, уколико је свођење књиговодствене на фер вредност вршено преко прихода, односно уколико се ради о примени МСФИ. Овде такође није извршено усклађивање са актуелном законском регулативом у смислу давања могућности да се ове одредбе односе и на примену МСФИ за МСЕ, што у конкретним околностима може имати за последицу утврђивање већег износа опорезиве добити у пореском билансу.

Закључак

Задатак рачуноводства је обелодањивање истине о финансијском стању и перформансама ентитета и да на тај начин обезбеди поверење јавности у финансијско извештавање, које је у директној корелацији са професионалним обављањем услуга и очувањем угледа рачуноводствене професије. Тачност финансијских извештаја опредељује карактер информационе основе на којој се заснивају одлуке. Слободе које садржи рачуноводствена регулатива, нарочито у делу професионалне регулативе која се односи на примену МСФИ, доприносе апроксимацији финансијског стања односно угрожавању тачности, као и упоредивости финансијских извештаја. Из истих разлога Међународни стандарди финансијског извештавања који упућују на обавезу, односно могућност примене концепта фер вредности приликом вредновања сталне имовине, не представљају гаранцију објективности и истинитости финансијских извештаја.

Фер вредност, која је присутна у смерницама МСФИ и у одређеној мери у смерницама МСФИ за МСЕ, омогућава да се корисницима финансијских извештаја презентују подаци о бруто фер вредности материјалних улагања, као и подаци о износу ревалоризационих резерви. Поред ових кључних информација, концептом фер вредности обезбеђује се и податак о фер вредности акумулиране амортизације, односно посредним путем обезбеђује се податак о нето фер вредности материјалне имовине.

Пошто МСФИ и МСФИ за МСЕ сами по себи не представљају гарант објективности финансијских извештаја, тек ослањањем на етику, у општијем контексту који укључује како пословну етику, тако и етику професионалних рачуновођа могу се очекивати респектабилни резултати ефективне примене концепта фер вредности. Чињеница да је однос према пословној етици у бројним пословним окружењима, какво је и пословно окружење у Србији, препуштен усмеравањима пословних пракси појединачних ентитета и њихових схватања пословне етике, као и чињеница да актуелна законска рачуноводствена регулатива у Србији игнорише рачуноводствену професију и етику професионалних рачуновођа, не доприносе унапређењу квалитета финансијског извештавања.

Наведено упућује на потребу за преиспитивањем законске рачуноводствене регулативе и њеним усмеравањем на квалитет финансијског извештавања уз уважавања професије у рачуноводству и етике као равноправних чинилаца квалитета финансијског извештавања, поред законске регулативе; професионалне регулативе; надзора и праћења и образовања и обуке. Тиме би била озакоњена примена етичких захтева IFAC-вог Етичког кодекса професионалних рачуновођа и успостављени конкретнији механизми обезбеђења поузданости информација добијених применом концепта фер вредности и унапређења квалитета финансијског извештавања.

Литература

1. *Handbook of the Code of Ethics for Professional Accountants*, 2010 Edition, International Federation of Accountants, New York, 2010,
2. Марк Шеферс, Мајкл Пакалук, Разумевање рачуноводствене етике, Службени гласник, Београд, 2009;
3. IFAC-ов *Етички кодекс за професионалне рачуновође*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007;

4. Милојевић др Душан, *Финансијска ревизија и контрола*, Београдска пословна школа, Београд, 2007;
5. Новићевић др Благоје, „Кључни принципи професионалне етике за финансијско извештавање“, 37. симпозијум СРРС, Златибор, 2007;
6. Малинић др Слободан, „Међународна образовна регулатива за професионалне рачуновође“, Симпозијум СРРС, Златибор, 2007;
7. Малинић др Слободан, Професионална етика и едукација у функцији квалитета финансијског извештавања, 39. симпозијум СРРС, Златибор, 2008
8. Шкарић, Јовановић др Ката, „Последице примене различитих рачуноводствених политика при накнадном вредновању материјалних улагања“, 7. конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе, Бечићи, 2012;
9. Јовић мр Даница, „Јавни надзор над рачуноводственом професијом“, 37. симпозијум СРРС, Златибор, 2007.
10. Сунчица мр Милутиновић, „Степен конвергенције рачуноводствене регулативе у Србији са међународном регулативом“, 45. симпозијум СРРС, 2014. Златибор
11. др Савић Бојан, „Рачуноводствени конзервативизам: препрека или подстицај висококвалитетном финансијском извештавању“, 45. симпозијум СРРС, 2014. Златибор
12. Рада мр Стојановић, „Ефекти Директиве Европске уније 2013/34 на финансијско извештавање“, *Рачуноводство* бр. 1-2/2014, СРРС, Београд, 2014.
13. Рада мр Стојановић, „Конвергенција извештавања малих и средњих ентитета и великих ентитета кроз призму актуелне међународне регулативе“, IX конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе, Бечићи 2014.
14. Рада мр Стојановић, „Професионални рачуновођа - императив квалитета финансијског извештавања“, 42. симпозијум СРРС, Златибор, 2011.
15. Превод МСФИ, 2010, СРРС
16. Закон о рачуноводству (“Сл. гласник РС”, бр. 62/13)
17. Закон о ревизији (“Сл.гласник РС”, бр. 62/13)
18. Закон о порезу на добит правних лица (“Сл.гласник РС”, бр. 25/01... и 108/13)
19. Закон о порезима на имовину (“Сл.гласник РС”, бр.26/01... и 47/13).

Зоран
КИЛИБАРДА*

Недоследност у процесу финансијског извештавања корисника јавних средстава у Републици Србији

Резиме

После увођења новог буџетског система у Републици Србији, који је почео да функционише од марта 2002. године, установљен је нови систем буџетског рачуноводства и начин припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника јавних средстава.

Иако је постојећом легислативом установљена и прокламована примена Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор (МРС ЈС) они никада нису примењени, него се начин рачуноводствене евиденције и финансијског извештавања заснива искључиво на националној законодавној регулативи. Међутим, ни при доношењу прописа законодавна и извршна власт нису биле доследне, јер важећи системски закон нису пратила одговарајућа подзаконска акта из области рачуноводства и финансијског извештавања, тако да су у време владавине двају системских закона били у примени једна уредба о буџетском рачуноводству и три правилника о начину припреме и састављања финансијских извештаја.

Недоследна регулатива, у односима закона са (не)одговарајућим подпрописима, није сама по себи проузроковала непоуздану рачуноводствену евиденцију и финансијско извештавање, него су они продукт њиховог појединачног непотпуног и неповезаног садржаја.

Начелни и највећи недостатак рачуноводственог евидентирања и финансијског извештавања није само у томе што се не примењују МРС ЈС, ни у томе што се не примењује обрачунска рачуноводствена основа, коју препоручују сва међународна регулаторна тела, па чак ни у томе што се примењује готовинска рачуноводствена основа, него у томе што се примењује тзв. модификована готовинска рачуноводствена основа. У ствари, ни јасна и стабилна модификована готовинска рачуноводствена основа, која би била заснована на познатим рачуноводственим начелима и стандардима, не би била проблематична – недостаци проистичу из застареле и недоследне Уредбе о буџетском рачуноводству, затим непотпуних и неповезаних рачуноводствених евиденција установљених Правилником о контном плану, чији су резултат апсолутно непоуздани финансијски извештаји.

Решење оваквог стања, у сваком случају, треба тражити у регулативи која је заснована на МРС ЈС у довољно дугом прелазном периоду, како би се ентитети на сигуран начин прилагодили и извршили веродостојне рачуноводствене евиденције и саставили поуздане финансијске извештаје који, тек тада, обезбеђују одговарајуће, упоредиве и поуздане ревидорске трагове.

Кључне речи: *јавна средства, међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор, обрачунска рачуноводствена основа, модификована готовинска рачуноводствена основа.*

Увод

Како је у историји државе и права одређена струка налазила одговарајуће место, тако је и рачуноводствена струка и професија, у одређеном историјском моменту, заузела своју улогу и заслужено место. Већ у раном периоду настанка и развоја рачуноводствене професије уочена је потреба за развитком посебних специјализација ове струке које се, због различитости настанка и садржаја специфичних пословних трансакција, везују за основну друштвену поделу тј. приватни и јавни сектор. На тај начин, у периоду формирања савремене српске државе настала је и развила се рачуноводствена професија, најпре и напоследку у оквиру самосталне државе, а нарочито у оквиру заједничке државе и то краљевине, затим федерације и на крају државне заједнице. У сваком од претходних облика државног уређења рачуноводствена професија имала је важно место, примерено улози у друштву и степену свога развоја, али након тзв. демократских промена, у самосталној држави, према општем уверењу струке она губи своје место и значај, посебно у јавном сектору.

Овај рад има за циљ да укаже на уочене недоследности у припреми и састављању финансијских извештаја корисника јавних средстава, као последицу недоследне и неодговарајуће примене професионалне рачуноводствене регулативе, уз посебно указивање на чињеницу да такво стање уређује и намеће недоследна и неодговарајућа, али релевантна, легислатива општег јавног сектора.

1. Чиниоци који условљавају квалитет финансијских извештаја

Поступак обезбеђења одговарајућег квалитета финансијских извештаја у јавном сектору је условљен и зависи од великог броја чинилаца, које можемо груписати у неколико основних.

Први од основних чинилаца, за обезбеђење квалитетних финансијских извештаја, представља скуп особених карактеристика тог ентитета, где спадају: 1) структура и вредност нефинансијске имовине (зграде и грађевински објекти, опрема, драгоцености, природна имовина, нефинансијска имовина у залихама); 2) обим и структура финансијске имовине (дугорочна домаћа и страна финансијска имовина, новчана средства, племенити метали, хартије од вредности, потраживања, пласмани); 3) обим и структура неразмњивих трансакција; 4) успостављени систем и степен одговорности за све расположиве (не-

финансијске и финансијске) ресурсе; 5) успостављени модел планирања и доношења буџета.

Нормативно уређење јавних финансија представља други важан чинилац, који обезбеђује и условљава квалитет финансијских извештаја јавног сектора. У оквиру овог чиниоца, с једне стране подразумевамо достигнути ниво установљености, са степеном примене законске регулативе у области јавног сектора, односно буџетског система, а са друге стране степен прихваћености и начин примене међународне професионалне регулативе или/и установљене и примењене националне професионалне регулативе у области јавног сектора. С обзиром на то да ћемо дати посебна објашњења основне теме овог рада која подразумева указивање на непосредан утицај постојеће законске регулативе на непоузданост рачуноводствене евиденције и финансијског извештавања у јавном сектору, овом приликом нећемо давати детаљнија објашњења.

Трећи чинилац, који условљава квалитета финансијских извештаја јавног сектора, јесте задовољење потреба и захтева интересних група, којима се презентују финансијски извештаји. Интересне групе, које је због њихове сталне двојне улоге прималаца и давалаца тешко могуће потпуно диференцирати, ипак према општеприхваћеном правилу можемо поделити на две основне:

- Интересна група, која јавном сектору, превасходно, обезбеђује финансијске изворе, јесте приватни сектор тј. привредна друштва и предузетници који се баве привредном делатношћу и чије пословно опредељење је у оквиру тог ентитета. Примарно, приватни сектор кроз организовани фискални систем, плаћањем пореза, накнада, такси и других јавних прихода обезбеђује финансијска средства и друге ресурсе јавном сектору. Секундарно, они путем субвенција, дотација, олакшица, коришћења јавних добара или нечињења имају улогу примаоца услуга (и добара);
- Интересна група, којој јавни сектор, превасходно, обезбеђује услуге (и добра) јесу физичка лица, односно грађанство. Примарно, њој јавни сектор обезбеђује и пружа услуге из области образовања, здравства, социјалне заштите, културе, становања, спорта, употребу јавних добара. Секундарно, ова група путем плаћања пореза, доприноса, накнада, такси и других јавних прихода обезбеђује финансијска средства за јавни сектор.

Иако би од захтева и потреба интересних група требало да зависи одговарајући квалитет финансијских извештаја јавног сектора, ипак

они немају снагу одговарајућег утицаја на органе власти код избора њиховог облика и квалитета. У складу са тим стоји и чињеница да избор примене одређене рачуноводствене основе јесте право власти, а самим тим то представља предуслов могућег садржаја и квалитета финансијских извештаја.

2. Рачуноводствена основа је арбитар квалитета финансијских извештаја

Као што смо већ навели, да ће законодавној и националној професионалној регулативи бити посвећена посебна пажња, у овом делу рада ћемо говорити о професионалној рачуноводственој регулативи, која кроз одабрани и примењени рачуноводствени основ утиче непосредно на начин и квалитет припреме и израде финансијских извештаја у јавном сектору.

Различито од приватног сектора где је у примени општеприхваћена обрачунска рачуноводствена основа, у јавном сектору је могуће користити обрачунску или готовинску рачуноводствену основу, сходно Међународним рачуноводственим стандардима за јавни сектор¹ (у наставку текста: МРС ЈС), али и њихове модификације (модификовану обрачунску или модификовану готовинску основу). Опредељење за примену одређене рачуноводствене основе зависи првенствено од врсте и величине ресурса који су на располагању ентитетима јавног сектора, а затим, и у складу са тим, од додељене и очекиване одговорности у односу на управљање расположивим и додељеним ресурсима (том) јавном сектору.

Уколико говоримо о избору примене одговарајуће рачуноводствене основе, у смислу стандарда који су утврђени и објављени у IFAC²-овом Приручнику *Међународних рачуноводствених саопштења за јавни сектор* тј. МРС ЈС, важно је подсетити на став Одбора за Међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор (IPSASB). Наиме, IPSASB у тексту *Увод у Међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор према готовинској основи рачуноводства*, наводи следеће:

„...IPSASB признаје право власти и националних тела која успостављају стандарде, да установе смернице и рачуноводствене стандарде за финансијско извештавање... Финансијски извештаји треба да буду наведени као сагласни са МРС-ЈС само уколико су усаглашени са свим захтевима из првог дела овог Међународног рачу-

новодственог стандарда за јавни сектор... IPSASB подстиче владе да се усмере ка усвајању обрачунске основе рачуноводства и хармонизацији националних прописа са МРС-ЈС осмишљених за примену у ентитетима који су усвојили обрачунску основу рачуноводства. За ентитете који планирају да у будућности усвоје обрачунску основу рачуноводства од помоћи могу бити и друга издања IPSASB, поготово Студија 14 Прелазак на обрачунску основу рачуноводства: смернице за владе и државне ентитете.

Када су у питању ентитети јавног сектора, којима је поверена само готовина, као једини ресурс на располагању, контроли и управљању и када је, у складу са тим, додељена и очекивана одговорност само на том ресурсу, прихватљива је примена готовинске рачуноводствене основе. Рачуноводствена евиденција пословних трансакција на готовинској основи врши се само и искључиво у тренутку прилива или одлива готовине. У складу са тим, финансијски извештаји на готовинској основи исказују, искључиво, разлику између прилива и одлива готовине у одређеном извештајном периоду.

Ако су у питању ентитети јавног сектора, којима су осим готовине поверени и на располагању, контроли и управљању сви други ресурси (нефинансијска имовина) и када је, у складу са тим, додељена и очекивана одговорност на свим расположивим ресурсима, онда је прихватљива примена обрачунске рачуноводствене основе. Рачуноводствена евиденција пословних трансакција на обрачунској основи врши се и ефекти признају у тренутку настанка, независно од тога да ли се (поводом тога) догодио прилив или одлив готовине, односно готовинских еквивалената. У складу са тим, ефекти пословних трансакција у финансијским извештајима на обрачунској основи исказују се у финансијским извештајима извештајног периода на који се ове пословне трансакције односе.

Што се тиче модификоване обрачунске и модификоване готовинске основе, у пракси су могући различити облици, који зависе од врсте и величине расположивих ресурса, стварних потреба или пројектованог избора одговарајућег ентитета јавног сектора. У сваком случају, све модификације, према досадашњој пракси, можемо разврстати у следеће основне појавне облике:

- Модификована готовинска основа:
  - према којој се, у финансијским извештајима, врши признавање прилива и одлива го-

1) *Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2011. године.

2) Међународна федерација рачуновођа (International Federation of Accounts – IFAC)

товине који, према тренутку настанка, не припадају том извештајном периоду. Избор овог облика модификације правда се потребом за исказивањем пословне трансакције чији узрок је настао у времену које обухвата тај извештајни период;

- према којој се, у финансијским извештајима, врши додатно исказивање пословних трансакција које су у вези са неким ресурсом (имовином) који је карактеристичан за финансијско извештавање на обрачунској, а не готовинској основи;
- Модификована обрачунска основа:
  - према којој се, у финансијским извештајима, не врши признавање одређених пословних трансакција на одређеним ресурсима (обично прилива и одлива готовине) на начин обрачунске основе тј. у тренутку настанка пословне трансакције (независно од тога да ли се догодио прилив или одлив готовине), него се признавање врши према начелима готовинске основе тј. искључиво у тренутку прилива или одлива готовине;
  - према којој се, у финансијским извештајима, примењују обе основе на различитим ресурсима (имовини), тако што се за нефинансијску имовину, потраживања, обавезе и изабране врсте расхода примењује обрачунска основа, а за признавање прихода и преостале врсте расхода примењује се готовинска основа.

Која год да је рачуноводствена основа у питању, закључујемо да она пружа своје основне и одговарајуће информације за (могуће) финансијско извештавање.

Ако је у питању (само) потреба за извештавањем о финансијском извршењу усвојеног буџета, за то је сасвим довољна готовинска рачуноводствена основа, што пружа и обрачунска рачуноводствена основа.

Ако је у питању потреба за извештавањем о финансијском извршењу усвојеног буџета, али и давањем информација о претходном и будућем стању целокупне финансијске и нефинансијске имовине – ради неопходних елемената за оцену ефикасности, економичности и ефективности, као и доношењем одлука у будућности, те информације се могу добити (само) применом обрачунске рачуноводствене основе, што готовинска рачуноводствена основа не омогућава.

Када се ради о примени одређене рачуноводствене основе у јавном сектору, мора се имати на уму да је њен избор превасходно право власти тј. њихове потребе за финансијским извештајима одређених карактеристика и квалитета. Са друге стране, стручна национална тела, која пре-

воде међународне и успостављају националне стандарде, имају обавезу да дају тумачења и укажу власти на основне карактеристике и предности постојећих МРС ЈС и примену одговарајуће рачуноводствене основе.

3. Финансијско извештавање и рачуноводствена основа у нормативи Републике Србије

С обзиром на то да је за вођење пословних књига и финансијско извештавање у јавном сектору релевантна национална законодавна регулатива, као и да је фокус овог рада усмерен на постојећу нормативу, у наставку ћемо дати преглед и објаснити основне карактеристике нормативе релевантне за вођење пословних књига, избор рачуноводствене основе и начин финансијског извештавања у јавном сектору Републике Србије, која је у примени од 2002. године.

3.1. Прва нормативна решења у новом буџетском систему

После демократских промена у Републици Србије извршено је и формално успостављање новог буџетског система тако што је усвојен *Закон о буџетском систему* ("Сл. гласник РС", бр. 9/02, 87/02, 61/05, 66/05, 101/05, 62/06, 63/06, 85/06 и 86/06). Овим законом, који је ступио на снагу 6. марта 2002. године, између осталог, прописано је да министар финансија, посебно, уређује начин вођења рачуноводства буџета и садржај и начин финансијског извештавања, као и начин припреме, састављања и календар подношења завршних рачуна директних и индиректних корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалне власти. У овом закону посебно је наглашено да финансијски извештаји морају да буду у складу са садржајем и класификацијом буџета, односно плана, с тим да се финансијски резултат у тим извештајима утврђује у складу са Међународним рачуноводственим стандардима за јавни сектор - према готовинској основи. Такође, овим законом се и приликом поступања интерних ревизора, при вршењу њихове функције, поред примене етичког кодекса интерне ревизије и начела објективности, компетентности и интегритета прописује обавезна примена Међународних стандарда интерне ревизије. Када је у питању финансијско извештавање, овим законом се дефинише једино завршни рачун, са посебно прописаним садржајем.

На основу овог закона, са великим кашњењем, донета је *Уредба о буџетском рачуноводству* ("Сл. гласник РС", бр. 125/03 и 12/06), која је ступила на снагу од 25. децембра 2003. године. Овом једином уредбом, која је и данас на снази, прописана је обавезна примена међународних стандарда и готовинске рачуноводствене основе – кроз следеће дефиниције: „*Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор јесу рачуноводствени стандарди и одговарајућа тумачења, које објављује Међународна федерација рачуновођа - Комитет за јавни сектор; Међународни стандарди ревизије који обухватају Комитет за Међународну праксу ревизије (IAPC) и Међународну организацију институција за врховну ревизију (INTOSAI); Готовинска основа (начело рачуноводственог обухватања прихода и расхода у тренутку наплате, односно плаћања) јесте основа за вођење буџетског рачуноводства, према којој се трансакције и остали догађаји признају у моменту пријема односно исплате средстава, као што је дефинисано готовинском основом Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор, у делу који се односи на готовинску основу*“. Међутим, Уредбом је предвиђена могућност вођења рачуноводствене евиденције и према обрачунској основи, али за потребе интерног извештавања и под условом да се финансијски извештаји састављају према готовинској основи ради консолидованог извештавања – због чега је установљена и одговарајућа дефиниција: „*Обрачунска основа (начело рачуноводственог обухватања догађаја у тренутку њиховог настанка) јесте основа за вођење буџетског рачуноводства, по којој се трансакције и остали догађаји признају у моменту настанка трансакције и догађаји евидентирају у рачуноводственој евиденцији и приказују у финансијским извештајима за период на који се односе*“. Једна од посебно интересантних карактеристика ове уредбе је да је она донета после ступања на снагу и примене правилника којим се уређује начин вођења пословних књига (по систему двојног књиговодства, хронолошки, уредно и ажурно) и којим се прописује структура конта, односно донета је тек када је ступио на снагу други по реду *Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* ("Службени гласник РС", бр. 92/02, 64/03, 125/03, 58/04, 63/04, 85/04, 99/04, 117/04, 137/04, 140/04, 21/05, 36/05, 51/05, 54/05, 104/05, 112/05 и 11/06), који су донети на основу овог истог Закона о буџетском систему, а на основу кога је донета и Уредба. Када је у питању финансијско извештавање, насупротив закону, овом уредбом де-

финисани су годишњи и периодични финансијски извештаји, са прописаним садржајем, а завршни рачуни помињу се као саставни делови годишњих финансијских извештаја.

Сходно потребама рачуноводствене евиденције у јавном сектору, на основу овог првог закона, веома брзо и пре доношења *Уредбе о буџетском рачуноводству*, донет је први *Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* ("Сл. гласник РС", бр. 20/02 и 88/02), који је био у примени од 28. априла 2002. године до 1. јануара 2003. године, када је ступио на снагу други *Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* ("Сл. гласник РС", бр. 92/02, 64/03, 125/03, 58/04, 63/04, 85/04, 99/04, 117/04, 137/04, 140/04, 21/05, 36/05, 51/05, 54/05, 104/05, 112/05, 11/06, 27/06, 51/06, 79/06 и 115/06). Оба правилника су састављена у складу међународном GFS методологијом (Статистика државних финансија). Иако су њима прописани конта, садржај конта и начин рачуноводствене евиденције, односно књижења, ипак се у њима не помињу Међународни рачуноводствени стандарди, те ниједна од могућих рачуноводствених основа, прописана законом и Уредбом о буџетском рачуноводству. Међутим, непомињање готовинске рачуноводствене основе, само по себи, не представља значајан недостатак; проблем је у томе што је у правилницима, за велики број пословних трансакција, прописан начин рачуноводствене евиденције који је заснован, само, на обрачунској основи. Уколико знамо да закон не прописује, а Уредба о буџетском рачуноводству у члану 5. прописује да је основа за вођење буџетског рачуноводства готовинска основа и да је могуће, само за интерне потребе вршити евиденцију на обрачунској основи и под условом да се финансијски извештаји састављају према готовинској основи – поставља се питање зашто је правилницима, као правним актима нижим од закона и уредбе, прописана рачуноводствена евиденција, скоро за све пословне трансакције, према обрачунској рачуноводственој основи. Иако установљено нормативно уређење начина рачуноводствене евиденције не припада ниједном од описаних модификованих рачуноводствених основа који се примењују у уобичајеној пракси, можемо га сврстати у модификовану готовинску рачуноводствену основу, с обзиром на то да је *Уредбом о буџетском рачуноводству* прописана обавезна готовинска основа за вођење буџетског рачуноводства, а да је само за интерне потребе могуће вршити евиденцију на обрачунској основи и под

условом да се финансијски извештаји састављају на готовинској основи.

Иако се нису догодиле измене и допуне у „над-прописима“ тј. *Закону о буџетском систему* и *Уредби о буџетском рачуноводству*, само на основу овлашћења из закона министар финансија донео је трећи по реду *Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* (“Сл. гласник РС”, бр. 20/07, 37/07, 50/07 - испр., 63/07, 25/08, 50/08, 3/09, 26/09, 37/09, 64/09, 110/09, 11/10, 31/10, 40/10, 53/10, 101/10, 10/11 и 94/11), који је био у примени од 28. фебруара 2007. до 31. децембра 2011. године, односно примењивао се у време важења старог (на основу кога је донет) и новог *Закон о буџетском систему*. Начелно, овај правилник доноси бројне и значајне измене и допуне у односу на претходна два правилника, због чега можемо слободно рећи да је преузео улогу регулатора начина рачуноводствене евиденције у јавном сектору.

У овом правилнику, на првом месту, прописане су нове категорије, групе, синтетичка конта, као и бројна нова субаналитичка конта у оквиру утврђених класа (400000 – Текући расходи; 600000 - Издаци за отплату главнице и набавку финансијске имовине; 700000 - Текући приходи и 900000 - Примања од задуживања и продаје финансијске имовине) као одраз успостављеног гломазног система контног плана у коме би требало да за сваку пословну трансакцију постоји одговарајући шестоцифрени субаналитички конто тачног описа управо те пословне трансакције – што је неизводљиво и представља нерешив проблем за све време трајања примене оваквог методолошког система. Као својеврстан доказ нефункционалности ове методологије овим правилником прописан је нови субаналитички конто 742378 – *Родитељски динар за ваннаставне активности* који је, без икакве економске и правне логике, сврстан у групу конта *Прихода од продаје добара и услуга* – који, од тада и данас, представља нерешив проблем образовних установа у примени Закона о јавним набавкама и Закона о порезу на добит правних лица.

Следећа велика новина овог правилника садржана је у томе да је за велики број синтетичких конта (нарочито у класи 400000 – Текући расходи) прописан начин рачуноводствене евиденције применом обрачунске рачуноводствене основе, насупрот томе што је *Уредбом о буџетском рачуноводству* прописана примарна примена готовинске, а обрачунска рачуноводствена основа само као могућност.

У складу са овом великом новином, у правилнику је у нормативном дела садржаја синтетичког конта 414100 - Исплата накнада за време одсуствовања с посла на терет фондова, додатно детаљно образложење у вези са књижењем, које није постојало у старом контном плану, у коме је наведено да се ове накнаде књиже “на терет одговарајућих субаналитичких конта у оквиру овог синтетичког конта уз одобрење одговарајућих субаналитичких конта у категорији 230000 - *Обавезе по основу расхода за запослене*. Поред наведеног, у образложењу је утврђено да је код књижења ових расхода, који се по правилу рефундирају од Републичког завода за здравствено осигурање, потребно за укупан износ накнаде задужити субаналитички конто 122192 - *Потраживања од фондова по основу исплаћених накнада запосленима, уз одобрење конта 291911 - Обавезе фондова за исплаћене обавезе по основу накнада запосленима*. Када Републички завод за здравствено осигурање у току године рефундира износ исплаћене накнаде за боловање уплатом на текући рачун корисника буџета, задужује се текући рачун уз одобрење конта 122192 - *Потраживања од фондова по основу исплаћених накнада запосленима и истовремено се за тај износ одобрава субаналитички конто 771111 - Меморандумске ставке за рефундацију расхода, а задужује конто 291911 - Обавезе фондова за исплаћене обавезе по основу накнада запосленима*. Износ који на крају године није рефундиран остаје на субаналитичком конту 291911 – *Обавезе фондова за исплаћене обавезе по основу накнада запосленима и субаналитичком конту 122192 - Потраживања од фондова по основу исплаћених накнада запосленима...*“ Овако прописани начин књижења пословних трансакција није цитиран због тога што не одговара прописаној готовинској рачуноводственој основи, него због тога што је, у следећем и сада важећем правилнику он без икаквог разлога, супротно теорији и пракси рачуноводства, промењен, тако да је постао безразложен нови проблем у рачуноводственој евиденцији корисника јавних средстава, али о томе ће бити више речи у наставку.

Осим наведеног, овим правилником посебно је прописан начин евидентирања административних трансфера из буџета од директних буџетских корисника индиректним буџетским корисницима или између буџетских корисника на истом нивоу власти, као и средства резерве, које не треба цитирати, али је потребно истаћи да у пракси ове одредбе потпуно погрешно тумачи, самовољно и без правног основа, Републички фонд за здравствено осигурање, дајући “обавезујуће” инструкције корисницима средстава (здравствене-

не и апотекарске установе) да евидентирају приходе (остварене од овог фонда) на субаналитичким контима 781111 - Трансфери између буџетских корисника на истом нивоу, 781112 - Трансфери од директних ка индиректним буџетским корисницима на истом нивоу, иако ова konta имају стриктно прописану другачију намену. Такође, због самовољног тумачења у пракси, одређене локалне власти врше рачуноводствену евиденцију на групи conta 499000 - Средства резерве, иако је Правилником јасно прописано да се на овим контима не спроводе књижења.

У време примене овог првог системског закона, начин припреме, састављања и подношења завршних рачуна (финансијских извештаја) био је прво уређен *Правилником о начину припреме, састављања и подношења завршних рачуна директних и индиректних корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалне власти* ("Сл. гласник РС", бр. 17/03, 19/03-испр. и 37/03) који је био у примени од 28. фебруара 2003. године до 17. фебруара 2004. године. У овом правилнику не помињу се Међународни рачуноводствени стандарди, те ниједна од могућих и/или обавезно применљивих рачуноводствених основа – што представља нелогичност и недоследност узроковану чињеницом да у то време није била донета *Уредба о буџетском рачуноводству* којом се уређују буџетско рачуноводство и систем главне књиге трезора. Осим ових, посебну мањкавост и нелогичност у начину примене професионалне праксе и регулативе у припреми и изради финансијских извештаја представља одредба члана 9 којом је прописано: "*Подаци се не уносе у обрасце, у колону "претходна година", код израде завршног рачуна корисника буџетских средстава за 2002. годину*". Овако изречена норма у пропису представља јасан став власти који би се једноставно могао изрећи речима: "Све почиње од нас, ништа претходно не вреднујемо и не признајемо".

Можда би се овакав став могао бранити из разлога преласка са обрачунске на готовинску рачуноводствену основу, али то је неприхватљиво, у општем смислу, а нарочито у смислу теме овог рада која се односи на недоследан начин финансијског извештавања јавног сектора, јер приликом преласка са једне на другу методологију тј. основу увек су препоручљиви и могући "прелазни периоди" и, у складу са тим, одговарајући начин исказивања претходног стања имовине, обавеза и потраживања. После овог, на основу истог закона донета су још два правилника којима је прописан начин састављања и подношења завршних рачуна, односно финансијских извештаја у којима се, као ни у првом, не помињу Међународни рачуноводствени стандарди, те ниједна од могућих и/или обавезно применљивих рачуноводствених основа. Међутим, у њима се врши своје-

врсно признавање примене некакве модификоване готовинске рачуноводствене основе, кроз усвајање и ступање на снагу *Правилника о начину припреме, састављања и подношења завршних рачуна корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалних власти* ("Сл. гласник РС", бр. 12/04, 11/05, 17/05 и 11//06), који је био у примени од 17. фебруара 2004. до 13. јуна 2007. године, када је ступио на снагу *Правилник о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава и корисника средстава организација обавезног социјалног осигурања* ("Сл. гласник РС", бр. 51/07 и 14/08). Доказ тврдњи да се ради о примени модификоване готовинске рачуноводствене основе садржан је у томе што су у ова два правилника прописана одговарајућа књижења која се спроводе у поступку припреме завршног рачуна / финансијских извештаја, на готовинској основи из члана 5. *Уредбе о буџетском рачуноводству*, односно прописано је тзв. "свођење на готовинску основу" које морају да спроводе сви обвезници који су током извештајног периода вршили рачуноводствену евиденцију на обрачунској основи.

3.2. Важеће нормативно уређење примене међународних стандарда и израде финансијских извештаја

Седам година после првог усвојен је и други *Закон о буџетском систему* ("Сл. гласник РС", бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/2013, 108/13 и 142/14), који је ступио на снагу 25. јула 2009. године и који се и данас примењује. Овај закон је усвојен према, до сада, незабележеном хитном поступку, јер је од усвајања Предлога закона, који је дала Влада (3. јула 2009. године), па до његовог доношења, од стране Народне скупштине (16. јула 2009. године), прошло само 13 дана. Наше мишљење је да Владини разлози за хитност доношења закона нису потпуно убедљиви, јер уместо да се разреше дугогодишње дилеме и одреде тачна значења појмова коришћених у овом закону, неке од нових дефиниција су контрадикторне у односу на друге дефиниције, неке су недоречене, а неке, пак, само описују појаву, односно појам.

Како се не бисмо удаљили од теме овог рада, нећемо се бавити свеобухватном анализом овог закона, али морамо поменути нову одредбу која се бави поделом одговорности између наредбодавца и рачунополагача, што нас не одваја од основне теме, него употпуњава њен смисао. Док је у старом Закону било наведено само да се функције наредбодавца и рачунополагача (и интерних контролора) не могу поклапати, нови за-

кон посвећује већу пажњу подели одговорности између наредбодавца и рачунопологача и утврђује да:

- 1) **Наредбодавац је функционер**, односно руководилац корисника буџетских средстава, односно лице које је одговорно за:
  - управљање средствима,
  - преузимање обавеза,
  - издавање налога за плаћање који се извршавају из средстава органа,
  - издавање налога за уплату средстава која припадају буџету;
- 2) **Рачунопологач је лице** које је, према општем или појединачном акту органа, одговорно за:
  - законитост, исправност и састављање исправа о пословној промени и другим пословним догађајима, који се односе на коришћење средстава органа, односно буџетских апропријација,
  - законитост и исправност састављања исправа о пословној промени и другим пословним догађајима, у вези са коришћењем средстава и друге имовине.

Како је о оваквом одређивању одговорности потребно дати одређени коментар, можда ће он бити најсликовитије приказан путем постављања питања и давања одговора:

- а) Зашто се, уопште, користи стари и већ заборављени израз *рачунопологач*, када су у актуелној употреби другачији називи за радна места, односно послове које обављају ова лица – руководилац (шеф) рачуноводства, организатор материјално-финансијског пословања и слично;
- б) зашто и како рачунопологач може да одговара за законитост и исправност састављања исправа о пословној промени, када није ни физички присутан приликом усменог, односно писаног закључења уговора, на основу кога настаје пословна трансакција;
- в) за које послове је одговоран и задужен државни секретар, секретар, односно правник, ако рачунопологач треба да буде одговоран за законитост, исправност и састављање исправа о пословној трансакцији;
- г) да ли је нови закон усаглашен са чланом 16. *Уредбе о буџетском рачуноводству*, у

коме је утврђено да се интерним општим актом дефинишу функције лица чији послови се не могу поклапати, и то:

- организација рачуноводственог система;
- интерни рачуноводствени контролни поступци;
- лица одговорна за законитост, исправност и састављање исправа о пословној промени и другом догађају;
- кретање рачуноводствених исправа, као и рокови за њихово достављање.

На крају, да бисмо до краја објаснили функцију, начин рада и улогу рачунопологача у буџетском систему, цитираћемо његову дефиницију из *Лексикона рачуноводства и пословних финансија*³: „РАЧУНОПОЛОГАЧ - службено лице које рукује новчаним средствима одобреним у предрачуну и које обавља, односно води службу рачуноводства. Рачунопологач рукује новчаним средствима сагласно закону, а по наредбама наредбодавца. Рачунопологач може извршити само ону наредбу за исплату која је на закону основана и у границама буџетом предвиђених средстава. Ако рачунопологач сматра да наредба за исплату није по закону основана, дужан је да на то упозори наредбодавца и да од њега тражи поновну писмену наредбу за такву исплату. Поновљену наредбу за исплату рачунопологач мора извршити, али је обавезан да о томе извести надлежни секретаријат за финансије, односно орган скупштине ДПЗ надлежан за послове финансија и Службу друштвеног књиговодства. Испитивањем законитости наредбе за исплату и исправности докумената на основу којих је наређена исплата рачунопологач врши, у ствари, контролу пословања наредбодавца у сектору буџетског пословања пре него што се одређена исплата изврши (превентивна контрола) и тиме обезбеђује правилност и законитост трошења буџетских средстава. Рачунопологач се може разрешити дужности само по извршеној писменој примопредаји дужности. О извршеној примопредаји саставља се записник, који потписују рачунопологач који прима и рачунопологач који предаје дужност. Овај записник се чува као документ“.

Међутим, када говоримо о основној теми овог рада, тек првим изменама и допунама овог закона прописана је значајна новина која се односи на доношење новог садржаја завршног рачуна. Дакле, *Законом о изменама и допунама Закона о буџетском систему* (“Сл. гласник РС”, бр.

3) *Лексикон рачуноводства и пословних финансија*, Савез рачуноводствених и финансијских радника Србије, Београд, 1983. године

73/10), који је ступио на снагу 13. октобра 2010. године, измењен је члан 79. којим је прописан нови и другачији садржај завршног рачуна од оног који је био у примени од 2002. године, али он никада није примењен него је током следећих измена и допуна овог закона, без посебног образложења, стално одлаган. У складу са оваквим приступом одлагању примене норми утврђених у прописима, последњим *Законом о изменама и допунама Закона о буџетском систему* ("Сл. гласник РС", бр. 142/14) извршено је поновно одлагање примене „новог садржаја“ завршног рачуна. Али, овог пута је Влада Републике Србије, предлагач измена и допуна закона, дала посебно образложење због чега се одлаже примена овог члана закона, које гласи: „...предлаже се продужетак рока из члана 43. став 2. Закона о изменама и допунама Закона о буџетском систему („Службени гласник РС”, бр. 73/10 и 93/12), с обзиром да се нису стекли услови за примену члана 29. тог закона, који уређује садржај завршног рачуна, пре свега из разлога што Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор нису преведени, односно није прихваћен њихов превод. Такође, предлаже се продужетак овог рока с обзиром да је неопходно заузети став у вези са рачуноводственом основом за вођење буџетског рачуноводства (готовинска, обрачунска или модификована), затим у вези начина евидентирања и исказивања имовине, рачуноводствених политика и друго, као и изнаћи решење за превазилажење проблема у вези са извештавањем о програмском буџету“.

У вези са цитираним образложењем желимо да укажемо на то да наведени разлози нису оправдани, односно да је чињенично стање сасвим другачије, јер:

- 1) Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор (МРС ЈС) су званично преведени и објављени у издању Савеза рачуновођа и ревизора Србије (СРРС), члана Међународне федерације рачуновођа (ИФАС) који има обавезу и право на превод и објављивање издања МРС ЈС за Србију, Црну Гору и БиХ – Републику Српску. За превод на српски језик коришћено је издање ИФАС на енглеском језику, а објављена су издања МРС ЈС за 2004, 2007. и за 2011. годину;
- 2) С обзиром на то да је СРРС овлашћени издавач МРС ЈС, те да је пре самог објављивања превода добио сагласност носиоца изворних ауторских права за објављивање на енглеском језику и преводјење на друге језике, које има International Federation of Accountants,

New York, USA – не видимо правни основ према коме би неко други требало да „прихвати“ ове преводе;

- 3) У вези са заузимањем става о рачуноводственој основи за вођење буџетског рачуноводства (готовинска, обрачунска или модификована), подржавамо ставове међународних регулаторних тела за јавни сектор која препоручују примену обрачунске рачуноводствене основе. Наравно, није искључена примена готовинске основе, али она подразумева само један додатни МРС ЈС који се назива: *Финансијско извештавање према готовинској основи рачуноводства* (поред 31 стандарда који су на обрачунској основи). Када је у питању модификована рачуноводствена основа, она није прописана у МРС ЈС, као таква. Постоје једино препоруке за прелазак са готовинске на обрачунску основу, са чиме се, у потпуности, слажемо;
- 4) Када је у питању заузимање ставова у вези са начином евидентирања и исказивања имовине, рачуноводствених политика и друго, као и изналажење решења за превазилажење проблема у вези са извештавањем о програмском буџету – у стручној јавности изграђен је јасан став: „Доследна примена МРС ЈС на обрачунској основи ће решити све ове проблеме“.

Поред дугогодишње иницијативе стручне јавности, од када је ступио на снагу сада важећи *Закон о буџетском систему*, за доношење нове уредбе или закона о државном рачуноводству, па чак и обављене расправе о нацрту нове уредбе у организацији Управе за трезор, ипак се ништа није догодило, јер је и даље на снази *Уредба о буџетском рачуноводству* која је донета на основу претходног, сада неважећег, *Закона о буџетском систему*.

Ако је претходни правилник био посебно важан, нови и важећи *Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* ("Сл. гласник РС", бр. 103/11, 10/12, 18/12, 95/12, 99/12, 22/13, 48/13, 61/13, 63/13 - испр., 106/13, 120/13, 20/14, 64/14, 81/14, 117/14, 128/14 и 131/14), који је у примени од 1. јануара 2012. године и који је донет (само) на основу важећег *Закона о буџетском систему*, није донео ништа ново. Наиме, све измене и допуне донете у овом правилнику представљају само неопходна усклађивања са прописима донетим у време његове примене и, што је најважније, не мењају суштину тј. организацију и евидентирање (свих) финансијских трансакција код буџетских корисника, као ни постојеће класификације које се користе у сврху припреме буџета и финансијских планова, финансијског извештавања и вођења свих евиденција

при извршењу буџета код буџетских корисника. Дакле, најважније у вези с овим правилником је да у време његовог доношења нису промењени садржина, суштина и повезаност конта. Међутим, у изменама и допунама овог правилника (које су објављене у "Службеном гласнику РС", бр. 106/13 и ступиле су на снагу 13. децембра 2013. године), између осталог, извршена је мала по обиму, али значајна измена у вези са рачуноводственом евиденцијом рефундације накнада за време одсуствовања с посла на терет фондова. Наиме, раније прописани, и претходно цитирани, начин рачуноводствене евиденције је измењен тако што се средства примљена на име рефундације (накнада за време одсуствовања с посла тј. боловања на терет фондова) више не евидентирају на субаналитичком конту 771111 – Меморандумске ставке за рефундацију расхода, него се "коригује одговарајући субаналитички конто у оквиру синтетичког конта 414100 - Исплата накнада за време одсуствовања с посла на терет фондова". У ствари, прописано је да се врши кориговање тј. сторнирање расхода, што се не може прихватити, јер сторно значи понижтавање погрешног књижења, а знамо да пријем готовине по основу рефундације расхода не представља грешку, него пословну трансакцију засновану на релевантним прописима. Не само да се не ради о насталој грешци коју треба исправити сторнирањем расхода него је, сходно доследној примени готовинске рачуноводствене основе, неопходно да се прилив готовине евидентира, само и искључиво, на одговарајућем конту прихода, односно примања. Осим претходно наведеног, поставља се питање како би требало, оваквим начином евиденције, вршити рачуноводствену евиденцију у ситуацији када се рефундација (пренос готовине) не изврши у текућем, него на почетку следећег извештајног периода, када још није извршена било каква евиденција у оквиру синтетичког конта 414100 - Исплата накнада за време одсуствовања с посла на терет фондова. Који би се, онда, конто расхода кориговао тј. сторнирао? Свакако ниједан, него само и искључиво, приликом пријема готовине, неопходна је евиденција на одговарајућем конту прихода.

Доказ стварне неспроводивости прописа у јавном сектору Републике Србије представља никад примењена Уредба о примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор ("Сл. гласник РС", бр. 49/10), која је ступила на снагу 29. јула 2010. године. Очито је да је доношење ове уредбе било из формалних разлога, а ради задовољења захтева међународне и домаће стручне јавности и без стварне намере да се било када примени. Ово кажемо због тога што су одредбе ове уредбе, у ствари, непримљиве јер њом није прописано ко преводи стандарде и у ком року, ко врши обуку запослених у вези са применом стандарда и није одређена рачуноводствена основа која би требало да се примењује. Уредбом није јасно одређен почетак примене јер се у истом члану помињу два датума која су међусобно супротна и ап-

солутно непримљива, јер немогуће је применити стандарде за састављање финансијских извештаја, а да они нису претходно преведени и да на основу њих није вршена претходна рачуноводствена евиденција. Посебна нелогичност постоји у вези са одређивањем обвезника примене уредбе, јер они нису усаглашени са обвезницима примене Уредбе о буџетском рачуноводству, у чему би требало у потпуности да конвенирају.

После више од пет година примене важећег Закона о буџетском систему, донет је нови, четврти по реду, Правилник о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава, корисника средстава организација за обавезно социјално осигурање и буџетских фондова ("Сл. гласник РС", бр. 18/15), који је ступио на снагу 14. фебруара 2015. године. Иако је из датума ступања на снагу јасно да код доносиоца прописа не постоји ни елементарна брига о томе да је рок за достављање финансијских извештаја 28. фебруар, ипак није јасно зашто је пропис морао да буде донет „баш“ тада ако је, према образложењу за доношење прописа, основни разлог Правилник о изменама и допунама Правилника о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем ("Сл. гласник РС", бр. 106/13) у коме је промењен опис групе 732000, која од тада гласи: "Донације и помоћи од међународних организација" и у оквиру ње додата нова, синтетичка и одговарајућа субаналитичка, конта "732300 – Текуће помоћи од ЕУ" и 732400 – Капиталне помоћи од ЕУ" – који је ступио на снагу (још) 13. децембра 2013. године. Ако не треба поставити неко друго, потпуно је основано поставити једноставно питање: „Да ли су финансијски извештаји за 2013. годину били веродостојни, ако нису обухватили ове врсте прихода за тај извештајни период?“

Осим претходно наведеног, у вези са овим последњим и важећим правилником којим се прописује начин припреме, састављања и подношења завршних рачуна (финансијских извештаја) треба рећи да у њему нису мењани раније прописани обрасци (Биланс стања - Образац 1; Биланс прихода и расхода - Образац 2; Извештај о капиталним издацима и примањима - Образац 3; Извештај о новчаним токовима - Образац 4; Извештај о извршењу буџета - Образац 5), али сада је јасно одређено да се ради о финансијским извештајима, а не о завршном рачуну, као у ранијим правилницима. Исто тако, осим потврђене одредбе из претходног правилника према којој директни и индиректни корисници буџетских средстава који своје финансијско пословање не обављају преко сопственог рачуна, него воде само помоћне књиге и евиденције, достављају само Образац 1 и Образац 5, сада је прописана обавеза за директне кориснике који у својој надлежности имају више функционалних класификација, као и који имају програмски део буџета, према којој је потребно да попуне и доставе Образац 5 за сваку функцију односно пројекат појединачно.

Најзад, посебно треба поменути *Правилник о садржају извештаја о структури и вредности нефинансијске имовине Републике Србије* („Сл. гласник РС”, бр. 65/14), који је донет на основу важећег закона. Овај правилник, који сходно одредбама члана 79а *Закона о буџетском систему* представља извештај о структури и вредности нефинансијске имовине Републике Србије и један је од основних услова за састављање завршног рачуна буџета Републике Србије, требало је да буде донет много раније, тј. до 31. марта 2011. године, ради састављања завршног рачуна буџета РС за 2010. годину. Међутим, донет је тек у 2014. години и ступио је на снагу (тек) 5. јула 2014. године – што значи да би тек завршни рачун Републике Србије за 2014. годину требало да садржи тј. презентује ове податке, тако да је то још један од доказа постојања недоследности законске регулативе, којом се уређује финансијско извештавање у јавном сектору, односно доказ да одабрана (својствено модификована) готовинска рачуноводствена основа производи лоше ефекте.

У овом акту прописана је нова и јединствена специфичност у вези са начином достављања Обрасца 5 – *Извештај о извршењу буџета* (само један од пет прописаних), за директне кориснике буџетских средстава који у својој надлежности имају више функционалних класификација, као и кориснике који имају програмски део буџета – према којој они треба да доставе овај образац за сваку функцију односно пројекат појединачно. Ако је познато да су и до сада постојали директни корисници буџетских средстава који у својој надлежности имају више функционалних класификација, као и корисници који имају програмски део буџета, поставља се питање зашто до сада није било важно достављање оваквих појединачних извештаја, каква је њихова упоредивост и са чим, да ли се сабирају, како се консолидују и још много тога.

Следи преглед нормативе којом се уређују буџетско рачуноводство и финансијско извештавање у Републици Србији, која је доношена на основу два системска закона:

<p><i>Закон о буџетском систему</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 9/02, 87/02, 61/05, 66/05, 101/05, 62/06, 63/06, 85/06 и 86/06) - на снази од 6. марта 2002. године до 25. јула 2009. године</p>	<p>Уредба о буџетском рачуноводству (“Сл. гласник РС”, бр. 125/03 и 12/06) - на снази од 25. децембра 2003. године</p>	<p><i>Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 20/02 и 88/02) на снази од 28. априла 2002. године - до 1. јануара 2003. године</p>	<p><i>Правилник о начину припреме, састављања и подношења завршних рачуна директних и индиректних корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалне власти</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 17/03, 19/03 - испр. и 37/03) на снази од 28. фебруара 2003. године - до 17. фебруара 2004. године</p>
		<p><i>Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 92/02, 64/03, 125/03, 58/04, 63/04, 85/04, 99/04, 117/04, 137/04, 140/04, 21/05, 36/05, 51/05, 54/05, 104/05, 112/05, 11/06, 27/06, 51/06, 79/06 и 115/06) - на снази од 1. јануара 2003. године до 28. фебруара 2007. године</p>	<p><i>Правилник о начину припреме, састављања и подношења завршних рачуна корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалних власти</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 12/04, 11/05, 17/05 и 11/06) - на снази од 17. фебруара 2004. године до 13. јуна 2007. године</p>
		<p><i>Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 20/07, 37/07, 50/07 - испр., 63/07, 25/08, 50/08, 3/09, 26/09, 37/09, 64/09, 110/09, 11/10, 31/10, 40/10, 53/10, 101/10, 10/11 и 94/11) - на снази од 28. фебруара 2007. године до 31. децембра 2011. године</p>	<p><i>Правилник о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава и корисника средстава организација обавезног социјалног осигурања</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 51/07 и 14/08) - на снази од 13. јуна 2007. године до 13. фебруара 2015. године</p>
<p><i>Закон о буџетском систему</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/2013, 108/13 и 142/14) - на снази од 25. јула 2009. године</p>		<p><i>Правилник о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 103/11, 10/12, 18/12, 95/12, 99/12, 22/13, 48/13, 61/13, 63/13 - испр., 106/13, 120/13, 20/14, 64/14, 81/14, 117/14, 128/14 и 131/14) - на снази од 1. јануара 2012. године</p>	<p>Уредба о примени међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор (“Сл. гласник РС”, бр. 49/10) - на снази од 29. јула 2010. године</p>
			<p><i>Правилник о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава, корисника средстава организација за обавезно социјално осигурање и буџетских фондова</i> (“Сл. гласник РС”, бр. 18/15) - на снази од 14. фебруара 2015. године</p>

4. Преглед стања кључних недоследности постојеће законске регулативе и њиховицаја на финансијско извештавање

На првом месту треба нагласити да је (сам) израз финансијског извештавања, у јавном сектору потпуно неконзистентан, што је једноставно приказати ако узмемо у обзир само три члана Закона о буџетском систему којима је прописано овлашћење за доношење буџетских рачуноводствених прописа, затим календар за подношење годишњих финансијских извештаја, као и садржај завршног рачуна, јер у њима се помиње (чак) шеснаест различитих назива финансијских извештаја (*завршни рачун; завршни рачун буџета Републике Србије; завршни рачун организација за обавезно социјално осигурање; завршни рачун буџета локалне власти; завршни рачун буџета; извештај о извршењу буџета; годишњи финансијски извештај; годишњи финансијски извештај за претходну буџетску годину; извештај о извршењу финансијских планова; годишњи извештај; годишњи извештај о извршењу буџета; годишњи извештај о извршењу финансијског плана; консолидовани извештај Републике Србије; консолидовани годишњи извештај о извршењу буџета; консолидовани годишњи извештај о извршењу финансијског плана и консолидовани извештај града*). Ако је сасвим сигурно да постоји устаљена, у пракси потврђена, потреба за постојањем основног назива „финансијски извештај“, који могу бити редовни годишњи, ванредни, као и консолидовани, па је чак прихватљиво да се, за потребе јавног сектора, у називима нагласи о којим нивоима власти се ради (Република Србија, аутономна покрајина, град, општина), али постојећих шеснаест назива су потпуно неприхватљиви јер се, за исте извештајне периоде и нивое власти дају различити називи, и то из једног у други члан закона, а посебно је важно да њихови називи (из овог закона) нису усклађени са одговарајућим називима у правилницима којима се прописује начин припреме, састављања и подношења финансијских извештаја (завршних рачуна).

Заједничко, за оба системска закона и њихове пратеће прописе, јесте да су у свима међународни рачуноводствени стандарди само прописани, односно прокламовани, али никада нису примењени у пуном обиму и на начин који препоручују међународна регулаторна тела јер, како надлежни органи власти кажу, нису преведени и одобрени – што не одговара стварном стању ствари, због тога што су МРС ЈС званично преведени и објављени у издању СРРС, члана ИФАС који има обавезу и право на превод и објав-

љивање издања МРС ЈС за Србију, Црну Гору и БиХ – Републику Српску, на основу чега су преведена и објављена издања МРС ЈС: 2004. године – „2004 IFAC Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncement“; 2007. године – „2007 IFAC Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncement“; и 2011. године – „2011 IFAC Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncement“.

Основну и праву слику недоследности у вези са применом МРС ЈС представља Уредба о буџетском рачуноводству, према којој је, с једне стране, обавезна примена међународних стандарда и готовинске рачуноводствене основе, а са друге стране, дата могућност вођења рачуноводствене евиденције и према обрачунској основи, али за потребе интерног извештавања и уз услов да се финансијски извештаји састављају на готовинској основи. Овакав, опциони избор обрачунске рачуноводствене основе, довео је до тога да се он у пракси примењује сасвим различито, од потпуног за целокупну имовину и све пословне трансакције у целом извештајном периоду, до парцијалног за самовољно изабрану имовину и/или изабране пословне трансакције у одређеном делу извештајног периода. Уредба не ограничава ни да ли ће ентитет у једном периоду да примењује, а у другом периоду да не примењује обрачунску основу. Она не прописује начин на који и сврхе у које се користе и пореде подаци из обрачунске рачуноводствене евиденције различитих извештајних периода. Можда је највећи проблем што обавезност и начин примене обрачунске рачуноводствене основе различито тумаче и, на основу тога препоручују и различито налажу вођење пословних књига, надлежна буџетска инспекција и Државна ревизорска институција, па чак и друштва за ревизију, тј. привредна друштва основана у складу са Законом о ревизији („Сл. гласник РС”, бр. 62/13), када врше ревизију локалне власти, према овлашћењу Државне ревизорске институције.

Постојање недоследности у прописима, поред осталог, узрокује самовољно тј. незаконито преузимање одређених надлежности од стране неких институција, за шта је један од очигледних примера деловање Републичког фонда за здравствено осигурање. Наиме, често у ранијем периоду, али и ове године у оквиру Инструкције за достављање финансијских извештаја корисника средстава овог фонда, они су „прописали“ да ови корисници (здравствене и апотекарске установе) треба да врше обрачун „трошка амортизације сразмерно приходима оствареним на тржишту“. Овакав концепт да се за одређену имовину и на посебан начин примењује обрачунска основа,

када је прописана обавезна примена готовинске рачуноводствене основе, постојао је до 2013. године, али њега је могао да пропише само орган законодавне власти. Према томе, ако је већ *Законом о буџету Републике Србије за 2013. годину* ("Сл. гласник РС", бр. 114/12 и 59/13) прописано да „*директни и индиректни корисници буџетских средстава у 2013. години обрачунату исправку вредности нефинансијске имовине исказују на терет капитала, односно не исказују расход амортизације и употребе средстава за рад*“, што је поновљено и у законима о буџету за наредне две године, није јасно на основу којег прописа Републички фонд за здравствено осигурање присваја право да „пропише“ увођење обрачунске категорије за кориснике средстава овог фонда. Иначе, важно је напоменути да је због спровођења раније прописаног обрачуна (сразмерног) трошка амортизације одређени број корисника јавних средстава у финансијским извештајима исказивао дефицит, што је, у сваком случају, непримерено установљеној обавезној примени готовинске рачуноводствене основе.

Такође, због изражене недоследности прописа чији продукт је самовољно тумачење прописа, у пракси, али и код надлежних органа, постоји веома изражен став да на одговарајућим контима *Промене добити које су резултат промене вредности* и контима *Друге промене у обиму* (у оквиру класе 000000 – *Нефинансијска имовина*, класе 100000 – *Финансијска имовина* и класе 300000 – *Извори капитала, утврђивање резултата пословања и ванбилансна евиденција*) не треба вршити књижења. Тако један део надлежних органа изражава сумњу и не врши евиденцију промена у обиму нефинансијске имовине на прописани начин (прибављање или отуђење нефинансијске имовине, по било ком основу и на било који начин) или поступа на прописани начин само када је у питању прибављање нефинансијске имовине врши путем донације – иако не постоје никакве препреке да сви корисници јавних средстава, који примењују *Контни плана за буџетски систем*, поступају на прописани начин и то код свих начина и облика прибављања и отуђења нефинансијске имовине. У вези са тим наглашавамо да постоје одговарајуће одредбе садржане у члану 10. *Контног плана за буџетски систем* које недвосмислено упућују да постоји обавеза евидентирања на овим контима, као и како се и када врше евиденција и прекњижавање на њима.

Када је у питању међународна професионална регулатива, осим МРС ЈС, треба подсетити да се код екстерне ревизије, као и код поступања интерних ревизора, при вршењу њихове функ-

ције, поред примене етичког кодекса и принципа објективности, компетентности и интегритета прописује обавезна примена међународних стандарда.

Најпре, за екстерну ревизију у *Закону о Државној ревизорској институцији* ("Сл. гласник РС", бр. 101/05, 54/07 и 36/10) прописано је да ова институција обавља своју ревизиону надлежност у складу са општеприхваћеним начелима и правилима ревизије и у складу са одабраним међународно прихваћеним стандардима ревизије, као и да је овлашћена да те стандарде преводи и објављује – што до сада није учињено. Међутим, с обзиром на то да је министар финансија донео *Решење о утврђивању превода међународних стандарда ревизије* ("Сл. гласник РС", бр. 47/12) којим се признаје превод "Међународних стандарда и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга за 2010. годину" од стране Савеза рачуновођа и ревизора Србије – Државна ревизорска институција примењује ове Међународне стандарде ревизије (МСР). Такође, *Етичким кодексом за државне ревизоре и друге запослене у Државној ревизорској институцији* ("Сл. гласник РС", бр. 44/09) прописано је да су државни ревизори и други запослени дужни да поштују и доследно примењују Закон о Државној ревизорској институцији, ревизорске стандарде INTOSAI (Међународна организација врховних ревизорских институција), INTOSAI Етички кодекс и овај кодекс (за државне ревизоре и друге запослене у Државној ревизорској институцији).

Код финансијског управљања и контроле у јавном сектору, прво је *Правилником о заједничким критеријумима и стандардима за успостављање, функционисање и извештавање о систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору* ("Сл. гласник РС", бр. 99/11 и 106/13) прописано да се Међународни стандарди интерне контроле односе на стандарде усклађене са Смерницама за интерну контролу у јавном сектору Међународне организације врховних ревизорских институција (INTOSAI), а затим је и *Правилником о заједничким критеријумима за организовање и стандардима и методолошким упутствима за поступање и извештавање интерне ревизије у јавном сектору* ("Сл. гласник РС", бр. 99/11 и 106/13) прописано да се Међународни стандарди интерне ревизије односе на Међународне стандарде професионалне праксе интерне ревизије Института интерних ревизора. Међутим, све ово у вези са применом међународних стандарда може се наћи под знаком питања, јер су *Законом о буџетском систему* (на основу којег су донети ови правилници) у његовим последњим изменама и допунама (објављеним у „Сл. гласнику РС“

142/14) допуњене одредбе интерне финансијске контроле у јавном сектору, одредбом да министар финансија, ипак, утврђује и методологију (поред заједничких критеријума и стандарда) за успостављање, функционисање и извештавање о систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору.

Установљена методологија стандардног класификационог оквира са садржајем конта у Контном плану за буџетски систем, која је састављена и усклађена са међународном GFS методологијом, може се сагледати кроз сва четири описана правилника. Међутим, нарочита важност ових прописа установљена је и изражена у претпоследњем *Правилнику о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем*, који је у примени од 28. фебруара 2007. године, што је потврђено и последњим важећим правилником, који преузима стварну улогу регулатора рачуноводствене евиденције у јавном сектору, и том приликом је осим садржаја конта у Контном плану у њима прописан и прецизан начин књижења, који је заснован на алтернативној обрачунској, а не обавезној готовинској рачуноводственој основи. У овим прописима се на прави начин показује да су нижа правна акта преузела улогу прописивања начела, дефиниција и основних правних норми буџетског рачуноводства, што би требало да буде садржано у вишем правном акту, а што би у овом случају требало да буде *Уредба о буџетском рачуноводству*. Такође, овим прописима се потврђује да примена међународне рачуноводствене регулативе, прописана и прокламована у закону и уредби, неће бити остварена.

Посебно питање у јавном сектору представља евиденција (структуре и) вредности нефинансијске имовине, у чијем оквиру посебан проблем представљају непокретности за које се већ годинама не зна ко их и на основу чега користи, а о њиховој вредности или не постоје подаци у пословним књигама или су ти подаци потпуно непоуздани, јер није установљена методологија њиховог вредновања и/или процене вредности. Наиме, доношењем *Уредбе о буџетском рачуноводству* тј. њеним изменама и допунама, од 18. фебруара 2006. године, прописано је да „*Непокретности, опрему и остала основна средства у државној својини, корисници буџетских средстава, организације обавезног социјалног осигурања и корисници средстава Републичког завода за здравствено осигурање у својим пословним књигама евидентирају према набавној вредности умањеној за исправку вредности по основу амортизације*“ чиме је у потпуности искључена могућност вредновања ове нефинансијске имовине, што представља велики и непремостив

проблем у јавном сектору. Осим што Република Србија у *Билансу стања* не располаже подацима о вредности нефинансијске имовине, чиме се поставља опште питање веродостојности финансијских извештаја, чињеница да није прописана методологија и орган који би вршио процену вредности покретних средстава, нарочити проблем представља ситуација када је корисник јавних средстава у потреби за отуђењем отписане опреме и осталих основних средстава – то представља „немогућу мисију“, јер *Уредбом о одређивању опреме веће вредности и утврђивању случајева и услова под којима се покретне ствари из јавне својине могу отуђивати непосредном погодбом* („Сл. гласник РС“, бр. 53/12), односно *Уредбом о условима прибављања и отуђења непокретности непосредном погодбом, давања у закуп ствари у јавној својини и поступцима јавног надметања и прикупљања писмених понуда* („Сл. гласник РС“, бр. 24/12) прописано је да се почетна, односно најнижа купопродајна цена утврђује у висини тржишне вредности, коју нико није надлежан да утврђује.

Закључак

Описано стање нормативе јасно указује да се ради о израженој неуређености, непрецизности и недоследности процеса финансијског извештавања у јавном сектору Републике Србије.

Иако је у *Закону о буџетском систему и Уредби о буџетском рачуноводству* недвосмислено прописано и посебно наглашено да финансијски извештаји морају бити у складу са садржајем и класификацијом буџета, односно плана, с тим што се финансијски резултат у тим извештајима утврђује у складу са Међународним рачуноводственим стандардима за јавни сектор – готовинска основа, а да се обрачунска рачуноводствена основа може употребљавати само за потребе интерног извештавања и под условом да се финансијски извештаји састављају на готовинској основи, ради консолидованог извештавања, у *Правилнику о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем* прописан је начин рачуноводствене евиденције применом обрачунске рачуноводствене основе, чиме је нижи правни акт преузео улогу другачијег регулатора начина рачуноводствене евиденције у јавном сектору.

Заједничко, у оба системска закона и њиховим пратећим прописима, јесте да су у свима међународни рачуноводствени стандарди само прописани, односно прокламовани, али никада нису примењени у пуном обиму и на

начин који препоручују међународна регулаторна тела јер, како надлежни органи власти кажу, нису преведени и одобрени – што не одговара стварном стању ствари, зато што су МРС ЈС званично преведени и објављени у издању СРРС, члана ИФАС који има обавезу и право на превод и објављивање издања МРС ЈС. Ако је у питању избор примене одговарајуће рачуноводствене основе, у смислу стандарда које је утврдила и објавила Међународна федерација рачуновођа (ИФАС), онда можемо цитирати њихов став: „Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор (IPSASB) подстиче владе да се усмере ка усвајању обрачунске основе рачуноводства и хармонизацији националних прописа са МРС-ЈС осмишљених за примену у ентитетима који су усвојили обрачунску основу рачуноводства. За ентитете који планирају да у будућности усвоје обрачунску основу рачуноводства од помоћи могу бити и друга издања IPSASB, поготово Студија 14 Прелазак на обрачунску основу рачуноводства: смернице за владе и државне ентитете“.

Улога и значај националне легислативе из области буџетског рачуноводства и начин припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника јавних средстава неприкосновени су у избору примене (својствено модификоване) готовинске рачуноводствене основе и, у складу са тим, обликованог начина финансијског извештавања – која не пружа никакву шансу стручним националним телима, која имају право на превођење међународних стандарда, да властима дају тумачења и упуте их на основне карактеристике и предности постојећих МРС ЈС и обрачунске рачуноводствене основе.

Својеврсна и упечатљива потврда претходно наведене тврдње да избор готовинске рачуноводствене основе није одговарајући за јавни сектор Републике Србије и да установљено финансијско извештавање има бројне недостатке и недоследности огледа се у томе да од 2002. године ниједан

завршни рачун буџета Републике Србије није усвојен у Народној скупштини Републике Србије, као и да Државна ревизорска институција није имала ниједно потпуно позитивно (безрезервно) мишљење о финансијским извештајима Републике и локалних власти.

С обзиром на све претходно наведено и уз премису да су *Правилници о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем*, који представљају основ за припрему и састављање финансијских извештаја, сачињени у складу међународном GFS методологијом (Статистика државних финансија), можемо закључити да се финансијски извештаји за јавни сектор могу саставити (и) према афоризму: „Статистика наша дика, што пожелиш - то наслика“.

Литература

1. *Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2004, 2007. и 2011. године;
2. *Лексикон рачуноводства и пословних финансија*, Савез рачуноводствених и финансијских радника Србије, Београд, 1983. године;
3. *Примена Контног плана за буџетско рачуноводство*, мр Јован Чанак, Зоран Килибарда, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007. године;
4. *Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга за 2010. годину*, Савез рачуноводствених и финансијских радника Србије, Београд, 2011. године;
5. *Закони, уредбе и правилници, Електронски водич кроз пословање*, издавач „Рачуноводство“ д.о.о., Београд, 2014. године.

Милутин
ЖИВАНОВИЋ*

Хец рачуноводство уз примену МРС 39 и МСФИ 9

Резиме

Рачуноводствена регулаторна тела су први модел рачуноводства хецинга развила у оквиру МРС 39 како би обезбедила да хец трансакције нађу свој одраз у финансијским извештајима. Међутим, након што је постало јасно да су правила хец рачуноводства садржана у МРС 39 претерано комплексна и да не обезбеђују довољан обухват свих стварно насталих хец трансакција, IASB је представио нови модел хец рачуноводства у оквиру посебног дела МСФИ 9 – Финансијски инструменти. Постоје очекивања да ће развој новог модела довести до проширене примене хец рачуноводства како у финансијском тако и у реалном сектору. Намера овог рада је да укаже на основне измене извршене у новом моделу хец рачуноводства као и да прикаже основне узроке поменутих измена. Нови модел хец рачуноводства доноси проширени обухват елемената хец трансакције на које се може применити хец рачуноводство, као и измењене критеријуме за оцену ефективности хец трансакција.

Кључне речи: управљање ризицима, хец рачуноводство, волатилност резултата, МРС 39, МСФИ 9, хец ставка, тржишни ризици, хец инструмент, ефективност хеца

Уводна разматрања

Глобализација пословања и финансијских тржишта довела је до интензивирања постојећих и појаве нових врста ризика са којима се предузећа свакодневно сусрећу. Описане околности убрзале су процес финансијског инжењеринга, будући да се код великог броја ентитета јавила потреба за финансијским инструментима помоћу којих би се на адекватан начин управљало поменутих ризицима. Услед тога дошло је до појаве изведених финансијских инструмената и

последично до појаве хец трансакција. Како рачуноводство представља један од основних информационалних система оно, са циљем развијања адекватних правила, мора бити спремно да се прилагођава променама у окружењу и да прати нове трансакције у које ентитети ступају.

Моделу хец рачуноводства развијеном у оквиру МРС 39 упућене су бројне критике, како од стране академске, тако и од стране професионалне заједнице. Овај модел описан је као претерано комплексан, недовољно информативан и

* Сарадник у настави, Економски факултет Универзитета у Београду

као модел заснован на веома ригидним правилима. Примена таквог модела доводила је до појаве непотпуних финансијских извештаја који нису на адекватан начин одражавали све стварно имплементирани хец стратегије. Одређени број емпиријских истраживања потврдио је поменуте недостатке и мотивисао регулаторна тела да се озбиљније позабаве унапређењем квалитета рачуноводствених правила повезаних са обухватањем хец трансакција. Крајњи резултат поменутих напора био је развој новог модела хец рачуноводства који је представљен у оквиру новог стандарда МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*. Нови модел значајно је проширио обухват елемената хец трансакције који се могу квалификовати за примену хец рачуноводства и на тај начин омогућио да већи број хец трансакција нађе своје место у финансијским извештајима предузећа која у њима учествују.

1. Ограничења и донети хец рачуноводства – МРС 39

Иако су доношење и имплементација Међународног рачуноводственог стандарда 39 – *Финансијски инструменти: признавање и одмеравање*, представљали велики корак напред у смислу развоја регулативе повезане са хец рачуноводством, иако је доношење поменутог стандарда имало намеру да стимулише предузећа на активности хецинга, испоставило се да су регулаторна тела решавањем једног проблема отворила простор за настанак новог. Наиме, од самог његовог доношења МРС 39 је био праћен жестоким критикама које су биле упућене, како од стране самих предузећа која је требало да приступе његовој имплементацији, тако и од стране појединих чланова регулаторних тела, али и од представника инвестиционе јавности и ревизорских фирми¹. Сви они сматрали су да су правила дефинисана у самом стандарду претерано комплексна, у неким деловима недовољно прецизна, а истовремено превише стриктна и ограничавајућа. Тако је и сам *Sir David Tweedie*, председавајући IASB-ом (2001-2011), једном приликом рекао да стандард који пружа могућност за две стотине различитих интерпретација, као што то омогућава МРС 39, мора садржати озбиљне недостатке.

Као што је познато, хец рачуноводство подразумева скуп правила која суштински представљају изузетке у односу на правила која се уобичајено примењују на позиције које се јављају као хец инструменти и хец ставке у одређеној хец трансакцији. Ови изузеци су настали како би се обезбедило да добици и губици који се јављају на хец инструментима и хец ставкама буду признати у истом обрачунском периоду и да ће на тај начин доћи до спречавања волатилности резултата која нема одраз у економској реалности и која се због тога у литератури назива “вештачка волатилност резултата” (*artificial volatility*)². Међутим, како би менаџмент предузећа био спречен да злоупотребљава изузетке од уобичајених правила признавања и вредновања и да на тај начин манипулише резултатом, МРС 39 је дефинисао веома комплексне и строге услове под којима одређено предузеће може применити хец рачуноводство. Можда неочекивано, али овако постављена правила довела су до тога да одређене компаније мењају своје оптималне хец стратегије како би их прилагодили постављеним условима и омогућиле примену хец рачуноводства. То би значило да је развој регулативе, уместо да буде усмерен на повећање исказне моћи финансијских извештаја кроз повећање обухвата стварно насталих економских трансакција, довео до тога да предузећа мењају своје понашање у “горем смеру” и одустају од економски посматрано, оптималних решења само како би задовољила услове за примену хец рачуноводства.

Иако је регулатива повезана са хец рачуноводством изазвала једну од већих контроверзи у области финансијског извештавања, мали је број емпиријских истраживања која су се бавила ефектима примене ових рачуноводствених правила на финансијски и приносни положај предузећа и утицајем који су та правила имала на креирање хец стратегија. Сматра се да је основни разлог за то недостатак доступних података на основу којих би се ова емпиријска истраживања спровела. Међутим, и поред јасних ограничења, постоји одређени број емпиријских истраживања која се баве испитивањем утицаја који је модел хец рачуноводства, развијен у оквиру МРС 39, имао на понашање предузећа која користе деривате са циљем редукације финансијских ризика.

Једно од ретких емпиријских истраживања, у којем је испитиван директан утицај модела хец

1) Сличну судбину доживео је и стандард SFAS 133 – *Рачуноводство дериватних финансијских инструмената и хец активности*, донет од стране америчког регулаторног тела FASB, према чијем је узору у процесу глобалне хармонизације финансијског извештавања и настао IAS 39 - *Финансијски инструменти: признавање и одмеравање*.

2) Butler C, 2009 : *Accounting for Financial Instruments*, John Wiley and Sons, New Jersey, стр. 68.

рачуноводства на процес формулисања хед стратегија, спроведено је на узорку од 583 листиране компаније из нефинансијског сектора (са седиштима у Немачкој и Швајцарској)³. Поменуто истраживање је показало да 90% испитаних компанија користи деривате како би се заштитило од изложености финансијским ризицима, али да само 72% њих истовремено примењује хед рачуноводство⁴. Овакав налаз не би требало да изненађује, будући да се анализом МРС 39 може доћи до јасног закључка да прописана правила хед рачуноводства нису наклоњена компанијама које послују у нефинансијском сектору. Поменуто емпиријско истраживање показало је и да је код 42% компанија примећен утицај који правила повезана са хед рачуноводством имају на формулисање хед стратегија, док је 13% компанија признало да су им правила хед рачуноводства полазна тачка приликом дефинисања хед стратегија. Код одређеног броја компанија, степен изложености финансијским ризицима се чак повећао након имплементације МРС 39 и то зато што су се ове компаније свесно одрицале оптималних хед стратегија које нису задовољавале ригидне услове за примену хед рачуноводства⁵. Самим тим, један од закључака претходно описаног емпиријског истраживања био је да примена хед рачуноводства може довести и до смањења нивоа хединга у предузећу.

Овакав налаз поткрепљен је резултатима једног сличног емпиријског истраживања спроведеног у облику експеримента у којем су учеснике експеримента чинили представници мултинационалних компанија и то, како оних које послују у корпоративном, тако и оних које послују у финансијском сектору. Учесницима у поменутом експерименту била је представљена фиктивна ситуација у којој се хипотетичко предузеће налазило пред одлуком о прихватању одговарајућег профитабилног инвестиционог пројекта. При том је претпостављено да се финансијски ризици повезани са датим пројектом могу оптимално хедовати искључиво применом структурних деривата. Међутим, полазећи од правила садржаних у МРС 39, структурни деривати не могу бити назначени као хед инструмен-

ти, што значи да се на поменуто хед трансакцију не могу применити правила хед рачуноводства уколико се предузеће одлучи за употребу поменутих деривата. Самим тим, предузеће може очекивати да ће услед промене фер вредности структурних деривата доћи до повећане волатилности периодичног резултата, будући да, услед немогућности примене хед рачуноводства, промена фер вредности деривата неће бити салдирана променом фер вредности хед ставке. Учесницима у експерименту биле су предочене различите реакције менаџмента фиктивног предузећа које су настале као последица описаних околности. Последично, од њих се очекивало да се изјасне за коју би се од представљених опција определили.

Полазећи од одговора учесника, само 29,7% компанија би се одлучило за прихватање инвестиционог пројекта и истовремено хедовање финансијских ризика употребом структурних деривата уз занемаривање рачуноводствених импликација такве одлуке. Половина компанија (47,3%) прихватила би инвестициони пројекат, али би за хедовање финансијских ризика користила обичан дериватни уговор који би само делимично покрио изложеност пројекта ризицима, али би се истовремено квалификовао за примену хед рачуноводства. Затим, 14,9% компанија би прихватило инвестициони пројекат али уопште не би ступало ни у једну врсту хед трансакције, док би 8,1% компанија у потпуности одустало од инвестиционог пројекта⁶. Описани експеримент је показао и да проблем субоптималних економских одлука повезаних са хедингом не би постојао уколико би се при вредновању деривата, уместо фер вредности, примењивао принцип историјског трошка, будући да тада не би долазило до волатилности резултата која није утемељена у економској реалности. Дакле, ово истраживање је на примеру хед рачуноводства показало да упркос користима које употреба фер вредности доноси екстерним корисницима у смислу обезбеђивања релевантних финансијских информација, она у датим околностима доводи до изразите волатилности резултата која може представљати препреку менаџмен-

-
- 3) Glaum M, Klocker A, 2011: „Hedge accounting and its influence on financial hedging: when the tail wags the dog“, *Accounting and Business Research*, London, Vol. 41, str. 468.
  - 4) То су углавном компаније које као основни циљ процеса управљања финансијским ризицима имају смањење волатилности резултата, затим зрелије и веће компаније, компаније које често користе деривате и компаније које имају завидно искуство у примени МРС и МСФИ.
  - 5) Овакво понашање примећено је код компанија са високим левериџом, затим код компанија са дисперзованом власничком структуром и код компанија које примењују тзв. селективни хединг, односно које хедују само део изложености ризику док непокривени део изложености посматрају као шансу за остваривање добитака, чиме њихове активности хединга укључују и спекулативни део.
  - 6) Glaum M, Klocker A, наведено дело, str. 485-486.

ту за доношење економски рационалних одлука, и на тај начин, препреку за раст дугорочне вредности предузећа⁷.

Приказана истраживања су показала да су предузећа спремна да редукују ниво хеџ трансакција који је претходно био примењен, прихвате већи степен изложености ризицима и жртвују вредност предузећа уколико су са друге стране суочена са немогућношћу примене хеџ рачуноводства. Овакви закључци су у равни са налазом представљеним у једном од цитиранијих радова из области финансијског извештавања који се бавио испитивањем импликација које систем финансијског извештавања може имати на доношење економских одлука. На основу анкета и интервјуа у које је било укључено 400 финансијских директора листираних америчких предузећа, дошло се до закључка да 96,9% њих преферира исказивање релативно стабилног добитка и да је чак 78% њих спремно да жртвује дугорочну вредност предузећа како би у кратком року исказало уравнотежени периодични резултат. Наиме, финансијски директори сматрају да је периодични резултат кључна информација коју екстерни корисници узимају у обзир приликом доношења економских одлука. Они сматрају да волатилност резултата умањује способност инвеститора и финансијских аналитичара да предвиде будуће зараде предузећа и да то последично доводи до већих премија за ризик уграђених у хартије од вредности конкретних предузећа⁸. Самим тим, они су спремни да доносе краткорочне одлуке које ће обезбедити уравнотежен периодични резултат по цену да тим одлукама угрозе дугорочну економску вредност предузећа. Јасно је да МРС 39 са приказаним „ограничењима“ које га карактеришу, стимулише менаџмент предузећа на овакву врсту понашања.

На основу свега приказаног, могло би се рећи да се регулатори нису најбоље снашли на пољу допустивости примене хеџ рачуноводства и да су постављајући претерано ригидне критеријуме за његову примену постигли нежељене ефекте. Заправо, услед страха од злоупотребе стандарда, регулатори нису успели да ускладе услове за примену хеџ рачуноводства са карактеристикама хеџ стратегија које предузећа у пракси примењују. То је довело до подвајања хеџ стратегија на „економски ефективне“ стратегије које доводе до смањења изложености финансијским ризицима, а које

се могу али и не морају квалификовати за примену хеџ рачуноводства и „рачуноводствено ефективне“ стратегије које не морају довести до, економски гледано, оптималног смањења изложености финансијским ризицима, али се зато квалификују за примену хеџ рачуноводства. После бројних критика које је Међународни рачуноводствени стандард 39 претрпео, што од дела професионалне, што од дела академске јавности и након бројних емпиријских истраживања која су тим критикама дала легитимитет, постало је јасно да се регулаторна тела морају озбиљно позабавити датом проблематиком и доћи до нових, ефикаснијих решења. Постало је, дакле, јасно да се регулатива мора кретати у смеру који обезбеђује бољу усаглашеност између рачуноводственог третмана хеџ трансакција и самог процеса управљања ризицима који предузећа свакодневно примењују, односно да се мора повећати делокруг релевантне регулативе у погледу хеџ стратегија (хеџ трансакција) које би се могле квалификовати за примену хеџ рачуноводства.

2. Нови правац развоја хеџ рачуноводства – МСФИ 9

До које мере је рачуноводствена регулатива повезана са финансијским инструментима била комплексна и недовољно транспарентна показује и сама чињеница да су представници групе 20 најутицајнијих земаља (Г20) вршили отворен притисак на рачуноводствена професионална тела да покрену пројекат поједностављења рачуноводствених правила везаних са финансијским инструментима. Основни циљ оваквог поступка требало је да буде повећање степена поверења које инвеститори, као доминантна интересна група, имају у финансијске извештаје и последично постизање веће стабилности финансијског система чије функционисање је било озбиљно угрожено након избијања светске економске кризе 2008. године. Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (у наставку рада: Одбор) је, као одговор на упућене захтеве, покренуо пројекат замене МРС 39 који је требало да доведе до побољшања квалитета рачуноводственог третмана финансијских инструмената и у крајњој инстанци до издавања новог стандарда МСФИ 9 – *Финансијски инструменти*⁹. Поменути

7) Идеја овог истраживања и јесте била да прикаже оправданост употребе фер вредности из перспективе интерних корисника, односно, из перспективе менаџмента предузећа.

8) Graham J.R, Harvey C.R, and Rajgopal S, 2005: "The economic implications of corporate financial

9) Стандард је комплетиран 1. јула 2014, а као датум ефективне примене објављен је 1. јануар 2018. године.

пројекат успешно је реализован кроз три фазе на којима се упоредо радило, а које су обухватале:

1. класификацију и вредновање финансијских инструмената,
2. тестирање финансијских инструмената на обезвређење,
3. хеџ рачуноводство.

Како се у фокусу овог рада налази развој регулативе повезане са хеџ рачуноводством, то ће у даљем току рада највише пажње бити посвећено трећој фази поменутог пројекта.

Након што је постало јасно да су правила хеџ рачуноводства садржана у MPC 39 претерано комплексна и да не обезбеђују довољан обухват свих стварно насталих хеџ трансакција, као и да често мотивишу менаџмент предузећа на предузимање активности које у уобичајеним околностима не би биле предузете, IASB је, као надлежно регулаторно тело, 19. новембра 2013. године представио нови модел хеџ рачуноводства. Измене које су учињене у новом моделу представљају заправо одговор на све оне критике које су припадници академске и професионалне заједнице упутили претходном моделу. Нови стандард намерава да отклони уочене недостатке наглашавајући три суштинска правца развоја:

- повећање обухвата хеџ трансакција које се могу квалификовати за примену хеџ рачуноводства и постизање већег степена усаглашености између критеријума за примену хеџ рачуноводства и карактеристика имплементираних хеџ стратегија;
- развијање стандарда који се базира на принципима, а не на ригидним и детаљно прописаним правилима; и
- измену стриктно постављених граница приликом тестирања ефикасности хеџа.

Како би поменути правци развоја били остварени, IASB је, при доношењу МСФИ 9 експлицитно дефинисао нови циљ који се ставља пред хеџ рачуноводство. Полазећи од дефинисаног циља, примена хеџ рачуноводства би требало да обезбеди да финансијски извештаји у потпуности одражавају последице свих активности управљања ризицима које подразумевају употребу финансијских инструмената. При том се полази од захтева да ризик, који је предмет заштите у хеџ трансакцији, мора имати утицај на резултат предузећа, односно, у ограниченом броју случајева на остали укупан резултат (*OCI – Other comprehensive income*)¹⁰. Полазећи од дефинисаног циља, Одбор је доношењем новог стан-

дарда проширио обухват елемената хеџ трансакције, односно хеџ инструмената ризика који су предмет заштите и хеџ ставки, који се могу квалификовати за примену хеџ рачуноводства. На тај начин, стандард је омогућио појаву већег броја хеџ стратегија на које се може применити хеџ рачуноводство.

Требало би имати у виду да нови стандард, за разлику од претходног, носи велику дозу флексибилности. Наравно, повећана флексибилност носи и одговарајуће ризике који пре доношења МСФИ 9 нису били иманентни регулативи повезаној са хеџ рачуноводством. Наиме, нови модел захтева знатно виши степен просуђивања приликом утврђивања нивоа у којем је конкретна хеџ трансакција усклађена са дефинисаним циљем управљања ризицима, што уједно представља основни критеријум његове примене. Повећано ослањање на просуђивање узрокује већи степен субјективности и несигурности финансијских извештаја и поставља нови изазов, како пред инвеститоре који на основу финансијских извештаја доносе одлуке, тако и пред ревизоре који треба да гарантују за њихову материјалну исправност.

Требало би напоменути и то да је IASB, у тренутку започињања израде новог стандарда, односно, оног дела који се односи на хеџ рачуноводство, донео одлуку да у његовом фокусу остане „општи модел хеџ рачуноводства“ („микро хеџ рачуноводство“). Циљ доношења новог стандарда, самим тим, није проширење делокруга на „макро хеџ рачуноводство“ већ унапређење квалитета постојећег модела.

У новом моделу је дефинитивно остала непромењена чињеница да је примена хеџ рачуноводства опциона. Самим тим, предузећима је остављена слобода избора да, кроз сагледавање трошкова и користи, донесу одлуку да ли ће применити релевантна правила хеџ рачуноводства на своје предузете хеџ активности. Овакав неизмењени статус отвара простор за будућа емпиријска истраживања путем којих би требало да буде анализирана мера у којој је измена регулативе подстакла предузећа на активности заштите од ризика и примену хеџ рачуноводства. Нарочито је занимљиво видети која група предузећа ће бити агилнија у примени новог модела, будући да се очекује да предузећа из нефинансијског сектора буду заинтересованија за његову примену у односу на она која послују у финансијском сектору. Наиме, претходни модел није био у довољној мери „наклоњен“ предузећима из

10) EY, 2014 : *Hedge accounting under IFRS 9*, str. 2.

нефинансијског сектора, те су поменута предузећа била најактивнија у његовој критици.

У наставку рада биће приказане најзначајније новине које је са собом донео нови модел хеџ рачуноводства посматране кроз фазе животног циклуса једне хеџ трансакције: настајање, континуитет, модификовање и прекид.

3. Новине у рачуноводственом третману елемената хеџ трансакције

У фази настајања хеџ трансакције акценат се ставља на дефинисање хеџ ставки, ризика који представљају предмет заштите и хеџ инструментата који уједно представљају њене основне елементе.

3.1. Рачуноводствени третман хеџ ставки

Један од основних елемената било које хеџ трансакције јесте позиција по основу које је предузеће изложено одређеном ризику – тзв. хеџ ставка. Како би одређена позиција могла да буде назначена као хеџ ставка у конкретној хеџ трансакцији морају бити задовољена два услова кумулативно¹¹:

1. ентитет мора по основу дате позиције бити изложен одређеном ризику чија реализација доводи до волатилности њене фер вредности или волатилности новчаних токова; и
2. ентитет мора у релевантној хеџ документацији назначити дату позицију као хеџ ставку на коју ће бити примењена правила хеџ рачуноводства.

Полазећи од захтева садржаних у МРС 39, који су у непромењеном облику преузети у нови стандард МСФИ 9, хеџ ставку могу чинити:

- постојећа средства;
- постојеће обавезе;
- чврсте обавезе (*firm commitments*); и
- предвиђене трансакције (*forecast transactions*).

Треба напоменути да је нови стандард преузео из претходног стандарда један део ограничења повезаних са назначивањем одређених позиција као хеџ ставки. Па тако, улагања која се накнадно вреднују применом методе удела (*equity method*) не могу бити назначена као хеџ ставка у хеџу фер вредности. Наиме, примена ове методе подразумева да на резултат предузећа које је извршило улагање утиче промена вред-

ности припадајућег дела сопственог капитала на који се конкретно улагање односи, а не промена фер вредности самог улагања. Затим, чврста обавеза за улазак у пословну комбинацију, осим у случају девизног ризика, не може бити назначена као хеџ ставка у конкретној хеџ трансакцији будући да сви остали ризици представљају опште пословне ризике који не могу бити посебно идентификовани. Самим тим, не може се изоловати и мерити утицај који њихова реализација има на промену вредности ставке.

Нови стандард остаје на становишту да само трансакције које се обављају са лицима изван предузећа могу бити назначене као хеџ ставке. Дакле, уколико се посматрају трансакције које се обављају између предузећа у оквиру групе, оне могу бити назначене као хеџ ставке искључиво у појединачним финансијским извештајима тих предузећа, а не и у консолидованим финансијским извештајима.

Након кратког осврта на захтеве преузете из претходног стандарда, у наставку ће бити приказане основне промене у вези са хеџ ставкама које је са собом донео МСФИ 9. Извршене промене усмерене су на проширење позиција које могу бити назначене као хеџ ставке са циљем обезбеђења веће усаглашености између правила хеџ рачуноводства и начина на који предузећа управљају ризицима у пракси. Дакле, нови модел хеџ рачуноводства, у односу на претходни, дозвољава да као хеџ ставке буду назначене и следеће позиције:

- 1) агрегирана позиција (комбинација недезиватне позиције и деривата),
- 2) власничке ХОВ које се вреднују кроз остали укупан резултат,
- 3) компонента номиналне вредности (сегмент номиналне вредности – *layer component*),
- 4) група ставки која представља нето позицију.

1) Агрегирана позиција (*aggregated exposure*) представља комбинацију недезиватне позиције и одређеног дериватног уговора. Полазећи од захтева који су били садржани у МРС 39, предузећа нису била у могућности да назначе агрегирану позицију као хеџ ставку, будући да она садржи дериват за којег претходни стандард није дозвољавао да буде назначен као хеџ ставка.

Променама које су извршене у новом стандарду тако дефинисана позиција може бити назначена као хеџ ставка. Наиме, предузећа су не-

11) Шкарић Јовановић К, 2007 : „Рачуноводство заштите од ризика (Хеџ рачуноводство)“, *Финрар*, бр. 1/07, стр. 108.

ретко по основу одређених позиција истовремено изложена различитим типовима ризика, али се не одлучују да сваки од тих ризика ће ују у истом временском тренутку, односно различите ризике ће ују у оквиру различитих временских интервала. Тако је, на пример, предузеће које се бави производњом телефонских каблова и које је закључило уговор о набавци бакра, при чему је цена бакра исказана у валути која се разликује од његове функционалне валуте, истовремено изложено ризику од промене цене бакра и девизном ризику. Међутим, такво предузеће се, при самом закључивању уговора о набавци, не мора одлучити за истовремено ћеовање обеју врста ризика. Поменуто предузеће се у првом тренутку може штитити од ценовног ризика ступањем у конкретни термински уговор, на пример фјучерс, а након одређеног времена може донети одлуку да ће ује и девизни ризик, уласком у нови термински уговор, на пример, форвард. Нови ће однос, који се јавља у тренутку у којем предузеће жели да се заштити од девизног ризика, чиниће форвард уговор као ће инструмент и агрегирана позиција (уговор о набавци бакра и фјучерс уговор) као ће ставка.

2) Полазећи од захтева садржаних у МСФИ 9 који се односе на класификацију и вредновање финансијских инструмената, предузећима се даје опција да приликом иницијалног признавања одређених власничких хартија од вредности назначе ова финансијска средства као она која ће бити вреднована по фер вредности кроз остали укупан резултат, уз претпоставку да се ова улагања не држе ради трговања. Оваква опција је неопозива, при чему се износ који је акумулиран у осталом укупном резултату, током обрачунских периода у оквиру којих је предузеће поседовало ова финансијска средства, не може рекласификовати у резултат у тренутку престанка њиховог признавања.

Претходни стандард, МРС 39, дефинисао је ће ставку као позицију која може бити формално назначена у ће односу само под условом да је по основу ње предузеће изложено ризику чија реализација у крајњој инстанци може утицати на резултат предузећа. Међутим, предузећа неретко, у оквиру процеса управљања ризицима, ће ују ризике повезане са улагањима која се вреднују кроз ОСИ чија кумулативна промена фер вредности се не рекласификује у резултат у тренутку престанка њиховог признавања. Дакле, таква улагања, будући да не утичу на периодични резултат ни у једном тренутку, не би могла, у складу са МРС 39, да буду назначена као ће ставка.

Предузећа из различитих привредних грана изразила су забринутост да би непромењени статус ових улагања у новом стандарду, у погледу могућности њиховог назначивања као ће ставки, могао да доведе до неусклађености између правила ће рачуноводства и начина на који предузећа стварно управљају ризицима. IASB је, уважавајући критике ових предузећа, донео одлуку да направи изузетак у односу на додашњу дефиницију ће ставки, без њеног проширења, и да допусти да власничке ХОВ које се вреднују кроз остали укупан резултат постану једна од могућих ће ставки у новом моделу ће рачуноводства, иако ни у једном тренутку не утичу на периодични резултат.

3) Компонента номиналне вредности може се јавити у два основна облика:

- као пропорција укупне номиналне вредности неке ставке (на пример, 70% укупних новчаних токова повезаних са отплатом главнице дугорочног финансијског пласмана или, на пример, 40% укупних новчаних токова повезаних са плаћањем камата на емитоване корпоративне обвезнице); и
- као тачно дефинисан сегмент неке ставке - *layer component* (на пример, првих 5 хиљада новчаних јединица у иностраној валути који ће бити остварени извозом робе у марту или, на пример, новчани токови повезани са првих 100 барела нафте који ће бити набављени у мају или, на пример, последњих 80 хиљада новчаних јединица отплате дугорочног кредита чија номинална вредност је 100 хиљада новчаних јединица).

У оквиру усвојених процеса управљања ризицима предузећа неретко, као предмет заштите од ризика посматрају само делове, односно, компоненте укупне номиналне вредности неке ставке. Самим тим би правила ће рачуноводства требало да обезбеде да тако дефинисане ће стратегије нађу одраз у финансијским извештајима предузећа која су их имплементирала.

У вези са назначивањем пропорције укупне номиналне вредности (као што је, на пример, 60% номиналне вредности пласмана са фиксном каматном стопом) као ће ставке, не постоји разлика између претходне и нове регулативе. Наиме, и стандард МСФИ 9 и његов претходник МРС 39 дозвољавају да се пропорција номиналне номиналне вредности неке ставке назначи као ће ставка у конкретном ће односу, независно од тога да ли је назначени ће однос ће фер вредности или ће готовинског тока.

Међутим, када је у питању назначивање дефинисаног сегмента неке ставке - *layer com-*

ponent (као што је, на пример, последњих 60 хиљада отплате пласмана чија је номинална вредност 100 хиљада) као хеџ ставке, долази до разлике у погледу захтева који су садржани у новом и претходном моделу хеџ рачуноводства. Претходни стандард, МРС 39, дозвољавао је да дефинисани сегмент неке ставке – *layer component* буде назначен као хеџ ставка само ако је реч о сегменту предвиђене трансакције на коју се примењује хеџ готовинског тока. Међутим, претходни стандард није допуштао да се дефинисани сегмент ставке назначи као хеџ ставка у хеџу фер вредности, иако је пракса показала да се многа предузећа, у оквиру свакодневне праксе управљања ризицима, штите управо од промене фер вредности таквих компоненти.

IASB је, током процеса доношења новог стандарда, разматрао могућност увођења већег степена флексибилности када је у питању назначивање сегмената номиналне вредности као хеџ ставки. Претходни стандард је допуштао овакву врсту назначивања искључиво када су у питању предвиђене трансакције, сматрајући да само у том случају постоји довољна доза неизвесности повезана са будућим новчаним токовима која би оправдала назначивање тачно дефинисаних сегмената неке ставке. Међутим, МСФИ 9 сматра да неизвесност повезана са износом и тренутком настанка новчаних токова постоји чак и код новчаних токова који су већ уговорени и повезани са постојећим билансним позицијама (као што су, на пример, дугорочни кредити који могу бити превремено отплаћени или уговори који могу бити раскинути у случају кршења дефинисаних уговорних клаузула). Па тако, МСФИ 9 допушта да дефинисани сегмент неке ставке буде назначен као хеџ ставка, како код предвиђених, тако и код постојећих трансакција. Самим тим, сегмент неке ставке може бити назначен као хеџ ставка како у хеџу готовинског тока, што је дозвољавао и претходни стандард, тако и у хеџу фер вредности, што је новина коју уводи нови стандард¹².

4) Велики број предузећа у оквиру свог редовног пословања обавља трансакције набавке и продаје које су деноминоване у истој страниј валути, из чега за ова предузећа проистиче тзв. нето изложеност девизном ризику. Такве компаније, примењујући усвојене хеџ стратегије, неретко хеџују девизни ризик на нето основи. Заправо, појединци задужени за управљање финансијским токовима у предузећу најчешће управ-

љају ризицима тако што пројектују будуће приливе и одливе готовине, затим анализирају које се позиције у оквиру пројектованих прилива и одлива међусобно салдирају и, на крају, улажући у одређени финансијски инструмент, хеџују ризик повезан са несалдираним делом новчаних токова, односно, хеџују нето изложеност ризику.

Међутим, полазећи од захтева који су садржани у МРС 39, предузећима није било дозвољено да примењују правила хеџ рачуноводства уколико управљају одговарајућим ризику на нето основи. Заправо, овим предузећима није било дозвољено да као хеџ ставку назначе групу ставки у оквиру које се одређене позиције међусобно салдирају, а несалдирани део представља нето позицију (нето изложеност ризику). Самим тим, предузећа нису била у стању да у својим финансијским извештајима прикажу последице имплементираних хеџ стратегија. Полазећи од уочене праксе, IASB је приликом доношења новог стандарда одлучио да предузећима омогући да назначе нето позицију као хеџ ставку у хеџу готовинског тока, укључујући ту и оне ситуације у којима ставке које формирају нето позицију утичу на периодични резултат у различитим обрачунским периодима. Оваква могућност се може искористити само ако¹³:

- предузеће овим путем хеџује девизни ризик; и
- предузеће у оквиру хеџ документације јасно назначи природу и обим предвиђених трансакција које формирају нето позицију као и обрачунске периоде у оквиру којих се очекује да ће поменуте трансакције утицати на резултат.

3.2. Рачуноводствени третман ризика који представљају предмет заштите

Нови модел хеџ рачуноводства, непромењено у односу на претходни, посматра тржишне ризике (каматни, девизни и ценовни ризик) као ризике који могу бити предмет заштите у хеџ трансакцији. Међутим, многа предузећа у оквиру усвојених процеса управљања ризицима, уместо да хеџују све тржишне ризике који су повезани са одређеном ставком, хеџују само његове компоненте, због тога што хеџовање свих ризика често није економично, а ни потребно. Овакве хеџ стратегије у пракси примењују како предузећа која послују у финансијском, тако и предузећа која послују у корпоративном секто-

12) EY, 2014 : *Hedge accounting under IFRS 9*, стр. 15-18.

13) Ernst&Young, 2011 : *IFRS Developments – A step forward in hedge accounting*, Issue 14, стр. 1-2.
[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_Developments_Issue_14/\\$FILE/IFRS_Developments_Issue_14_GL_IFRS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_Developments_Issue_14/$FILE/IFRS_Developments_Issue_14_GL_IFRS.pdf), датум приступа 12.9.2014.

ру. Полазећи од захтева који су били садржани у МРС 39, предузећима је било дозвољено да приликом назначивања компоненте ризика као хеџ ставке назначе искључиво компоненту ризика која је повезана са финансијском ставком, док је постојала забрана да се као хеџ ставка назначи компонента ризика повезана са нефинансијском ставком (осим у случају девизног ризика)¹⁴.

Због очигледне неконзистентности која је постојала у претходном стандарду, IASB је донео одлуку да у оквиру процеса формулисања новог модела хеџ рачуноводства редефинише поменути захтев и на тај начин стави у једнак положај предузећа која послују у финансијском и нефинансијском сектору. Наиме, забрана назначивања компоненти ризика повезаних са нефинансијским ставкама доводила је до тога да многа предузећа која послују у нефинансијском сектору одустану од имплементације хеџ стратегија иако би оне, економски посматрано, биле високо ефективне. Ово због тога што на ове трансакције, у поменутих околностима, не би било могуће применити хеџ рачуноводство што би у крајњој инстанци довело до тога да финансијски извештаји не одражавају суштину имплементираних хеџ стратегија.

У оквиру новог модела хеџ рачуноводства, МСФИ 9 је проширио могућност назначивања компоненти ризика са оних које су повезане са финансијским ставкама (нпр. каматни ризик повезан са финансијским пласманом) на оне које су повезане са нефинансијским ставкама (нпр. ризик промене цене нафте као компоненте цене керозина). Очекује се да ће оваква измена довести до знатно веће распрострањености хеџ рачуноводства у нефинансијском сектору, нарочито код предузећа која неретко користе робне деривате да би управљала компонентама ризика.

МСФИ 9 поставља два услова која морају бити задовољена како би компонента ризика повезана са нефинансијском ставком могла да буде назначена као хеџ ставка:

- предузеће мора бити способно да засебно, у односу на остале ризике који су повезани са ставком, идентификује компоненту ризика коју жели да назначи као хеџ ставку;

- предузеће мора бити способно да поуздано утврди у којој мери промена саме компоненте ризика доприноси промени фер вредности или новчаних токова повезаних са ставком као целином.

Приликом процењивања да ли се одређена компонента ризика може назначити као хеџ ставка, предузеће мора детаљно анализирати тржиште са којим је компонента ризика повезана и у оквиру којег долази до реализације саме хеџ трансакције. При том, битно је нагласити да компонента ризика која је повезана са нефинансијском ставком може бити дефинисана у самом уговору о набавци или продаји те ставке (*contractually specified risk components*) или, уколико уговор не постоји, мора постојати доказ да се та компонента засебно анализира када се утврђује цена ставке као целине (*non-contractually specified risk components*)¹⁵.

3.3. Рачуноводствени третман хеџ инструмената

Поред тога што је нови стандард донео шири обухват ставки и врста ризика који се могу формално назначити приликом успостављања хеџ односа, МСФИ 9 је проширио и обухват финансијских инструмената који се могу назначити као хеџ инструменти. Нови модел је проширио обухват квалификованих хеџ инструмената са дериватних на недериватне финансијске инструменте и на тај начин још једанпут омогућио усклађеност између рачуноводствених прописа и праксе управљања ризицима. Неизмењено у односу на претходни стандард остало је да предузеће као хеџ инструмент може назначити како појединачни финансијски инструмент, тако и више финансијских инструмената заједно, као и то да предузеће један исти дериват може користити при хеџовању већег броја различитих ризика. Поред тога, предузећима се и даље забрањује да неки финансијски инструмент назначе као хеџ инструмент само за временски период у оквиру којег он остаје неизвршен¹⁶.

У наставку, акценат ће бити стављен на кључну измену повезану са хеџ инструментима

14) Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде, 2009 : *Међународни стандарди финансијског извештавања – IAS 39 - Финансијски инструменти: признавање и одмеравање*, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 91-92.

15) KPMG, 2013 : *First Impressions: IFRS 9 (2013) – Hedge accounting and transition*, стр. 34.

<http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/first-impressions/Documents/first-impressions-hedging-dec2013.pdf>, датум приступа 22.10.2014.

16) PriceWaterhouseCoopers, 2005 : *International Financial Reporting Standards IAS 39 – Achieving hedge accounting in practice*, стр. 11. <https://inform.pwc.com/inform2/show?action=informContent&id=0816114207133104>, датум приступа 2.9.2014.

коју је донео нови модел хеџ рачуноводства, а која се односи на могућност назначивања недериватних финансијских инструмената као хеџ инструмената.

Као што је наговештено, нови модел хеџ рачуноводства значајно је проширио обухват финансијских инструмената који се могу назначити као хеџ инструменти. Поред деривата, који су полазећи од претходног модела представљали скоро једину могућу врсту хеџ инструмената, нови стандард пружа могућност да се и недериватни финансијски инструменти формално назначе као хеџ инструменти у трансакцији заштите од ризика. Ово је од посебне важности за ентитете који не могу лако приступити финансијским тржиштима на којима се тргује дериватима, затим за ентитете који желе да избегну захтеве клириншких кућа у вези са обавезним полагањем средстава на маргинске рачуне или пак за ентитете који желе да избегну закључивање терминских уговора на ОТС тржиштима, чиме би се изложили значајном кредитном ризику.

У целини, требало би напоменути да је МРС 39, када су у питању недериватни финансијски инструменти, правећи изузетак, допуштао предузећима да као хеџ инструмент назначе девизну компоненту недериватног финансијског инструмента. То је, дакле, био једини случај у којем су предузећа могла да назначе недериватни финансијски инструмент као хеџ инструмент. МСФИ 9 задржава такву могућност која је постојала у претходном моделу хеџ рачуноводства. Међутим, поред тога, предузећа сада имају могућност да осим деривата и евентуално девизне компоненте недериватног финансијског инструмента, као хеџ инструмент формално назначе и целину недериватног финансијског инструмента, под условом да се он вреднује по фер вредности кроз резултат¹⁷.

Будући да је реч о инструментима који се вреднују по фер вредности кроз резултат, очекује се да ће промена фер вредности која је са њима повезана салдирати промену фер вредности која је повезана са хеџ ставком. Ипак, одређени број предузећа је током самог процеса доношења стандарда изразио стрепњу да би назначивање недериватних финансијских инструмената као хеџ инструмената могло да доведе до повећане неефективности хеџа будући да ови инструменти нису „специјализовани“ за хеџовање ризика. С обзиром на поменуто, може се очекивати да ће у

случају употребе недериватних финансијских инструмената постојати слабија негативна корелација између промене фер вредности хеџ инструмента и промене фер вредности хеџ ставке, у односу на случај када се као хеџ инструмент користи дериват.

4. Нови захтеви у погледу садржине хеџ документације и критеријума за оцену ефикасности хеџ трансакције

Једна од највећих промена коју је донео нови модел хеџ рачуноводства односи се на услове који морају бити испуњени како би се на конкретну хеџ трансакцију могла применити правила хеџ рачуноводства и како би био омогућен њен континуитет.

Непромењено у односу на МРС 39, предузеће приликом назначивања конкретног хеџ односа мора формирати хеџ документацију (*формалан услов*) у оквиру које ће јасно представити који је основни циљ који се жели остварити конкретном хеџ трансакцијом. Поред тога, предузеће има обавезу да у оквиру релевантне хеџ документације формално назначи хеџ ставку, ризик који се налази у основи хеџ ставке, као и хеџ инструмент који ће се у конкретној трансакцији користити¹⁸. Такође, неизмењено у односу на претходни модел, предузеће мора приликом формирања хеџ документације јасно назначити који метод за оцену ефикасности хеџа ће користити као и модел хеџ рачуноводства који ће примењивати на конкретну хеџ трансакцију: хеџ фер вредности, хеџ готовинског тока или хеџ нето улагања у иностране операције. Међутим, у поређењу са захтевима садржаним у МРС 39, нови стандард захтева детаљнији опис циља који се жели постићи на нивоу појединачне хеџ трансакције, као и детаљнији опис односа који постоји између постављеног циља и претходно дефинисане хеџ стратегије. Наиме, основну идеју новог модела хеџ рачуноводства представља управо усклађивање правила хеџ рачуноводства са циљевима установљеним на нивоу појединачних хеџ трансакција. Поред тога, МСФИ 9 захтева од предузећа да у оквиру формиране хеџ документације детаљно опишу факторе који би у будућности могли да доведу до неефективности хеџа као и да представе хеџ рачуно који је карактеристичан за одређену хеџ трансакцију.

17) Једина рестрикција у овом погледу односи се на финансијске обавезе које се вреднују по фер вредности кроз резултат, а чија промена фер вредности условљена променама у сопственом кредитном рејтингу утиче на остали укупан резултат.

18) Шкарић Јовановић К, наведено дело, стр. 110.

Свакако највећу промену коју је са собом донео нови модел хеџ рачуноводства представља начин на који предузећа процењују да ли је конкретан хеџ однос ефикасан и да ли је, у складу са тим, испуњен други услов (*суштински услов*) како би се на њега могла применити релевантна правила хеџ рачуноводства. Ефикасност хеџа представља степен у којем се промене фер вредности (новчаних токова) које настају на хеџ инструменту неутрализују променама фер вредности (новчаних токова) које настају на хеџ ставки. Захтеви у погледу процењивања ефикасности хеџ односа који су били садржани у претходном стандарду представљали су, за многа предузећа, једну од основних препрека приликом имплементације хеџ рачуноводства. Наиме, претходни стандард захтевао је од предузећа да као услов примене хеџ рачуноводства докажу постојање „високо ефикасног“ хеџ односа, како на проспективној, тако и на ретроспективној основи. Последично, од предузећа се захтевало да, у оквиру сваког обрачунског периода, спроводе две процене ефикасности хеџа за сваки појединачни хеџ однос. При том би проспективна процена ефикасности требало да покаже очекивања у вези са будућом ефикасношћу, док би ретроспективна процена требало да покаже у којој мери је конкретан хеџ однос био ефикасан у претходном обрачунском периоду¹⁹.

„Камен спотицања“ претходног модела хеџ рачуноводства и једну од иницијалних каписли за његову измену представљали су бројни проблеми повезани са ретроспективном проценом ефикасности хеџ односа. Наиме, претходни стандард је захтевао да се ретроспективна процена спроводи искључиво употребом квантитативних метода, при чему, није било прецизирано који од понуђених метода је најприменијег користити у конкретним околностима. Затим, претходни модел је постављао оштре границе као критеријуме за оцену ефикасности. Па се тако од предузећа захтевало, да приликом ретроспективне процене ефикасности, демонстрирају постојање „високо ефикасног“ хеџа, односно, да документују да однос између промене фер вредности (новчаних токова) хеџ инструмента и промене фер вредности (новчаних токова) хеџ ставке задовољава арбитрарно утврђени интервал 80% - 125%. Свако одступање од претходно поменутог интервала ефикасности (80% - 125%) доводило је до тога да предузећа морају да

прекину са формално назначеним хеџ односом и да у резултату моментално признају износе који су последица утврђене неефикасности.

Иако је одређена група предузећа сматрала да би увођење флексибилности приликом процене ефикасности хеџа могло да доведе до значајне несигурности приликом извештавања о хеџ трансакцијама, IASB је, желећи да у што већој мери усклади правила хеџ рачуноводства са начином на који предузећа управљају ризицима, донео одлуку о уклањању строго постављеног интервала ефикасности (80% - 125%) као услова за примену хеџ рачуноводства. Дакле, МСФИ 9 промовише потпуно нови приступ када је у питању процена ефикасности хеџ односа. Нови стандард захтева искључиво проспективну процену ефикасности која се не заснива на арбитрарно дефинисаним интервалима и која се, у зависности од постојећих околности, може спроводити како употребом квантитативних, тако и употребом квалитативних метода. МСФИ 9 дозвољава предузећима да промене првобитно усвојени метод процене ефикасности уколико се околности до те мере промене да претходно одабрани метод више не омогућава адекватну процену. У том случају се од предузећа не захтева да прекину претходно назначени хеџ однос, већ да у хеџ документацији назначе да је дошло до промене претходно усвојеног метода уз јасно навођење основних узрока који су до такве промене довели.

Полазећи од захтева садржаних у МСФИ 9, хеџ однос се може сматрати „високо ефикасним“ уколико су испуњени следећи услови²⁰:

- између хеџ ставке и хеџ инструмента постоји чврста „економска веза“ (а не лука „статистичка веза“);
- кредитни ризик који је повезан са хеџ ставком и хеџ инструментом не сме имати доминантан утицај на промену њихове вредности у поређењу са променом вредности која се јавља као последица хеџованог ризика;
- хеџ рацио представља однос између количине хеџ инструмента који се користе као инструменти заштите у конкретној хеџ трансакцији и количине хеџ ставки које представљају предмет заштите у тој истој хеџ трансакцији. При томе, хеџ рацио не сме бити успостављен тако да доприноси намерној неефикасности хеџа и постизању исхода који су у супротности

19) Grant Thornton, 2009: *Financial Instruments – A Chief Financial Officer's guide to avoiding the traps*, An introduction to IAS 39 - *Financial Instruments: Recognition and Measurement*, стр. 29-30.

20) International Accounting Standards Board, 2014 : *IFRS 9 Financial Instruments*, IFRS Foundation, стр. 138-141. http://ifrs.wiley.com/standards/63384_IFRS_9_July_2014_Standard_WEBSITE.pdf, датум приступа 25.08.2014.

са основним циљем хеџ рачуноводства јер би на тај начин менаџмент предузећа могао да злоупотреби хеџ рачуноводство у сврхе манипулисања резултатом.

5. Модификовање и прекид хеџ трансакције

5.1. Модификовање хеџ односа

Приликом накнадне процене ефективности хеџ односа која се мора вршити на почетку сваког обрачунског периода и у случају било које промене околности која указује на појаву неефективности, може се показати да хеџ рацио који је претходно назначен у рачуноводствене сврхе више не одговара оном који менаџмент предузећа стварно користи у одређеној хеџ трансакцији. Заправо, процена ефективности може показати да се јачина економске везе која је постојала између хеџ инструмента и хеџ ставке променила и да степен салдирања промена њихових вредности више не одговара оном који је постојао при иницијалном назначивању хеџ односа. Уз претпоставку да је циљ уласка у одређену хеџ трансакцију остао непромењен, иако менаџмент намерава да тај циљ сада оствари уз другачију комбинацију хеџ инструмената и хеџ ставки, односно применом другачијег хеџ рација, МСФИ 9 дозвољава да предузеће модификује хеџ однос без потребе да га прекида и поново врши његово назначивање. Дакле, све док је циљ уласка у одређену хеџ трансакцију непромењен, предузеће не мора да прекида хеџ однос само зато што је дошло до промене хеџ рација. Од предузећа се у том случају очекује, да за рачуноводствене сврхе, у хеџ документацији назначи нову комбинацију хеџ инструмената и хеџ ставки за коју се менаџмент одлучио. Овакав поступак подразумева модификацију хеџ односа, не и његов прекид, и представља могућност коју са собом доноси нови модел хеџ рачуноводства. Поменута могућност уводи значајну дозу флексибилности у хеџ рачуноводство, знатно смањујући административне трошкове које би предузеће имало уколико се од њега, под описаним околностима, захтева прекид старог и назначивање новог хеџ односа. Међутим, иако је предузећу пружена могућност да уместо прекида хеџ односа изврши његову модификацију, оно мора у тренутку модификације у периодичном резултату признати неефективни део хеџа који је последица слабљења економске везе између хеџ инструмента и хеџ ставке²¹.

Требало би напоменути да је предузећима препуштено да процене да ли је јачина економске везе између хеџ инструмента и хеџ ставке до те мере измењена да захтева модификацију постојећег хеџ односа или се промена степена салдирања између хеџ инструмента и хеџ ставке може третирати као очекивани ниво флукуације који не захтева модификацију. Очекује се да ће предузећа овакве процене вршити у складу са усвојеним политикама управљања ризицима у којима би требало да дефинишу „прагове толеранције“ у смислу шта се сматра уобичајеним нивоом флукуација, а шта нивоом флукуација који захтева промену хеџ рација.

5.2. Услови за прекид хеџ односа

Полазећи од захтева садржаних у новом стандарду, предузеће мора прекинути примену хеџ рачуноводства уколико одређена хеџ трансакција више не испуњава услове неопходне за његову примену. За разлику од претходног стандарда, нови стандард не допушта прекид хеџ односа на добровољној основи. Наиме, IASB је у процесу развијања новог модела дошао до закључка да би коришћењем такве опције менаџмент предузећа могао да прекине са применом хеџ рачуноводства на конкретну хеџ трансакцију, иако она још испуњава неопходне услове ефективности. Заправо, задржавањем такве опције менаџменту предузећа би било омогућено да прекине са применом хеџ рачуноводства онда када то њему „одговара“ без постојања објективних разлога да се тако нешто учини. То би отворило простор за манипулацију периодичним резултатом и имало за последицу смањење поузданости информација садржаних у финансијским извештајима.

У новом стандарду наглашава се да прекид хеџ односа може бити делимичан или потпун, у зависности од тога да ли хеџ трансакција само делимично или у целини не испуњава услове за примену хеџ рачуноводства. Делимичан прекид хеџ односа представља новину коју доноси МСФИ 9.

На овом месту биће представљене околности у којима се од предузећа захтева да у потпуности одустане од примене хеџ рачуноводства приликом обухватања конкретне хеџ трансакције:

- хеџ инструмент је продат, истекао му је рок доспећа или је претходно извршен;

21) PriceWaterhouseCoopers, 2014 : *Accounting for hedging activities - IASB new general hedge accounting requirements*, стр. 5.

- циљ управљања ризиком на нивоу конкретне хеџ трансакције је промењен;
- „економска веза“ између хеџ ставке и хеџ инструмента је знатно ослабила или више не постоји;
- кредитни ризик повезан са хеџ инструментом и/или хеџ ставком има доминантан утицај на промену фер вредности поменутих елемената, чиме се искривљује „економска веза“ која између њих постоји.

У случају да наступи било која од претходно поменутих околности, предузеће мора у потпуности прекинути примену хеџ рачуноводства на конкретну хеџ трансакцију и, при томе, има обавезу да у периодичном резултату призна неефективни део хеџа као и износе који су до тог тренутка били акумулирани у тзв. хеџ резервама (у случају примене хеџа готовинског тока).

Међутим, уколико само један део хеџ трансакције престане да испуњава неки од услова за примену хеџ рачуноводства, од примене хеџ рачуноводства одустаје се само за тај део хеџ односа. Једна од околности које захтевају делимичан прекид хеџ односа је она у којој предузеће као хеџ ставку назначавала предвиђену трансакцију и када се услед додатно прикупљених информација утврди да један део трансакције неће бити реализован. Наиме, стандард захтева да реализација предвиђене трансакције буде веома вероватна, како би се уопште могла назначити као хеџ ставка у хеџу готовинског тока. Самим тим, део очекиване трансакције за који се накнадно утврди да се највероватније неће десити, мора бити искључен из хеџ односа. При том, део добитака/губитака који је до тог тренутка био акумулиран у хеџ резервама, а односи се на део очекиване трансакције који је искључен из хеџ односа, мора бити рекласификован у резултат. На остали део очекиване трансакције, за који и даље постоји већа вероватноћа да ће бити реализован него да неће, предузеће наставља примену хеџ рачуноводства. До делимичног прекида хеџ односа може доћи чак и у ситуацијама када је продат или извршен одређени хеџ инструмент, уз претпоставку да је продат само део хеџ инструмента или да је дошло до извршења само једног његовог дела.

Закључна разматрања

Будући да хеџ рачуноводство мења правила признавања и вредновања која важе у околностима у којима предузећа не учествују у хеџ трансакцијама, IASB је са циљем спречавања злоупотребе поменутих изузетака поставио веома ригидне и рестриктивне услове за његову примену. Нефлексибилни модел хеџ рачуноводства

развијен у оквиру MPC 39 спречавао је бројне хеџ трансакције у којима су предузећа учествовала да би нашла свој одраз у финансијским извештајима, умањујући на тај начин њихову релевантност. Бројна емпиријска истраживања показала су да је велики број предузећа одустајао од уласка у оптималне хеџ трансакције због немогућности да на њих примени правила хеџ рачуноводства, док је одређени број предузећа свесно примењивао субоптималне хеџ стратегије како би био у стању да примени правила хеџ рачуноводства и тиме спречи волатилност рачуноводственог добитка. Резултати емпиријских истраживања, заједно са оштрим критикама које је правилима хеџ рачуноводства садржаним у MPC 39 упутила професионална и академска заједница, навели су IASB да модификује и унапреди поменута правила. IASB је стога у оквиру МСФИ 9 развио нови, знатно флексибилнији модел хеџ рачуноводства чију основну идеју чини усклађивање рачуноводствених правила са циљевима управљања ризицима који постоје на нивоу појединачних хеџ трансакција. Нови модел хеџ рачуноводства знатно је проширио могућности у вези са хеџ ставкама, ризицима који се налазе у основи хеџ ставке и хеџ инструментима који се могу квалификовати за примену хеџ рачуноводства и истовремено уклонио строго постављени интервал ефективности хеџа 80% - 125% као један од основних и најчешће критикованих услова за примену хеџ рачуноводства. Посматрањем кључних измена до којих је дошло развијањем новог модела може се доћи до закључка да измена постојеће регулативе обезбеђује већи степен усаглашености рачуноводствених правила и активности које менаџмент предузећа спроводи у оквиру свакодневне праксе управљања ризицима као и да ће измена постојеће регулативе кроз стимулисање ентитета за ступање у већи број хеџ трансакција довести до смањене волатилности резултата и новчаних токова и самим тим до раста вредности предузећа у целини.

Литература

1. Butler, C. (2009). *Accounting for Financial Instruments*, John Wiley and Sons, New Jersey.
2. Bunea-Bontas C, 2012: The Assessment of hedge effectiveness, *Annals of "Dunarea de Jos"*, University of Galati, Vol. 18, Issue 1.
3. Glaum, M., Klocker, A. (2011). "Hedge accounting and its influence on financial hedging: when the tail wags the dog", *Accounting and Business Research*, London, Vol. 41, Issue 5.

4. Graham, R., Harvey, R., Rajgopal, S. (2005). "The economic implications of corporate financial reporting", *Journal of accounting and economics*, Vol. 40, Issue 1-3.
5. Grant Thornton, (2009). *Financial Instruments – A Chief Financial Officer's guide to avoiding the traps*, An introduction to IAS 39 - Financial Instruments: Recognition and Measurement.
6. Ernst&Young, 2011 : *IFRS Developments – A step forward in hedge accounting*, Issue 14, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_Developments_Issue_14/\\$FILE/IFRS_Developments_Issue_14_GL_IFRS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/IFRS_Developments_Issue_14/$FILE/IFRS_Developments_Issue_14_GL_IFRS.pdf), датум приступа: 12.9.2014.
7. EY, 2014 : *Hedge accounting under IFRS 9*, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_IFRS:_Hedge_accounting_under_IFRS_9/\\$File/Applying_Hedging_Feb2014.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_IFRS:_Hedge_accounting_under_IFRS_9/$File/Applying_Hedging_Feb2014.pdf), датум приступа: 18.10.2014.
8. Zhang, H. (2009). "Effect of derivative accounting rules on corporate risk-management behavior", *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 47, Issue 3.
9. KPMG, 2013 : *First Impressions: IFRS 9 (2013) – Hedge accounting and transition*, <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/first-impressions/Documents/first-impressions-hedging-dec2013.pdf>, датум приступа: 22.10.2014.
10. Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде, (2009), *Међународни стандарди финансијског извештавања – IAS 39 - Финансијски инструменти: признавање и одмеравање*, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд
11. PriceWaterhouseCoopers, (2005). *International Financial Reporting Standards IAS 39 – Achieving hedge accounting in practice*, <https://inform.pwc.com/inform2/show?action=informContent&id=0816114207133104>, датум приступа: 2.9.2014.
12. PriceWaterhouseCoopers, (2014). *Accounting for hedging activities - IASB new general hedge accounting requirements*, http://www.pwc.com/en_US/us/cfodirect/assets/pdf/dataline/dataline-2014-03-accounting-for-hedging-activities.pdf, датум приступа: 12.8.2014.
13. Chen W., Tan H.T., Wang Ying E. (2012). "Fair Value Accounting and Managers' Decisions", *Journal of Accounting Research*, University of Chicago, Vol. 51, Issue 1.
14. Шкарић Јовановић, К. (2007). „Рачуноводство заштите од ризика (хеџ рачуноводство)“, *Финрар*, бр. 1/07.

др Милан
ЗВЕЗДАНОВИЋ*
Радмила
СЕЛАКОВИЋ**

Утицај стратегија активне одбране предузећа на исход процеса аквизиције

Резиме

Многе компаније примењују различите стратегије одбране од непријатељског преузимања у случајевима када управа предузећа сматра да преузимање предузећа није најбољи пут за остварење дугорочних интереса власника предузећа, менаџера и осталих стејкхолдера. Стратегије одбране могу се поделити у две групе: превентивне и активне. Одвраћање стицатеља од намере преузимања остварује се смањењем вредности циљног предузећа и његове атрактивности за стицатеља, емитовањем права, изменама статута предузећа и закључивањем атрактивних уговора са менаџерима циљне фирме.

Активан отпор стицатељу циљно предузеће пружа након пријема непријатељске понуде стицатељске компаније или након сазнања да може постати мета преузимања. Циљна компанија се након обелодањивања непријатељске понуде може одредити за сарадњу са пријатељски расположеним стицатељем, за откуп сопствених акција уз премију, за промене у структури капитала и имовине, за контра-понуду стицатељу или вођење судског процеса како би принудила потенцијалног стицатеља да одустане од већ исказане спремности за преузимање предузећа.

У раду су након презентовања начина примене конкретне стратегије активне одбране од преузимања предузећа приказани ефекти њене примене на испод процеса аквизиције предузећа.

Кључне речи: пријатељски стицатељ, структура капитала, судски поступак, контра-понуда.

Увод

Уколико примењене стратегије превентивне одбране не дају очекиване резултате, циљно

предузеће посеже за активним стратегијама. Најчешће коришћене стратегије активне одбране од непријатељског преузимања су стратегија откупа акција циљног предузећа које се налазе у

*) Професор струковних студија, Академија за националну безбедност Београд

**) Наставник вештина, Академија за националну безбедност, Београд

поседу предузећа - стицатеља, тражење пријатељски расположеног предузећа-партнера, промене структуре капитала и имовине циљног предузећа, пласирање контрапонуде за преузимање стицатељске компаније.

Откуп акција циљног предузећа које су у поседу стицатеља, уз плаћање високог износа премије (стратегичка са популарним називом „зелена пошта“) има за циљ стопирање отпочетог процеса преузимања од стране стицатеља. Ова стратегија представља верзију широко примењиване стратегије откупа сопствених акција, усмерене ка свим акционарима који у власништву имају значајан сток акција.

Тражење пријатељски расположеног предузећа - партнера тзв. „белог витеза“ је често примењивана стратегија са циљем реализације дефанзивне аквизиције. „Бели витез“ је компанија која ступа у надметање за стицање власништва над циљном компанијом по њеном налогу, и која пружа повољније услове у поступку преузимања од инцијалног предузећа - стицатеља. Како су менаџери циљне компаније „најрањивија“ интересна група у процесу непријатељског преузимања, они покушавају да нађу компанију-стицатеља у којој би након преузимања задржали своје позиције. Један од начина постизања тог циља је продаја дела средстава циљног предузећа „белом витезу“ и задржавање контроле управљања над остатком ресурса циљног предузећа.

Да би одвратила потенцијално предузеће - стицатеља од намере да заврши започето преузимање, циљна компанија може иницирати различите промене у структури капитала и имовине. На тај начин циљно предузеће покушава да смањи вредност аквизиције са становишта стицатеља. Дефанзивне промене структуре капитала и имовине могуће је извршити на више начина: исплатом дивиденде акционарима финансиране додатним задужењем, инвестирањем циљног предузећа у неатрактивну имовину за предузеће - стицатеља и продајом профитабилне производне линије, реализацијом аранжмана као што су ESOP (*Employee stock ownership plan*) и MBO (*Management by objectives*) који отежавају стицање контроле, откупом сопствених акција на отвореном тржишту или пласирањем јавне понуде.

Најпознатија мера активне одбране од непријатељског преузимања остварује се на суду, вођењем судских спорова против предузећа - стицатеља. Овом мером циљно предузеће добија у времену за проналажење ефективних мера одбране, или покушава да у току судског процеса оствари повољније купопродајне услове. Коначно, најоригиналнија, али и најређе коришћена мера одбране је пласирање контра-понуде за

преузимање стицатељске компаније од стране циљног предузећа. Примена одбране руковођене мотивом „преузми или ћеш бити преузет“, повезана је са антимонополским и другим регулаторним баријерама које доводе у питање легитимност планиране пословне комбинације.

1. Стратегија откупа акција циљног предузећа које су у поседу предузећа стицатеља

Откуп сопствених акција је облик поновне куповине власничког удела у циљном предузећу (стратегичка популарно названа *greenmail* или „зелена пошта“). Прецизније, термин *greenmail* односи се на откуп акција циљног предузећа које су у поседу стицатеља уз плаћање високог износа премије и пристанак стицатеља да стопира отпочети процес преузимања. Сврха откупа сопствених акција по вредности изнад тржишне је да се на тај начин учини крај претњи непријатељском преузимању предузећа од стране акционара са великим процентом учешћа у акцијском капиталу циљног предузећа.

Предлагачи *anti-greenmail* статутарних амандана који се залажу за забрану поновног откупа сопствених акција тврде да „уцењивачи“ (*greenmailers*) праве штету акционарима циљног предузећа. Акционари са великим процентуалним учешћем у акцијском капиталу циљног предузећа (тзв. *blockholderi*) као корпоративни „нападаци“ (*raiders*) врше експлоатацију имовине предузећа на штету осталих акционара. Користећи *greenmail* за „пљачку“ општег богатства предузећа, „уцењивачи“ добијају значајне премије, остварене продајом својих акција по цени далеко вишој од тржишне (Holderness и Sheehan, 1985).

Алтернативан став је да акционари са великим процентуалним учешћем у акцијском капиталу циљног предузећа, укључени у *greenmail* помажу да се изврше промене у менаџменту, као и да менаџери врше *greenmail* плаћања да се заштите од конкуренције са тржишта корпоративне контроле.

Често се у вези са откупом сопствених акција циљног предузећа саставља *standstill* споразум у коме се акционар чије акције су откупљене слаже да не наставља инвестирање у куповину акција предузећа кроз назначени период времена (нпр. 10 година). Кад се саставља *standstill* споразум акционари са великим процентуалним учешћем у акцијском капиталу циљног предузећа једноставно су сагласни да не увећавају своје власништво, које би им омогућило преузимање контроле управљања.

Примена *greenmail-a* као активне стратегије одбране од непријатељског стицања постаје у пракси све ређа. Разлози за то могу се наћи у наглом паду учешћа непријатељских преузимања током последње две деценије, пореском третману аквизиција, као и у примени разних *anti-greenmail* статутарних амандмана.

Предлагачи *antigreenmail* статутарних амандмана водили су и судске спорове како би поништили ове трансакције. Судови су установили да су исплате акционарима који у власништву имају значајан сток акција законите уколико су овакве исплате оправдане пословним разлозима. Формулација *оправдани пословни разлози* је прилично широк појам који је остављен на тумачење управи, која га може тумачити у корист својих, а на штету интереса акционара. Да би управа реализовала планове усмерене ка побољшању пословних перформанси предузећа, може утврдити да је за остварење тих планова потребно осујетити преузимање предузећа од стране било ког стицатеља који би могао да промени правац развоја предузећа.

Оправданим пословним разлогом може се сматрати и разлика у пословној филозофији између позициониране управе и стицатеља, као и задржавање досадашње стопе развоја и континуитета пословне стратегије. Оваква пресуда суда на посредан начин помаже управи да спроведе дугорочне стратешке планове, као и неопходне стратегије одбране, како би се супротставила непријатељском стицатељу који купује предузеће ради продаје његове имовине и остваривања „брзе и лаке зараде“.

Antigreenmail статутарни амандмани забрањују или обесхрабрују поновни откуп акција циљног предузећа захтевом да управа пре поновне куповине обезбеди одобрење већине или супервећине акционара који не учествују у том процесу. Образложење заступника који предлажу *antigreenmail* амандмане је да „уцењивачи“ врше притисак на предузеће да поновно откупи акције циљног предузећа по вредности вишој од тржишне, јер ће у супротном циљном предузећу упутити јавну понуду или започети борбу заступника у управном одбору. Они сматрају да би ризик одлучивања за било какве поновне откупе акција циљног предузећа требало да се пренесе у руке оних који су највише погођени одлуком о поновној куповини.

Најава *greenmail* трансакције предузећу обично за резултат има негативан натпросечан принос за акционаре од око 2% до 3%, што је статистички значајно ((Bradley и Wakeman (1983), Dann и DeAngelo (1983), Mikkelsen и Ruback (1991)).

Последице исплата везаних за откуп сопствених акција, уз споразум са стицатељем на иметак акционара, извели су Bradley и Wakeman (1983) у студији која је обухватила 86 куповина од стране интерних власника између 1974. и 1980. године. Студија указује на штетност ових куповина по акционаре, тврдњом да акционари губе новац поновном куповином акција од стране спољних акционара. Такође, указује на то да управљачки тим, који се ангажује у оваквим куповинама, не чини услугу својим акционарима.

2. Стратегија лобирања пријатељски настројеног предузећа-стицатеља

Када предузеће постане мета непријатељског стицатеља или му само прети преузимање, оно тражи пријатељски расположено предузеће - партнера тзв. „белог витеза“ са циљем реализације дефанзивног преузимања. Пријатељски стицатељ пласира понуду за куповину целог предузећа или само једног његовог дела под повољним условима од првобитног стицатеља, нудећи притом вишу цену или боље услове понуде циљном предузећу. Управа такође може да потражи пријатељски настројеног партнера, који неће вршити реструктурирање предузећа, отпуштање запослених и менаџера. Колико је тешко наћи предузеће стицатеља који би пристао на оваке услове илуструје чињеница да циљно предузеће понекад мора да води дуготрајне преговоре са неким другим предузећем, како би избегло да падне у руке првобитног непријатељског стицатеља.

Када је у питању управљање ресурсима циљног предузећа, управа то постиже договором са пријатељски настројеним партнером којим обезбеђује да постојећи чланови управљачког тима задрже своје позиције у циљном предузећу. Један од начина постизања тог циља је продаја дела средстава циљног предузећа „белом витезу“ и задржавање контроле управљања над остатком ресурса циљног предузећа.

Преко претходних контаката циљно предузеће може да пронађе „белог витеза“ у оквиру индустрије у којој послује, или помоћу услуга инвестиционих банкара који би могли да пронађу одговарајућег партнера. Потенцијални пријатељски стицатељ може да захтева посебне услове или уступке како би пристао да учествује у процесу надметања за преузимање контроле. Ипак, уколико би се неке повољности пружиле само „белом витезу“, непријатељски стицатељ био би принуђен да одустане, јер би се нашао у неравноправном положају.

У многим случајевима о „белим витезовима“ као стратегији говори се као о стратегији заштите постојећег менаџмента. Прво, неки „бели витезови“ су најчешће активно охрабрани или подстакнути од стране циљног предузећа да пласирају ривалску понуду. Друго, иако „бели витез“ може успешно одбранили циљну компанију од иницијалне понуде, у многим случајевима она је ипак преузета од стране „белог витеза“. Као што је раније поменуто, чак и када је понуда „белог витеза“ препоручена од стране менаџмента циљне фирме, ово може бити друго најбоље решење за топ менаџмент (*second best outcome*).

Уколико циљно предузеће тежи да ипак одржи своју независност, оно ће се у процесу одбране од непријатељског ститеља одредити за модификовани облик „белог витеза“ тзв. „белог штитоношу“. „Бели штитоноша“ је предузеће које обично није заинтересовано за стицање контроле над циљним предузећем. Са становишта циљног предузећа, већа количина акција са правом гласа циљног предузећа која је у рукама „белог штитоноше“ представља и одређену меру сигурности од претњи, преузимањем од стране непријатељски расположених предузећа. Велика количина акција са правом гласа с гледишта циљног предузећа треба да буде у рукама компаније, или инвеститора који их неће продати непријатељском ститељу. Читав посао може да буде закључен тако да акције, дате „белом штитоноши“, ограничавају њега да исте нуди на продају непријатељском ститељу.

Међутим, да би компанија „бели штитоноша“ уопште пристала на обављање улоге која јој је поверена, морају јој се понудити одређене бенифиције у форми опције на акције циљне компаније или у форми компензације пријатељској компанији.

Пласирању понуде пријатељског ститеља у многим случајевима претходи закључивање споразума о „замрзавању“ власништва са њим. Споразум, наине ограничава количину додатних акција коју „бели витез“ може да купи током одређеног периода времена. „Бели витез“, узврат, често добија место у управном одбору циљног предузећа, висок износ дивиденди, и/или попуст при куповини акција циљног предузећа. Преференцијалне акције омогућавају управном одбору да одређује карактеристике акција (цена, дивидендна стопа) тако да одговарају трансакцији, што се обично и користи у трансакцијама „бели витез“.

Поред поменуте верзије, циљно предузеће може да користи и стратегију која представља комбинацију „белог штитоноше“ са „белим витезом“. Пакет акција или опција за куповину акција са правом гласа циљно предузеће ставља у руке „белог витеза“ дајући му тако предност у односу на првобитног ститеља.

3. Измене у структури капитала и имовине циљног предузећа

Циљна компанија може да иницира разне промене у структури капитала и имовине. На тај начин циљна компанија покушава да смањи вредност аквизиције са становишта ститеља. Дефанзивне промене структуре капитала и имовине могуће је извршити на више начина:

1) исплатом дивиденде акционарима финансиране додатним задужењем, 2) инвестирањем циљног предузећа у неатрактивну имовину за предузеће-ститеља и продајом профитабилне производне линије, 3) реализацијом аранжмана који отежавају стицање контроле над циљним предузећем као што су ESOP, MBO 4) откупом сопствених акција на отвореном тржишту или пласирањем јавне понуде, 5) додатним дугорочним задуживањем са циљем одвраћања ститеља од преузимања предузећа.

3.1. Исплата дивиденде акционарима финансиране додатним задужењем

План рекапитализације представља технику финансијског реструктурирања која у изворној верзији укључује дистрибуцију, тј. исплату екстра дивиденде обичним акционарима, при чему се готовина која ће се исплатити акционарима обезбеђује високим задуживањем предузећа¹. Пракса корпоративног управљања познате више верзија рекапитализације. Различите технике рекапитализације пружају могућност предузећу да на различите начине структурира исплату екстра дивиденде према акционарима и да на различите начине обезбеди изворе за финансирање исплата.

Поред дивиденди на акције, акционари могу да добију акцијску потврду (звану талон) која представља њихов нови власнички удео у компанији. Ако је трансакција овако структурирана, то у суштини значи да се уместо једнократне дистрибуције готовине, дистрибуција дела готовине одлаже до тренутка доспећа ових хартија

1) Често се назива и *leveraged cashout*.

од вредности или до тренутка њиховог опозива. То истовремено значи да се обични акционари, у међувремену, до доспећа или опозива ових хартија од вредности, стављају и у позицију поверилаца односно преференцијалних акционара².

Након рекапитализације предузеће је практично у рукама поверилаца, те уколико предузеће буде успешно и отплати камате и главницу дугова, акционари могу извршити куповну опцију и откупити предузеће назад, док ће, у супротном, предузеће остати у рукама поверилаца. Ипак, чак и у случају стечаја, акционари успевају да поврате највећи део своје инвестиције кроз инцијалне исплате специјалних дивиденди у рекапитализацији.³ План рекапитализације омогућава предузећу да произведе ефекте које доноси лобирање пријатељски настројеног предузећа стичатеља. У сличним ситуацијама многе компаније уопште не желе да траже компанију која би послужила као „бели витез“, нити да прибегну реализацији LBO. План рекапитализације је алтернатива за обе ове могућности. Велико повећање дуга чини предузеће мање атрактивним за потенцијалног стичатеља, тако да циљно предузеће на овај начин може да осујети понуду непријатељског стичатеља и натера га да одустане од процеса преузимања.

Предузеће реализује рекапитализацију са следећим мотивима у поступку одбране од непријатељског стичатеља: 1) да предупреди или спречи опасност преузимања предузећа од стране непријатељског стичатеља у случају пада каматних стопа; 2) да обезбеди стимулације за менаџмент кроз веће учешће у власништву, а тиме повећану спремност за креирање и примену разних стратегија одбране од непријатељског преузимања и 3) да обезбеди спољним акционарима да „уновче“ (*cash-out*) значајан део вредности својих акција у готовини, а да истовремено задрже власнички интерес у предузећу, избегавајући на тај начин да акције падну у руке непријатељском стичатељу.

Менаџери су често, са циљем омогућавања сервисирања високих дугова принуђени да побољшавају пословну ефикасност и смање непрофитабилне инвестиције. Поред одбране од непријатељског стичатеља, рекапитализација такође омогућава менаџерима да напорније раде како би повећали учешће у капиталу.

Међутим, значајно повећање ризика стечаја које се јавља услед превисоке задужености предузећа један је од највећих недостатака ове стратегије. Додатне недостатке рекапитализације представљају и честа смањења или обустављања улагања у истраживање и развој, присилне продаје средстава са циљем отплате дугова, немогућности исплате дивиденди, повећања трошкова накнада инвестиционих банака и саветника у рекапитализацији и сл.⁴

3.2. Продаја профитабилне производне линије и куповина неатрактивне имовине

Контроверзна и веома ретко коришћена стратегија одбране од преузимања је продаја вредне имовине. Продајом дела имовине коју стичатељска компанија сматра атрактивном, циљна компанија смањује своју привлачност у очима потенцијалног непријатељског стичатеља, терајући га на тај начин да одустане од процеса преузимања.

Како би делове својих компанија учинили мање привлачним потенцијалном стичатељу, менаџери циљних предузећа могу се определити за дефанзивно сразмерно преусмеравање акција. Међутим, уколико се утврди да дефанзивна преусмеравања умањују иметак акционара или ограничавају процес аукције, она могу бити оспорена како од стране акционара, тако и од потенцијалних стичатеља.

Разлози који мотивишу циљну компанију да прибегне куповини неке друге компаније како би избегла преузимање предузећа могу бири различити. Једна група мотива је усмерена ка изазивању конфликтне ситуације за стичатељско предузеће у смислу одредби антимонополског закона, што би подразумевало преузимање компаније из делатности пословања стичатељског предузећа. Међутим, уколико и постоји велика вероватноћа да ће преузимање бити оспорено на бази одредаба антимонополског закона, ова врста стратегије одбране може да се деактивира продајом купљене компаније након преузимања циљног предузећа.

Циљна компанија може да купи другу фирму како би умањила интересовање стичатеља за себе. Да би одвратило потенцијалног стичатеља

-
- 2) Потребно је правити разлику између левериџ рекапитализације и откупа акција дугом. Основна разлика је да код левериџ рекапитализације акционари не мењају свој власнички удео у предузећу, а остварују значајне приливе готовине.
- 3) Компаније *Мултимедија* је прва реализовала левериџ рекапитализацију 1985. године.
- 4) Након спроведене левериџ рекапитализације приходи од продаје средстава су далеко испод очекиваних.

од намера преузимања високо профитабилно и стабилно циљно предузеће, може своја слободна новчана средства да инвестира у куповину мање профитабилнијег предузећа у областима у којима потенцијална стицатељска компанија не жели да послује. Уколико су намере стицатељског предузећа биле да преузимање финансира додатним задужењем, овакав развој догађаја још више би умањио атрактивност циљног предузећа.

Још једна могућност реструктурирања на располагању циљној компанији је ликвидација. Ликвидацијом циљна компанија продаје сву своју имовину и средства остварена на тај начин користе за исплату ликвидационе дивиденде акционарима. Исплата дивиденди је лимитирана бројним ограничењима која штите инвеститоре компаније. У складу са ограничењима, ликвидациона дивиденда мора да се израчуна након финансијских усклађивања и исплате постојећих обавеза. Ликвидацији се уобичајено приступа ако не постоје услови за наставак нормалног функционисања предузећа након непријатељског преузимања и уколико је вредност понуде непријатељског стицатеља нижу од суме вредности која би се могла остварити ако се средства појединачно продају⁵. У најбољем интересу акционара ова исплата дивиденди након продаје имовине морала би да превазиђе понуду непријатељског стицатеља. Ово би било могуће када је циљна компанија уверена, можда због необично ниских цена на тржишту хартија од вредности, да је премија изнад тржишне цене коју нуди стицатељ испод ликвидационе вредности компаније.

3.3. Реализација ESOP и MBO аранжмана

Користећи ЕСОП⁶ као стратегију одбране од преузимања, циљна компанија треба да обезбеди најповољнију цену коју ће ЕСОП да плати за хартије од вредности циљног предузећа. Уколико предузеће плати превисоку цену, трансакција би могла да буде оспорена као незаконита према већини закона о раду. Уколико ЕСОП купи акције по прениским ценама, против директора би могао да буде покренут процес за кршење пословне одговорности у односу на акционаре изван ЕСОП фонда.

У одбрани од непријатељског стицатеља ESOP трансакције омогућавају:

- 1) „разблаживање“ нето добити по акцији, као резултат повећања броја акционара (нових власника – запослених), што предузеће чини мање атрактивним за потенцијалне стицатеље;
- 2) стварање препрека стицатељу у процесу промене контроле управљања над циљним предузећем. Да би непријатељски стицатељ извршио трансфер контроле над предузећем мора имати већи број акција у свом контролном стоку акција;
- 3) трансфер власништва са постојећих на новопридошле акционаре пријатељски расположене партнере. Емитоване акције за ESOP утичу да се не-ESOP акционари суочавају са смањеним власничким учешћем и смањеном моћи контроле над предузећем коју предају пријатељском стицатељу.

Chaplinsky и Niehaus (1994) анализирају утицај ефеката ESOP трансакција на принос акционара циљних фирми, као и вероватноћу да ће циљно предузеће које користи ESOP као меру одбране бити преузето од стране заинтересованог стицатеља. Ови аутори указују да ESOP, у просеку, не доводи до значајног редуковања приноса који остварују акционари, као и да су ESOP трансакције веома ефикасна стратегија одбране од непријатељских преузимања. Са друге стране, Park и Song (2000) запажају да фреквенција примене осталих стратегија одбране од непријатељских преузимања драматично пада након развоја и експанзије примене ESOP-а у пракси. То значи да се ESOP аранжмани све чешће користе као супститути других стратегија одбране, као што је нпр. „гутање отровне пилуле“.

Како би циљно предузеће обезбедило веће потенцијале у одбрани од непријатељског стицатеља оно се може одредити и за LESOP (leverage ESOP), који омогућава да се, у кратком року, велики број акција пласира у пријатељске руке. За разлику од традиционалног ESOP, где се куповина акција финансира из периодичног доприноса предузећа у ESOP, LESOP омогућава једнократну куповину велике количине акција које ће бити положене у ESOP, што се финансира обезбеђењем кредита. Улога уплата предузећа –

5) Истраживања која су спровели Skanc и Marquesini на 37 ликвидација објављених између 1970. и 1982. године, показала су просечан натпросечан принос од 21.4% у току првог месеца након објаве преузимања.

6) ESOP трансакције или планови укључивања запослених у власништво представљају једну од варијанти планова бенефиције за запослене и честу допуну пензионим плановима. ESOP се реализује са високим нивоом финансијског левериџа, али и средствима запослених, као и средствима продавца акција. Средства за допринос у ESOP-у обезбеђују се сразмерним смањењем зарада запослених.

доприноса запослених у ESOP труст је промењена. Код LESOP ове уплате се користе за плаћање ануитета по дуговима. Како предузеће отплаћује дугове, акције се расподељују на рачуне запослених сразмерно висини њихових уплата.

Као начин да се онемогући преузимање контроле над циљним предузећем од стране ститеља користи се и LBO. LBO (*Leveraged buyout*) представља финансијску технику која може бити употребљена од стране стејкхолдера, а подразумева куповину акција од стране LBO групе инвеститора, при чему се преузимање акција финансира примарно из дугова. LBO је често повезан и са откупом и повлачењем акција са секундарног тржишта, тј. са преузимањем контроле над предузећем од стране мале групе инвеститора, што узрокује трансформацију јавне у затворену компанију. LBO је као облик реструктурирања предузећа био популаран током 80-тих година XX века.

Коришћењем LBO трансакције циљно предузеће у случају непријатељског преузимања може да откупи акције у поседу спољних акционара и тако спречи да оне падну у руке непријатељском ститељу. Након престанка интересовања ститељских предузећа за преузимање предузећа, циљно предузеће може да одлучи да предузеће поново постане отворено друштво кроз тзв. секундарну иницијалну јавну понуду.

Слична трансакција LBO-у је трансакција куповине акција које се налазе у поседу спољних акционара од стране менаџмента предузећа (MBO трансакција).⁷ Уколико се MBO трансакције финансирају из дугорочних позајмљених извора, то су у исто време и LBO аранжмани. На основу асиметричних информација и бољег познавања пословања предузећа у односу на аутсајдере, менаџер откупљује власнички удео по повољнијој цени од нпр. заинтересованих купаца споља. MBO трансакције могу имати дисциплинарни ефекат, јер менаџери постају власници одређеног стока акција предузећа чија куповина је финансирана задужењем. Да би с једне стране сервисирали обавезе према повериоцима, а са друге стране избегли преузимање и конкуренцију са тржишта корпоративне контроле, они морају наћи начин да смање трошкове и повећају ефикасност. Вредности MBO аранжмана је да они омогућавају акционарима циљног предузећа да поред стварања претпоставки за пружање отпора непријатељској ститељској

компанији, ефикасније и профитабилније користе сопствене ресурсе.

3.4. Откуп сопствених акција на отвореном тржишту и пласирање понуде за преузимање

У случају непријатељског преузимања, када циљно предузеће сматра да јавна понуда нема превише шансе за успех, може се одлучити за стратегију куповине великог стока акција на отвореном тржишту покушавајући тако да онемогући ститељској компанији да преузме контролни пакет акција циљног предузећа. Што је већи проценат акција које је циљно предузеће стекло куповином на отвореном тржишту, већа је вероватноћа да се предузеће одбрани од намере ститеља. На тај начин циљно предузеће себи ствара бољу позицију јер поседује број гласова који онемогућавају ститељском предузећу да учини реалном претњу борбом путем заступника. Чак и када ститељ не освоји контролу над управним одбором, у могућности је да постави своје представнике у управном одбору и тако утичу на одлуке које ово тело доноси.

У вези са проблемом откупа сопствених акција јављају се две супротстављене хипотезе. Прва хипотеза - осигуравања руковођења, сугерише да менаџери предузимају ове аранжмане у властитом интересу носећи штету акционарима. Менаџери, настојећи да задрже позиције у предузећу, предузимају откуп сопствених акција и на тај редукују број акција доступних ститељској компанији. Супротно овом гледишту, хипотеза о интересу акционара тврди да менаџери предузимају стратегију откупа сопствених акција у интересу акционара. Када се менаџери суоче са претњом непријатељског преузимања, могу усмерити своје напоре ка реализацији краткорочних циљева, уз поштовање већ донетих одлука о инвестирању. Због тога, стратегије одбране, укључујући откуп акција, смањењем претње од непријатељског преузимања омогућавају менаџерима да доносе дугорочне одлуке о инвестирању и раде у интересу акционара.

Значајан сток акција које купи на отвореном тржишту циљно предузеће омогућава примену одређених стратегија одбране од непријатељског преузимања. Стратегије одбране чије примена је додатно омогућена овом тактиком „одбране“ односе се на нпр. доношење одлука супер већином или позивање у помоћ другог пред-

7) Поред MBO у употреби су и термини MBI (*management buy-in*) који означава трансакције у којима се екстерни менаџмент тим јавља као купац, ИБО (*intitutional buyout*) за трансакције у којима су купци институционални инвеститори и БИМБО (*buy-in management buy out*) у којима су купци заједно интерени и екстерни менаџери.

узећа - стицатеља („белог витеза“). С друге стране, циљна куповина акција има за циљ да „извуче“ акције из руку акционара који би могли да их продају непријатељском стицатељу. Регулатива, која се односи на директну понуду за преузимање својих акција, разликује се од оне која регулише директне понуде које долазе изван компаније.

Насупрот тендерским понудама које представљају уобичајену одбрану усред непријатељског покушаја преузимања, поновне куповине акција на отвореном тржишту могу да одврате потенцијалне стицатеље. Одвраћајући ефекат поновних куповина на отвореном тржишту може да проистекне из бројних разлога. Прво, поновне куповине на отвореном тржишту могу да повећају трошак потенцијалних стицатеља тако што смањују број акција које држе они који најмање имају користи тј. штете од трансфера контроле над корпоративним ресурсима (Bagwell, 1991). Ово ће повећати и трошак куповине контролног пакета акција предузећа и цену актуелне понуде.

Росновне куповине акција на отвореном тржишту могу да ублаже агенцијски проблем и агенцијске трошкове редуковањем потенцијалних прихода од тзв. „дисциплинаторних“ преузимања. Hirshleifer и Thakor (1992) развијају модел у коме менаџери преузимају акције на основу предвиђања могућих покушаја преузимања предузећа. Посебно узимају у обзир репутацију менаџера и анализирају употребу дуга ради одвраћања од покушаја преузимања. Према њиховом моделу, ако је циљ преузимање фирме у којој је примећено да менаџери раде неефикасно, менаџери ће повећати леверидж за постизање циља у току периода интензивне активности преузимања предузећа. Примењивањем ове логике на поновне куповине на отвореном тржишту, поновне куповине могу бити употребљене да повећају леверидж у антиципирању покушаја преузимања. Поновне куповине могу да имају као резултат мање слободне готовине и повећано интерно власништво, што су карактеристике које могу да умање потенцијалне добитке могућем стицатељу. Коначно, планови за откуп сопствених акција на отвореном тржишту дају дотичној фирми већу флексибилност да врши откуп сопствених акција у било којем периоду. Ова флексибилност може да делује као препрека потенцијалним стицатељима пошто потенцијална мета може брзо да одговори тако што ће извршити откуп сопствених акција.

Стратегија откупа сопствених акција има неколико предности за циљну компанију:

- 1) Велику претњу преузимању контроле управљања над циљним предузећем представљају арбитражери који куповином акција и њиховом каснијом продајом остварују значајне профите. Откупом акција акционари онемогућавају арбитражере да их продају непријатељском стицатељу.
- 2) Своја расположива средства предузеће може искористити за прибављање сопствених акција. У супротном, стицатељско предузеће након преузимања, ова средства може искористити за финансирање куповине циљног предузећа. Уколико циљно предузеће искористи нешто од својих готовинских резерви за куповину својих акција, предузеће стицатељ неће моћи ова средства касније да усмери на отплату дугова коришћених при куповини циљног предузећа.

3) Први неопходан корак у имплементацији стратегије одбране „бели штитоноша“ је стицање акција. Уколико циљно предузеће нема на располагању довољно унапред регистрованих акција код Комисије за хартије од вредности, мора прво да их прибави поновном куповином.

Права циљног предузећа на откуп сопствених својих акција након примања непријатељске понуде стицатеља у већини случајева су на развијеном тржишту корпоративне контроле ограничена. Закони налажу да циљно предузеће изврши регистрацију акција при Комисији за хартије од вредности и да приложи одређене информације, укључујући и број акција које ће поново купити и разлог за трансакцију, као и извор финансирања.

И поред неколико очигледних предности откупа сопствених акција за циљно предузеће ова трансакција није увек повољна. Она може бити прва инстинктивна реакција нападнутог циљног предузећа и чланова управе који на све начине покушавају да одрже независност компаније. Наиме, чланови управе поновном куповином акција повлаче све расположиве акције са тржишта, тако да са мањим бројем расположивих акција на тржишту стицатељу олакшава задобијање контроле над циљним предузећем, омогућавајући му да прибављањем мањег броја обезбеди 51% удела у предузећу.

3.5. Додатно задуживање са циљем одвраћања стицатеља од преузимања предузећа

Како би осујетило намере непријатељског стицатеља, циљно предузеће може да се директно додатно задужи, не прибегавајући импле-

ментацији рекапитализације. Да би смањило изгледе да буде преузето, предузеће може повећати ниво дуговања у односу на сопствени капитал. Неискоришћени дужнички капацитет циљног предузећа добар је показатељ стања у коме се оно налази и може послужити непријатељском стицатељу да користећи тај капацитет обезбеди средства за финансирање процеса преузимања предузећа. Међутим, ниво ризика предузећа увећава се додатним задуживањем јер је потребан већи обим средстава за сервисирање дуга у односу на прилив предузећа. Како поставља баријере у домену ликвидности, додатно задуживање са циљем одбране од преузимања популарно се назива „спржена земља“. Оваквој класификације ове стратегије одбране доприноси и чињеница да додатно задужење може довести до банкротства предузећа. Задужења су обично финансирана комбинацијом осигураног и неосигураног дуга. Осигурани кредит, који се понекад назива и позајмица на бази имовине, даје се на основу залагања земљишта или непокретне имовине. У финансирању трансакције високе вредности често учествује више хипотекарних поверилаца. Када је реч о неосигураном кредиту, отплата дуга је гарантована зарађивачком снагом активе, стабилним новчаним приливима, искусним менаџмент тимом, способношћу редукације трошкова, као и постојећим неискоришћеним капацитетом задуживања циљног предузећа.

Оцена оправданости ове стратегија одбране може се извршити финансијском анализом додатног задужења. Росебан акценат у случају додатног задужења је на анализи способности циљног предузећа да сервисира додатни дуг, тј. остварује задовољавајуће перформансе у будућности, уколико се одбрани од непријатељског стицатеља.

Прибављање додатног дуга циљно предузеће може да оствари на два начина:

- 1) Позајмицом, директно од банке или друге финансијске институције. Циљно предузеће се може одлучити за узимање кредита од банке или за добијање *stand by* кредитне линије. Износ кредита зависи од кредитне способности предузећа и тренутног нивоа левериџа. Овај специфичан индиректан начин одбране повезан је са низом опасности за циљно предузеће. Најочигледнија опасност се односи на нагли скок каматних стопа, као и могућност губитка предмета хипотеке у случају неизвршења обавеза.
- 2) Емитовањем обвезница. Циљно предузеће може се определити да прибави

додатно задужење и емисијом обвезница. Основни проблем са којим се овде суочава циљно предузеће при емисији обвезница односи се на коректно постављање нивоа каматне стопе. Наиме, каматна стопа треба да буде на нивоу који ће привући купце да купе обвезнице циљног предузећа. Циљна компанија треба да одлучи да ли ће емитовање обвезница са фиксном каматном стопом или флексибилном. Обвезница са фиксном каматном стопом може представљати скуп вид прибављања додатног дуга, из једноставног разлога што у наредним годинама може доћи до општег пада нивоа цене дугорочног дуга. Као излаз из ове нежељене ситуације, циљно предузеће може емитовати обвезнице са флукутирајућом каматном стопом. Међутим, финансирање таквим обвезницама често наилази на отпор од стране купаца обвезница циљног предузећа.

Проблем који се јавља код прибављања дуга емисијом обвезница је да предузеће може бити преузето пре него што стигне одобрење за емитовање обвезница од стране Комисије за хартије од вредности. Компаније које унапред мисле на одбрану од преузимања могу да се припреме тако што ће одобрење за емитовање обвезница прибавити унапред од Комисије. Предузеће на овај начин Комисији за хартије од вредности региструје све хартије од вредности, које намерава да емитује у наредне две године.

4. Стратегија покретања судског растурка

Вођење судских спорова против предузећа нападача једна је од често примењиваних стратегија одбране од преузимања. Као ефикасна стратегија одбране од преузимања вођење судских спорова против предузећа нападача било је изузетно присутно у првим годинама ере непријатељских преузимања предузећа. Коришћење судског поступка у циљу спречавања преузимања и данас је често коришћена стратегија одбране, али само у комбинацији са другим софистициранијим техникама. Lipton и Stajnberger (1985) наводе четири циља ове стратегије одбране од преузимања:

1. **одређивање суда који ће најпогодније процесирати нерегуларности у поступку преузимања предузећа,**
2. **онемогућавање стицатељског предузећа да прво поднесе тужбу,**

3. пролонгирање понуде док циљна компанија не створи услове за улазак пријатељски настројеног предузећа партнера у поступак надметања за преузимање контроле управљања,
4. пружање психолошке подршке управи циљног предузећа.

Превасходни циљ покретања судског процеса је издавање судског налога стицатељу којом суд привремено зауставља процес преузимања предузећа. Спровођење овакве судске одлуке може да заустави непријатељског стицатеља да настави куповину нових акција, све док не убеди суд да су оптужбе циљног предузећа неосноване.

Одлагање процеса преузимања даје циљном предузећу драгоцено време да уведе ефикасније стратегије одбране, омогућавајући акционарима циљног предузећа пре свега да потраже пријатељски расположеног стицатеља. Вођење судског процеса и налог за обустављање процеса преузимања дају циљном предузећу могућност да појача надметање, дајући осталим стицатељима простора да добро размотре упућивање својих понуда циљном предузећу. Улазак пријатељски расположеног стицатеља након оспоравања понуде првобитног стицатеља требало би да омогући боље услове понуде за циљно предузеће. Ова стратегија омогућава стицатељу да подигне цену понуде и побољша услове плаћања. Предузеће мета преузимања може индиректно да пречочи стицатељу да, уколико цена и услови понуде буду побољшани, може доћи до обустављања започетог судског процеса.

Уобичајени разлози вођења судских процеса ради одбране од непријатељског преузимања су повреде антимонополског закона, неодговарајућа документација и преваре.

Повреде антимонополског закона. Током шездесетих и седамдесетих година када је Министарство правде САД било рестриктивније у спровођењу антимонополских закона вођење судских процеса је било ефикасније. Кршење антимонополског закона током осамдесетих и деведесетих година много је теже утврдити јер је томе допринео благодан став Министарства правде САД.

Неодговарајућа документација. Тврдњом да стицатељ није доставио пуне и комплетне податке у складу са законом о преузимању, циљно предузеће налази основ за покретање судског процеса. Недостатак пуних и комплетних података о стицатељу акционарима циљног предузећа даје могућност да изнесу тврдњу да нису довољно информисани и да информације које имају нетачно и недовољно одсликавају посло-

вање стицатеља и његове намере. Овом врстом тужбе циљно предузеће често тврди да стицатељ није убедљиво навео начин на који ће обезбедити неопходна средства за куповину акција. Стицатељ на ове оптужбе најчешће одговара да су дати подаци више него одговарајући и комплетни, прихватајући при том обавезу да накнадно пружи додатне податке.

Превара. С обиром да је реч о тешко доказивој оптужби, осим у екстремнијим ситуацијама, не може се рачунати да овакве тврдње могу имати значајнију улогу у одбрани од преузимања.

Према Jarrel-у (1986), вођење судских процеса појављује се у трећини свих случајева директних понуда. Jarrel своју тврдњу заснива на студији из 1985. године, која је обухватила покушаје и реализоване акције преузимања, укључујући парничења између 1962. и 1980. године. Као што смо раније истакли, вођење судских процеса може да буде корисно за акционаре циљне компаније чак и када за резултат нема одустајање стицатеља од преузимања. Вођење судских процеса може да се оконча тако што ће процес понуде одложити или што ће стицатељ бити принуђен да повећа цену.

Анализирајући успешност процеса надметања у зависности од парница на којима су оспораване понуде стицатеља Jarrel је утврдио да је 62% понуда по којима је вођена парница прешло процес надметања, док је само 11% оних које нису прошле кроз парницу прошло кроз процес надметања. По њему, иако је наизглед реално да парница утиче да стицатељи повећају цену понуде како би подстакли циљну компанију да обустави парницу и избегне трошкове суђења, нема доказа о битном утицају на цену. Након отпочињања судског процеса цене акција обично падају, како код фирми које су на крају купљене, тако и код оних које су остале независне.

5. Стратегија пласирања контра-понуде за преузимање

Пласирање контра-понуде за преузимање стицатељске компаније од стране циљног предузећа је стратегија одбране популарно названа „*Rac tan*“. Ова стратегија одбране ретко се користи. Већа вероватноћа је да одбрана буде ефектна ако је циљно предузеће много веће од стицатеља, што је феномен уобичајен за 1980-те. Коришћење ове стратегије одбране имплицира да циљно предузеће налази да је комбиновање двеју фирме пожељно, али преферира контролу над резултирајућим ентитетом.

У већини трансакција преузимања менаџмент циљног предузећа који се одупире преузимању сматра да је та комбинација неоправдана. „*Rac tan*“ одбрана је веома скупа и може имати погубне финансијске ефекте по оба предузећа укључена у тај процес.

Предузеће стицатељ које пласира понуду за преузимање акција циљног предузећа процес преузимања у многим случајевима финансира додатним задужењем. Циљна компанија, да би се одбранила од намере непријатељског стицатеља, може примењивати стратегије одбране које повећавају ниво леверица у предузећу. У случају успеха непријатељске понуде, предузеће се може наћи у ситуацији у којој се обавезе према кредиторима не могу задовољити или се задовољавају са тешкоћом (Arnold, 2004). Високо учешће дугова значи већи износ обавеза које се морају задовољити и самим тим већу опасност од уласка у финансијске неприлике. Такође, постоји ризик да фирме треба да купе знатан број акција једна у другој, тако да би свака фирма била сматрана филијалом оне друге и било би јој онемогућено да гласа против „заједничког родитеља“.

Закључак

Избор стратегије у процесу преузимања од значаја је за акционаре оба предузећа укључена у процес преузимања и у великој мери зависи од фактора који детерминишу процес преузимања. Међу факторима који утичу на избор стратегије посебно је значајан начин финансирања преузимања, карактеристике предузећа понуђача, власничка структура понуђача и циљног предузећа, као и фактори корпоративног управљања.

Значај стратегија циљног предузећа је различит и зависи од стања на тржишту корпоративне контроле и саме финансијске ситуације у циљном предузећу. Ниво леверица, салдо готовине и учешће менаџера у власништву у тренутку реализације преузимања, опредељују стратегију циљне компаније. Проблеми везани за одлуку о избору стратегије односе се и на информациону асиметрију, као и регулаторна ограничења.

Наиме, менаџери када сматрају да стицатељ настоји да исцрпи капитал и људску активу која чини базу циљног предузећа, они врше нову емисију акција и дозвољавају свим акционарима да купе акције под повољнијим условима у односу на стицатеља. Аутоматски нова емисија акција циљног предузећа смањује вредност акција коју стицатељ држи и приморава га на куповину додатних акција.

Установљено је да међу стратегијама циљног предузећа највеће ефекте дају стратегија лобирања пријатељски настројеног предузећа стицатеља и покретање судског поступка. Као и да је вођење судских поступака против предузећа стицатеља углавном усмерено ка побољшању услова купопродајног уговора, као и ка накнадној примени ефективнијих стратегија циљног предузећа. Наиме, неодлучног стицатеља циљна компаније мотивише тако што са њим уговара високе накнаде за прекид процеса преузимања. Уколико пријатељски стицатељ изгуби у надметању за преузимање контроле, циљна компанија му у форми компензације плаћа трошкове настале у процесу надметања са другим стицатељима. Тако је вероватноћа уласка пријатељски настројеног партнера у надметање већа уколико циљна компанија омогући стицатељу одређене бенефиције.

Литература

1. Dann, L.Y., DeAngelo, “Corporate Financial Policy and Corporate Control: a Study of Defensive Adjustments in Assets and Ownership Structure”, *Journal of Financial Economics*, 1988, Vol. 20:87-128.
2. Datta S., Iskandar-Datta M., “Takeover defenses and wealth effects on securityholders: The case of poison pill adoptions”, *Journal of Banking & Finance*, 1996, Vol. 20, pp. 1231.125
3. Eckbo E., “Valuation Effects of Greenmail Prohibitions”, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 1990, Vol. 25, Issue 4, pp. 491-505
4. Gaspenski L.C., Brigham, E. F., Ehrhardt, M.C. (1999), *Financial Management: Theory and Practice*, Harcourt College Publisher
5. Gaughan P. A. (1997), *Mergers, Acquisitions and Corporate Restructuring*, John Wiley&Sons
6. Gompers, P.A., J.L. Ishii, and A. Metrick, (2003), “Corporate governance and equity prices”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 118.
7. Hankinson T, Maye C, (1994), *Hostile Takeovers*, McGraw-Hill
8. Harford, J., and Ahern, K. R.(2013). “The importance of industry links in merger waves”, *Journal of Finance* 69, forthcoming.
9. Ippolito F. (2006), *Takeover Defenses, Firm-Specific Skills and Managerial Entrenchment*, University of Chicago, pp.2-30

10. Jarrel, G.A., Netter, J.M., „Market for Corporate Control: The Empirical Evidence Since 1980”, *Journal of Economic Perspectives* 2, 1988, No. 1, Winter: 49-68.
11. Jensen, M., “Corporate control and the politics of finance”, *Journal of Applied Corporate Finance*, 1991, No. 4, Summer: 13-33.
12. Jensen M., Ruback R., “The Market for Corporate Control: The Scientific Evidence”, *Journal of Financial Economics* 11, 1983, pp.5-50.
13. Красуља, Д., Иванишевић, М. (2000), *Пословне финансије*, Економски факултет, Београд
14. Smith, Erin E., (2013), *Do shareholders want less governance?*, Working Paper, NYU.
15. Subramanian G. (2003), “Bargaining in the Shadow of Takeover Defenses”, *Yale Law Journal*, No. 113, 621- 686.
16. Sudarsanam S. (2003), *Creating Value from Mergers and Acquisitions*, Prentice Hall Van Horne J. C. (1997), *Finansijsko upravljanje i politika*, Zagreb, Mate.

др Миле
СТАНИШИЋ*

Формулисање критеријума за изражавање мишљења интерне ревизије

Резиме

Изражавање ревизорског мишљења, било у екстерној или интерној ревизији, једно је од важнијих питања пословања и извештавања о пословању. У екстерној ревизији ревизорско мишљење је стандардизовано Међународним стандардима ревизије и прописано Законом о ревизији. Оно се искључиво односи на ревизију финансијских извештаја - да ли финансијски извештаји пружају истинит и поштен преглед финансијског стања и резултата пословања правног лица. Мишљење екстерног ревизора може бити позитивно, мишљење са резервом, негативно или се овлашћени ревизор може суздржати од изражавања мишљења ако није у могућности да га изрази. Међутим, у интерној ревизији мишљење се даје о ефикасности управљања ризиком и ефикасности система интерне контроле. Проблем за интерне ревизоре је у томе што ова мишљења ни за интерну ревизију нису стандардизована Стандардима за професионалну праксу интерне ревизије, нити неким законским решењима, осим постојања неких законских обавеза за изражавање мишљења. Овлашћени интерни ревизор може да даје мишљења на микро и макро нивоу. Градације таквог мишљења треба да утврди функција интерне ревизије за своју организацију у којој обавља интерне ревизије. Управљање ризицима уобичајено је градирано у три нивоа: 1) ефективно управљање ризицима, 2) ефективно управљање ризицима са недостацима, и 3) неефективно управљање ризицима, а оцена ефикасности интерне контроле у пет нивоа: 1) ефикасан систем интерне контроле, 2) задовољавајући, 3) потребно извесно унапређење, 4) потребно обимније унапређење, и 5) незадовољавајући систем интерне контроле.

Кључне речи: интерна ревизија, врсте мишљења интерне ревизије, степеновање висине ризика, изражавање квалитета интерне контроле.

Увод

Интерни ревизори дају различите степене уверавања о ефикасности процеса управљања ризиком и контролних процеса у одређеним ак-

тивностима и функцијама организације. Извршни руководилац ревизије мора периодично да извештава више руководство и одбор о сврси, овлашћењу и одговорности активности интерне ревизије, као и мери извршења у односу на

* Доцент, Универзитет Сингидунум, Београд

план. Извештаји такође морају садржати информације о значајним изложеностима ризику и питањима контрола, укључујући ризике од прева-ра, о подручју корпоративног управљања и другим питањима према потреби или захтеву руководства и одбора.

Интерни ревизори морају саопштити резултате ангажовања. Они морају да заснивају закључке и резултате ангажовања на одговарајућим анализама и проценама. Коначни извештаји ангажовања морају, када је то примерено, да садрже мишљење ревизора и/или закључке. Када је објављено, мишљење или закључак мора узети у обзир очекивања вишег руководства, одбора и других заинтересованих страна и мора бити поткрепљено довољним, поузданим, релевантним и корисним информацијама (Стандард интерне ревизије 2410.A1 - Коначни извештаји). На нивоу ангажовања мишљења могу бити презентована као рангирања, закључци или други опис резултата. Ангажовање може бити повезано са контролама специфичног процеса, ризика или пословне јединице. Формулација ових мишљења захтева разматрање резултата ангажовања и њиховог значаја.

Када се издаје свеобухватно мишљење, оно мора узети у обзир очекивања вишег руководства, одбора и других интересних страна и мора бити поткрепљено довољним, поузданим и корисним информацијама (Стандард интерне ревизије 2450 – Свеобухватна мишљења).

Овај напис садржи практичне смернице интерним ревизорима који желе да формулишу и изразе мишљење у вези са неким или свим аспектима који се односе на корпоративно управљање, управљање ризиком и системима интерне контроле.

1. Захтеви за изражавањем мишљења ревизије

У организацијама које захтевају свеобухватно мишљење извршног руководиоца ревизије, тај руководилац мора да разуме природу, обухват и степен интегрисане мапе уверавања, да размотри рад других пружалаца услуга (и да се ослони на њега, по потреби) пре него што презентује општу оцену о корпоративном управљању у организацији, управљању ризицима и контролним процесима.

Захтеви за изражавање мишљења ревизије су успостављени стандардима интерне ревизије 2410.A1 и 2450. У случајевима када организација не очекује свеобухватно мишљење, извршни руководилац ревизије може да делује као коорди-

натор пружалаца услуга уверавања како би обезбедио одсуство празнина у уверавању или да те празнине буду познате и прихваћене. Извршни руководилац ревизије извештава о сваком недостатку везаном за инпут/учешће / надзор/уверавање других пружалаца услуга уверавања. Ако извршни руководилац ревизије сматра да је покривеност уверавањем неадекватна или неефективна, вишем руководству и одбору треба обезбедити адекватан савет у вези са тим питањем.

Потреба за ревизорским мишљењима, као и вештина и способност интерне ревизије да их изрази, зависе од неколико околности, укључујући познавање потреба стејхолдера (*stakeholders* - корисника, заинтересованих страна, учесника), утврђивање делокруга, природе, терминског плана (*timing*) и степена захтеваног ревизорског рада, обезбеђење довољно ресурса за обављање тог посла и оцена резултата обављеног посла. Захтеве стејхолдера за мишљењима интерних ревизора, укључујући ниво захтеваног уверавања, треба да разјасни руководилац ревизије са вишим руководством и бордом.

Дискусије са стејхолдерима могу обухватати следеће:

- вредност мишљења за стејхолдере, укључујући (где то одговара) зашто се то захтева;
- термински план издавања и врсте мишљења;
- форму мишљења које треба дати (на пример: у писменој или усменој форми);
- ниво уверавања које треба обезбедити;
- период или моменат времена који мишљење покрива;
- делокруг мишљења који се захтева (на пример: да ли оно треба да буде ограничено на финансијско извештавање, оперативне контроле или сагласност са одређеним прописима);
- критеријуме који се користе за изражавање мишљења;
- процес оцењивања (рејтинг) који треба применити у вези са појединачним ревизорским налазима;
- потенцијалне стејхолдере уверавања изван руководства и борда.

Када се издају мишљења интерне ревизије, руководилац ревизије разматра потенцијални утицај на организацију, уколико се извештај доставља спољним стејхолдерима. У таквим условима препоручљиво је консултовати правног саветника, посебно уколико "тајне (поверљиве) информације" представљају значајан фактор.

Закључци и мишљења су процене интерних ревизора о последицама запажања и препорука

на прегледане активности. Они обично стављају запажања и препоруке у одређени оквир, на основу њихових свеукупних импликација. Јасно идентификују сваки закључак ангажовања у извештају ангажовања. Закључци могу укључити читав обухват ангажовања или специфичне аспекте. Они могу покрити, али нису ограничени на, питања да ли су оперативни или програмски циљеви организације постигнути и да ли активност која се прегледа функционише како би требало. Мишљење може укључити свеукупну оцену контрола или бити ограничено на специфичне контроле или аспекте ангажовања (Практични савет 2410-1: Критеријуми извештавања).

2. Изражавање мишљења ревизора

Извршни руководилац ревизије треба да процени обим покривености предложеним планом да би утврдио да ли је обухват довољан да омогући изражавање мишљења о управљању ризиком организације и контролним процесима. Извршни руководилац ревизије треба да информира више руководство и одбор о могућим недостацима у покривености ревизијом, који би спречили изражавање мишљења о свим аспектима ових процеса.

Није неуобичајено да се у функцији интерне ревизије дају мишљења на макро и микро нивоу, укључујући мишљења о целокупној адекватности политика, процедура и процеса организације као подршке за корпоративно управљање, управљање ризиком и интерне контроле. Када се дају мишљења, она су углавном у писменој форми и представљају највећу вредност уколико имају форму “позитивног уверавања”; понекад се на њих позива као на мишљење “разумног уверавања”. Руководилац за ревизију је најприкладнија личност за давање макро мишљења због своје позиције и широког прегледа ревизорских резултата на микро нивоу.

Позитивно (разумно) уверавање (*positive assurance - reasonable assurance*) обезбеђује највиши ниво уверавања и једно је од најјачих врста ревизорског мишљења. Приликом обезбеђења позитивног уверавања ревизор заузима одређен став који може бити бинаран по природи; на пример, да интерне контроле нису или јесу ефикасне у тој ситуацији или да се ризицима управља или не управља на ефикасан начин.

Разлике у изражавању мишљења са позитивним уверавањем могу да користе ступњеве (оцене) при чему се ефикасност интерних контрола или управљања ризиком оцењује применом система ступњева (оцена). Уобичајени примери сис-

тема оцена обухватају коришћење кодирања (шифровања) у боји (као што су црвена-жута-зелена) или коришћењем оцена (1-4). Када се користе такве скале, оне треба да имају усаглашено (прихваћено) и разумљиво значење у организацији.

Изражавање мишљења може такође да обухвата информације о смеру мишљења у односу на претходну ревизију. На пример, мишљење може да указује на то да су контроле и управљање ризиком задовољавајући, али да се можда њихова ефикасност смањила у односу на период претходне ревизије.

Мишљење о позитивном уверавању захтева највиши ниво доказа. Оно се односи не само на то да ли су процеси контрола/ублажавања ризика адекватни и ефикасни, већ и да ли је сакупљено довољно доказа да бисмо били сигурни у разумним границама да би докази супротни од тога, ако постоје, били уопште идентификовани. Ревизор преузима потпуну одговорност за адекватност (довољност) ревизорских процедура да би закључио шта би требало да у разумним границама пронађе један разборит (опрезан) ревизор.

Мишљења о позитивним уверавањима (*positive assurance opinions*) обезбеђују читаоцу високи ниво поверења и релаксираности што се тиче поузданости основних информација. Од активности интерне ревизије, као таквих, се често захтева да обезбеђују мишљење о позитивним уверавањима.

Мишљење може бити изражено као квалификовано (*qualified*) које је корисно у ситуацијама у којима постоји изузетак од општег мишљења. На пример, мишљење може да указује да су контроле биле “задовољавајуће (*satisfactory*) са изузетком контрола рачуна дуговања, које захтевају значајно побољшање.”

Од руководиоца ревизије може се захтевати да искажу мишљења на укупном (макро) нивоу или на нивоу појединачног ревизорског задатка (микро). Следеће објашњава разлике између ових двају мишљења.

Мада се мишљења на макро нивоу издају или обезбеђују у одређеном моменту (на пример, на годишњем нивоу), поткрепљујући ревизорски докази углавном се граде током извесног временског периода и базирају се на резултатима неколико ревизорских задатака, рада који обављају други, као и неформалним резултатима. Мишљење на макро нивоу може настати или се променити када се појединачни задаци заврше и добију се додатни ревизорски докази (укључујући налазе/изузетке).

Када изражава макро мишљење, руководи-лац ревизије разматра неколико фактора:

- сврху за коју ће се мишљење користити;
- да ли се мишљење може изразити на основу периода ревизије и времена тестирања;
- јасно разумевање шта организација подразумева под “целокупним” задовољавајућим по-словањем;
- прихватљиви ниво ризика у организацији и критеријуме за мишљење;
- адекватност рада на ревизији и ревизорских доказа (укључујући рад других и неформалне доказе) ради исказивања подршке захтеваном мишљењу.

Понекад интерна ревизија није у могућности да добије довољно доказа (на пример, због огра-ничених ресурса) да би се поткрепили све облас-ти обухваћене макро мишљењем. Као резултат тога само ограничено макро мишљење је могуће; на пример, мишљење о усаглашености са еко-лошким прописима може бити ограничено ис-кључивањем оцене у вези са прописима којима се регулише одстрањивање отпада. Могућност ограниченог мишљења треба уважити као део процеса планирања тако да стејкхолдери схвате да ће мишљење бити ограничено.

Исказивање мишљења на макро нивоу може представљати сложен задатак. Може захтевати успостављање методологија и планирање сле-дећег:

- сабирање и интерпретирање налаза из неко-лико ревизија, од којих су неке завршене месе-

цима пре датума исказивања мишљења. У так-вим условима руководилац ревизије ће мора-ти уз неопходну пажњу да обезбеди примену конзистентних стандарда у свим ревизијама како би се оценили налази и извели закључци. Поред тога, треба размотрити извршене ко-рективне мере (*remedial action*) и наредне догађаје у односу на ранију ревизију;

- методологију за укључивање ревизорских до-каза утврђених преко мање формалних сред-става. Ово се може догодити пошто су макро мишљења уопштено по својој природи шира и захтевају већу покривеност. Као такво може за-хтевати ослањање на друге врсте процеса уве-равања. На пример, резултати самооцењивања управљања и разматрање неформалних доказа (тј. доказа који нису специфични за ревизорски ангажман) из разних извора могу се користити уколико ревизор верује да су поуздани. Нефор-мални докази могу обухватити субјективну оцену интерне ревизије (на пример, на основу посета локацијама и посматрања пословања), али ослањање на такве доказе се обелодањује када се изражава макро мишљење;
- разматрање доказа који могу бити добијени ослањањем на рад других лица. Овим се може укључити, на пример, преглед рада разних група за уверавање о квалитету у организаци-ји или рада који је обављен за испуњавање ре-гулаторних захтева, од којих је сваки могао да буде обављен коришћењем разних методоло-гија уверавања. У таквим ситуацијама императив је да руководилац за ревизију оцени ризик повезан са коришћењем рада других и објасни ово када изражава мишљење.

Извршили смо интерну ревизију (навести предмет или други ентитет). Циљ (циљеви) овог ан-гажмана је био (су били) да (навести опширно ревизорске циљеви). План је састављен разматра-њем (навести примарне факторе) који су коришћени да би се извршила планирана ревизија. Интерна ревизија је спроведена у складу са Међународним стандардима за професионалну прак-су интерне ревизије.

Интерном ревизијом је испитано (описати шта је испитано; на пример: управљачки контролни оквир, стратегија оцене ризика, политике и праксе, информације коришћене за одлучивање, из-вештавање применљиво на ентитет који је предмет испитивања, итд.).

Делокруг ревизије је обухватио (описати делокруг). Даље, испитивање је обухватило активности које су обављане у току тог периода (период обухваћен испитивањем).

Критеријуми коришћени за оцену ентитета су били (описати критеријуме и њихов извор). О кри-теријумима се дискутовало и руководство се усагласило (дефинисати ко) пре обављања детаљ-них ревизорских поступака.

Закључили смо да (убаците позитивно мишљење/оцену за сваки циљ). Наше укупно мишљење о ХХХ је задовољавајуће или незадовољавајуће (базирајте целокупно мишљење ентитета кроз оце-ну мишљења о специфичним ревизорским циљевима).

Према мом професионалном мишљењу, довољне и одговарајуће ревизорске процедуре су обав-љене и докази сакупљени као подршка тачности закључака постигнутих и садржаних у овом из-вештају. Закључци су базирани на упоређивању ситуација постојећих у то време на основу ревизорских критеријума. Ови закључци су само применљиви за ентитет који је био предмет ис-питивања. Докази који су добијени задовољавају ревизорске стандарде и довољни су да обезбеде вишем руководству доказ о закључцима добијеним као резултат интерне ревизије.

У наставку је дат пример макро мишљења онако како би то ревизор написао у свом извештају. Ово је у ствари образац, при чему би ревизор требало да у заграде стави адекватан текст¹.

Мишљења на микро нивоу углавном представљају резултат појединачног ревизорског задатка. Такав радни задатак може бити у вези са контролом које се односе на одређени процес, ризик или пословну јединицу. Формулисање таквих мишљења захтева разматрање ревизорских налаза и њиховог одговарајућег рејтинга.

Микро мишљења по правилу су мање сложене од макро мишљења. Анкете су показале да су већина ревизорских организација у свету издале мишљења на микро нивоу, коришћењем рејтинг система као део изражавања укупног мишљења. Међутим, такође је запажено да многе ревизорске организације нису развиле формални оквир критеријума на основу којих доносе своје закључке.

У неким организацијама, где ревизор обезбеђује макро мишљења о ризицима и организацији у целини, мишљења на основу појединачних радних задатака не морају бити тако важна за виши ниво стејкхолдера или борд пошто су они углавном заинтересовани за укупно макро мишљење. У таквим случајевима посебно је значајно усмерити очекивања стејкхолдера да буду испод тог вишег нивоа, пошто ће стејкхолдери одговорни за области које су предмет ревизије, по правилу очекивати извештај и мишљење о завршеном специфичном задатку.

3. Анализа резултата ревизије

Резултати ревизије укључују запажања, закључке, мишљења, препоруке и планове активности. Интерни ревизори треба да прибаве довољне и одговарајуће информације како би одредили да су кључни циљеви процеса управљања ризиком и интерне контроле испуњени и формирали мишљење о адекватности процеса управљања ризиком и интерној контроли. Захтеви о управљању ризиком и интерној контроли дати су у Стандардима интерне ревизије 2120. А1 и 2130. А1, а све то је шире дато у Практичним саветима: *2120-1: Оцена адекватности процеса управљања ризиком* и *2130-1: Оцена адекватности контролних процеса*.

Кад ревизор обави испитивање и сакупи доказе, треба да анализира информације. Он ревизорске доказе може да анализира сам, са тимом

или на оба начина. Постоје четири типа доказа: документи и евиденција, интервјуи, физички докази и посматрање.

Треба да постоје докази који потврђују усаглашеност или неусаглашеност са захтевима. Треба да постоји довољно ревизорских доказа да би се испунили сврха и обим ревизије. Ако нема довољно доказа, треба наставити са ревизијом или на завршном састанку обавестити о ограничењима или непредвиђеним околностима, или о томе обавестити главног ревизора.

Контрадикторне доказе или нерешена питања треба решити пре извештавања о резултатима ревизије. Ако се то не реши, извештај или треба касније поднети или нерешена питања треба разјаснити свим странама (клијенту, субјекту ревизије, ревизорима итд). Међутим, крајње је непожељно оставити питања нерешена или без закључка, уколико не постоје посебне околности (разлог нерешеног питања). Ревизор може тражити додатне информације које могу резултирати допунским извештајем који се подноси касније, након што се нове информације изанализирају.

Докази које ревизори сакупе пре или током ревизије морају се испитати (анализирати). Подаци се могу евидентирати на контролној листи, у дневнику (евиденција ревизорових опсервација), на фотографијама, у напоменама на празним обрасцима или у референцама на документе и евиденцију субјекта ревизије.

Податак се сматра објективним доказом ако се може доказати да је тачан и без предрасуда. Може са доказати да је тачан ако је могуће пратити га (да би се верификовао) или ако се може поново предпочити (други ревизор може да прикупи исти податак).

Начин на који ревизор сортира податке мора бити у складу са смерницама његове организације за типове класификација које његова организација користи кад извештава о резултатима. Резултати су углавном исказани у форми изјаве о неусаглашености, као што је кршење наведеног захтева. Извештавање о резултатима ревизије у форми изјаве о неусаглашености (за разлику од других техника) је веома ефективно средство за имплементацију и одржавање система управљања и за надгледање усаглашености за конкретним стандардом или уговором.

Следећи корак је сортирање података на основу важности (значаја) и релевантности. Дали је информација релевантна за организацију у

1) Потребно је да постоји методологија и процес за оцену кумулативних резултата ревизорских задатака и ревизорских налаза да би се изразило такво мишљење.

којој се обавља ревизија? Да ли је захтев прекршен? Ревизор своје податке може да сортира на више начина, као најважније, мање важне и ирелевантне.

Важност се може процењивати на основу:

1. понављања (квантитативни подаци);
2. једнократног појављивања које има велики ризик (квалитативни подаци).

Међутим, учачавање понављања не чини само по себи доказ важним. Такође се морају размотрити последице (поновљени посао, губитак сертификата или лиценце, неусаглашени производ, изгубљени купац итд.).

Квалитативни подаци (једнократно појављивање) могу постати значајни у вези са питањима као што су безбедност, заштита животне средине и преступ (нпр. неношење заштитне опреме, одлагање штетног отпада, крађа, фалсификовање евиденције итд.).

На основу ревизорских доказа могу се формулисати следећи типови изјава/тврдњи:

- неусаглашеност: непоштовање захтева које може бити веће или мање;
- налаз: системски проблем поткрепљен ревизорским доказом;
- место које захтева побољшање: прилика за побољшање, а не кршење;
- недостатак: мање кршење са малом последицом;
- забринутост или проблем: могућ будући проблем за организацију;
- позитивна пракса и пажње вредно достигнуће: неки аспект система/процеса који је јако добро урађен (веома ефективно).

Највећи део енергије ревизора сада одлази на усклађивање ревизорских доказа са захтевима (уговореним критеријумима). Извештавање о другим подацима (нпр. о местима која захтевају побољшање, најбоља пракса) је дискреционо право ревизора уз одобрење клијента или менаџера ревизорског програма. Ревизор мора познавати терминологију и процедуре извештавања пре ревизије.

Ревизор мора бити способан да саопшти резултате испитивања. Једна од најубичајенијих техника је бележење изјава о неусаглашености. Веома је важно да ревизор запише јасне изјаве о неусаглашености, тако да субјекат ревизије може да реши прави проблем, а колеге ревизори да могу да верификују корективне активности.

Кад записујете изјаве о неусаглашености, придржавајте се формуле ENRC4. Какве доказе (*evidence*) сте посматрали? Каква је била *природа*

(*nature*) неусаглашености? Шта је био *захтев* (*requirement*)? Најзад, да ли је изјава *јасна, концизна, комплетна* и *тачна* (C4 – четири речи на енглеском које почињу са *c* – *clear, concise, complete, correct* (C4)). Изјаве о неусаглашености ће бити најчитанији делови ревизорског извештаја.

Способност ревизора да формулише добре изјаве о неусаглашености ће се повећавати кроз праксу. Оно што је важно јесте да о проблемима које примети обавести субјекат ревизије, тако да се они могу позабавити њима. Многи програми интерне ревизије користе неку врсту обрасца за извештавање о неусаглашеностима. То може бити образац о неусаглашености или образац захтева за корективном активношћу.

О релативној важности неусаглашености може се извештавати као о великој или малој (или се могу користити други термини, као што су велики у односу на мали ризик, неусаглашеност у односу на недостатак, налаз у односу на неусаглашеност).

Такође, ревизор може да обавести о могућностима побољшања и најбољој пракси која је примећена. Прилика за побољшање је опсервација да се не ради о кршењу захтева, али да би се побољшала ефективност процеса или предметне организације. Најбоља пракса је опсервација активности која се толико истиче да је треба поделити са другим деловима организације. Накнадна имплементација најбоље праксе од стране осталих у организацији побољшаће ефективност и ефикасност организације.

О резултатима ревизије такође се може извести као о налазу. Налаз се може дефинисати као системски проблем поткрепљен ревизорским доказом. Изјавама у форми налаза покушавају се груписати узроци проблема. Већина организација извештава о резултатима као о неусаглашеностима због њихове једноставности. Зрели системи управљања квалитетом могу узети у разматрање извештавање о налазима како би се идентификовали системски проблеми. Ревизорски налаз је закључак о опсервацији. Уобичајено, изјаву прати доказ који поткрепљује налаз. Поткрепљујући докази могу бити неусаглашености као и опсервације које се односе на питања учинка. Пример изјаве у форми налаза може да изгледа овако:

1. Процес окончања корективних активности након ревизије није ефективан и резултирао је поновљеним рекламацијама купаца, непотребних регулаторним ризиком и пропустом да се искористе потенцијалне уштеде;

- 1.1 шест од сваких 10 датума доспећа у корективним активностима је продужено бар два пута;
- 1.2 три од 10 окончаних корективних активности није анализирано да би се утврдило да ли је активност била ефикасна.

Сврха налаза је да се идентификује системски проблем поткрепљен непобитним чињеницама.

У новије време успостављена је методологија која се примењује да би се оценили резултати обављеног ревизорског посла. Ова методологија може се применити на оцењивање и рејтинг појединачних ревизорских налаза и њихов значај у односу на појединачне пројекте, појединачне категорије ризика или организацију у целини. У том смислу треба размотрити следеће елементе:

Материјални значај (*Materiality*) – Обим или значај кључног пословног циља који је фундаменталан за мишљење, је важан. Интерни ревизор треба да размотри обим резидуалног ризика² да пословни циљ неће бити постигнут.

Утицај (*Impact*) – Утицај ревизорских резултата/налаза се разматра и у потпуности схвата у контексту мишљења које треба дати (тј. макро насупрот микро). Ревизорском мишљењу се може дати различит ниво значаја применом истих критеријума за рејтинг, зависно од утицаја на организацију. На пример, неки резултати могу бити од утицаја и материјалног значаја за постизање циљева или ублажавање ризика на микро нивоу, али не и на макро нивоу (на пример, пропуст да се контролишу потенцијална дупла плаћања може бити од материјалног значаја за супсидијарну организацију, али не и за организацију у целини).

4. Оцењивање резултата ревизије

Када се издаје свеобухватно мишљење, мора се узети у обзир очекивања вишег руководства, одбора и других интересних страна и мора бити поткрепљено довољним, поузданим и корисним информацијама (Стандард интерне ревизије 2450 – Свеобухватна мишљења).

Извештавање ће идентификовати:

- обухват, укључујући период на који се мишљење односи;
- ограничења обухвата;

- разматрање свих повезаних пројеката, укључујући и ослонац на друге пружаоце услуга уверавања;
- оквир ризика или контрола или друге критеријуме коришћене као основа за давање свеобухватног мишљења; и
- свеобухватно мишљење, оцену или закључак до кога се дошло.

Разлози за неповољно мишљење морају бити образложени.

Оцена резултата ревизије долази после фазе анализе. То је значајна фаза рада ревизије када ревизор прегледа резултате и доноси закључке који могу да обезбеде основу за препоруке и коначну помоћ менаџменту. Делокруг ревизије може најбоље да се схвати посматрањем резултата ревизије које се обавља на три нивоа.

1. Колико су добри постигнути резултати прегледа? То може бити прилично уско питање на нивоу усаглашености са посебном процедуром или може бити озбиљније питање у вези са тим колико ефикасно се обавља одређена пословна активност. Овај поступак често укључује свеукупну оцену ефикасности пословне активности која је предмет ревизије.
2. Зашто су резултати прегледа такви какви су? Зашто је пословање утврђено прегледом добро или лоше? Уколико су откривени било какви проблеми, зашто резултати нису бољи? Овај поступак укључује оцену узрочних фактора који се крију иза налаза ревизије. Интерна ревизија треба да посвети посебну пажњу степену у којем су ови фактори могли да буду ефикасније контролисани.
3. Шта се може боље урадити? Интерна ревизија треба да постави питања као што су да ли треба направити ефикасније процедуре. Треба ли мењати неку одређену политику или је напустити? Да ли су укључени прави људи у процес и да ли су они адекватно обучени и надгледани? Неки од ових закључака су јасни и могу постати основа за специфичне препоруке. У другим случајевима више информација или, уколико то није изводљиво, препорука може једноставно бити да је потребно даље испитивање. Ове одлуке у вези са делокругом препорука, свакако, зависе од ситуације и способности групе за интерну ревизију.

2) Резидуални ризик је преостао ризик од инхерентног ризика, након што менаџмент примени контроле.

У току свих фаза рада интерна ревизија треба да се бори да постигне највећу могућу ефикасност. Овај рад никад не треба обављати на рутински и механички начин. Без обзира да ли се ради о испитивању докумената, разговору са појединцима или посматрању разних пословних активности, интерни ревизор треба увек да размишља о основним условима који се односе на ситуацију запажену у току свих делова испитивања. Шта је правилно? Колико је одговорно обављена одређена акција? Колико су вредни резултати ревизије? Шта се још може урадити као део овог испитивања? Ово су типична питања која интерни ревизор треба увек да има на уму. Мада интерни ревизор никада не треба да има искривљено веровање да је све лоше или да ће се догодити нека несрећа, он никада не треба да буде ни наивни оптимиста. Интерни ревизори треба да поседују испитивачки и сумњичав (подозрив) приступ испитивању и постављању питања и треба да имају релативно већу потребу да се увере од других особа у организацији. Мада интерни ревизор треба увек да се бори да буде отворен и фер, он треба да покаже и природан скептицизам и потребу да разуме све релевантне информације које се односе на циљеве испитивања и одговарајуће закључке. Обазривост интерног ревизора помаже да се обезбеде боље заштитне услуге за менаџмент, а такође помаже и да се непрестано трага за унапређењем.

Природа и форма израженог мишљења зависе од делокруга обављеног рада и сакупљених ревизорских доказа. Кључни корак у развоју делокруга је израда ревизорског плана који ће имати за резултат довољне и одговарајуће ревизорске доказе који омогућавају ревизору да донесе закључак о резултатима обављеног ревизорског посла. Када дискутује о плану са кључним стејкхолдерима руководиоца за ревизију прецизно дефинише шта је укључено у делокруг рада и врсту мишљења који ће изразити. Важно је информисати кључне стејкхолдере да би се избегла конфузија, нарочито у вези са мишљењима на макро нивоу.

Разматрање адекватности делокруга ревизије се захтева и за мишљења на макро и микро нивоу. Међутим, код макро мишљења то постаје сложеније. Да ли је макро мишљење о руковођењу, управљању ризиком и контроли могуће зависиће у потпуности од делокруга ревизије и колико тог делокруга ревизор покрива. Изражавање мишљења на макро нивоу може трајати дуже као резултат обима рада који ће бити потребно да се обави и потребе да се саберу резултати неколико ревизија који ће заједно поткрепити мишљење на макро нивоу.

Уобичајени елементи укључени у дефиницију делокруга на који се мишљење примењује су:

- опис делова организације који су обухваћени, да ли је делокруг дефинисан као организација у целини или само специфичне компоненте организације, ризици високог нивоа (на пример, активности конкурената) или категорије ризика (кредитни ризик);
- контролне компоненте обухваћене ревизијом, тј. специфичне финансијске, оперативне контроле или контроле сагласности са прописима (на пример, специфично навођење да се мишљење односи на процесе планирања, циљеве пословања, захтеве у вези са документацијом, финансијске резултате, итд.);
- одређени моменат или временски период за које се изражава мишљење.

5. Извештавање о резултатима ревизорских активности

Иако се формат и садржина коначног извештаја ангажовања разликују у зависности од организације и типа ангажовања, извештаји најмање треба да садрже сврху, обухват и резултате ангажовања са мишљењима. Коначна фаза рада интерне ревизије има за последицу развој ревизорских закључака и препорука. Интерна ревизија треба у овој фази да размотри низ могућих акција на крају прегледа. Са једне стране, интерна ревизија може једноставно да извести о својим налазима без икаквих препорука или предузимања других корака за утврђивање да ли је било корективних акција. Интерна ревизија би једноставно извештавала о својим налазима и на тај начин омогућила примаоцу извештаја о ревизији да тачно одлучи које акције да предузме и када. Са друге стране, интерна ревизија може да покуша да надгледа примену препоручене акције док се још налази на терену. Мада се углавном указује да интерна ревизија извештава о својим налазима, даје препоруке за предузимање корективних мера и омогућава менаџменту да предузме одговарајуће акције, интерни ревизори ће понекад бити претерано укључени у помагање у примени тих корективних акција. Овим се приближава једној финој линији где интерна ревизија жели да настави да буде независна. Уколико је исувише укључена у праћење примене препоруке интерна ревизија рескира да изгуби објективност. Стварни проблем је често степен до којег је могуће да се усмере поједина питања према обављеној акцији. У многим случајевима ту може да се ради о нечему што се може одмах спровести. То може бити корекција

неке грешке или можда боља интерпретација политике компаније.

Други случајеви могу бити контроверзнији и могу захтевати одлучивање или испитивање на вишим организационим нивоима. Међутим, важна ствар је да све стране имају обавезу да примењују концепт предузимања максималне корективне акције као одговор на налазе у извештају интерне ревизије. Разлози за овај приступ су да рано предузимање акције убрзава постизање очекиване додате вредности. Даље, партнерски однос интерне ревизије и одговорног менаџмента може се ефикасније применити. Интерна ревизија и менаџмент могу ближе да сарађују и да се сложе око тога шта треба урадити. На овај начин интерној ревизији се омогућава да реалистичније прикаже своју намеру да помогне локаном менаџменту, а не да буде њихов полицајац, као и свој укупан интерес за организацију.

6. Изражавање мишљења о интерној контроли

Један од битних циљева интерне ревизије је оцена адекватности контролних процеса. Функција интерне ревизије мора да помаже организацији у одржавању ефективности контрола тако што оцењује њихову ефективност и ефикасност и промовише њихово континуирано унапређивање.

Извршни руководилац ревизије формира свеобухватно мишљење о адекватности и ефективности контролних процеса. Изражавање мишљења те врсте од стране извршног руководиоца ревизије засновано је на довољним ревизорским доказима, прикупљеним путем обављених ревизија и, уколико је примерено, ослањању на рад других пружалаца услуга уверавања. Извршни руководилац ревизије саопштава мишљење вишем руководству и одбору.

Извршни руководилац ревизије развија предложени план ревизије како би обезбедио довољно доказа за оцену ефективности контролних процеса. План укључује ангажовања и/или друге процедуре којима се прикупља довољан, одговарајући ревизорски доказ о свим већим радним јединицама и пословним функцијама које треба оценити, као и преглед најважнијих контролних процеса који се примењују у оквиру организације. План треба да буде флексибилан тако да се у току године може извршити прилагођавање, као резултат промена у стратегији управљања, екстерним условима, подручјима

ма високог ризика или ревидираних очекивања у вези са постизањем циљева организације.

Кључни изазов за активност интерне ревизије представља оцена ефективности организационих контролних процеса, заснована на прикупљању мноштва појединачних оцена. Та вредновања већином се добијају из ревизорских ангажовања, прегледа самооцењивања руководства и рада других пружалаца услуга уверавања. Током рада интерни ревизори правовремено извештавају одговарајући ниво руководства о својим налазима, тако да се могу предузети брзе мере за кориговање или умањење последица откривених контролних одступања или слабости.

Приликом оцене укупне ефективности контролних процеса у организацији, извршни руководилац ревизије разматра да ли су:

- откривена значајна одступања или слабости,
- учињене исправке или побољшања после открића,
- открића и потенцијалне последице довеле до закључка о постојању преовладавајућег стања које доприноси неприхватљивом степену ризика.

Постојање значајног одступања или слабости не доводи нужно до оцене да оне преовладавају и носе неприхватљив ризик. Приликом утврђивања да ли је угрожена ефективност контролног процеса и да ли постоји неприхватљиви ниво ризика, интерни ревизор узима у обзир природу и степен изложености ризику, као и потенцијалне последице.

Извештај извршног руководиоца ревизије о стању процеса контрола у организацији обично се једном годишње презентује вишем руководству и одбору. Извештај наглашава важност улоге коју у достизању циљева организације играју контролни процеси. Извештај такође описује природу и степен посла извршеног од стране функције интерне ревизије и природу и степен ослањања на друге пружаоце услуга уверавања у формулисању мишљења.

Обухват интерне ревизије треба да укључи све контроле потребне за обезбеђење разумног уверавања да се ризицима ефективно управља. Ове контроле називају се кључним контролама – оним које су неопходне за управљање ризиком повезаним са критичним пословним циљем. Само кључне контроле треба да буду оцењене, мада интерни ревизор може укључити и оцену контрола које нису кључне (нпр., сувишне, дупле контроле) ако постоји вредност у пружању таквих уверавања. Интерни ревизор такође може

разговарати са руководством о томе да ли су потребне контроле које нису кључне.

Коначни извештаји ангажовања морају, када је то примерено, да садрже мишљење ревизора и/или закључке. **На нивоу ангажовања** мишљења могу бити презентована као **рангирања**, закључци или други опис резултата. Ангажовање може бити повезано са контролама специфичног процеса, ризика или пословне јединице. Формулација ових мишљења захтева разматрање резултата ангажовања и њиховог значаја (Стандард интерне ревизије 2410.A1).

Интерни ревизори се охрабрују да у извештају о резултатима ангажовања обавесте када је пословање задовољавајуће (*satisfactory*) (Стандард интерне ревизије 2410.A2).

Неадекватан систем интерне контроле (*Inadequate System of Internal Control*) – Налази указују на значајне слабости контроле и потребу за хитним корективним мерама. Тамо где корективне мере још нису започете текуће мере, у време ревизије, нису довољне или недовољно напредују да би се решиле озбиљне утврђене слабости у контроли.

Адекватан систем интерне контроле предмет изражавања резерви (*Adequate System of Internal Control Subject to Reservations*) – Извесан број налаза, од који су неки значајни, су повучени. Тамо где се корективне мере примењују за решење ових налаза и други проблеми су познати менаџменту, те мере су сувише у раној фази да би се омогућило да се искаже задовољавајуће мишљење о ревизији.

Задовољавајући систем интерне контроле (*Satisfactory System of Internal Control*) – Налази показују да су у целини контроле задовољавајуће, мада се препоручују нека унапређења.

Рангирање ефективности интерне контроле у четири нивоа

Ефикасно (<i>Effective</i>)	Оцењене контроле су адекватне, одговарајуће и ефикасне да обезбеђују објективно (разумно) уверавање да се ризици контролишу и да циљеви треба да буду постигнути.
Потребно је извесно унапређење (<i>Some Improvement Needed</i>)	Неколико специфичних слабости у контроли је запажено; међутим, углавном, оцењене контроле су адекватне, одговарајуће и ефикасне да обезбеде разумно уверавање да се ризици контролишу и да циљеви треба да буду испуњени.

Потребно је обимније унапређење (<i>Major Improvement Needed</i>)	Запажено је више специфичних слабости у контроли. Није вероватно да оцењене контроле обезбеђују разумно уверавање да се ризици контролишу и да ће циљеви бити испуњени.
Незадовољавајуће (<i>Unsatisfactory</i>)	Оцењене контроле нису адекватне, одговарајуће или ефикасне да обезбеде објективно уверавање да су ризици контролисани и да циљеви треба да буду испуњени.

Рангирање ефективности интерне контроле у три нивоа³

Задовољавајуће - позитивно	Ова категорија стручног мишљења подразумева да је систем интерних контрола у ревизираном процесу успостављен на високом нивоу који осигурава минимизовање потенцијалних ризика, чиме доприноси остварењу постављаних пословних циљева.
Задовољавајуће уз мање значајне недостатке	Ова категорија подразумева да је руководство успоставило систем интерних контрола, међутим, ревизори су током обављања ревизије учили одређене сегменте које је потребно побољшати.
Незадовољавајуће – негативно с детаљним прегледом недостатака	Ова категорија подразумева да систем интерних контрола има доста слабости. У наведеној ситуацији ревизори ће дати стручно мишљење да је систем интерних контрола незадовољавајући и навести недостатке и њихове посљедице на пословање субјекта. Стручно ревизорско мишљење даје се по сваком контролном циљу, а свеобухватно за читав ревизиран процес у делу резимеа за високи менаџмент.

6.1. Оцењивање или рангирање ризика

Интерни ревизори дају различите степене уверавања о ефективности процеса управљања ризиком и контролних процеса у одређеним активностима и функцијама организације.

Рангирање ризика недостатака (слабости) по приоритету

Свака интерна ревизија у својој организацији треба да направи своју ранг листу, односно матрицу са одређеним бројем нивоа ризика и описом тог нивоа ризика, било да је тај ниво заснован само на материјалности или на комбинацији материјалности непожељних последица и

3) Приручник за интерну ревизију са стандардима интерне ревизије, Министарство финансија БиХ, стр. 30, или *Методологија рада интерне ревизије*, стр. 38.

вероватноће дешавања тих нежељених последица, што је методологија COSO II.

Сви критеријуми наведени у наставку текста имаће за резултат рангирање приоритета под условом да контроле за ублажавање ризика не постоје:

- Постоји потенцијални финансијски извештај или нетачан финансијски извештај који захтевају кориговање финансијских извештаја или одговарајућих обелодањивања после опорезивања, које је више или једнако \$XX милиона.
- Контроле не функционишу како је планирано и процењује се да може да постоји могућност ефикасног пословања које има потенцијални економски ефекат већи од 0,5% укупног нето прихода или већи од 1% класификације група рачуна биланса стања, као што су основна средства, текућа (обртна средства), текуће обавезе, итд., или да ли има негативан ефекат од материјалног значаја по репутацију компаније.
- Кључна контрола не функционише како је планирано, према резултатима ревизорских тестова постоје изузеци који превазилазе XX% (коришћењем довољне репрезентативне величине узорка) и не постоје контроле за ублажавање (или нижи ниво тестираних изузетака, уколико је изложеност ризику значајна).
- Критични информациони системи (како су дефинисани) значајно су компромитовани због неефикасних контрола логичке/апликационе сигурности, заштите података (укључујући информације о клијентима/запосленима) и недостатка провера система и ограничених контрола за ублажавање ризика.
- Приоритетне слабости контрола утврђене у претходној интерној ревизији остају нерешене без оправданог разлога за кашњење.
- Ревизорским налазима су утврђене неефикасне контроле које су довеле до интерних или екстерних превара (као што је дефинисано да су доказане или постоји велика вероватноћа да могућа (тј. вероватна) превара би могла да постоји, која је већа од \$XX⁴).

Још један фактор који треба размотрити када се оцењује адекватност контрола у макро мишљењу је оцењивање нивоа ризика које се врши постојећим контролама тако да ће циљеви руководства бити постигнути.

Следе примери система који се могу применити да би се оценили или рангирани ризици. За све њих важно је разјаснити контекст (тј. рејтинг који се односи на организацију као целину на-

супрот предмета ревизије). Ова оцењивања ризика могу се такође применити на извесна мишљења на микро нивоу.

Најчешће рангирање ризика је на висок, средњи и низак или веома висок, висок, средњи, низак и веома низак. Међутим, овде дајемо једно мишљење о четири градације ризика које се примењују на макро нивоу – врло висок ризик, висок, средњи и низак ризик.

Градација (рејтинг) ризика на микро нивоу

Ризик се градира према недостацима (слабостима) у ревизорским налазима. У наставку се даје градација ризика на три нивоа.

Ризик високог приоритета (*High Priority Risk*) – Пошто се ради о питању високог приоритета, оно захтева непосредну (хитну, моменталну) пажњу менаџмента. Ово је озбиљно питање интерне контроле и управљања ризиком и ако се не ублажи, може у великој мери довести до:

- суштинских губитака, могуће у вези са другим слабостима у контролном оквиру или организационом ентитету или процесу који је предмет ревизије;
- озбиљног прекршаја (повреде) корпоративних стратегија, политика или вредности;
- озбиљног угрожавања репутације, као што је негативан публицитет у националним и међународним медијима;
- значајног негативног регулаторног утицаја, као што је губитак лиценци за пословање или значајне новчане казне.

Средњи ризик (*Medium Risk*) – Пошто се ради о ризику средњег приоритета, неопходна је правремена пажња менаџмента. Ово се питање односи на интерну контролу или управљање ризиком и може довести до:

- финансијских губитака (предвидите нивое);
- губитка контрола у организационом ентитету или процесу који су предмет ревизије;
- нарушавања репутације, као што је негативан публицитет у локалним или регионалним медијима;
- негативног регулаторног утицаја, као што су јавне санкције или новчане казне које нису од материјалног значаја.

Низак ризик (*Low Risk*) – Пошто је ово питање ниског приоритета, захтева се рутинска пажња менаџмента. Ово је питање интерне контроле

4) Два или више запажања приликом рангирања приоритета могу имати за резултат "незадовољавајуће" ревизорско мишљење.

или управљања ризиком чије решење може довести до унапређења квалитета и/или ефикасности организационог ентитета или процеса који су предмет ревизије.

Градација ризика на макро нивоу

Ранг ризика на макро нивоу најчешће се приказује у периодичним извештајима интерне ревизије. Интерна ревизија може имати обавезу да менаџменту и одбору доставља тромесечне и годишње извештаје о резултатима обављене ревизије. У организацијама мишљења даје на макро нивоу за појединачне функционалне области (функције и секторе, пословне процесе и системе), како интерна ревизија, тако и менаџмент. Следе четири нивоа градације ризика.

Врло висок (Very High) – Преостали ризик после разматрања адекватности и/или ефикасности контрола/ублажавања ризика остаје врло висок према табели (критеријуми оцењивања ризика) оцењивања ризика организације (одељења или ентитета). Ово је изнад прихватљивог нивоа толеранције.

Висок (High) – Преостали ризик после разматрања адекватности и/или ефикасности контрола/ублажавања ризика остаје висок, према табели оцењивања ризика организације (одељења или ентитета). Ово је изнад прихватљивог нивоа толеранције.

Средњи (Medium) – Преостали ризик после разматрања адекватности и/или ефикасности контрола/ублажавања ризика је средњи, према табели оцењивања ризика организације (одељења или ентитета) и тако је у оквиру толеранције ризика у организацији.

Низак ризик (Low Risk) – Преостали ризик после разматрања адекватности контрола/ублажавања ризика је низак и тако је у оквиру толеранције ризика организације.

6.2. Планирање изражавања мишљења

Услуге уверавања укључују објективну оцену доказа од стране интерног ревизора, ради обезбеђења независног мишљења или закључака о ентитету, операцији, функцији, процесу, систему или другом предмету. Природу и обухват ангажовања уверавања одређује интерни ревизор. У услуге уверавања у начелу су укључене три стране: (1) лице или група директно повезана са ентитетом, операцијом, функцијом, процесом, системом или другим предметом – власник процеса, (2) лице или група која даје оцену – интер-

ни ревизор и (3) лице или група која користи оцену – корисник.

Приликом израде планова ревизије као подршке за изражавање мишљења, постоји извештај број фактора које треба размотрити у активностима интерне ревизије:

- јединствене карактеристике мишљења на макро нивоу, насупрот мишљењима на микро нивоу. Макро мишљења су углавном базирана на резултатима више ревизорских пројеката, док су микро мишљења по правилу заснована на резултатима једног ревизорског пројекта или малог броја пројеката извршених у ограниченом временском периоду;
- природу мишљења које треба обезбедити; посебно, да ли ће бити издато позитивно или негативно уверавање (*позитиве* *ор* *негативе ассуранце*). Углавном, за мишљење о позитивном уверавању потребно је више доказа и шири делокруг рада;
- сврху и коришћење специјалних захтева где ће мишљење бити дато;
- природу и степен ревизорских доказа потребних да се поткрепи мишљење које треба изразити и временски период који је потребан да се обави тај посао. Ово је посебно значајно за макро мишљења где ће се захтевати за сврху изражавања мишљења да се обави више пројеката;
- дискусије и договор са стејкхолдерима (по правилу више руководство и борд) о критеријумима који ће се користити приликом одређивања мишљења;
- потребу за пажљивим планирањем и израдом ревизорског плана и приступа који ће обезбедити интерној ревизији довољно релевантних доказа за поткрепљивање мишљења. Овај приступ може да обухвати сабирање резултата претходно обављених ревизија за подршку мишљења, или утврђивање области од значаја и ризика где треба обезбедити ревизорске доказе за поткрепљивање изражавања планираног мишљења интерне ревизије. Поред тога, где се захтева више пројеката за изражавања мишљења ови пројекти треба да буду утврђени и укључени у план интерне ревизије;
- разматрање свих одговарајућих планираних пројеката (укључујући ослањање на рад других или самооцењивања), и обезбеђивање времена за коначну оцену. На пример, давање мишљења о контролама залиха у глобалној организацији (на пример: ревизије на 30 међународних локација) ће захтевати екстензивније планирање делокруга рада и времена да се обави посао пре него што се изрази мишљење;

- да ли постоје адекватни ресурси и способности да се обави сав посао који се захтева да би се обезбедила довољна подршка за мишљење. Ако то није случај, утврђује се да ли да се одбаци изражавање мишљења, или да се изрази мишљење са квалификацијама (искључивањем извесних области или ризика из делокруга мишљења);
- дискусије са менаџментом и информисање о плану интерне ревизије, укључујући термински план и делокруг сваког пројекта, као и критеријуме који ће се користити приликом одређивања мишљења које треба обезбедити за руководство, и, ако то одговара, борду.

6.3. Успостављање одговарајућих критеријума за мишљење

Ревизори треба да поседују средство за мерење или оцењивање резултата и утицаја елемената утврђених за време ревизије. То се може постићи утврђивањем оквира критеријума. Одговарајући критеријуми су фактори који су релевантни и одговарајући за посебне карактеристике организације која је предмет ревизије и на основу којих се могу објективно оценити стварни резултати. Они се фокусирају, где год је то могуће, на резултате за које се очекују да буду постигнути помоћу система интерних контрола и у идеалном случају се утврђују пре извршења укупног плана ревизије. Ови критеријуми треба да буду релевантни, поуздани, неутрални, разумљиви и комплетни. На пример, укупан број посматрања омогућава ревизорском тиму да формира закључак за сваки циљ ревизије или о процесу или функцији као целини. Руководилац за ревизију обезбеђује да постоји оквир за оцењивање за тај процес.

Као део процеса планирања о основи за мишљење се дискутује са разним стејхолдерима коришћењем оквира критеријума и оцењивања. Овим је укључена и дискусија о специфичним циљевима са носиоцима кључних процеса, вишим руководством, и другим стејхолдерима, укључујући борд, према потреби. Значајно је да руководство у организацијама које су предмет ревизије, разуме и прихвата те критеријуме и како они могу да утичу на њих и њихову одговорност у вези са одржавањем јаким интерних контрола.

У свету, функције интерне ревизије успостављају различите критеријуме рангирања интерне контроле, управљања ризицима и корпоративном управљању. Приликом успостављања одговарајућих критеријума значајно је за функцију интерне ревизије да се утврди да ли је орга-

низација успоставила основне принципе у вези са одговарајућим управљањем (руковођењем), управљањем ризиком и контролним праксама. Овим се обухвата следеће:

- јасно изражавање дефиниције контроле усвојене или коришћене од стране организације; на пример, да ли је организација усвојила COSO или CoCo модел;
- да руководство разуме шта чини задовољавајући ниво контроле. На пример, задовољавајући може да значи да 90% (или неки други прихватљиви проценат) трансакција у оквиру једног контролног циља се обавља у складу са утврђеним контролним процедурама; или, може значити да 85% (или други прихватљиви проценат) укупних контрола функционишу на начин на који је планирано;
- јасно артикулисање од стране руководства толеранције или прихватљивог нивоа ризика, укључујући прагове материјалног значаја. Такви кључни корпоративни принципи обезбеђују прихваћени (договорени) оквир на основу којег се могу постићи закључци и мишљење изражено на начин који подједнако разумеју руководство и интерни ревизори.

У одсуству таквих принципа препоручује се да интерна ревизија не даје мишљење пошто не постоји оквир за објективну подршку закључка интерног ревизора.

6.4. Коришћење ступњева за изражавање мишљења

Уобичајено је да се у активностима интерне ревизије користи систем оцена када се издају извештаји о ревизији. Када се користи систем оцењивања за саопштавање мишљења о позитивном уверавању мора се водити рачуна о тексту (речима), нарочито када се дефинишу "осетљиви термини" ("waterlines" = прагови газа, водене линије) као што су адекватан и неадекватан. Текст треба да буде јасан и формулисан на одговарајући начин за читаоца. Коришћење општих термина као што су задовољавајући, ефикасан, или незадовољавајући можда недовољно дефинишу значење. Организацији је потребно да схвати на јасан и једноставан начин ове термине и шта чини прихватљиви ниво пословања, а све то захтева оквир упутстава (обавештења). На пример, термин *ефикасан* се обично односи на контроле које су ефикасне и у планирању и функционисању. Мишљење треба да укаже да ли се обухваћена оба значења.

Јасноћа комуникације је унапређена уколико је организација прихватила дефиницију интер-

них контрола у ширем смислу, као што је у COSO моделу. Приликом састављања извештаја руководац ревизије обезбеђује да сви технички (стручни) термини (на пример: слабост од материјалног значаја) буду јасно дефинисани за читаоца. Развој смерница које се често дају на крају ревизорског извештаја елиминирају извесност субјективности и помаже да се избегне конфузија. Да будемо јаснији – приликом писања сваког извештаја интерне ревизије полази се од шаблона, односно узима се *темплате* извештаја. Не стартује се од празног фајла за сваки извештај. На крају сваког тог шаблона може да стоји градација мишљења о ризику и мишљења о интерној контроли, са јасним описом сваког нивоа мишљења. То помаже менаџменту да боље разуме ступањ датог мишљења.

Коришћење скале оцена углавном захтева добро дефинисану структуру оцењивања. На пример, мишљење које само наводи да интерне контроле задовољавају минимум дефинисаних критеријума неће захтевати много доказа као мишљење које наводи колико су интерне контроле боље или лошије од дефинисаног репера (*benchmark*).

Већа прецизност код информација које се дају у мишљењу нормално повећавају обим доказа потребних као подршка мишљењу. Обезбеђивање оцена као део позитивног уверавања може да пружи корисну информацију читаоцу, али потребно је довољно доказа да би се поткрепио тај финији ниво детаља који је дат у мишљењу. Скала оцена објашњава да ли се мишљење односи на организацију у целини или на предмет ревизије (специфичан ревизорски задатак).

Такође је важно размотрити конзистентност и одрживост система оцењивања у годинама када се врши ревизија. Системи оцењивања који се сувише често мењају могу бити конфузни за стејкхолдере и могу утицати на упоредивост и јасноћу извештавања у организацији.

Коришћење мишљења може да има за резултат повећано ослањање на извештаје о интерној ревизији. Ово је пожељан резултат пошто повећава вредност и јасноћу нивоа уверавања које је дато у извештају о ревизији. Међутим, повећано ослањање може такође да има за резултат правне и друге последице уколико се неко ослони на извештај о ревизији, а пропуст у контроли настане пошто је извештај објављен. Поред тога, лично потврђени акредитиви руко-

водиоца ревизије могу претрпети правне и друге последице, уколико се појави непоштовања прописа. Водећи рачуна о овим последицама, директор ревизије може да користи одговарајући језик у извештају и клаузулу о одбијању одговорности (*disclaimer*) којом обавештава читаоца о ограничењима у вези са нивоом датог уверавања. *Disclaimer* се ставља у обиму до 100 речи⁵. Када потписује мишљење у извештају као овлашћени ревизор, овлашћени интерни ревизор, или други слично овлашћен професионалац директор ревизије треба да упозори читаоце да није могуће обезбедити апсолутно уверавање и да их потстакне да размотре све правне импликације. Разјашњавањем тих питања и њиховим документовањем стејкхолдерима извештаја директор ревизије може да контролише очекивања и ограничи непотребан правни ризик.

Коришћење мишљења са негативним (ограниченим) уверавањем, и “неформалних” мишљења

Мишљење са “негативним уверавањем” (*negative assurance*), на које се понекад позива као на мишљење са “ограниченим уверавањем” (*limited assurance*), представља навод да ништа није изазвало пажњу ревизора у вези са посебним циљем, као што је ефикасност система интерне контроле, адекватност процеса управљања ризиком или било које друго посебно питање. Интерни ревизор нема никакву одговорност за довољност обима и процедура ревизије да би утврдио све значајне сумње или питања. Таква мишљења обично се сматрају мање вредним од позитивног уверавања и стога ревизори разматрају њихову вредност пре него што их презентују.

Понекад се од интерне ревизије тражи “неформално” (*informal*) или усмено мишљење (*verbal opinion*) о адекватности управљања, управљању ризиком или политикама и процесима контрола, на макро или микро нивоу. Где је то могуће, изражавање таквог мишљења не треба да буде субјективно по својој природи, већ да буде засновано на објективним доказима. Међутим, уколико стејкхолдери прихватају субјективније мишљење чињеница да је мишљење субјективно треба да буде јасно обелодањена уз усмени коментар.

5) Пример *disclaimer-a*: Ревизорски извештај је састављен након извршене ревизије применом ревизорских метода и техника. Због ограничења која прате сваку ревизију, могуће су грешке или пропусти интерних ревизора. Неадекватно изражавање ревизорског мишљења може бити последица различитих фактора из окружења.

Када се изражава неформално мишљење директор ревизије разматра извештај број фактора:

- адекватност (довољност) ревизорског рада (укључујући рад других, и неформалне доказе) да би се подржало захтевано мишљење;
- да ли се може десити да мишљење касни док се не добију додатни докази;
- критеријуми за мишљење и јасно разумевање шта организација сматра задовољавајућим пословањем;
- прихватљиви ниво ризика у организацији (*risk appetite*);
- сврха за коју ће мишљење бити коришћено;
- да ли ће неформално мишљење по својој природи бити позитивно или негативно (*positive/negative*);
- да ли ће мишљење бити ограничено и стављено у контекст онога за шта поткрепљујући доказ није или јесте добијен (на пример: "Ово мишљење је засновано на седам ревизија обављених ове године. Нисмо обавили ревизије супсидијарне организације XYZ и наше мишљење је не обухвата.")

У суштини, фактори који су разматрани исти су као они који би се разматрали за изражавање мишљења у писменој форми.

Биће значајно прихватити случајеве где најпогоднији одговор представља знак да ће бити потребан даљи рад да би се изразило мишљење о области која је предмет дискусије.

У неким случајевима биће неопходно да интерна ревизија одустане од усменог мишљења, нарочито ако не постоји довољно доказа или рада да би се поткрепило мишљење.

Ослањање на рад других када се поткрепљује мишљење

У многим организацијама постоји извештај број функција или људи који обезбеђују менаџменту и борду уверавање у вези са специфичним аспектима пословања организације на које се обично позивају као на "друге провајдере уверавања".

Уколико директор ревизије има намеру да се ослони на овај рад за сврху изражавања свог мишљења, треба да предузме одговарајуће кораке, укључујући оцењивање компетентности, независности и објективности других провајдера уверавања. Директор ревизије:

- утврђује да ли други провајдер уверавања поседује знање, способност и друге компетенције потребне за рад на који се може ослонити;

- оцењује организационе односе другог провајдера уверавања да би утврдио да не постоје никакви односи који би спречили друге провајдере уверавања да да непристрасна расуђивања и мишљења у обављању активности уверавања;
- добија довољно информација у вези са циљевима и делокругом рада других провајдера уверавања да би се потврдило да они задовољавају специфичне захтеве ревизије. Уобичајена најбоља пракса је да се организују чести информативни састанци где руководиоца ревизије има увида у планиране активности, резултате рада и извештаје других провајдера уверавања (или друге сличне комуникације);
- оцењује ризике коришћења рада других провајдера уверавања, посебно у вези са нивоом уверавања и поверења у мишљења.

Када руководиоца ревизије одлучи да ће се ослонити на рад других, та чињеница треба да буде укључена у дискусије са кључним стејкхолдерима и, ако је значајно, са бордом. Важно је да све стране разумеју како рад других провајдера уверавања може да утиче на макро или микро мишљења ревизије, укључујући степен поверења који се може имати у таква мишљења.

Закључак

Борд, руководство и остали стејкхолдери захтевају од интерних ревизора да дају мишљења као део сваког појединачног извештаја о ревизији, као и о укупној адекватности управљања, управљања ризиком и контроли у организацији. Ови захтеви се могу односити на уверавање или мишљење на ширем нивоу за организацију као целину (мишљење на макро нивоу) или о појединачним компонентама пословања организације (мишљење на микро нивоу). Мишљења се могу изразити као позитивно, квалификовано и негативно.

Светска пракса је да се у извештајима интерне ревизије увек даје мишљење о интерној контроли за укупан ревизорски ангажман/извештај. Ревизори дају ревизорско мишљење о томе да ли су интерне контроле у ревидираном делу пословног процеса:

- адекватне (права контрола на правом месту и у складу са ризиком);
- конзистентно примењене (спроводе ли се са неопходном пажњом свих укључених запослених и у току читавог радног времена);
- трошковано економичне/ефективне (трошкови контроле не превазилазе добијене користи);

- свеобухватне, разумне и интегриране с општим циљевима субјекта.

Најчешћа је градација оцене интерне контроле у пет нивоа, али може бити у три или четири нивоа. Категоризација ревизорског мишљења евидентира се тако што се за сваки део процеса на који се односе појединачни налази наводи да ли је систем интерних контрола у том делу процеса задовољавајући, делимично задовољавајући или незадовољавајући, односно према нивоима које смо успоставили. Овде интерни ревизор даје стручно мишљење о томе колики је ниво сигурности да ће интерне контроле у процесу односно у појединим деловима процеса обезбедити остваривање пословног циља процеса. Затим, на основу свих ових оцена појединих процеса (или делова процеса) даје се јединствено закључно мишљење за цео пословни процес/систем који је био предмет ревизије.

Такође, најчешћа пракса је да се за сваки ревизорски налаз да оцена висине ризика тог налаза, као висок, средњи или низак ризик.

Примери мишљења на макро и микро нивоу обухватају следеће:

- мишљење о целокупном систему интерне контроле над финансијским извештавањем у организацији (макро).
- мишљење о контролама и процедурама које се односе на усаглашеност (поштовање) са применљивим законима и прописима, као што су здравље и безбедност, када се ове контроле и процедуре примењују у више земаља или супсидијарних организација (макро).
- мишљење о ефикасности контрола као што је финансијско планирање (буџет) и контрола извршавања, када се такве контроле обављају у више супсидијарних организација и обухватају већински део средстава (имовине), ресурса, прихода, итд. (макро) .
- мишљење о појединачним пословним процесима или активностима у оквиру једне организације, одељења или локације (микро).
- мишљење о систему интерне контроле у супсидијарној јединици или јединици извештавања, када се целокупан рад обавља у једној ревизији (микро).
- мишљење о сагласности (поштовању) организације са политикама, законима и прописима који се односе на тајност података, када се делокруг рада односи на једну или мали број пословних јединица (микро).

За све њих важно је разјаснити контекст, тј. мишљење о организацији у целини (макро), на супрот појединачног ревизорског прегледа посебног предмета или процеса (микро). Значајно је да постоје процес и методологија рангирања ризика и контрола при формулисању мишљења.

Литература

1. Blake, Gary, and Robert W. Bly. *The Elements of Business Writing*, New York: Collier Books, Macmillan, 1991
2. Brusaw, Charles T., and Gerald J. Alred. *The Business Writer's Handbook*, 5th ed. New York: St. Martin's Press, 1997
3. Christy Chapman and Urton Anderson, *Implementing the Professional Practices Framework*, The Institute of Internal Auditors, 2006
4. Cutler, Sally F. *Designing and Writing Message-Based Audit Reports*, Altamonte Springs, FL: The Institute of Internal Auditors, 2001
5. Irvin N. Gleim CIA Review: *Internal Audit Process*, 2008
6. Lawrence B. Sawyer, Mortimer A. Dittenhofer, James H. Scheiner, Sawyer's *Internal Auditing*, The Institute of Internal Auditors, June 2003
7. Lefton, Robert E., Ph.D., and Victor R. Buzzotta, Ph.D. *Leadership through People Skills*, New York: McGraw-Hill, 2004
8. Maniak, Angela J. *Report Writing for Internal Auditors*, New York: McGraw-Hill, 1990.
9. *Professional Practices Framework* (The Standards for the Professional Practice of Internal Auditing), The Institute of Internal Auditors, 2013
10. Robert Moeller, Herbert Vitt, "Brink's modern internal auditing", New York, 2009
11. Susan M. Switzer, *Internal Audit Reports Post Sarbanes-Oxley, A Guide to Process-Driven Reporting*, Wiley Institute of Internal Auditors Professional Book, 2007
12. *The Internal Auditing Manual*, The Institute of Internal Auditors, 2002
13. Zinsser, William. *On Writing Well*, New York: Harper & Row, 1985

др Саша
РАНЂЕЛОВИЋ*

Институционалне детерминанте пореске евазије у Србији

Резиме

Сива економија у Србији процењује се на око 30% БДП, услед чега пореска евазија износи око 10% БДП, што је за око 1/6 више у односу на просек држава Централне и Источне Европе (ЦИЕ). Теоријски модели и емпиријска истраживања показују да су вероватноћа откривања пореске евазије, висина казни и висина пореских стопа кључне детерминанте пореске евазије. Компаративна анализа показује да су пореске стопе у Србији на нивоу (или испод) просека земаља ЦИЕ, да је казнена политика до 2014. године била неадекватна, а да је вероватноћа откривања пореске евазије у Србији знатно нижа него у другим државама региона. Стога су за сузбијање утаје пореза кључне институционалне реформе усмерене на повећање вероватноће откривања утаје пореза и реформа казнене политике, од којих су неке спроведене у 2014. години, док спровођење знатног дела тих реформи тек предстоји. Процењује се да су до сада спроведене институционалне реформе са циљем сузбијања сиве економије и пореске евазије довеле до смањења утаје пореза за око 20 млрд. динара (0,5%) БДП-а, а да се активирањем и доследном применом других институционалних реформи у средњем року могу остварити додатни порески приходи од око још 20 млрд. динара (0,5% БДП-а).

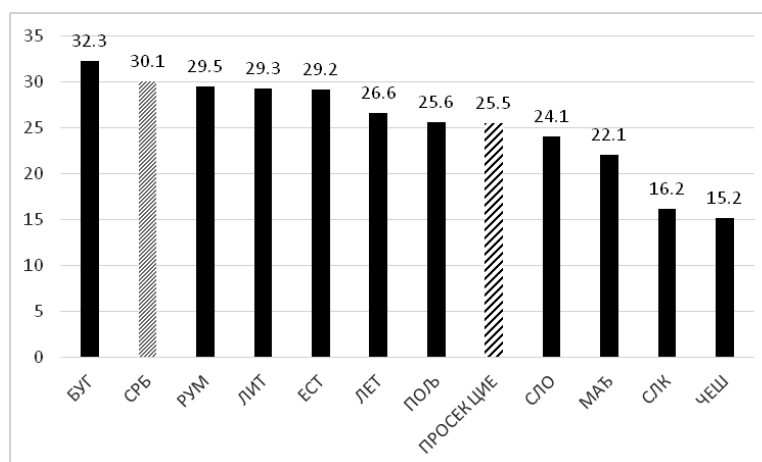
Кључне речи: пореска евазија, вероватноћа откривања, казне, пореске стопе, институције, Србија.

Уводна разматрања – сива економија и пореска евазија у Србији

Сива економија обухвата све легалне економске активности (промет добара и услуга, исплата доходака, поседовање имовине и сл.) које се обављају неформалним путем, тј. изван званичних евиденција. Основни мотив за бављење сивом економијом је неплаћање пореза, али поред тога могу постојати и други мотиви (избега-

вање трошкова усклађивања са другом, непореском регулативом и сл.). Сива економија се не може мерити прецизно, већ се процењује применом различитих метода – заснованим на националним рачунима, економетријским моделима и/или анкетама. Обим сиве економије, односно њен износ најчешће се исказује као проценат БДП. Износ утајеног пореза зависи од нивоа сиве економије и висине пореских стопа. Стога се износ ненаплаћеног пореза услед сиве економије

* Доцент на Економском факултету Универзитета у Београду

Графикон 1 - Ниво сиве економије у државама ЦИЕ (% БДП)

Извор: Крстић и други, 2015

процењује на основу процене нивоа сиве економије и важећих пореских стопа.

Према новијим емпиријским истраживањима, сива економија у Србији износи 30,1% БДП-а, што је за око 1/6 више у односу на земље Централне и Источне Европе (ЦИЕ), од којих већи ниво сиве економије има једино Бугарска, док је у већини других земаља ЦИЕ она на nižем нивоу него у Србији (Графикон 1). Истовремено, на нивоу целе Европске уније просечан ниво сиве економије износи око 19% БДП.

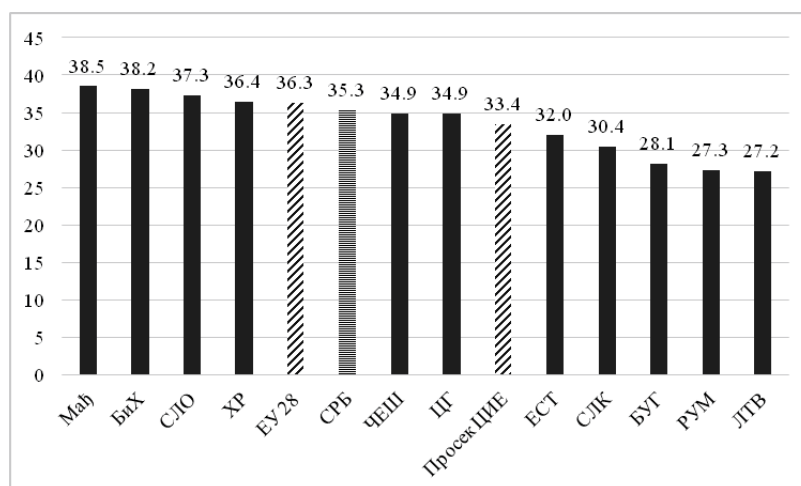
Висок ниво сиве економије негативно утиче на одрживост јавних финансија (због губитка пореских прихода), али и на услове за инвестирање и пословање у Србији, због нелојалне конкуренције предузећа која послују у сивој зони.

Полазећи од резултата емпиријских истраживања у вези са нивоом сиве економије и пореских стопа у Србији, процењује се да порески јаз (утајени порез) износи око 10% БДП. С обзиром да сива економија постоји у свим државама, није реалистично очекивати да би се сузбијањем сиве економије порески приходи могли повећати за 10% БДП, јер то би значило да се сива економија у потпуности елиминише. Реалан циљ за Србију могло би да представља смањење сиве економије на ниво просека упоредивих држава – ЦИЕ, које су према друштвеним и економским карактеристикама сличне Србији. То значи да би смањење сиве економије у Србији на ниво просека ЦИЕ имплицирало раст пореских прихода за око 1% БДП, а да би смањење сиве економије на ниво просека ЕУ довело до укупног раста пореских прихода за 2% БДП-а, што би могао да буде дугорочни циљ, за чије остварење је потребно 5-10 година.

Како би се дизајнирале мере које омогућавају смањење нивоа сиве економије и пореске евазије у Србији на ниво просека упоредивих држава ЦИЕ, неопходно је идентификовати основне институционалне узроке високог нивоа сиве економије и пореске евазије у Србији. Стога су у овом раду представљени одговарајући теоријски оквир и емпиријски резултати који упућују на релевантне детерминанте пореске евазије у Србији, након чега су анализирале до сада спроведене мере за сузбијање ових појава, дата процена резултата тих мера и формулисане препоруке за даље унапређење институционалног оквира за сузбијање сиве економије и пореске евазије у Србији.

1. Детерминанте пореске евазије: теоријски оквир и стање у Србији

Према стандардном теоријском моделу (Allingham and Sandmo, 1972), пореска евазија се анализира у контексту рационалног понашања у условима неизвесности. У том смислу, одлука појединца о томе да ли, и који део, свог дохотка неће пријавити држави зависи од очекиваних користи и очекиваних трошкова од таквог понашања. Корист од непријављивања дохотка огледа се у уштеди на порезу, док је трошак таквог понашања казна коју ће морати да плати у случају откривања, пондерисана вероватноћом откривања. Порески обвезник ће бити спреман да повећава део дохотка који не пријављује држави све док је гранична корист од тога већа од граничних трошкова. Сходно томе, овај теоријски модел, који се сматра основним за савремене анализе пореске евазије, имплицира да одлука пореског обвезника о (не)пријављивању дохот-

Графикон 2 - Порески приходи у 2013. у земљама ЦИЕ (% БДП)

Извор: Taxation Trends in EU 2014 и национална министарства финансија

ка зависи од: а) висине граничне пореске стопе – што је пореска стопа већа, склоност ка непријављивању је израженија, б) висине казне за непријављивање дохотка/потрошње/имовине – што је казна већа, евазија је мања, в) висине вероватноће откривања таквог понашања – већа вероватноћа откривања имплицира мањи ниво утаје. Осим тога, новији теоријски модели релевантним детерминантама сиве економије и пореске евазије сматрају и психолошке трошкове повезане са утајом пореза, степеном раширености праксе пореске евазије (када је то раширена пракса, склоност појединца ка таквом понашању је већа), степеном пореског морала, висином трошкова повезаних са испуњавањем пореских обавеза, квалитетом јавних добара која се финансирају из пореских прихода и др. Према резултатима емпиријских истраживања, највећи утицај на одлуку о утаји пореза има висина вероватноће откривања таквог понашања, затим висина казни, док је утицај висине пореских стопа најмањи (Pommerehne and Weck-Hannemann, 1996).

Сходно наведеном, узроци вишег нивоа сиве економије у Србији у односу на друге државе ЦИЕ, налазе се у неким(а) од наведених фактора – висини пореза, висини казни и вероватноћи откривања, као и у неким другим факторима, као што је висина трошкова испуњавања пореских обавеза, квалитет јавних добара и др.

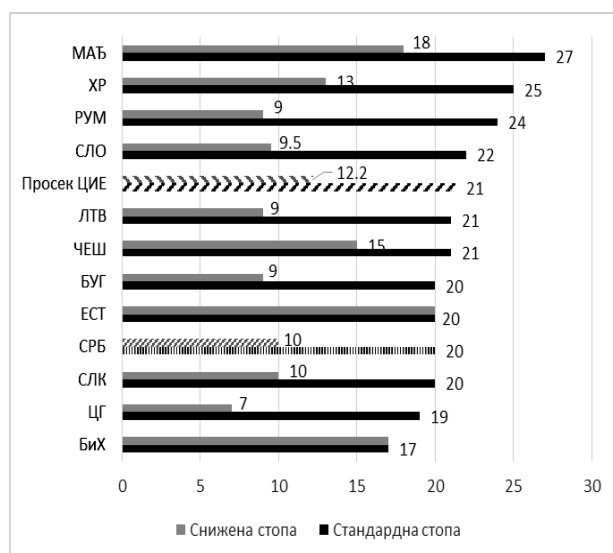
1.1 Висина пореза

Однос пореских прихода и БДП-а сматра се свеобухватним индикатором укупног фискалног оптерећења у одређеној држави. У том смис-

лу, порески приходи (укључујући и доприносе за обавезно социјално осигурање) у државама ЦИЕ крећу се у широком распону од око 27% БДП-а (у Румунији и Литванији) до преко 38% БДП-а у Мађарској и БиХ (Графикон 2). У просеку, порески приходи у земљама ЦИЕ (у 2013. години) износе око 33,4% БДП-а, што је за око два процентна поена мање од нивоа пореских прихода у Србији. Иако је ниво пореских прихода у Србији у 2013. години виши од просека земаља ЦИЕ, Србија се међу посматраним земљама налази на средини расподеле (заједно са Чешком и Црном Гором), тако да четири државе имају веће пореско оптерећење (Мађарска, БиХ, Словенија и Хрватска), а пет земаља има ниже пореске оптерећење (Естонија, Словачка, Бугарска, Румунија и Литванија). Истовремено, укупни порески приходи у Србији (као % БДП-а) су за око један процентни поен нижи у односу на просек 28 земаља чланица ЕУ.

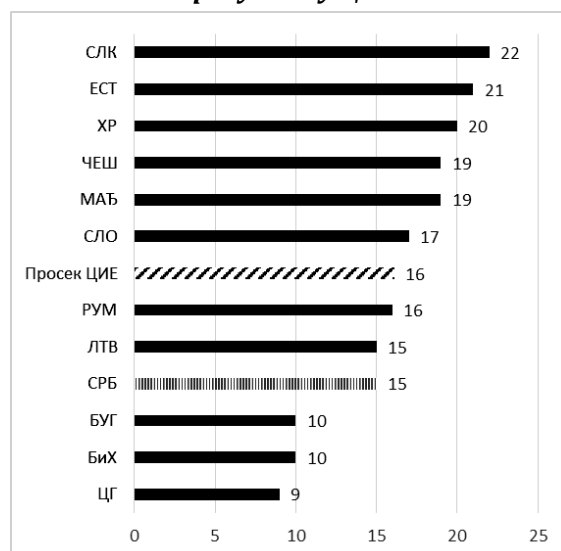
Међутим, релативна висина пореских прихода не представља довољан показатељ висине пореза у једној држави, с обзиром да висина пореских прихода зависи не само од висине пореских стопа, већ и од ширине пореске основице, структуре привреде и БДП-а и др. Тако је у земљама које имају велики увоз и дефицит текућег рачуна платног биланса висина пореских прихода већа него у земљама које имају већи извоз и мањи дефицит текућег рачуна платног биланса (уз исте пореске стопе), зато што је увоз оштро опорезован (царине, акцизе, ПДВ), док је извоз ослобођен пореза на потрошњу (Арсидић и други, 2013). То је управо случај у Србији, која међу посматраним државама има један од највећих дефицита текућег рачуна платног биланса. Стога је за оцену висине пореза у одређеној држави,

Графикон 3 - Стопе ПДВ у ЦИЕ

Извор: KPMG databases

Графикон 4 - Стопе пореза на добит предузећа у ЦИЕ

Извор: KPMG databases

поред висине пореских прихода, потребно анализирати и висину основних општих пореза.

Тако је стандардна ПДВ стопа у Србији (од 20%) и даље међу нижима у групи земаља ЦИЕ. Нижу стандардну стопу ПДВ од Србије имају само Црна Гора и БиХ, стопу исту као Србија примењују Бугарска и Словачка, док све друге посматране државе ЦИЕ имају више стандардне стопе ПДВ, које се крећу у распону од 21% (у Литванији и Чешкој) до 27% (у Мађарској). Просечна стандардна стопа ПДВ у земљама ЦИЕ је за један процентни поен виша него у Србији (Графикон 3). Истовремено, и према висини снижене стопе ПДВ, Србија се налази у средини расподеле међу посматраним државама, тако да је снижена стопа од 10% у Србији за 2,2 процентна поена нижа у односу на просек за земље ЦИЕ.

Од 2013. године стопа пореза на добит предузећа у Србији повећана је са 10% на 15%. Ипак, и након повећања, стопа пореза на добит у Србији је за 1,1 процентни поен нижа од просека земаља ЦИЕ (Графикон 4). Од посматраних земаља, нижу стопу пореза на добит имају само три – Бугарска, БиХ и Црна Гора, док готово све друге имају више стопе пореза на добит, у распону од 16% (у Румунији) до 22% (у Словачкој).

Када је реч о порезу на доходак грађана, неке од држава ЦИЕ примењују модел опорезивања са јединственом пореском стопом, док друге примењују прогресивне пореске стопе. Стога ће се поређење висине пореза на доходак вршити на основу највише граничне стопе пореза на дохо-

дак. Тако највиша гранична стопа пореза на доходак у земљама ЦИЕ у просеку износи 20,8%, што је за око шест процентних поена више него у Србији (Графикон 5). Од посматраних земаља ЦИЕ само њих три (Црна Гора, Бугарска и БиХ) имају нижу највишу граничну стопу пореза на доходак грађана, док је у осталим државама она већа и креће се у распону од 16% (у Мађарској) до 50% (у Словенији).

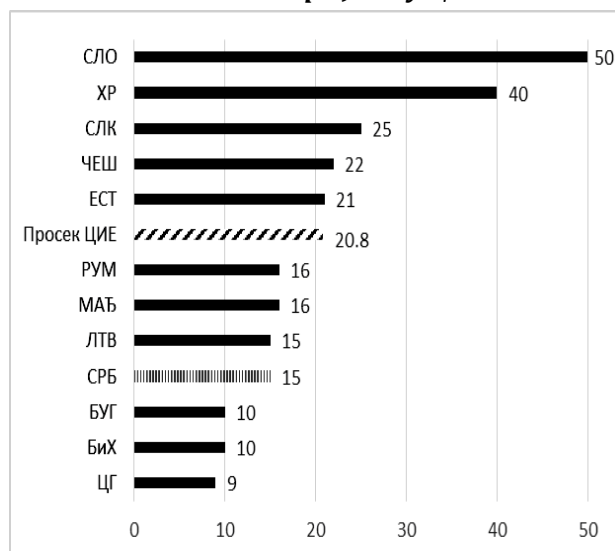
С друге стране, укупна стопа доприноса за обавезно социјално осигурање у Србији износи 37,8% што је приближно једнако просеку земаља ЦИЕ (37,6%), при чему се Србија истовремено налази у средини расподеле посматраних земаља, према висини стопе доприноса (Графикон 6).

Претходно описана поређења упућују на закључак да се према висини стопа основних општих пореских облика Србија углавном налази на нивоу просека земаља ЦИЕ, или испод тог просека, што указује на то да висина пореза не представља фактор који би у знатнијој мери могао да објасни виши ниво сиве економије и пореске евазије у Србији у односу на земље ЦИЕ.

1.2 Висина казни

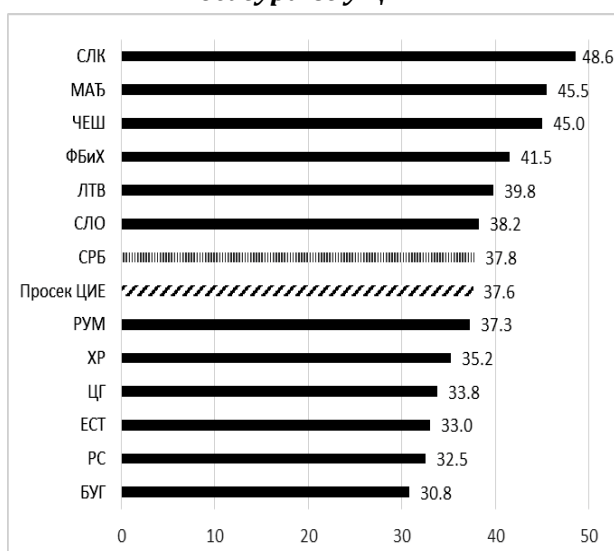
У случају неплаћања пореза у законском року и у пуном износу, на износ неплаћеног пореза зарачунава се затезна камата и одговарајућа казна. Сврха затезне камате је да за пореског обвезника учини неисплативим финансирање на рачун државе, кроз одлагање или неплаћање

Графикон 5 - Највише граничне стопе пореза на доходак грађана у ЦИЕ

Извор: KPMG databases

Графикон 6 - Стопе доприноса за социјално осигурање у ЦИЕ

Извор: KPMG databases

пореза, те је стога неопходно да буде једнака камати која би на тржишту била плаћена за обезбеђење ликвидности. С друге стране, сврха казне је да очекиване трошкове од бављења утајом пореза учини довољно високим, како би та опција за обвезника била мање исплатива.

Казне за пореске преступе, прекршаје и кривична дела у Србији су до 2014. године биле прописане материјалним пореским законима, као и Законом о пореском поступку и пореској администрацији. То је често стварало правну неизвесност у вези са тим које казнене одредбе ће се примењивати, јер су за иста дела казне често биле прописане различитим законима, на различите начине. То је уједно отежавало и Пореској управи и надлежним судовима да на одговарајући начин санкционишу непоштовање пореских прописа.

Казне се могу прописивати у апсолутном износу или *ad valorem* – као проценат неплаћеног пореза. Емпиријска истраживања показују да су *ad valorem* казне знатно ефектније у одвраћању од пореске евазије, него казне исказане у апсолутном износу. Стога су казне за кршење пореских прописа у европским државама најчешће прописане у *ad valorem* износу или комбиновањем апсолутних казни и *ad valorem* износа. С друге стране, казне у Србији су углавном биле прописане у апсолутном износу, што отежава ефективно поређење висине казни са другим државама. Такође, казне које су биле на снази до средине 2014. године углавном су уведене пре 5-6 година, тако да је услед деловања инфлације њихова висина у међувремену реално опала за око

40%. Трећи проблем са казном политиком у Србији огледа се у благој примени, будући да анализе судске праксе показују да су досуђене казне за кршење пореских прописа најчешће близу доње границе прописаног распона. Сходно наведеном, може се закључити да неадекватна параметризација и примена казнене политике за непоштовање пореских прописа може представљати један од битних фактора који утичу на то да је сива економија и пореска евазија у Србији израженија него у другим државама ЦИЕ.

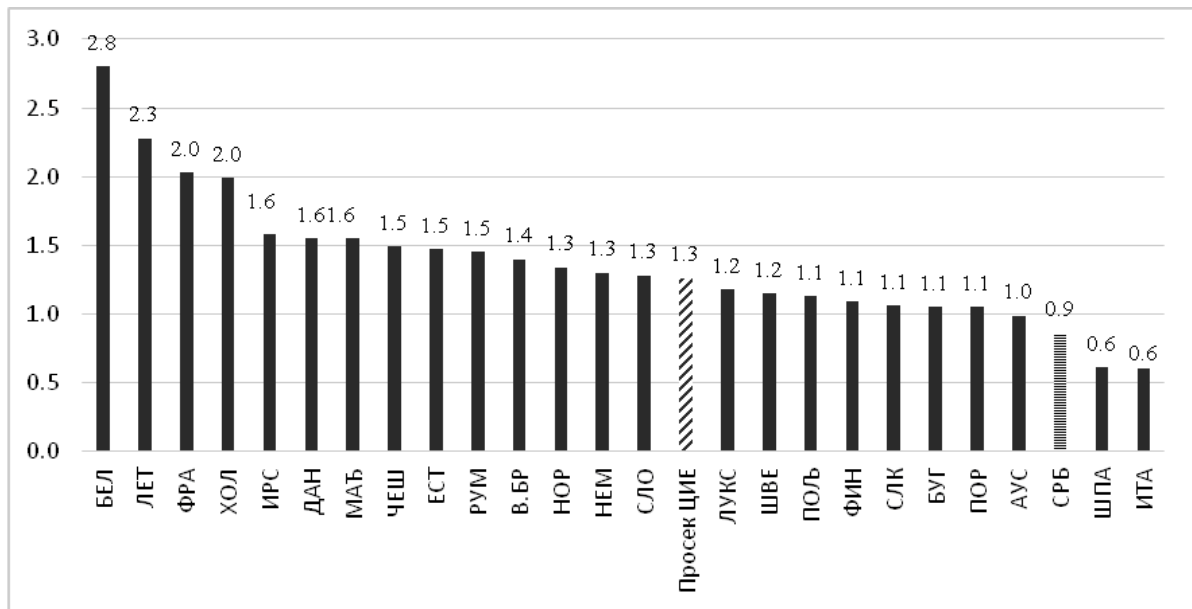
1.3. Вероватноћа откривања

Од основних теоријских детерминанти пореске евазије, вероватноћа откривања и кажњавања има највећи значај, што значи да повећање вероватноће откривања за 1% има већи утицај на смањење пореске евазије, него у случају смањења пореза или повећање казни за 1%. Вероватноћа откривања зависи од развијености институција које се баве контролом – пре свега Пореске управе, али и других инспекцијских служби (Инспекције рада, Тржишне инспекције и др.), као и ефикасности судова у процесуирању случајева кршења пореских прописа.

Ефикасност Пореске управе зависи од броја запослених у тој институцији, броја обвезника који су предмет контроле, те квалитета система селекције, напредовања и награђивања запослених у Пореској управи, као и од ефикасности система размене информација и координације рада са другим државним институцијама. Основни

Графикон 7 - Број запослених у Пореској управи на 1.000 становника

Извор: Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series (2008) and Fiscal Reform and Economic Governance web site (www.fiscalreform.net). За Србију – обрачун аутора

индикатор који се користи у међународним поређењима вероватноће откривања заснива се на релативном броју запослених у Пореској управи (број запослених на 1000 становника).

Тако према подацима ОЕЦД и других релевантних институција, у земљама ЦИЕ у просеку има 1,3 запослених у Пореској управи на 1.000 становника, док је у развијеним земљама тај однос и већи. Са друге стране, у Србији је у Пореској управи запослено свега 0,9 лица на 1.000 становника, што је знатно мање од просека земаља ЦИЕ, а мањи број запослених у Пореској управи од европских држава имају једино Шпанија и Италија, које се такође суочавају са високом стопом сиве економије и пореске евазије (Графикон 7). Очекивана вероватноћа откривања пореске евазије у Србији додатно се смањује, ако се узме у обзир чињеница да је свега 10% запослених у тој институцији ангажовано на пословима контроле, док остали обављају административно-техничке послове. Такође, систем селекције, напредовања и награђивања кадрова већ дуго није заснован искључиво на мериторним перформансама, а распрострањена је и пракса *ad hoc* формалног дошколовања ради добијања виших звања, без суштинског повећања знања и вештина. Поред тога, и систем размене информација са другим државним институцијама (Катастар, Фондови социјалног осигурања, Народна банка Србије, Инспекција рада и сл.) не функционише ефикасно.

Полазећи од наведеног квантитативног индикатора, те других описаних околности и фактора који утичу на висину вероватноће откривања пореске евазије, процењује се да мала вероватноћа откривања утаје представља један од најзначајнијих разлога високог нивоа сиве економије и пореске евазије у Србији.

2. Сузбијање пореске евазије у Србији – предузете мере и остварени резултати

У Србији је фискални дефицит у 2013. години износио 5,5% БДП, а у 2014. години око 6,6% БДП, што је уједно и један од највиших фискалних дефицита у Европи у 2014. години. Последично је и јавни дуг почео брзо да расте, тако да се од краја 2008. до краја 2013. године повећао за 42,4% БДП, достигавши ниво од преко 70% БДП. Овако негативна фискална кретања упућивала су на потребу за хитним спровођењем програма фискалне консолидације у 2014. години. У том смислу, борба против сиве економије представљала је једну од ретких мера које би имале позитивне ефекте и на јавне финансије и на привреду, а која истовремено не би имала директне политичке трошкове по доносиоце одлука. Стога је средином 2014. године спроведено неколико битних институционалних реформи и оперативнотехничких унапређења деловања надлежних државних институција, усмерених на сузбијање сиве економије и пореске евазије. У том смислу,

према свом значају, посебно се издвајају унапређење активности Пореске управе на контроли пореских обвезника, реформа казнене политике (за непоштовање пореских прописа), измена радног законодавства, те смањење толеранције државе према неплаћању пореза (Ранђеловић, 2014).

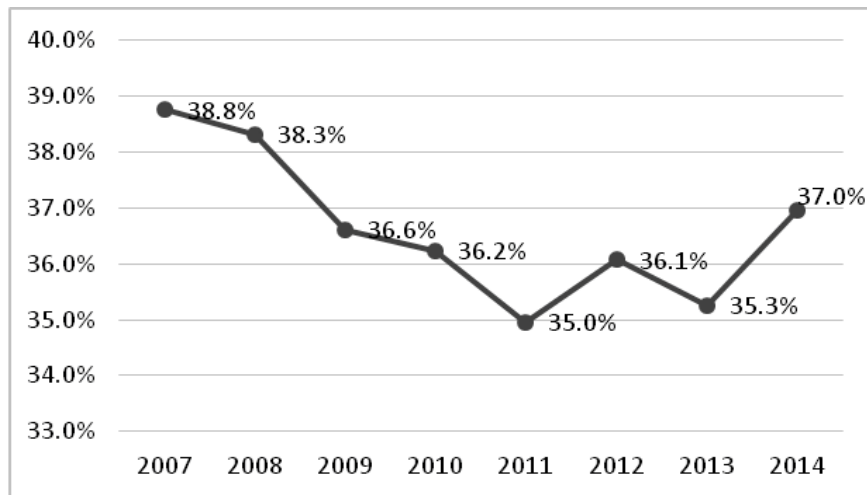
Најбитнија оперативно-техничка мера усмерена на сузбијање сиве економије и пореске евазије, спроведена током 2014. године, односи се на повећање броја запослених у Пореској управи ангажованих на пословима пореске контроле, што се оцењује као исправно и неопходно, будући да је претходно закључено да је ниска вероватноћа откривања један од главних узрока високог нивоа сиве економије и пореске евазије. У Пореској управи Србије запослено је око 6.000 људи, од чега се свега њих 600 бави пословима контроле, док су остали ангажовани на административно-техничким пословима, повезаним са пријемом и обрадом пореских пријава, решења и др. Имајући у виду да у Србији постоји више стотина хиљада обвезника (различитих пореза), закључује се да је вероватноћа откривања пореских прекршаја и кривичних дела мала. Након увођења обједињене наплате пореза и доприноса и електронског подношења пореских пријава за неке од најбитнијих пореских облика (ПДВ, порези и доприноси на плате и др.) почетком 2014. године, више стотина запослених у Пореској управи који су се бавили техничким пријемом и евидентирањем папирних пореских пријава је ефективно остало без знатног дела радних обавеза. С обзиром да је углавном реч о лицима са средњом стручном спремом, она нису могла да буду ангажована на пословима сложених пореских контрола, али је било могуће ангажовати их на једноставнијим видовима контроле (издавање фискалних рачуна и др.), што је и учињено. У првој половини 2014. године извршена је њихова обука, као и одговарајуће измене прописа које су омогућиле њихов теренски рад, тако да је око 300 запослених у Пореској управи, од средине 2014. године ангажовано на контроли издавања фискалних рачуна. То се оцењује као неопходно и исправно, јер је стопа неиздавања фискалних рачуна, нарочито у угоститељским објектима, при чему је додата вредност велика, била изразито висока – према резултатима емпиријских истраживања у сектору угоститељства се преко 33% промета обавља у сивој зони, што је након грађевинарства највиши секторски ниво сиве економије (Крстић и други, 2015).

Поред јачања контроле, у 2014. години извршена је и темељна реформа казнене политике

за непоштовање пореских прописа. Изменама Закона о пореском поступку и пореској администрацији, усвојеним у јуну 2014. године, казне за све пореске прекршаје дефинисане су једним законом, што представља знатно унапређење транспарентности и правне сигурности, будући да су до тада казне биле дефинисане већим бројем материјалних пореских закона, као и поменути кривичним законом, тако да је постојала правна несигурност у вези са тим које одредбе се примењују. Осим тога, промењен је начин исказивања казни, тако да се у новом систему, кад год је то могуће, казне исказују као проценат неплаћеног пореза, а висина казни је ефективно знатно повећана. Такође је промењен и начин утврђивања камате за неблаговремено плаћање јавних прихода, тако да се она сада утврђује као референтна каматна стопа, увећана за 10 процентних поена, чиме је финансирање на терет државе, кроз одлагање измирења пореских обавеза, учињено неисплативим. Овом реформом казнене политике систем казни за непоштовање пореских прописа учињен је транспарентнијим, једноставнијим, ригорознијим и ефикаснијим.

На бављење сивом економијом и утајом пореза, поред фактора повезаних са пореским системом (пореске стопе, казне и контрола), утичу и други регулаторни фактори, који обављање пословне активности на формалан и легалан начин чине ризичним и потенцијално скупим. Један од најзначајнијих примера те врсте односи се на радно законодавство у Србији, које је легално запошљавање радника чинило ризичним (због компликоване процедуре отказивања уговора о раду) и скупим (због високих отпремнина за технолошке вишкове везане за целокупан радни стаж запосленог код свих претходних послодаваца). Стога се оцењује да измене Закона о раду, усвојене у јулу 2014. године, које су легално запошљавање учиниле мање ризичним и скупим за послодавце, такође представљају једну од битних институционалних реформи, које би требало да смање подстицај за бављење сивом економијом и утајом пореза. Овим изменама радног законодавства исплата отпремнина постала је везана само за период проведен код тренутног послодавца, извршено је појашњавање услова и поједностављење процедуре за отказ уговора о раду, продужен период могућег рада на одређено време и др. На тај начин тржиште рада учињено је флексибилнијим, а потенцијални трошкови за послодавца по основу формалног ангажовања радника су снижени. Тиме је отклоњен један од битних мотива за послодавце да ангажују раднике „на црно“. Осим тога, активиран је систем електронске провере уписа запослених у евиденцији Централног

Графикон 8 - Порески приходи у Србији (% БДП)

Извор: Ранђеловић, 2015

регистра обвезника социјалног осигурања, што олакшава теренску проверу пријављивања радника у реалном времену. Тиме су створене институционалне претпоставке за смањење рада „на црно“ и евазије пореза на доходак и доприноса за обавезно социјално осигурање. Ипак, да би то заиста и довело до смањења рада „на црно“, неопходно је да буде појачана контрола Инспекције рада, Пореске управе и других надлежних институција.

Осим наведених институционалних промена, поред тога што су пореске контроле знатно учестале од средине године, услед повећања броја људи ангажованих на пословима пореске контроле и смањења толеранције државе према сивој економији, повећана је и медијска покривеност акција Пореске управе и Инспекције рада у том домену, што је такође утицало на јачање утиска међу обвезницима о томе да је вероватноћа контроле повећана. Као последица наведених институционалних и организационо-техничких промена и јачања контроле од стране Пореске управе, у другој половини 2014. године дошло је до смањења сиве економије и раста пореских прихода - пре свега од ПДВ и доприноса за социјално осигурање (Графикон 8).

Динамика релативног нивоа пореских прихода од 2007. до 2014. године показује да је у 2014. години остварен раст пореских прихода (укључујући и доприносе за социјално осигурање) за 1,7% БДП у односу на 2013. годину. Тај раст пореских прихода у 2014. у односу на 2013.

годину последица је деловања већег броја фактора, од којих су најзначајнији¹: а) повећање ниже стопе ПДВ са 8% на 10% од јануара 2014. године, б) повећање стопе пореза на добит предузећа са 10% на 15% од 2013. године – тај порез се ефективно плаћао у 2014. години, в) раст осталих пореских прихода, по основу повећања пореза на имовину, након укидања накнаде за коришћење грађевинског земљишта, која је представљала непорески приход, г) сузбијање сиве економије од средине 2014. године. Као последица интензивирања активности сузбијања сиве економије, у другој половини 2014. године, учешће јавних прихода у БДП је у последњем кварталу те године било веће за 15% у односу на просечно учешће у претходна три квартала, док је просечно сезонско одступање пореских прихода (као % БДП) у последњем кварталу у односу на просек претходних квартала, у претходним годинама износило око 11%. Ако се разлика припише ефектима борбе против сиве економије, процењује се да је по том основу у четвртном кварталу остварен додатни порески приход од 4-5 млрд. динара, те да би наставак таквог тренда довео до годишњег раста пореских прихода за око 18-20 млрд. динара (око 0,5% БДП-а). Слична процена се добија када се од укупног раста пореских прихода у 2014. у односу на 2013. годину одбију ефекти деловања других фактора (повећања стопе ПДВ и пореза на добит, повећања пореза на имовину и др.).

1) Видети: Ранђеловић, 2015

3. Институционалне реформе усмерене на системско сузбијање пореске евазије

Остварени резултат у сузбијању утаје пореза оцењује се као значајан, али је за његову одрживост у наредном периоду потребно даље радикално унапређење институционалних фактора који утичу на ниво сиве економије и пореске евазије. Емпиријска истраживања (Крстић и други, 2015) указују да је системском борбом против сиве економије, којом би се она свела на ниво просека држава ЦИЕ, могуће у средњем року смањити пореску евазију за 1% БДП. Како се ефекти до сада предузетих мера процењују на око 0,5% БДП, закључује се да се системским унапређењем борбе против сиве економије у наредних неколико година могу остварити додатни порески приходи од око 0,5% БДП, тј. за још око 20 млрд. динара годишње. У супротном, без даље системске борбе против сиве економије и утаје пореза, постојао би ризик да и до сада остварени ефекти буду неутрализовани.

С обзиром да је процењено да низак ниво вероватноће откривања и кажњавања због непоштовања пореских прописа представља једну од главних детерминанти високог нивоа утаје пореза у Србији, највећи број препорука за даље институционалне реформе усмерене на сузбијање пореске евазије усмерен је на повећање вероватноће откривања и кажњавања. У том погледу, основне институционалне реформе које је неопходно спровести у наредном периоду су²:

- а) *Системска реформа Пореске управе и других инспекцијских служби* – Да би почетни резултати у сузбијању сиве економије били дугорочно одрживи, неопходно је спровести темељну трансформацију Пореске управе, која би подразумевала промену њене организације рада, брз завршетак преласка на електронске пореске пријаве за све пореске облике (до краја 2015. године, а не до 2017. као што је Законом предвиђено) и темељну промену начина управљања људским ресурсима. Промена организације рада би, поред промене организационе структуре, требало да обухвати и успостављање снажног одељења за анализу и процену ризика, као и системски надзор над резултатима постојећих пореских инспектора, са циљем превенције корупције. Унапређење управљања људским ресурсима требало би да обухвати темељну промену система селек-

ције, напредовања и награђивања запослених. То би подразумевало успостављање праксе запошљавања, унапређивања и награђивања кадрова који суштински (а не само формално) испуњавају квалификационе услове и имају добре резултате. То би значило прекид са досадашњом праксом која је била заступљена у државној управи, да постојећи запослени са средњом стручном спремом у кратком року добијају дипломе о стеченом високом образовању, најчешће у образовним институцијама сумњивог квалитета, а на основу којих бивају постављени на управљачке позиције. За то би било неопходно и успостављање трајне системске сарадње са образовним институцијама, које би требало да обезбеђују бољу специјализацију студената за ову проблематику кроз основне, мастер и специјалистичке студије;

- б) *Интензивирање активности на сузбијању шверца акцизних производа* – У 2014. години је смањен шверц нафтних деривата, увођењем маркирања горива, а крајем године отпочеле су и интензивније активности сузбијања нелегалног промета дуванских прерађевина. Ипак, процењује се да је обим промета дувана и дуванских производа ван легалних токова и даље велик, што знатно утиче на јавне приходе (ПДВ, акцизе, порез на добит), али и на услове пословања произвођача који послују легално. С тим у вези, неопходно је интензивирати активности различитих државних институција, са циљем затварања канала шверца ових производа;
- в) *Спровођење унакрсне процене имовине и доходака са циљем откривања непријављеног дохотка* – Иако већ готово једну деценију постоји законски основ за спровођење унакрсне процене имовине и доходака физичких лица, а држава је пре две године од грађана захтевала подношење свеобухватне пријаве њихове имовине, у пракси још није заживела пракса утврђивања пореске обавезе методом унакрсне процене. Укрштањем информација из различитих база података у власништву државе и података из поднетих пореских пријава могуће је извршити утврђивање непријављеног дохотка, нарочито код лица са великом имовином, а затим и њихово кажњавање, што би у

2) Видети и: Ранђеловић (2015)

будућности деловало дестимулативно на утају пореза. С обзиром на све већу расположивост података (Катастар, Фондови социјалног осигурања, Пореска управа, МУП и др.), неопходно је у кратком року покренути поступак унакрсне контроле имовине и доходака, прво код обвезника код којих је та дискрепанца највећа и најочигледнија, чиме би се послао сигнал о томе да се повећава вероватноћа откривања и кажњавања;

- г) *Спровођење медијске кампање у циљу упознавања грађана са значајем сузбијања утаје пореза* – Спровођење маркетиншких кампања које имају за циљ да упознају обвезнике са сврхом плаћања пореза и последицама неплаћања пореза, представља битан механизам за повећање наплате пореза, на шта указују и позитивна искуства земаља региона (нпр. Црна Гора средином деведесетих година), као и Србије, почетком двехиљадитих. На тај начин спремност за плаћање пореза (и за пријављивање оних који порез не плаћају) би се повећала. Таква кампања би требало посебно да укаже на значај јавних добара која се финансирају из пореза, а чија доступност се често узима као неупитна и бесплатна (јавна безбедност, образовање и др.), што суштински није тачно. Ипак, маркетиншка кампања може бити оправдана само уколико је пропраћена и ефикасним деловањем државе са циљем повећања квалитета јавних добара и услуга и наплате пореза од свих, чиме се афирмише осећај правичности;
- д) *Унапређење координације рада инспекцијских служби* – Неопходно је увести систематску размену информација и координацију у планирање и вршење теренских контрола од стране различитих инспекцијских служби. У том смислу, нови Закон о инспекцијском надзору, који је усвојен у априлу 2015, требало би да створи добре институционалне претпоставке за овај процес. Ипак, да би нови Закон дао пун ефекат, неопходно је извршити добру организационо-техничку припрему за његову примену и успоставити одговарајући систем надзора над његовом имплементацијом;
- е) *Увођење системских подстицаја локалним самоуправама за увођење некретнина у пореске евиденције и бољу наплату пореза на имовину* – Резултати емпиријских истраживања показују да се између 14% и 22% свих непокретности у Србији

не налази у евиденцијама локалних управа јавних прихода (Арсид и други, 2012). То је последица система финансирања локалних самоуправа, који не ствара подстицаје општинама и градовима да наплаћују локалне порезе од свих обвезника, већ да се у већој мери ослањају на уступљене приходе и трансфере. Увођењем награда за локалне самоуправе које изврше додатни напор са циљем евидентирања некретнина за пореске сврхе и казни за оне које то не чине (у форми већих или мањих трансфера), створио би се подстицај за системско унапређење евиденција за опорезивање имовине и смањење утаје пореза у овом домену.

Поред наведених реформи, које би имале за циљ повећање (перципиране) вероватноће откривања непоштовања пореских прописа, неопходно је извршити још неколико регулаторних реформи, које би омогућиле затварање великих канала сиве економије и утаје пореза. Реч је пре свега о забрани продаје нових индустријских производа на зеленим и бувљим пијацама, на начин на који је то почетком двехиљадитих учињено са акцизним производима. Реч је о политички непопуларној, али економски оправданој мери, која би у кратком року могла да обезбеди знатне резултате. У том смислу било би оправдано неколико месеци унапред најавити ту забрану, како би се оставило времена грађанима и предузетницима, који то желе, да изврше прелазак на формалне механизме пословања (видети: Ранђеловић, 2014). Такође, свако поновно одобравање ванредног отписа пореских дуговања (или припадајућих камата за неблаговремено плаћање пореза) веома негативно би се одразило на ниво пореског морала, јер би суштински били кажњени порески обвезници који на време измирују своје обавезе, док би небеневољентни порески обвезници били доведени у привилегован положај. Стога би држава требало да се обавезе да таквих отписа више не буде, тим пре јер искуства из претходних циклуса таквих отписа показују да то не доводи до раста будућих пореских прихода, тј. да они којима се порески дуг опрости не почну да у будућности редовно измирују пореске обавезе.

Осим наведеног, неопходно је и интензивирати активности системског унапређења квалитета јавних добара. Наиме, спремност обвезника да плаћају порез позитивно корелира са квалитетом јавних добара која тиме „купују“, те је стога унапређење ефикасности администрације и подизање квалитета услуга образовања и здра-

вствене заштите, као и других услуга јавног сектора, кључно за стварање подстицаја за плаћање пореза.

Закључна разматрања

Емпиријска истраживања показују да су сива економија и утаја пореза у Србији за 1/6 већи него у другим државама ЦИЕ, а да је ниска вероватноћа откривања главни узрок таквог стања, док је одређени допринос имала и неадекватна казнена политика. У 2014. години спроведене су одређене институционалне реформе усмерене на сузбијање утаје пореза, као што је повећање броја лица ангажованих на пословима пореске контроле, темељна реформа казнене политике, либерализација тржишта рада и сл., које имају за ефекат смањење утаје пореза за око 20 млрд. динара годишње. Међутим, да би се ти резултати одржали и унапредили, неопходно је спровести још релативно велики број институционалних и организационих реформи, од којих је највећи део усмерен на повећање перципиране вероватноће откривања утаје пореза. Уколико би се те реформе спровеле и ниво сиве економије у Србији спустио на ниво просека држава ЦИЕ, у следећих неколико година утаја пореза би се могла смањити за још око 20 млрд. динара (0,5% БДП) годишње, док би у случају изостанка тих реформи били угрожени и до сада остварени резултати.

Иако је реч о мерама које дају ефекте у нешто дужем року, са њиховом применом је потребно кренути одмах. Једино на тај начин могуће је до сада остварене позитивне резултате учинити одрживим и евентуално их повећати у наредном периоду. На тај начин би се обезбедили додатни приходи у буџету и унапредили услови за инвестирање и пословање у Србији, јер дозвољавање сиве економије доводи у неравноправан положај предузећа која послују легално.

Литература

1. Allingham G., and Sandmo A. (1972) „Income tax evasion: a theoretical analysis“, *Journal of Public Economics* (1)
2. Арсић М., Васиљевић Д., Бућић А. и Ранђеловић С. (2012) *Реформе пореза на имовину у Србији: резултати и перспективе*, ФРЕН и ГИЗ, Београд
3. Arsic M., Nojkovic A. and Ranjelovic S. (2013) „Would economic recovery imply fiscal stabilization in Serbia?“, *Journal of Business Economics and Management (Ekonomika preduzeжa)* No. 3-4/2013
4. Krstić G., Schneider F., Arsić M., Arandarenko M., Radulović B., Randelović S. i Janković I. (2015) *Formalizing the Shadow Economy in Serbia*, Springer Verlag, Germany
5. OECD (2008) „*Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series*“, OECD Publishing, Paris
6. Pommerehne W. and Weck-Hannemann H. (1996) „Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland“, *Public Choice*, No. 88
7. Ранђеловић, С. (2015) „Борба против сиве економије – први резултати и даљи кораци“, *Квартални мониторинг бр. 39*. ФРЕН, Београд
8. *Taxation Trends in European Union*, (2014), European Commission, Luxembourg
9. *Билтен јавних финансија – Новембар 2014*, Министарство финансија Републике Србије, Београд, 2014.
10. *Закон о пореском поступку и пореској администрацији*, „Сл. гласник РС“, бр. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13, 108/13, 68/14, 105/14)
11. Интернет странице:
  - Fiscal reforms: www.fiscalreform.net
  - KPMG databases: www.kpmg.com/global/en/services/tax/tax-tools-and-resources/pages/tax-rates-online.aspx

доц. др Владимир
ЊЕГОМИР*

Осигурљивост и реосигурљивост ризика у условима климатских промена: традиционална и алтернативна решења

Резиме

Катастрофални догађаји представљају ретке догађаје који се у новије време, захваљујући климатским променама, дешавају све чешће. Осигурање, као кључни облик заштите од ризика, дуго је, захваљујући могућностима диверзификације ризика и трансфера у реосигурање, представљало и кључни механизам финансирања последица остварења временским приликама условљених штетних догађаја. У новије време, захваљујући климатским променама, које утичу на повећање вероватноће и интензитета последица штетних догађаја, све значајнију улогу добијају трансфер ризика на тржиште капитала, као и партнерство приватног сектора осигурања са државним органима. У раду је анализирана осигурљивост ризика у условима климатских промена, улога реосигурања, тржишта капитала и државе у финансирању последица катастрофалних догађаја.

Кључне речи: климатске промене, осигурање, реосигурање, тржиште капитала, држава.

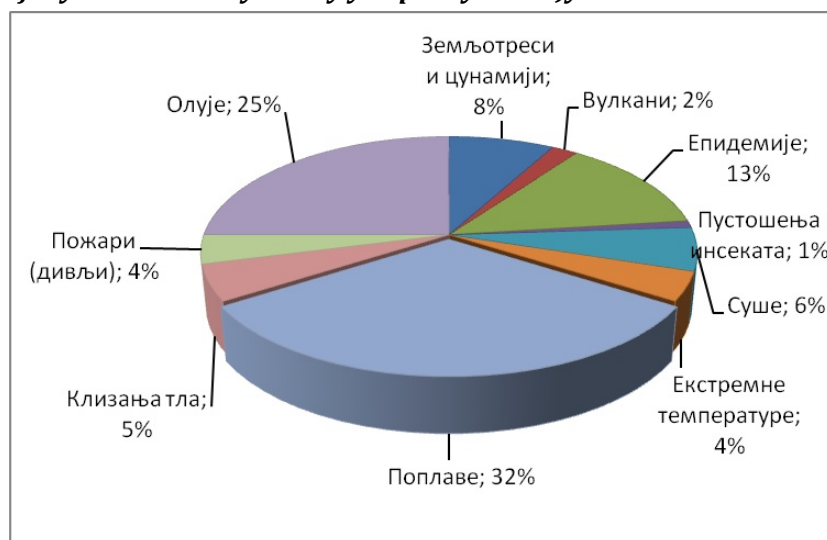
Увод

Бројне студије указују на то да све више живимо у свету обележеном великом изложеношћу ризицима глобалног карактера који имају потенцијал да се изроде у катастрофалне догађаје. Глобализација пословања је донела бројне позитивне ефекте с једне стране, али је такође у смислу укупне слике ризика допринела негативним ефектима пораста како вероватноће њиховог остварења, тако и интензитета могућих последица остварења ризика. Осим тога, природа се такође мења, у великој мери и као последица глобалног загревања. Све то доводи до све веће изложености друштва новим ризицима, као и

другачијег испољавања познатих ризика који узрокују настанак катастрофалних догађаја. Тако, на пример, као кључни ризици са могућим катастрофалним последицама наводе се: пандемије (нарочито опасност од птичијег грипа који прети да пређе са птица на човека), утицај климатских промена, циклони, урагани, земљотреси, пораст међународног тероризма, повећање производње оружја за масовно уништење, опасност од прекида критичних информационих инфраструктура, опасност од ризика које доносе нанотехнологије и др. На Графикону 1 се јасно види доминација катастрофалних догађаја изазваних климатским факторима, имајући у виду да највеће учешће имају олује и поплаве (поједи-

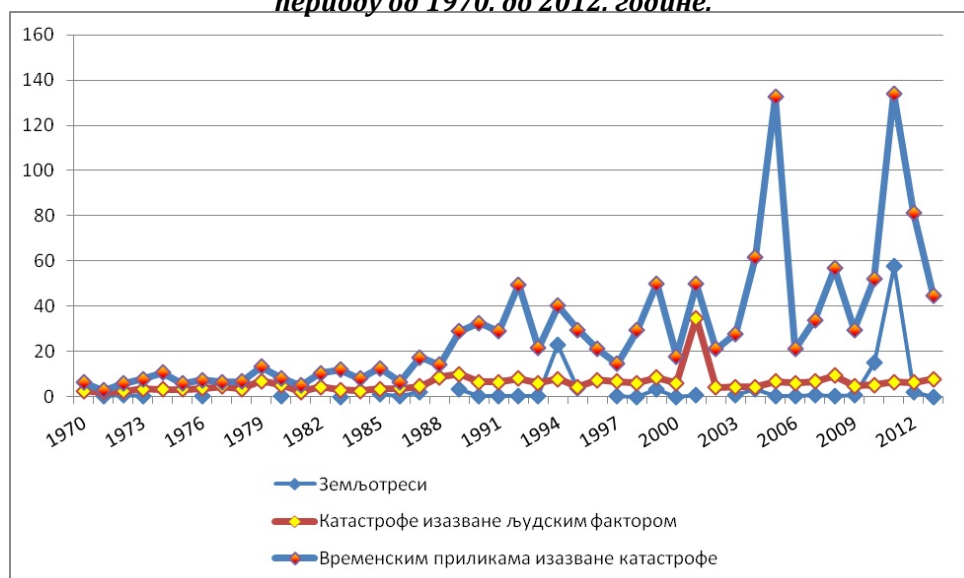
* Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркатић, Нови Сад

Графикон 1 - Врсте природних катастрофа које су се догодиле у свету у периоду између 1991. и 2005. године

Извор: United Nations International Strategy for Disaster Reduction - <http://www.unisdr.org>

Графиконом 2 представљен је растући утицај, у вези са величином материјалних штета, катастрофалних догађаја узрокованих дејством природних сила на тржиште осигурања у периоду од 1970. до 2012. године.

Извор: Bevere, L., Seiler, T., Zimmerli, P. and Feyen, H.: „Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US“, Sigma No. 2, Swiss Re, Zurich, 2013.

начно), које заједно са сушама, пожарима и екстремним температурама дефинитивно чине најзначајније природне катастрофе.

У Србији највеће жртве настају због пожара, као што се може видети на Графикону 3, док економске штете у највећој мери изазивају поплаве и суше, као што се може видети на Графикону 4. Евидентно је, дакле, да и у Србији имамо тренд остварења климатских промена с обзиром да највеће негативне ефекте продукују управо катастрофални догађаји изазвани временским приликама.

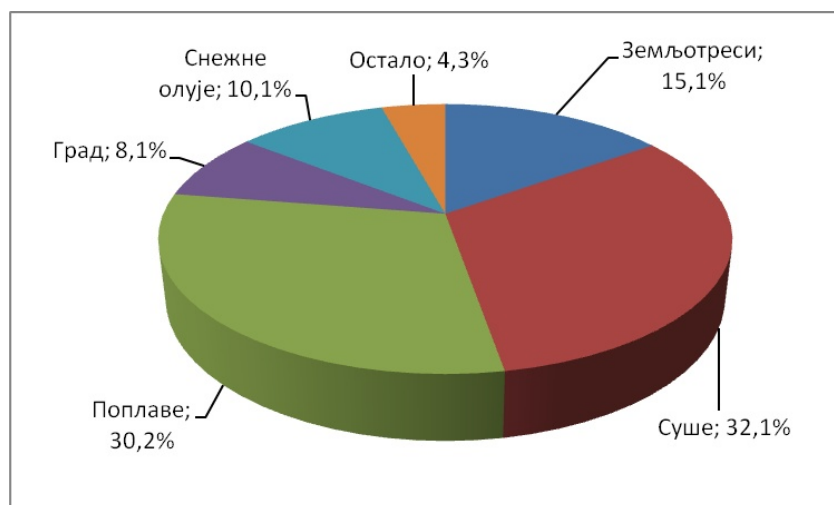
У новије време, посебну пажњу привлаче и прогнозе да се у будућности може очекивати да катастрофални догађаји, условљени променама временских прилика, већом глобализацијом и разликама на релацији богати - сиромашни, постану све учесталији са све разорнијим негативним последицама. Поставља се питање потенцијалног утицаја остварења све чешћих и све интензивнијих катастрофалних догађаја на сектор осигурања, као и питање улоге реосигурања, тржишта капитала и државе у њиховом финансирању. Изазови и могућности које намеће

Графикон 3 - Смртност узрокована остварењем катастрофалних догађаја у Србији у периоду између 1990. и 2014. године

Извор: United Nations International Strategy for Disaster Reduction - <http://www.unisdr.org>

Графикон 4 - Економске штете изазване катастрофалним догађајима у Србији у периоду између 1990. и 2014. године

Извор: United Nations International Strategy for Disaster Reduction - <http://www.unisdr.org>

остварење катастрофалних штета у смислу финансирања њихових последица представљају проблематику истраживања презентованих у овом раду.

1. Осигурљивост ризика у условима климатских промена

Приликом дефинисања самог појма осигурања уобичајено се указује на то да се осигурање базира на доприносима великог броја за случај

штете која може задесити неколицину. Осигурање не би могло да постоји да не постоје носиоци ризика, односно осигураници, који су вољни да се растерете ризика и да за трансфер ризика и његових потенцијално штетних последица плате и више од реалне вредности претпостављеног ризика осигуравачу. Стога је фундаментални концепт осигурања удруживање ризика од стране осигуравајућих друштава.

Пратећи концепцију изложену у раду Берлинер-а¹ можемо сматрати да постоје три вида осигурања:

1) Berliner, B.: *Limits of Insurability of Risks*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ, SAD, 1982.

гурљивости ризика: правна осигурљивост, актуарска осигурљивост и економска осигурљивост.

Правна осигурљивост. Правни вид, или правна осигурљивост захтева за постојање валидних уговора о осигурања да је искуство осигураваача у погледу штета непланирано, односно да испуњава одређене критеријуме насумичности, при чему могућа максимална штета не би смела да буде неконтролисано велика, имајући у виду захтеве за обезбеђење солвентности осигуравајућих друштава.

Актуарска осигурљивост. Актуарска осигурљивост подразумева могућност мерења, односно могућност да просечна штета за осигуравајуће друштво буде идентификована и квантификована, а да ризици морају бити удружени тако да се закон великих бројева може применити, што подразумева да ризици прихваћени као осигуравајуће покриће морају да буду међусобно независни. Дакле, са актуарског аспекта ризици испуњавају услове осигурљивости уколико постоји могућност осигураваача да идентификује и квантификује могућу вероватноћу остварења штетних догађаја као и могући интензитет штетног дејства. Имајући у виду природне катастрофе које су узроковане климатским променама, проблем који се јавља јесте да наведени услови не би могли да буду испуњени.

Основна идеја која се може применити јесте да се прилагоди Паретова дистрибуција дистрибуцији штета, за највеће штете. Паретова дистрибуција гласи:

$$F(x) = P(X \leq x) = 1 - \left(\frac{x}{x_0}\right)^b \text{ or } \log[F(x)] = a + b \log x$$

Где је

$$x_0 = \exp\left(-\frac{a}{b}\right)$$

Стога, у случају x -у дијаграма лог X_n наспрам $\log[1-F'(X_i)]$ који се налази на правој линији, одштетни захтеви дистрибуирани су према Паретовој дистрибуцији, а нагиб је b , при чему уколико је:

$$-b \geq 1$$

тада је $E(X)$ неограничен.

Дакле, наведена два услова повезана су са концепцијом ризика као неизвесности, при чему ризик мора бити базиран на неизвесности вероватноћа. Други захтев је нарочито значајан имајући у виду значај централне граничне теореме која се базира на независности одштетних захтева који омогућавају извођење интервала поузда-

ности и стога процене додатног капитала неопходног за обезбеђење солвентности или сигурносних маргина за утврђивање премије осигурања. У случају позитивне међузависности, као што је на пример географска зависност када су хиљаде одштетних захтева по различитим полисама међусобно повезане, капитал осигураваача мора бити повећан, док премије могу остати неизмењене. Један од кључних изазова природних катастрофа је да оне могу да угрозе солвентност читавог тржишта осигурања и реосигурања. Дефинисање катастрофе представља релативно тешко питање у смислу утицаја на сектор осигурања и осигурљивост, али је кључни концепт географска област и постојање корелације штета у портфељу, односно ситуација када диверзификација више није могућа.

Економска осигурљивост. Коначно, мора постојати и економска осигурљивост која такође има два услова. Основни услов економске осигурљивости јесте одсуство моралног хазарда и негативне селекције ризика и постојање тржишта осигурања, односно понуда осигурања која се суочава са тражњом уз успостављање равнотеже цене, односно премије осигурања. Негативна селекција ризика представља комплексно питање и производ је информационе асиметрије карактеристичне за тржиште осигурања. Посебно се овај проблем компликује у случају природних катастрофа које могу бити покривене само уколико постоји удруживање довољно великог броја осигураника. Најчешће су, међутим, ризици нехомогени, с обзиром да су подручја која нису приобална мање ризична у односу на приобална подручја у САД. С друге стране, морални хазард представља такође комплексно питање, нарочито у случају постојања природних катастрофа. Међутим, постоје и механизми који омогућавају решавање проблема моралног хазарда и негативне селекције. На пример, у неким земљама, као што је САД, осигурање од ризика од поплава условљено је применом превентивних мера. Највећи проблем свакако представља потреба за утврђивањем еквилибријумске цене осигурања, што се може описати преко примера датог у Business Insurance новинама. Реч је о осигуранику из Сијетла чија сума осигурања је одређена на нивоу од 250.000 долара уз франшизу од 43.750 долара, при чему премија осигурања коју плаћа износи 768 долара. Полазећи од чињенице да је ризичност за остварење земљотреса у Сијетлу равна вероватноћи остварења 1 у 250 година, односно 0,4, јасно је да је са становишта осигуравајуће компаније одређена равнотежна цена, с обзиром да је процењени ризик са актуарског аспекта једнак 0,37 (768/(250000-43750)). Међу-

тим, са аспекта осигурања, вероватноћа остварења земљотреса је мала, те ће се осигурањем тешко одредити за закључење осигурања. Посебан проблем представља и чињеница да због очекивања да катастрофални догађаји неће наступити често изостају и превентивне мере.

Традиционално поступање осигуравајућих друштава у погледу осигурљивости ризика са великим интензитетом негативних последица била је диверзификација ризика, по гранама осигурања, по географској локацији и сл. Осим тога, преносом у реосигуравајуће покриће обезбеђивала се географска дистрибуција ризика, имајући у виду да је реосигурање по својој природи међународни посао. Међутим, катастрофални ризици су карактеристични по тзв. нагомилавању, односно кумулирању ризика из више грана осигурања, при чему су ризици позитивно међусобно корелирани, а често захватају и широка географска подручја, што ограничава примену лимитирања ризика путем његове диверзификације.

Типичан пример ограничене осигурљивости ризика који изазивају катастрофалне штете и ограничености осигуравајућег покрића за ове ризике јесте пример осигурања ових ризика на Флориди након сезоне урагана у САД из 2005. године. Наиме, након ове сезоне урагана, која представља најкатастрофалнију годину за тржиште осигурања и реосигурања од када се ове делатности обављају на организовани начин, довела је до повећане потребе за капиталом у осигуравајућим друштвима. Већи износ капитала захтева веће капиталне трошкове, због ограничености његове алтернативне употребе, а то у крајњој линији доводи до знатног повећавања премија осигурања. Тиме се угрожавају основе на којима почива осигурање. Међутим, у Флориди је након сезоне урагана из 2005. године скоро у потпуности ограничена расположивост осигуравајућег покрића, што је захтевало државну интервенцију, односно оснивање фонда за покриће ризика урагана (Florida Hurricane Catastrophe Fund). То ограничавање понуде, а не само повећању премије осигурања које представља традиционалан начин суочавања са оваквом проблематиком осигуравајућих друштава, било је условљено и повећавањем цена реосигуравајућег покрића, а тржиште ретроцесија готово да је престало да постоји. Такође, рејтинг агенције, компаније које процењују финансијску стабилност осигуравајућих друштава, све више захтевају од осигуравача да за пружање услуга осигуравајуће заштите у овим областима, који су изложени честом дејству остварења катастрофалних догађаја, повећају износ потребног капитала. Комбиновањем

наведених фактора дошло је до потпуног нестанка понуде осигуравајућег покрића за катастрофалне ризике у Флориди. Овакво реаговање осигуравајућих друштава у потпуности је оправдано јер она функционишу према тржишним принципима.

2. Импликације климатских промена на реосигурљивост ризика у условима климатских промена

Као што појединци и привредни субјекти са циљем заштите од остварења ризика прибављају осигуравајуће покриће, осигуравајуће компаније прибављају реосигуравајуће покриће, како би се заштитиле од ризика чије би остварење угрозило њихов опстанак. Пошто се у реосигурање по правилу преносе ризици који имају потенцијал да изазову велике штете, и сами реосигуравачи преносе део ризика на друге реосигураваче, поступком ретроцесије. Наиме, реосигуравачи у земљи најчешће не задржавају у целини преузет ризик од осигуравајућих друштава већ део тог ризика, изнад сопственог самопридржаја, преносе путем ретроцесија иностраним реосигуравајућим друштвима, односно на светско тржиште реосигурања.

Путем реосигурања и ретроцесија прво се дистрибуира премија осигурања, а потом, уколико дође до остварења штетних догађаја, дистрибуира се и плаћање штета. Имајући у виду наведене функције реосигурања и ретроцесија, нарочито њихов значај у домену заштите осигуравајућих друштава од високих концентрација ризика, као што је случај са климатским променама изазваним природним катастрофама, чињеница је да расположивост осигурања у великој мери зависи и од постојања реосигурања и ретроцесија.

У условима очигледних климатских промена, реосигуравајућа друштва, нарочито велика као што су Swiss Re и Munich Re, изложена су снажним концентрацијама ризика остварења природних катастрофа, због ограничених могућности диверзификације ризика. Климатске промене утичу на учесталије појављивање природних катастрофа са све разорнијим последицама на све ширим географским подручјима. Ако је некада било могуће диверзификовати ризик урагана у САД са ризиком зимских олуја у Европи, захваљујући утицају глобалног загревања, то више није могуће. Такође, природне катастрофе у новије време, као што показују сезоне урагана у САД из 2004. и 2005. године, доприносе снажном кумулирању ризика (на пример, у случају урагана Катрин - кумулирању ризика попла-

ва са ризиком олује). Ограничене могућности диверзификације ризика довеле су до повлачења неких реосигураваача са тржишта, као и повећања захтева за капиталом. Као резултат снажног утицаја климатских промена у новије време долази до повећања цена реосигуравајућег покрића, јер оне морају одразити повећане захтеве за капиталом који је потребан да би се подржала већа изложеност реосигураваача катастрофалним догађајима.

На основу емпиријских података очигледно је да климатске промене утичу на пословање реосигуравајућих друштава на сличан начин као и на осигуравајућа друштва. Међутим, имајући у виду да се улога реосигурања углавном своди на преузимање одговорности за покриће ретких али екстремних догађаја, јасно је да климатске промене имају још наглашенији утицај на пословање реосигураваача. Управо због те чињенице реосигуравајуће компаније су прве указале на глобално загревање и подржале истраживачке студије са циљем добијања статистички поузданијих средњорочних и дугорочних прогноза временских прилика. У садашњим условима, пред реосигураваачима стоје, упрошћено посматрано, на располагању две алтернативе: елиминисање одређених ризика из реосигуравајућег покрића, што је неприхватљиво, с обзиром да би у тим условима и осигуравајуће покриће за такве ризике изостало или повећавање премија реосигурања које би довело до непрактичности спровођења осигурања.

Оскудица реосигуравајућег капацитета која неминовно прати ефекте климатских промена захтева проналажење нових решења у управљању ризиком осигурања. Због тога реосигураваачи настоје да примењују софистициранија моделирања ризика и дисциплинованије преузимање ризика али, на основу подршке истраживањима феномена климатских промена, и адаптивне мере као што су сезонска предвиђања урагана, разумевања осетљивости нових индустрија, истраживања са циљем искоришћавања могућности нових тржишта.

Ризици остварења природних сила које резултирају катастрофалним штетама имају значајног учешћа у портфељима осигураваача и реосигураваача. Захваљујући високој варијабилности катастрофалних штета повезаних са природним силама, у наредном периоду биће важно осветити адекватну пажњу унапређењима у домену рачунарски подржаног моделирања ових

догађаја. Реч је о области која више него друге захтева чврсту научну основу, као и експертизу из области осигурања. Комбиновањем савремених научних достигнућа и експертизе из области осигурања и реосигурања модели обезбеђују адекватну основу за будуће процене катастрофалних штета условљених остварењем природних сила и стварају основу за примену алтернативних механизма трансфера ризика условљених климатским променама.

3. Климатске промене и алтернативни механизми трансфера ризика условљених климатским променама

Традиционални облик дисперзије ризика који су осигуравајућа друштва примењивала и примењују, осим преко формирања сопствених резерви, јесте реосигурање. Иако је реосигурање од есенцијалног значаја за ефикасну алокацију катастрофалних ризика, тржиште реосигурања не располаже са неограниченим капацитетима за прихватање ризика. Наиме, привредни развој, глобална промена климе као и све учесталије појављивање катастрофалних догађаја са све интензивнијим последицама довеле су до угрожавања расположивих капацитета укупног тржишта осигурања и реосигурања.

Ограниченост расположивих капацитета, чак потпуног повлачења реосигуравајућег капацитета захваљујући кризи на тржишту ретроцесија, нарочито је дошла до изражаја последњих година, након терористичких напада у САД из 2001. године и сезоне урагана у САД из 2004. и 2005. године. Ова ограниченост капацитета праћена процесом консолидације, дерегулације у сфери финансијских услуга и уласком банака и других финансијских институција у нетрадиционалне сфере банкарског пословања, довела је до развоја алтернативних начина финансирања ризика осигурања².

Тржишта капитала постају све важније институције утицаја на климатске промене. Наиме, климатске промене су очигледне, а као кључни узрок идентификован је људски фактор и емисија штетних гасова, односно гасова који изазивају ефекат стаклене баште. Основне су претпоставке да смањивањем емисије ових гасова човек може утицати на успоравање, па и заустављање глобалних промена климе, нарочито у домену глобалног загревања.

2) Paine, C.: *Reinsurance*, Institute of financial services, Chartered Institute of Bankers, Kent, UK, 2004, str. 17-19

Имајући у виду наведено, утицај тржишта капитала на климатске промене прво се јавља у директним импликацијама, односно јавним дебатама и њиховим последицама на промену у структури инвестиција у правцу форсирања већег учешћа инвестиција које подржавају примену алтернативних извора енергије, а дестимулишу форсирано коришћење фосилних горива. Такође, велика подршка настоји да се пружи инвестицијама усмереним ка ефикаснијем коришћењу постојећих енергетских извора који су интензивни у погледу емисије штетних гасова у атмосферу.

Осим повезаности тржишта капитала и климатских промена у домену структуре инвестирања која подржава смањење емисије штетних гасова у атмосферу, њихова повезаност се остварује и у другом домену, односно у домену финансирања последица које изазивају глобалне промене климе. Наиме, реч је о развоју алтернативних облика управљања ризицима осигурања који подразумевају да се овим ризицима уместо на тржишту осигурања и реосигурања управља њиховим преносом на тржиште капитала. Ови инструменти су бројни, а нарочито се развијају почев од 2005. године, када је испољена ограниченост капацитета на тржишту осигурања. Инструменти који омогућавају трансфер ризика осигурања на тржишта капитала између осталог укључују обвезнице за катастрофалне штете, инструмент који има највећу улогу у овом трансферу ризика, инструменте условног капитала, финансијске деривате и сл.³

Емитовањем обвезница за катастрофалне штете осигуравачи и реосигуравачи имају тренутан приступ увећаном капацитету на бази инвестиција институционалних инвеститора у ове обвезнице⁴. Ове обвезнице представљају савремене хартије од вредности које су прилагођене реосигурању ради преношења ризика од остварења катастрофалних штета⁵. Реч је, дакле о крајњем продукту процеса секјуритизације којим се ризик осигурања трансферише у ликвидни финансијски инструмент којим се тргује на тржишту капитала. Обвезнице за катастрофалне штете омогућавају спонзор⁶ да у случају настанка предвиђеног катастрофалног догађаја не изврши своју обавезу, односно инвеститори у ове

обвезнице могу изгубити припадајућу камату или и главницу, уколико се оствари предвиђени осигурани случај.

Иако се прве обвезнице за катастрофалне штете јављају још 1992. године, након урагана Ендрју, прави развој ових обвезница са карактеристикама какве данас познајемо настаје након 1997. године. Бројни су фактори који су условили развој ових обвезница, како са аспекта осигуравача, тако и са аспекта инвеститора. Посматрано са аспекта осигуравача, развој обвезница настао је као последица с једне стране лошег финансијског левериџа услед већег учешћа акцијског капитала у односу на дужнички, што је резултирало мањим приносима за акционаре и с друге стране, слабе финансијске позиције, захваљујући вишегодишњим лошим резултатима из пословања који су проистекли из неадекватног вредновања ризика, високих трошкова судских парница, катастрофалних штета, остварењем кредитних ризика у случају „Енрона“ и великих телекомуникационих компанија, као и слабим инвестиционим приносима.

Такође, промене модела процене ризика и строжи захтеви регулаторних органа и рејтинг агенција у погледу расположивог капитала али и признавања обвезница за катастрофалне штете као релевантног механизма трансфера ризика, додатно су допринели развоју ових финансијских инструмената. Тржиште капитала у САД је током периода од 1999. до 2002. године карактерисала рецесија након кризе са акцијама интернет компанија и пратеће ниске каматне стопе, кредитни и рачуноводствени скандали и висок степен корелације између дужничких и власничких хартија од вредности. У оваквим условима, када је на тржишту осигурања недостајао преко потребан капацитет за прихватање ризика, а тржишту капитала недостајали финансијски инструменти којима би се унапредиле перформансе инвестиционих портфела, долази до развоја обвезница за катастрофалне штете.

Сам процес одвија се тако што осигуравајуће или реосигуравајуће друштво формира реосигуравајуће средство посебне намене и на њега преноси ризик и цедира премију за реосигуравајуће покриће. Након прихваћеног ризика и на основу њега, реосигуравајуће средство посебне намене

3) Његомир, В.: *Осигурање и реосигурање: традиционални и алтернативни приступи*, Теџтус, Загреб, 2011.

4) Његомир, В.: „Управљање ризиком у осигурању емисијом обвезница за катастрофалне штете“, *Економска мисао*, Вол. 39, бр.3-4, Београд, 2006, стр. 183-202.

5) Маровић, Б. и Жарковић, Н.: *Лексикон осигурања*, ДП Будућност, Нови Сад, 2007, стр. 182

6) Као спонзори најчешће се јављају осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, али су у последње време забележене и емисије привредних субјеката и државних органа.

врши емисију обвезница за катастрофалне штете које инвеститори на тржишту капитала купују. На тај начин се преко реосигуравајућег средства посебне намене обезбеђује реосигуравајуће покриће за спонзора, а средства прикупљена из три извора, од премија, главница и камата, посредством инвестиционих банака пласирају се у најквалитетније хартије од вредности.

Имовина инвестиционих банака служи као гаранција за обавезе реосигуравајућег средства посебне намене које проистичу из ретроцесије ризика осигурања. Инвестициони приход треба да буде базиран на референтној каматној стопи, као што је LIBOR увећан за одређени распон, утврђен на основу премије реосигурања, односно антиципиране вероватноће настанка и интензитета последица штетног догађаја, а који представља подстицај инвеститорима за улагање у обвезнице за катастрофалне штете.

Наиме, премије плаћене реосигуравајућем средству посебне намене од стране спонзора и инвестициони приходи остварени посредством инвестиционих банака представљају основу за финансирање исплата главница и припадајућих камата инвеститорима, у случају да не дође до остварења штетног догађаја, као и за покриће трошкова функционисања реосигуравајућег средства посебне намене. Уколико се оствари катастрофални догађај, за чије је покриће осигуравајуће друштво и пренело ризик на реосигуравајуће средство посебне намене, наведени приходи се користе за исплате осигуравачу, односно спонзору.

Посебну врсту алтернативних механизма трансфера ризика представљају тзв. реосигуравајуће приколице. Реосигуравајуће приколице представљају најновије алтернативне облике трансфера ризика осигурања. Реч је о средствима посебне намене која су "прикачена" за постојећа реосигуравајућа друштва на сличан начин као што су и приколице прикачене за мотоцикле. Наиме, као што и приколицама прикаченим за мотоцикле није потребан посебан мотор да их покреће, тако и реосигуравајуће приколице (*reinsurance sidecars*) не захтевају одвојену администрацију или пословне просторије, односно њихово функционисање базира се на експертизи запослених у реосигуравајућем друштву за које су прикачене и од којих су у потпуности зависна, а којима обезбеђују колатерализовано покриће,

уобичајено путем уговора о квотном реосигурању⁷.

Временски деривати представљају финансијску иновацију засновану на подацима о временским приликама као што су: количина падавина (кише и снега), број кишних дана, број сунчаних сати, температура ваздуха или брзина ветра. Трговину овим производом иницирале су компаније које баве енергетиком у Северној Америци, Јапану и Европи. По својој суштини, временски деривати не представљају облик дисперзије ризика осигуравајућих друштава, али омогућавају заштиту и од осигурљивих ризика, применом инструмената сличних финансијским дериватима. Успешност поменутих компанија у директној је вези са температурним флукуацијама тј. продаја енергије и дневне температуре ваздуха су у блиској корелацији. Интересантно је запажање да високе температуре у хладнијим месецима доприносе опадању продаје енергије која се користи за загревање, док на другој страни постоји нагли пораст обима продаје клима уређаја.

Тржиште за трговање временским дериватима развијено је 1996. године, отприлике у исто време када су креиране и прве обвезнице за катастрофалне штете. Раст значаја овог тржишта и временских деривата као финансијских инструмената био је изузетно значајан, а посебно се убрзава у новије време, нарочито последњих година. На пример, у 2006. години у односу на 2004. годину укупно тржиште је порасло за више од десет пута. Највећи обим размене ових инструмената остварен је у САД, а потом следе Европа и Азија.

Развоју ових инструмената допринела је снажна тражња која је проистекла из њихове корисности. Наиме, ови инструменти с једне стране омогућавају заштиту компанијама чији су приходи директно угрожени неповољним временским приликама. С друге стране, институционални инвеститори, пре свега осигуравајуће и реосигуравајуће компаније, имају потребу за управљањем осигурљивим ризицима што применом временских деривата могу индиректно остварити, улагањем својих средстава у прихватање ризика, односно јављају се као својеврсни купци ризика⁸.

Осигуравајуће компаније су за ове инструменте заинтересоване с обзиром да им омо-

7) Његомир, В.: „Реосигуравајуће приколице као иновативни облик управљања ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Вол. 54, бр. 1-2, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2010, стр. 72-83.

8) Његомир, В.: „Улога финансијских деривата у управљању ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Вол. 55, Бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2011, стр. 73-85.

гућавају дисперзију ризика на нивоу портфеља јер се традиционално при управљању ризицима природних катастрофа нису фокусирали на управљање ризицима сезонских временских варијација. Временски деривати осигуравајућим компанијама с једне стране омогућавају проширење основног посла, односно омогућавају им да додатно понуде покриће за материјалне штете и губитак зараде услед остварења катастрофалних штета. Такође, осигуравајуће компаније имају предност у односу на друге институције, с обзиром да се у управљању ризицима осигурања управљање применом временских деривата подудара са основама спровођења осигурања, нарочито у делу примене актуарске математике.

4. Потреба за интервенцијом државе на тржишту осигурања у условима климатских промена

Финансирање катастрофалних штета, по правилу, условљава улогу приватног сектора у тржишно оријентисаним економијама. Државна интервенција у сферама где тржишни механизми функционишу обично се поистовећивала са планским економијама. Међутим, значајан утицај климатских промена који доводи, као што је указано у претходним излагањима, до ограничености капацитета приватног сектора за прихват ризика, намеће потребу за интервенцијом државе. Улога државе у финансирању катастрофалних штета обично се у развијеним земљама повезује са националним програмом за обезбеђење од поплава (*National Flood Insurance Program*) који је формиран 1968. у САД.

Иако осигурање представља кључни облик управљања катастрофалним ризицима, повећана вероватноћа настанка катастрофалних догађаја током последње деценије скренула је пажњу на лимите осигурљивости у оквиру тржишно оријентисане економије и ка релевантности јавне интервенције на слободном тржишту дељења ризика - тржишту осигурања. Катастрофални ризици су карактеристични по нагомилавању - кумулирању ризика из више грана осигурања, при чему су ризици међусобно позитивно корелирани, често захватају широка географска подручја, што ограничава примену ограничавања ризика путем његове диверзификације⁹. Указано је на то да је типична реакција осигуравајућих друштава, која послују на тржишним принципима у таквим условима лимитирање осигурава-

јућег покрића или повећавање премија осигурања, чиме се угрожавају темељи кључне улоге осигурања и реосигурања у привреди и друштву, заштите од ризика појединаца и привредних субјеката. То узрокује значајне изазове за осигураваче, реосигураваче, грађане, привредне субјекте и друштво у целини.

У време када је сектор осигурања и реосигурања располагао са довољно капацитета за прихватање ризика улога институција државе била је искључиво ограничена на регулисање пословања, пре свега осигуравајућих друштава, с основним циљем заштите осигураника с обзиром на постојање информационе асиметрије која није карактеристична за односе између осигуравача и реосигуравача. Међутим, све већа вероватноћа настанка катастрофалних догађаја са све разорнијим последицама условљава повлачење осигуравајућих друштава из појединих географских области и врста осигурања јер настоје да редукују сопствену изложеност ризицима у светлу све израженијих захтева за дисциплинованим преузимањем ризика. Овакво стање неминовно условљава постојање директне државне интервенције у пружању услуга осигуравајућег покрића у областима. Држава, односно институције које је персонификују, има интерес за социјалну бригу о свом становништву. Зато је држава заинтересована да осигуравајуће покриће постоји за све ризике, а због све чешћих катастрофалних догађаја при ограниченој понуди приватног сектора, она се све више уплиће у послове обезбеђења осигуравајућег покрића, при чему се у том смислу у новије време све више сусреће проблематика сарадње јавног и приватног сектора. Основно питање које се, међутим, поставља, у последње време, не односи се на то да ли је државна интервенција потребна, већ на меру у којој је потребно директно мешање државе у покриће ризика катастрофалних штета. У овом поглављу указујемо на улогу државе у финансирању штета узрокованих климатским променама.

У претходним излагањима указано је на то да климатске промене, утичући на остварење све интензивнијих катастрофалних штета, утичу изразито негативно на капацитет, висину премија и расположивост услуга осигуравајућег покрића приватног сектора осигурања. Приватни сектор осигурања, иако најзначајнији и најприхватљивији механизам управљања ризицима којима су изложени појединци и привредни субјекти у савременим условима тржишног при-

9) Daniels, R.J., Kettl, D.F. and Kunreuther, H.: Kunreuther, Howard: *On Risk And Disaster: Lessons from Hurricane Katrina*, University of Pennsylvania Press, Baltimore, MD, SAD, 2006, str. 207

вређивања, ипак има своја ограничења, односно несавршености које могу проистацати било од фактора понуде било од фактора тражње, према захваљујући другачијем карактеру еластичности тражње за услугама осигуравајућег покрића, улога једних и других фактора може бити различита, односно улога фактора понуде знатно је израженија у развијеним земљама, док у земљама у развоју и неразвијеним земљама значајан утицај на несавршености тржишног механизма обезбеђења осигуравајућег покрића имају и фактори тражње и фактори понуде.

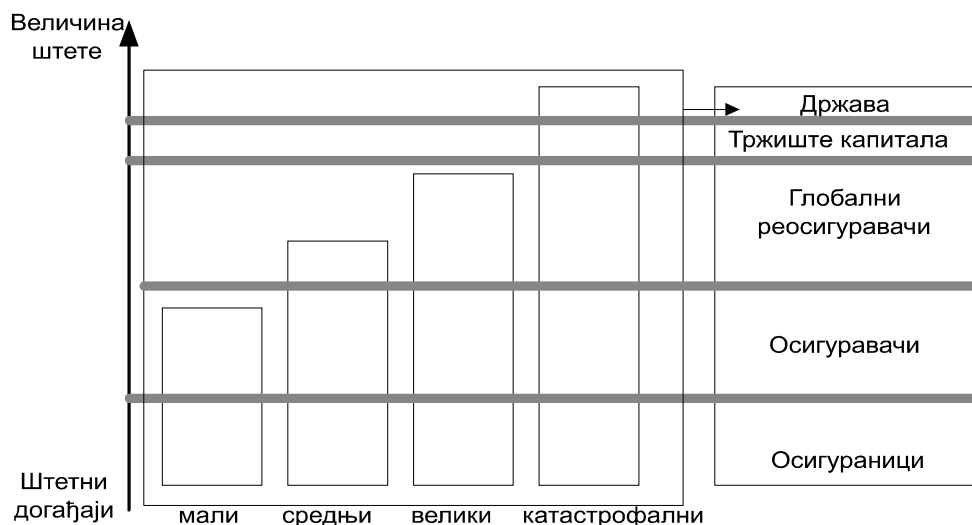
Повећана вероватноћа настанка катастрофалних догађаја током последње деценије скренула је пажњу на лимите осигурљивости у оквиру тржишне економије и ка релевантности јавне интервенције на слободном тржишту дељења ризика, односно тржишту осигурања. Држава је путем институција које је персонификују заинтересована да обезбеди осигуравајућу заштиту за све ризике и све осигуранике, а под условима под којима је понуда осигурања за катастрофалне ризике од приватног сектора ограничена, држава се по правилу директно укључује у послове осигурања¹⁰. Директна улога државе на тржишту осигурања остварује се оснивањем државних осигуравајућих друштава или путем финансијске подршке приватном сектору, када држава има улогу (ре)осигуравача у крајњој инстанци.

У вези са укључивањем државе у послове осигурања и реосигурања постоје различита

мишљења теоретичара и практичара осигурања. Ова мишљења варирају, од потпуне негације до потпуног одобравања директног уплитања државе у вршење функција осигурања и реосигурања, па чак и захтевања осигуравајућих друштава за државном интервенцијом. Улога државе постала је неопходна у случају катастрофалних догађаја широких размера који узрокују немогућност тржишта осигурања и реосигурања да апсорбује штете узроковане таквим догађајима. Међутим, посматрано са економског аспекта, улога државе може бити и контрапродуктивна. Типичан пример представља државно спонзорисано осигуравајуће друштво *Citizens Property Insurance Company*, код којег се јавила парадоксална ситуација, захваљујући проширењу његове улоге и замрзавањем премија осигурања, да ово друштво добије улогу првог избора уместо "последњег уточишта". Продаја осигуравајућег покрића за катастрофалне ризике испод тржишне цене, финансирањем разлике приходима од премија из других врста осигурања или новцем пореских обвезника, створила је проблеме за приватни сектор.

Такође, осим проблематике дугорочне неодрживости, оваквим приступом се не подстичу грађани да прекину инвестирања у областима изложеним дејству катастрофалних ризика. Директна улога државе према предлогу Swiss Re-а требало би да се ограничи на тзв. врхове ризика, као што показује графикон.

Графикон 5 - Потреба за дељењем ризика између јавног и приватног сектора

Извор: Schnarwiler, R.: *Public Private Partnerships in Disaster Risk Management*, Swiss Re, презентација на скупу у организацији Svetske banke под називом "Dialogue on Private-Public Partnerships for Disaster Risk Reduction", Washington, DC, 22 February 2007

10) Његомир, В.: „Тржиште осигурања и улога државе - стање и перспективе финансирања катастрофа“, *Финансије*, Вол. 66, Бр. 1-6, Београд, 2011, стр. 256-288.

Један од проблема са којима се суочавају земље у развоју јесте недовољна заступљеност приватног осигурања, било због нерасположивости одређене врсте покрића, било због незаинтересованости осигураника, појединаца и привредних субјеката, који се надају државној помоћи у случају остварења катастрофалних случајева. Такве тенденције присутне су и у земљама региона. На пример, за све земље у региону ризик поплава и ризик земљотреса представљају ризике са потенцијално најзначајнијим последицама. Према подацима Католичког универзитета у Лувену у Белгији поплаве из 2010. године су међу првих десет најкатастрофалнијих природних катастрофа икада насталих и у Хрватској и Босни и Херцеговини и Србији. Упркос томе, у Хрватској је свега 6% грађана имало закључено осигурање са уговореним допунским покрићем од ризика од поплава, а у Србији је у свега 0,8% имовинских осигурања уговорено допунско покриће за ризик од земљотреса и поплава. Постоје бројни разлози који се наводе против непосредног мешања државе на тржишту осигурања. Свакако најзначајнија је опасност од развијања културе зависности од државне интервенције, што обесхрабрује развој приватног осигурања, али и свих других механизма редукације вероватноће остварења и штетних последица, када штета већ наступи. Грађани почињу да се ослањају искључиво на државну помоћ, занемарују не само могућност и потребу за закључивањем приватног осигурања, већ одустају и од предузимања мера редукације, што доводи до стварања ситуације моралног хазарда. Сматрамо да се много бољи начин директног учешћа буџетских средстава у финансирању штета, насталих остварењем катастрофалних догађаја, може остварити успостављањем партнерстава јавног и приватног сектора, као и обезбеђењем финансијске компензације оштећених у случају остварења ризика који не испуњавају услове осигурљивости постављене од стране приватног сектора. Предност партнерстава јавног и приватног сектора је у чињеници да се на тај начин може унапредити: 1) способност моделирања катастрофалних штета, 2) идентификовање ефективних мера за смањење вероватноће остварења али и негативног утицаја у случају када се штете већ десе, а преваходно 3) капацитета за прихватање ризика¹¹.

Улога државе на тржишту осигурања варира од земље до земље. Тако, на пример, у већини земаља Европе улога државе углавном је ограни-

чена на регулисање тржишта осигурања. Међутим, у САД постоји директнија интервенција државе, као последица снажно негативно испољених катастрофалних ризика у овој земљи током 2001, 2004. и 2005. године. На пример, преко осигуравајућег друштва са улогом "последњег уточишта" – **Citizens Property Insurance Company** и реосигуравача - **Florida Hurricane Catastrophe Fund**, држава има директан утицај на тржиште осигурања у Флориди. Улога државе није, међутим, карактеристична само за САД. У великом броју земаља чланица ОЕСД-а формирају се на бази пореских прихода фондови за накнаду штета након настанка катастрофалних догађаја. Осим тога, тзв. мегакатастрофе које се могу појавити са све већом вероватноћом у новије време, превазилазе не само капацитете тржишта осигурања, већ чак и држава, што је јасан показатељ потребе за постојањем партнерства јавног и приватног сектора на међународном плану, на шта се посебно указује настојање Организације за економску сарадњу и развој - ОЕСД¹². Комитет за финансијска тржишта и комитет за осигурање и приватне пензије ОЕСД-а покренули су иницијативу под називом *International Network on Financial Management of Large-Scale Catastrophes* која има за циљ успостављање глобалне мреже сарадње у вези са питањима финансијског управљања (менџмента) катастрофалним догађајима великих размера, разменом информација и искустава између земаља чланица, али и оних које нису чланице ОЕСД-а.

Закључак

Катастрофални догађаји условљени климатским променама дешавају се све чешће, а захваљујући концентрацијама људи и материјалних богатстава изазивају штете све већег интензитета. Упркос нарушавању основних постулата осигурљивости, осигуравајућа друштва имају кључну улогу у финансирању последица остварења катастрофалних догађаја. У немогућности да све последице катастрофалних догађаја покрију сопственим средствима, осигуравајућа друштва више од једног века користе трансфер ризика у реосигурање. Међутим, остварење катастрофалних догађаја у новије време довело је до потврде ограничености расположивих капацитета и осигуравајућих и реосигуравајућих друштава заједно, а ретроцесиони капацитети су виртуелно не-

11) Исто.

12) Messy, F-A.: *Catastrophic Risk and Insurance*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, France, 2005.

стали. У условима ограничавања понуде могућности трансфера ризика у реосигурање, односно ретроцесије, јављају се тежње ка алтернативним могућностима. Трансфер ризика осигурања на тржиште капитала настаје као потреба за увећањем капацитета за прихватање ризика њиховим преносом на тржиште капитала. Ризике којима се традиционално управљало на тржишту осигурања почињу да покривају својим капиталом инвеститори на тржиштима капитала, куповином хартија од вредности које се односе на ризик осигурања. Такође, јавља се и нова улога државе у виду партнерстава јавног и приватног сектора. Уместо раније присутног директног издавања из буџетских средстава напредније финансирање настаје у случају подршке приватном сектору. Дакле, улога осигурања и под измењеним условима доминантна је и неизбежна, али је захваљујући новонасталим трендовима испољавања климатских промена и њима условљених катастрофалних догађаја настала потреба за трансфером дела ризика на тржиште капитала, као и потреба за укључивањем државе.

Литература

1. Berliner, B.: *Limits of Insurability of Risks*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ, SAD, 1982.
2. Bevere, L., Seiler, T., Zimmerli, P. and Feyen, H.: „Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US“, Sigma No. 2, Swiss Re, Zurich, 2013.
3. Daniels, R.J., Kettl, D.F. and Kunreuther, H.: *On Risk And Disaster: Lessons from Hurricane Katrina*, University of Pennsylvania Press, Baltimore, MD, SAD, 2006.
4. Маровић, Б. и Жарковић, Н.: *Лексикон осигурања*, ДП Будућност, Нови Сад, 2007.
5. Messy, F-A.: *Catastrophic Risk and Insurance*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, France, 2005.
6. Његомир, В.: „Улога финансијских деривата у управљању ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Вол. 55, Бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2011, стр. 73-85.
7. Његомир, В.: „Реосигуравајуће приколице као иновативни облик управљања ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Вол. 54, Бр. 1-2, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2010, стр. 72-83.
8. Његомир, В.: „Тржиште осигурања и улога државе - стање и перспективе финансирања катастрофа“, *Финансије*, Вол. 66, Бр. 1-6, Београд, 2011, стр. 256-288.
9. Његомир, В.: „Управљање ризиком у осигурању емисијом обвезница за катастрофалне штете“, *Економска мисао*, Вол. 39, бр.3-4, Београд, 2006, стр. 183-202.
10. Његомир, В.: *Осигурање и реосигурање: традиционални и алтернативни приступи*, Tectus, Загреб, 2011
11. Paine, C.: *Reinsurance*, Institute of financial services, Chartered Institute of Bankers, Kent, UK, 2004.
12. Schnarwiler, R.: *Public Private Partnerships in Disaster Risk Management*, Swiss Re, презентација на скупу у организацији Svetske banke pod nazivom "Dialogue on Private-Public Partnerships for Disaster Risk Reduction", Washington, DC, 22 February 2007
13. United Nations International Strategy for Disaster Reduction- <http://www.unisdr.org>